𑐳𑐶𑑃𑐎𑑅𑐩𑐶𑐫𑐵 𑐳𑑂𑐰𑐵𑐣

𑐎𑐩𑐮𑐥𑑂𑐬𑐎𑐵𑐱 𑐩𑐮𑑂𑐮

रवि शाक्य
इखाछेँ, यल

सिँ:मिया स्वाने

नेपाल भाषा व साहित्यया विषये लेख-मुना

कमलप्रकाश मल्ल

नेपाल भाषा परिषद्
१०९८

पिकाक
नेपाल भाषा परिषद्
न्यत तुंछें,
कान्तिपुर, नेपाल।

छापां ५००

थाकू
नेपाल प्रेस
शुक्रपथ, कान्तिपुर।

धलःपौ

पिका:पाखें

श्री त्रिभुवन विश्वविद्यालयं श्री नेपाल भाषायात थाय् छु विल श्री ब्वहलय् मिरिमिरि कु नं कुब्वीकल । स्कूल क्याम्पसयात मा:गु सफू उखेथुखे याना: गाजक गात आ: हानं थ्व क्यातुगु कु ब्वहलय् ला: वया: छु याय् गय् याय् जुया च्वंबले त्रिभुवन विश्वविद्यालयया शिक्षाध्यक्ष डा. कमलप्रकाश मल्लजुं परिषद्यागु अवस्था खंका: थ:गु उखे थुखे पत्र पत्रिकाय् पिहां व:गु व हस्तलिखित लेख नं मुंका: परिषदं पिकायेगु बचं बियादिल । थ्व वय्क:या मातृभाषानुरागया चि ख: । छाय्धा:सा थ्रीगु भाषाय् आलोचनाया सफू गाक्क हे ह्म । वहे निह्म प्यह्मसिया निगू प्यंगू सफूजक दयाच्वंगुली आ: हानं वय्कलं क्ववाला: च्वया तया दीगु लेख मुना: थ्व सफू पिदने दुगु तसकं लय्ताया खँ धायेमा: ।

थुलि दुग्य:गु सफू परिषदं पिकाये दुगु अहोभाग्यया खँ धयां लेखकजुं सफूयात माक्व भ्वं नापं तया: ग्वहालि याना दीगुयात छु धाय् वय्क:या नुग: छ्व:गु हे मखा धाय् ।

नेपाल भाषा परिषद्

सफू - न्ह्यथना

नेपाल भाषा व साहित्यया विषये ने० सं० १०७८ निसें १०९८ नीदँया दुने जि च्वयागु १६ पु प्रारम्भिक रचना थ्व सफुली मु'कागु दु। थ्व संकलनयात "प्रारम्भिक" संज्ञा बीगु आपालं कथं उपयुक्त जू। थन मुनागु १६ पु लेखयात स्वब्व थलाः स्वःसा नेपाल भाषा व साहित्यया बिषये जिगु थःगु अभिरूचि व धारणाया विकासक्रम यच्चुक सीदै।

ह्लापांगु ब्वः खः– ने० सं० १०७८ चिल्लां च्वयागु "कविताया मू" निसें ने० सं० १०७९ चालं खुन्हु च्वयागु "धूस्वां साय्मिजुया उपन्यास" तकया नकतिनि नकतिनिया कुतः। "कविताया मू" जिगु अप्रकाशित **कविता : छगू अध्ययन** सफूया च्यापू सैद्धान्तिक निबन्ध मध्ये अन्तिम छपू। थ्व सफू च्वयाबले जि विश्वविद्यालये ब्वनाच्वनाह्म हे तिनि। तर थ्व निबन्धं जिगु साहित्यिक मान्यताया ह्लापांया पृष्ठभूमि स्पष्ट याः। मार्क्स, फ्रायद व रिचार्डस्–एलिएट–लेवीसपिंगु प्रभाव जिगु थुगु ईया बौद्धिक जीवनया विशेषता। थ्व प्रवृत्ति "धुस्वां साय्मिजुया उपन्यास" या आलोचनाय् तक पिचाना च्वंगु दु।

लिसं काव्यया सम्पादन (चालं १०८०) निसें थ्व बौद्धिक प्रभाव क्षेत्रं जिगु च्वसा तापाना वन। ह्लापांगु पृष्ठभूमि गुलि गुलि

तापात उलि उलि नेपाल भाषाया थ:गु हे पृष्ठभूमि, परम्परा व विकासक्रम स्पष्ट याय्‌गु कुतले जि तल्लीन जुयावं वना । चालं १०८० निसें यंलागा १०८७– न्हेदँया दुने आधुनिक नेपाल भाषा साहित्ये गीति कविता, गद्य व समालोचनाया विकासक्रम स्पष्ट याय्‌गु कथं अनुसन्धानात्मक व खोजप्रधान भूमिका च्वय्‌गुली जि थ:त व्यस्त खना ।

"छीगु भाय् गुलि पुलां ?" (१०९१) व "नेपा:गा:या भाषाविज्ञान कथं पुरातत्त्व विवेचना" (१०९३) निपु जि वेलायते थ:गु मूल शोध ज्यां इलंला:बले च्वयागु ख: । "छीगु भाय् गुलि पुलां ?" लेखं निसें जिगु ध्यान उपो याना: नेपाल भाषाया भाषिक अध्ययन व क्लासिकल नेपाल भाषा साहित्यया अध्ययन पाखे आकृष्ट जुजुं वन । जि नेपा: लिहाँ वय् धुनेवं (चिकुला १०९४) थाकूलं पिदंगु नेपाल भाषाया सफू धल: (ने० सं० १०२० निसें १०९७ तकया) मुना: उकी जि विस्तृत भूमिका छगू च्वया । थनंलि नेपाल भाषाया समाजशास्त्रीय दृष्टिकोणं अध्ययन याय्‌गु ज्या ऊव:छुना । उकी नेवा:तय्‌गु थ:गु भाय् प्रति सजगताया अध्ययन याय्‌गु कुत: याना । भूमिका आपालं ता:हाक: जूगुलिं थ्व सफूली दुमथ्या:सां थ्व सफूया मू विषयवस्तुनाप स्वापू दु । थ्व हे क्रमे फत्तेवहादुरसिंहजुया **नेपाली–विहार** निगू संस्करणया परिप्रेक्ष्ये नेवा:तय् थ:गु भाय् प्रति दृष्टिकोणया विश्लेषण याय्‌गु कुत: याना ।

ने० सं० ५०० निसें थ्व भाय्‌यात सामाजिक व राजकीय प्रतिष्ठा बिया: 'देश भाषा,' 'राष्ट्र भाषा,' व 'नेपाल भाषा' धका: इलेब्यले धयात:गु दुसां नं नेवा:समाजया प्रबुद्ध वर्गे संस्कृत, फारसी, मैथिली, अवधी, बंगाली व खय् भाय् जक मखु, अंग्रेजी भाय्, फ्रेन्च व ल्याटिन नापं याना छिन्यागु लिपिया ज्ञानया विद्वताया ध्वाँय् ब्वय्‌का: अभिलेख स्थापना यानावंपिं जुजुपिं नं खनेदु । तर थ्व हे समाजं थ:गु भाय्‌या उत्थान व सम्वर्धन पाखे उदासीन जूगु खना: विदेशं व्या:पिं विद्वानपिसं तक नं छीत न्वानावंगु खने

दु । नीदँया दुने विभिन्न इले च्वयागु जूसां थ्व सफुली मुनागु निवन्धया विषयवस्तु छगू हे खः । ह्म ंचाय्क धाय्गु खःसा व विषयवस्तु खः – थ्व हे विरोधाभासया स्थिति – कतःया भाय् छ्यलेगुली नेवाःतय्गु भाषिक विद्वता व थःगुभाय् प्रति इमिगु उदासीनता । सकसिगुं स्वाने भिंकज्वींपिं क्षी भाय्–सिकःमितय्गु थःगु भाय्या म्वाथःगु स्वाने ! अस्तु ।

थाय्मदु, येँ
दिल्लाथ्व १०, १०९८ — कमलप्रकाश मल्ल

कृतज्ञता

थ्व सफुली मुनागु १६ पु लेख ह्लापां पत्र-पत्रिकाय् वाय् सफूया भूमिकाया कथं पिदने धुंकूगु ख:। अप्रकाशित लेख छपूं छपू जक दुथ्या:गु दु। व ख: "नेपाल भाषा व नेपाली-विहार"। मेगु लेख गन गवले पिदंगु ख: क्वे बियागु दु। पिहां वय् धुंकूगु ज्वलं मुंका: सफूली दुथ्याकेगु ज्याय् सहमति व ग्वाहालि विया दीगुली सफू, पत्र-पत्रिकाया हामातय्‌त दुनुगलंनिसें सुवा: बियागु दु। थ्व सफू मुंका: पिकाय्‌त प्रेरणा व सल्लाह बियादीह्म कविकेशरी चित्तधर 'हृदय'जु तथा सफूया पिकाक नेपाल भाषा परिषद्‌या. छ्याञ्जे पूर्णदास श्रेष्ठजुयात आपालं कृतज्ञता ब्वया।

१. कविताया मू [**व्याहाचूलि**, वर्ष १, अंक १, १०८१ कछला-पोहेला, पौ २-६] २. 'क्वी' कहानी विशेषाङ्क [**क्वी**, दँ २, ल्या: ११-१२, १०७६ ञला-कौला, पौ १०-१४] ३. न:लि कविता व निह्म आलोचक [**क्वी**, दँ २, ल्या: ६-१०, १०७६ दिल्ला-गुंलाथ्व, पौ २-६] ४. क्वीगु साहित्य व आलोचना [**नसंचा**, दँ १, ल्या: २, १०८१ चिल्लाथ्व, पौ ६-२०] ५. क्वीगु मतेनाया म्ये [**धर्मोदय**, दँ १३, ल्या: १, पौ ११-१५] ६. धुस्वां सायमिजुया उपन्यास [**तिकिझ्या:**, दँ १, ल्या १, १०८० गुंला-यंला पौ ३३-४४, ल्या: २ पौ ४५-५४] ७. कवि दुर्वालाल व लिसं काव्य [**लिसंया** भूमिका] ८. मुक्तगद्यया लँय् नेपालभाषा [**मूस: निबन्धया** भूमिका] ६. नेपाल भाषाय् आलोचना [**न:लि स्वनाया** भूमिका] १०. कवि योगेन्द्र प्रधान : जि स्वे [**छगू दीप**

छगू लाशया भूमिका] ११. छीगु भाय् गुलि पुलां ? दसि व तर्क [**नेपाल भाषा पत्रिका तपंपौ**, तछला १०८१, पौ २९–४६]. १२. डा. लोनहार्डजुया नेपाल भाषा गीतिमञ्जरी: ब:धंगु सफू न्ह्यथना [**छी**, दँ १८, ल्या: १, थ्यंल्या: १५४, १०९५ सकिमला पुन्ही, पौ ६१–६३] १३. भाषाविज्ञान कथं नेपा:गा:या पुरातत्त्व विवेचना [**नेपाल भाषा पत्रिका तपंपौ**, १०९४ कौला, पौ ३०–३४] १४. नेपाल भाषा व **नेपाली–विहार** : ह्मिग: व थौं [अप्रकाशित] १५. छीगु पुलांगु साहित्यया मूज्वलं [**नेपाल**, वसन्त १०९७, पौ १–८] १६. छीगु भाय् : छीगु खँगो (इन्द्र मालीजुया **छीगु भाय् : छीगु खँगो** या भूमिका]

कमलप्रकाश मल्ल

कविताया मू

कविता साहित्यया छगू प्रमुख अंग खः । साहित्य कलाया छगू अभिन्न अंश खः । विज्ञान व दर्शन थें तुं कला नं समाजया उपज खः । प्रकृति नाप छप्पँ जुयाः संघर्ष याय्‌त मनूत समाजे संगठित ज्वी । समाजे च्वनाः संगठित श्रम याइ, वहे संगठित श्रमया विशेष स्तरे विशेष उपजत खः - कला, विज्ञान व दर्शन । समाजं पिने च्वंह्म रबिंसन क्रूशो थें याकः मनूया न कला दै, न विज्ञान हे दै । वया भाषा हे दैमखु, गुगु कि दर्शन, कला व विज्ञानया छगू जक वसः खः । याकःमिया बेमतलबया आलाप संगीत जुइमखु । छह्म जन्तु तिंतिन्हूगुयात नृत्य धाइमखु । छगू आलापयात अबले जकं संगीत धाय्‌फै गबले कि समाज - संचित राग व तालया दुने व लाइ । अथे हे जन्तु तिन्हूगु प्याखं अबले ज्वी गबले वैगु चाल व मुद्रा सभ्य व सामाजिक मनूया भावया द्योतक ज्वी । समाजं पिने मनूया न भाषा दै, न राग व ताल हे दै, न भाव व मुद्रा हे दै । थ्व फुक्कं मनूया सामाजिक श्रमया उपज खः – मनुखं प्रकृति नाप यानावैच्वंगु निरन्तर संघर्षया उपज । भाषा, संगीत व नृत्य थें हे कविता नं सामाजिक संघर्षया उपज खः –मनूया प्रकृति नाप यानावैच्वंगु संघर्षे स्फूर्त भावतय् संचय खः ।

कविता छगू भाषाय् च्वैः गबलें छगू विशेष छन्द व मात्राय् च्वै । शब्दत व इमि विभिन्न प्रयोगया मेगु नां खः– भाषा । अथे हे छन्द व मात्रा समाज-संचित–साहित्यिक परम्पराया छचो खः । छगू शब्दया छगू विशेष प्रयोगे समाजे च्वंपिसं फुकसिनं थूगु

छगू माने (sense) दु तर वहे शब्दया भिन्न भिन्न व्यक्तिया लागी थ:थ:गु अनुभवद्वारा निर्धारित भिन्न भिन्न संकेत नं (association) दयूफु । शब्दया थ्व विशेषता कविताया छगू अगाढ स्रोत ख: ।

छगू शब्दं वास्तविकता (reality) या छगू अंशया प्रतिनिधित्व या: । तर व शब्द याक:चां वास्तविकताया गतिशील सम्बन्ध (dynamic relationship) क्यने फैमखु । समाज-निर्मित व्याकरणया नियम अनुसार छगू शब्द मेगू शब्दत नाप, छगू वाक्य मेगु वाक्यत नाप गद्य वा पद्यरूपे च्वना: तिनि वास्त-विकताया छगू अंशया गतिशील सम्बन्धयात प्रतिनिधित्व याय्फै । भाषाया थ्व छगू विशेषता ख: कि वास्तविकताया व अंशं मेगु हे रूप काय् धुंसां, मेगु हे सम्बन्धे दुहाँ वने धुंसां भाषाय् चित्रित जूगु सम्बन्ध व न्हापाया रूप स्थायी जुयाच्वनी । ह्लाय्कंया न्ह्योने वस्तु हिल धाय्वं न्ह्याय्कने किपा नं हिली । तर भाषा-ह्लाय्कने वस्तु ह्यूसां किपा स्थायी तुं जुयाच्वनी । थ्व कविताया मेगु स्रोत ख: ।

वास्तविकता गतिशील ख: । समय (time) व स्थिति (space) या दुने वस्तुतेगु रूप (form) व सम्बन्ध (relation) हिलावं वैच्वंगु दु । समाज व मनू नं इतिहासया विशेष विशेष इले विभिन्न स्तरं विकसित जुया: वैच्वंगु दु । मनूया अनुभव, कल्पना, भाव, विचार-शक्ति, मनोविज्ञान इत्यादि ह्लिंह्लि पाना वैच्वंगु दु । न्हूगु वस्तुस्थिती मनूयाके न्हून्हूगु भाव व अनुभव प्रादुर्भाव जुयाच्वन । अले पुलांगु वस्तुस्थितिया संचित चेतना-परम्पराय् विभिन्न कमी खनेदै वै । वाल्मीकिं च्वैथकूगु 'रामायणे' तुलसीदासया युगया चेतना व अनुभवं स्वेबले यक्को कमी दै । समाजया न्हूगु चेतनायात पुलांगु संग्रहालये थ्याकेगु आवश्यक जुया वै । अले इतिहासया प्वाथं महाकवि तुलसीदासया जन्म ज्वी । वं युग अनुसार परंपराजनित संकटयात न्हू - चेतना दुथ्याका: सुमांगलं च्छै ।

थ्व युग युगया खँ जुल । समयया छगू हे च्वते (a specific point of time) अले वास्तविकताया छगू हे स्थिती (a specific point in space) च्वंपिं निह्म मनूतसें निपु भिन्न कविता च्वय् च्वैगु ? साधारणतया छगू हे इले छथाय् हे च्वंसां गु निह्म मनूया शारीरिक व मानसिक संगठन यक्कों पा:; इमि शिक्षा-दीक्षा, पालन–पोषण अले अतीतया अनुभवत यक्कों पाइ । भागंशत: वास्तविकताया विशेष स्थितिप्रति इमि मानसिक रूप (emotional attitude) पाइ, उकें इमि अनुभूतिया गहिराइ (intensity) व गुण नं (mode) पाइ । वस्तुत: मनूतेगु अनुभूति व चेतना युग युगे व थाय् थासे जक पाना वनीमखु गनू मनू पत्तिकं नं पाना वं ।

छह्म कविं जीवनया घातप्रतिघातया सिलसिलाय् प्रकृति व जीवनया विभिन्न क्षेत्रया अनुभव संचय याइ । वं व अनुभवया आधारे कविता च्वे मच्वैगु वया संवेदनशीलताय् (sensibility) भरनी । तर हानं, छह्म कवि गुलि उपो सफल जुइ धका: धाय फैमखु । कवियाअनुभूति उबले तिनि कविता ज्वी गुबले वं वैत छगू रूप बी । नत्रसा न्ह्याह्म भावुक मनू कवि धाय् बह: ज्वी । उकं कविताया निगू पक्ष दत–छगू अनुभूति (experience) व मेगु अभिव्यक्ति (communication) ।

छह्म न्हू-कविं कविता च्वे ह्लापा शायद द्वलंदो कवितसें थ:थ:गु कविताय् थ:थ:गु अनुभव व संवेदना प्वंकाथके धुंकै । थुकी मध्ये यक्कों श्रेष्ठ कृतित साहित्यिक परम्पराया रूपे सामाजिक चेतनाय् (social consciousness) दुथ्याय् धुंकल ज्वी । न्हूगु संवेदनां जा:ह्म न्हू-कविं थ्व परम्पराय् अपूर्णता खनी । उकें वैत सन्तुष्टि बीमखु । अले थ:गु न्हूगु अनुभूतियात न्हूगुकथं रूप मविसें व चैनं च्वने फैमखुत । वैगु प्रयासया सफलता न्हूगु चेतनाया सर्वांगीन (inclusive) अभिव्यक्ती च्वनी । सफलह्म न्हू कविं अनुभूति व अभिव्यञ्जना, शब्दया सामाजिक अर्थ (social sense) व वैयक्तिक संकेत (personal association)

थुजोगु चातुर्यसाथ छगू सन्तुलित सम्बन्धे प्रयोग याइ कि वैगु कविताय् काव्य 'रस' या उत्पत्ति ज्वी । थथे कविया व्यक्तिगत अनुभवयात कविताया सामाजिक थासाय् धाले याय् धुंकाः कविया अनुभूति सामाजिक उपभोगया लागी लायक ज्वी । थुकथं कविया अनुभव समाजया चेतनाय् दुबिनाः व चेतनायात ह्लापायासिनं व्यापक याना यंकै । अले समाजया चेतनाय् दुबिनाः कविया अनुभूतियागु नं सामाजिकीकरण (socialisation of poet's experience.) ज्वी । थ्वहे कारण खः कि वाल्मीकि रामायण, होमरं Illiad व Odessey, दाँतें Divine Comedy थें ज्याःगु विस्तृत काव्यत च्वे धुंकाः नं मनूते कविता च्वेगु लथ मतं, कविताया धार गुबलें सुना मवं ।

सिगमण्ड फ्रायडया धापू अनुसार ह्लनीगु क्री ह्यनेबले अर्ध-चेतन व अचेतन मनया क्रियाशीलताया चिं खः । चेतन जगते समाजया रीतिथितिं क्वत्यलातःगु अन्तरजात प्रवृत्ति (repressed instincts) या ह्लगसे इच्छा पूर्ति ज्वीगु खः (wish fulfilment)' कविता नं अथे हे चेतन-स्थिती ह्लनीगु ह्लगस खः धाःसां ज्यू । कविता-ह्लगसे कवि सचेत जुयाः थःगु अहम् (ego) या अपूर्ण इच्छा-पूर्ति (wish fulfilment) याय्त मिथ्या जगत् (mock world) खडा याइ । व मिथ्या जगते कविया अहम्यात खुल्ला छूट दै । थुकिं कविया भावात्मक जीवने छगू सन्तुष्टि वै । अले छगू परिवर्तन नं वै । धात्थें वास्तविकताय् थुकथं हे कविया अहम्या इच्छा पूर्ति ज्वीत माःगु भावात्मक प्रौढता (emotional maturity) कवियाके दया वै । सफल कवितां समाजया छगू अंगया रूपे विस्तृत रूपं थ्वहे भूमिका सामाजिक अहम् (social ego) व सामाजिक चेतनाया सम्बन्धे ह्लितै । तमाम समाज छगू संगठित अहम्या रूपे कविताय् चित्रित मिथ्या जगते थःगु इच्छा पूर्ति जूगु खनी । अले व इच्छा पूर्तिं व्यापक रूपे समाजे न्हूगु (emotional maturity) वै । वास्तविक संसारे नं थुकथं हे कवि व समाजया अहम्या इच्छा पूर्ति याय्त कविंनिसें

फ़ुकगिनं स्वै ।

आ:, थन क्वीगु प्रमुख सवाल–कविताया मू हय् माल । कविता आन्तरिक व वाह्य आवश्यकताया (inner necessity) व (outer necessity) परिणाम ख: धैगु थुकथं बांलाक गीदत । सु लँजुवालं कविता च्वे धयां च्वे फैमखु, न सु कवि कविता च्वे मखु धयां मच्वसें च्वनेफै । आन्तरिक व वाह्य स्थितिया छगू प्रौढ अवस्थाय् जक उच्च कविताया प्रस्फुरण ज्वी । छगू आवश्यकतां घ्वाना हया: तिनि कविं कलम ज्वनी । "जिगु हे लागी च्वेगु", "च्वेगु लागी च्वेगु" इत्यादि कविया मती न्ह्यागु हे दुसां वैगु कलमं कविताया रूपे न्ह्यागु हे ज्वया व:सां व सामाजिक उपयोगया वस्तु ज्वी; मा:गु सामाजिक प्रभाव पारे मयासें तोती मखु । उकें "कविता कविताया लागी" धैगु सिद्धान्त मिथ्या ख:, इन्द्रजाल ख: ।

यदि "कविता कविताया लागी" धैगु सिद्धान्त मिखा तिसिना: माने याय्गु सा कविताया मू (value) धैगु सवाल हे दैमखु । छाय्धा:सां कविताया सापेक्ष मू (relative value) धैगु ला दै हे मखुत । खालि छपु छपु कविता छह्म छह्म कविया लागी स्वतन्त्र मू (absolute value) जूवै । थुगु अवस्थाय् निह्म कविं च्व:गु निपु कविताया मू निर्धारित गथे याय् फै ? थुकिं समालोचनाय् संकट व आराजकता सिबे छुं हैमखु । अराजकता समालोचनाया लँ मखु । मूल्यांकन थ्वया ज्या ख: । कवित इन्द्रजालया स्रष्टा ख: । तर गबलें इपिं थ:गु जाले थ: हे तुं क्यना च्वं । कला वा कविताया मूल्यांकन न्ह्याबलें काल व स्थिति सापेक्ष ज्वी । उकिं हानं, कविताया निगू पक्ष, अनुभूति व अभिव्यक्ति, छगू छगू अलग्ग याना यंकेगु खण्डे आलोचनाया क्षेत्रे नं भयानक गल्तिया हा जूवे फु । खालि अनुभूतिया जक बय् बय् याना: कविता च्वत धायव प्रयोगवाद, symbolism व surrealism या पाखें जूगु गल्ति दोहरे जूवै । हानं अभिव्यक्ति जक क्वातुका: "कविता कविताया लागी" व रूपवाद (formalism) या खालिघ:

ट्वाङ्ग ट्वाङ्ग न्याय्केगु जूवँ। आलोचना थ्व निता ल्वचं बचे ज्वीमाः।

छह्म अंग्रेजी समालोचक डा. यफ० आर० लेवीसया धापू अनुसार, The poet is at the most conscious point of the race of his time. याने कवि थ:गु युगया दकले समवेदनशील व सचेत अङ्ग खः। उकिं उच्च कवितां सामाजिक चेतनायात व्यापक याना यंकै। थ्वहे खँ मेकथं धा:सा श्रेष्ठ काव्य न्ह्याबलें सामाजिक चेतनाया छगू अभिन्न अङ्ग जुयाच्वनी, गथे कि शेक्सपीयर, रवीन्द्रनाथ व तुलसीदासया कृतित। छगू काव्यया मू ख्यीत उलि हे दु गुलि व्यापक व गहिराई तक वनाः थ्वं ख्यीगु भावात्मक जीवनयात परिष्कृत यायां यंकै, गनतक ख्यीत आमूल परिवर्तनया लागी उक्से याइ। थुजोगु काव्य रचनाया लागी ह्लापां ला कवि छह्म गाक्कं संवेदनशील व्यक्ति ज्वीमाः, थ:गु युगया दकले सचेत अङ्ग ज्वीमाः। अनं थ:गु अनुभूतियात कविताय् सर्वांगीन (inclusive) द्योतन याय् फय्माः; नत्र वं न समाजप्रति इमान्दारी क्यने फै, न थ:गु अनुभूतिप्रति हे उत्तरदायी ज्वी।

सारांशतः कविताया मू मनूया अहम्या अपूर्ण इच्छा पूर्ण यानाः चेतन जगतें वैगु भाव-परिष्करणया लिसे लिसें सङ्गठित कार्यया ग्वसाः ग्वेगुली दु।

अप्रिल १९५८

"झी" कह्वानी विशेषाङ्क

खयत ला सम्पादनया ज्या व समालोचनाया ज्या छस्वा जू धाय् फैमखु । अयनं भच्चा क्वथीक सो लिसे नितां ज्या थितु थियाः नाप नापं वना च्वंगु खनेदै । थात्थें धाय् माल धाःसा समालोचकया स्वब्वे छब्व ज्या छह्म सहृदयी व सजग सम्पादकया ज्यासले हे सिधः । समालोचकया जःगु च्वसां थें तु दुस्यः बल्लाःगु पत्र-पत्रिकाया ह्लाःतिं गतिशील व स्वस्थ साहित्यया स्रोत ब्वलंकेत ता मालीमखु । गथे लेखक- लेखिकात छगू पत्रिकाया पोषक खः अथे हे छगू पत्रिका इमिगु लागी छगू पोषण नं खः । थ्व खँ 'झी' थें ज्याःगु क्यातुगु पौया विषये गुलि व्यावहारिक ज्वी जिं धाय् मफु । तर न्हूदँया उपलक्ष्ये 'झी' परिवारया पाखें कहानी-विशेषाङ्क पिकयाः छुं मखुसां सम्पादक-बन्धुतय् थुजोगु स्वस्थ उद्देश्य मती दु धयागु स्पष्ट संकेत याः । इले-बिले थथे हे विशेषाङ्क पिकयाः कहानी-च्वमितेत छुं क्षेत्र बीफत धाःसा झीगु वाखं-साहित्य याकनं ब्वलनी धयागु भाःपाः दच्छि तिनि दःसां, थःगु जग हे बांलाक क्वातु मजूनिसां, थुगु प्रशंसनीय ज्याय् 'झी' खलकं ह्लाः तःगु खः । अयनं, छगू स्वस्थ उद्देश्य मती तयगु व व उद्देश्ययात कथंहंक ज्याय् ख्यलेगुली छुं हे भू सीदैमखु धकाः धाय् मछि ।

मखुसा विशेषाङ्के सम्पादक मण्डलया पाखें पिकयातःगु "छत्वाः खँ" छको ब्वना स्वयादिसँ । "थुके बांबांलाःगु बाखं तयगु विचाः जूसां तय् मफुत । छायधाःसा बांबांलाःगु बाखं नं

मवल । वलं नं इले मथ्यन ।" थ्व पृष्ठभूमिं उत्साही पाठक-वर्गया रुची ख्वाउँगु लखं लुना बीफु । अय्नं, भाग्यवशं (वा अभाग्यवशं !) श्री सर्वसाधारण पाठकं समालोचकयागु प्यंगः मिखां मस्वैगुलिं बाखंपुचः थनं ल्यू ब्वनी हे मखु धाय् जीमखु । अथे ला, नातिकुतिपिनिगु ह्लाःती हे लाःसा विशेषाङ्कया गेटअप स्वयाः हे म्हुतुसि प्येकुली । तर नागःतुगः याइपिसं पिनेया आवरण हे जक स्वयाः छुं मत व्यक्त याःसा उकी सुपःछि नं वजन दैमखु । वास्तवे पत्रिकाया आत्मा थ्वया पिनेया आवरण मखु, थुकी मुना तःगु सामग्री खः ।

समीक्षा याइपिसं उकिं विशेषाङ्के दुथ्याःगु बाखंयागु, अले बाखं दुथ्याकूपिं सम्पादकपिनिगु मापदण्डयात ह्मसीकेत कुतः याय्माः । बाखं दुथ्याकेत सम्पादक-मण्डलया पाखें छुं विशेष दापू न्ह्योने मतसे न्ह्यचिल ला धयागु शंका याय्गु थाय् छुं हे मदुगु नं ला मखु ! संग्रहित ११ पु रचनात मध्ये ३ पु कसाःजुया "गय्थें मस्यु", 'पथिक'-जुया "मानव", व स्यस्यःजुया "निभाः" आदि नं बाखंया संज्ञा बियाः विशेषाङ्के थाय् बिया तःगु दु । थौंकन्हेया साहित्ये लघुकथा, शब्द-चित्र वा स्केचं बाखं साहित्ये-अलग्ग थःगु हे छगू रूप (form) स्थापना याय् धुंकल थें च्वं । बाखंया विधिविधान वा गठन व स्केचया गठन व रूप पाः धयागु स्पष्ट सीदु । कहानी विशेषाङ्कया लागी उकिं शब्द-चित्र वा स्केच छ्वैहल ज्वी धैगु च्वमितय् पाखें गथे विश्वास याय् ? खलील जिब्रानया कित्तां च्वयातःगु रचनायात थःगु थासे स्थान अवश्य नं दु । तर ओ० हेनरी, मोपाशाँ व पोपिनिगु छाँटया लेखपुचले थुजोगु रचनात हाय्मोपाहाँ थें खने दय्फु ।

थ्व खँयात अझ स्पष्ट याय्गु खःसा, बाखंया अर्थ छगू हे स्तरे (level) जक सीमित धाय् ज्यू; तर छगू सफल स्केचया अर्थ विशेष उपो गहिराई थिया वनाः निगू स्तरे नं ज्या याना च्वने फु । थुजोगु रचनाय् मामुलि अर्थया (literal sense)

त:लं त:लं ह्लानं छ्वः सांकेतिक उद्देश्य (symbolic intention) न्ह्या:वना च्वनेयो । यदि कसा:जु, पथिकजु वा स्यस्य:जुया रचनायात च्वंच्वं जक अर्थ छ्याना: ब्वना स्वत धा:सा च्व: नं प्व: नं सीदै थें मच्वं । थुजोगु रचनाय् सतह्री अर्थया ल्यूल्यू सांकेतिक अर्थ व गहिराइ नाप नापं पला: छीफुसा तिनि लेखकया दृष्टिकोण थ्वीकेफै । थुगु ढंगया रचनात क्रीगु साहित्ये नं दयावोलिसे पाठक व समालोचकपिनिगु ध्यान माक्व आर्कषित याइ धयागु आस याय्फु ।

विशेषाङ्के ल्यंगु मेगु ८ पु बाखंया कथानक भिन्न भिन्न खया: नं सामाजिक जीवनया त:जा:फलं क्वथीक स्वेबले, वा समस्या-क्षेत्रया सुलचनं स्वेबले, च्यापुं बाखंया विषयवस्तु थितुं-थिया: छगू हे घेरां पिने मला:थें च्वं । प्रेम, विवाह, रोमांस, ट्राजेडी; रूढिप्रति विद्रोह, अले छुं भचा अर्थमूलक सामाजिक जीवनया वैषम्य आदि विषयया दुने क्रण्डै फुकं कहानीत थ्याके ज्यू । शैली-शिल्पकारिता व टेकनिकया कुनं सोसां निपु स्वपु बाखं बाहेक मेगु उल्लेखनीय जूगु मदु ।

'बाह्लाख्या:' छपु बांलाइगु बाखं ख: । तर लेखकजुं कथानकया प्रगतियात लेवचरवाजी व संवादया बाहुल्यं म्वेम्वेथ्याना: पुरातन व रूढिवादी प्रथाया जक मखु 'न्हू मिसा' व 'कुमारी संघ' यात नं मखुथें न्यंक हिस्स्याय्गु प्रयासं बाखने दृष्टिकोण व प्रभाव ऐक्य हय् मफया वन । कलात्मक संगठने सिबे न्हीकेगुली बाखंच्वमि उपो संलग्न जुया: भाषा ठेट व तिख्खर जुया: नं कथानकयात पोषण याय् मफुत । 'न्हू मिस्तय्त' नाग:तुग: यायां बाखं स्वब्वे निब्व फ्वी । अले बाखं क्वचाय् धुनेव क्री मती वै—च्वमिं थ्व बाखं च्व:बले खालि अन्त्य जक मती तया: च्व:थें च्वं । कथानकयात न्ह्याका यंकेगु थ:गु पह: वा टेकनिक मलुया: नं थथे ज्वीयो ।

तर थुजोगु हे रूढि मान्यता व पुलांगु आस्था (traditional values) या खँ कया: छगू क्रयातुगु समस्या

घय्सुयाः न्हूगु पहःगु (monologue) शैली ज्वनाः 'निह्म मचा' या लेखक गम्भीरमान माय्केँजुं थ्व विषयया कलात्मक सम्भावना पचिपचि यानादीगु दु । पुलांगु मान्यताया जाले, आर्थिक परतन्त्रताया कुचक्रे, म्वानाच्वनेगुया मतलब खः थः नं वहे जाले तःक्यना वनेगु । रूढिमान्यताया ब्याच्वलं मनूया मनोवृत्ति स्यंकायंकू धैगु आशय कहानी सुलाच्वंगु दु । प्रूफ-संशोधन थाय् थासे द्वंगुलि बाखंया महत्वपूर्ण स्वापू पाठकं ल्वीके थाक्वीफु । पुलांगु मान्यताया जाले लाःह्म छह्म निसन्तान मनूया मानसिक अन्तरद्वन्द्व व घातप्रतिघातयात ल्ह्वयाः मनोवैज्ञानिकतां फूचाय्काः लेखक भाजुं बाखंयात क्वे थ्यंक यंके फुगु खः । 'ता समय लिपा मखु' यात कहानी छगू key sentence दय्काः कहानीया नायः न्ह्यः वय्कु वय्कुं थथे ह्मगसे ह्मन धकाः थासे मथ्यंतले तमछ्चासे पाठकतय् बांलाक मिखाय् धुलं छ्वाकूगु खः । अरु छखें स्वेला माय्केँजुं मचाय्क फ्रायडया चेला जुयाः धैदीथें च्वं–'यथार्थे पूर्ति मजूगु इच्छां ह्मगसे पूर्ति याय्त स्वै वा ह्मगस अचेतन मनया इच्छापूर्ति-स्थल खः ।' तर मेखें स्वे माय्केँजुं समाजया रूढि व जर्जर मान्यताया मनोवैज्ञानिक अपरेशन यानाः दुरुया दुरु, लःया लः यानाः क्यनादीथें च्वं । आखिर वेकःया कलम गुखे आपाः धेचू व वेकःया याकनं प्रकाशित ज्वीत्यंगु 'खेलुइताः' बाखं पुचलं क्यनी ।

अथेला नःघःभनीजुया 'मती हे मवं' नं न्हू पहः वःगु बाखं खः । कमसेकम वेकःया 'ब्वघासा' य् मदुगु पत्ती न्हूगु परिकार खः । 'ब्वघासा' या 'उखुनु' बाखं ब्वने धुंपिन्त धाय्माःगु मदु कि नःघःभनीजु नं छह्म मनोवैज्ञानिक कहानी च्वय् फुह्म खः । तर वेकःया बाखं मनोवैज्ञानिक जुयाः नं माय्केँजुया थें समस्यामूलक ज्वीत मसो । अय्नं, नःघःभनीजुया बाखने नच्चा नायः-नकिं-तेगु अध्ययनयात उपो थाय् बिया तःगु दु धयागु गुगु धारणा 'ब्वघासा' संग्रहं बीफु वैत 'मती हे मवं' थें ज्यागु कहानीं म्हुया छ्वै धैगु कल्पना याय् छि । बाखं खँ ह्लाय् थें सललल न्ह्याःगु

गा दहे दु । नाप नापं नकिं मय्जुया चरित्र-अध्ययन याय्गु नं न:घ:भनीजुया कुत: ज्वीमा: । च्वमियाके कथानकया पकड दु धेगु ला थुकिं हे सीदु कि बाखं सिधैगु दकले लिपाया छगू वाक्ये यंका: थ:गु बाखंया आत्मा स्वचाकादीगु दु । खालि छह्म मिसा पात्रया मनोवैज्ञानिक अध्ययन जक मखसे, थुकी नारिया विवशताया छुं भच्चा रंग नं ल्वाकज्या:गुलिं बाखंया विषयवस्तुयात वैयक्तिक ख्यूँ-कुंचां पितहया: सामाजिकताया वजन नं ब्यूगु दु धाय्मा: । न:घ:भनीजुया भाषाय् दिनंदिनया भाषाया सरलता दया: वृत्तान्तात्मक–वर्णनात्मक (narrative-descriptive) शैलीया दुने ला:सां मनोवैज्ञानिक तनाव दुथ्याकेगु यक्को यत्न दु । वृत्तान्तया बिचे बिचेया 'सिल्ला, सिल्लां' ध्वाथ्वीका ययंगु दु, थ्व छह्म पात्रं मेह्मसित कनाच्वंगु वृत्तान्त ख: । तर बाखं क्वमचाय्कं सीदै मखु कि ब मेह्म पात्र नकिया भा:तह्म हे जुयाच्वन । पाठकयात फक्को तुलबुल विया: गूढ खँ लिपा तकं गुन्तुकातय्गु लेखकया शिल्पचातुर्यया चिं भा:पा ।

विशेषाङ्कया मेमेगु बाखंयात कया: गन्थन याय् न्ह्य: छगू खँ न्ह्यथनेगु अप्रासंगिक ज्वी मखु । छीगु भाषाय् आपा: धैथें कहानीकारत ल्याय्ह्म–ल्यासे जूगुलिं ला मस्यु, प्रकाशित ज्वीगु बाखंत वच्छि मल्याक प्रेम, विवाह, यौन आदि प्रचलित विषयया दुने ला:वो । "कांकांपिच्चा", "कूता:," "वने धुंका:" व "वस:" आदि बाखं नं थुकिया दुने हे ला: धाय्फु । छाय् ख: मस्यु, समाजया भपाय्धंगु ख्यले, जीवनया थुलिमछि जटिल समस्याया पुचले मानौं कहानीकारतय् न्ह्योने प्रेम वा यौन हे छगू जक समस्याया रूपे दं वो थें च्वं । अरु शोचनीय खँ ला थ्व ख: कि थुजोगु बाखं नं अश्लीलता वा भावुकताया प्वंथल जुया: च्वमिया मानसिक स्थितिया नग्न विज्ञापन यानाच्वनीगु । यादि थुजोगु बाखने हिन्दी फिल्म, दंगु विदेशी उपन्यास व 'माया' व 'मनोहर कहानियाँ' थज्या:गु पत्रिकाया मचायक प्रभाव ला:वैच्वंगु द:सा छु आश्चर्यया खँ मखुत । जीवनया थ:गु व्यक्तिगत अनुभूति शून्य

ल्याय्ह्म च्वमिते पाखें क्षीसं शायद थुलि हे आसा याय्फै । अले आलोचकतसें रत्नध्वजजुं थें थुकथं येकं मयेकं फ्रायडवादया बःकाय् मालावंसा छु आश्चर्य !

"कलाकारयागु चेतन मन अस्यो जुलकि ह्मगसे अनेकानेक अस्योगु दृश्य, घटना आदिया उपभोग याना अस्यो अस्योगु रचना निर्माण याना, दुनेयागु मनं थःगु पित्यागु लंकेगु स्वै ।"

गुपु बाखं व केशवलाल–थौंकन्हे १०७१ तछला

'क्षी' विशेषाङ्कं दुथ्यागु सी० वी० रमणजुया बाखं हे कैदिसँ । 'कूताः' समस्यामूलक बाखं खः । थ्व ब्वनाबले छाय् थें मस्यु जितः रामहरि जोशीजुया 'समाजया सिँपँय्' क्वस्स लुमन । रमणजुया भावुकतां (sentimentalism) कहानीया पात्रतेगु व्यक्तित्व जक मखु कहानीया केन्द्रीय समस्याया चो पो नं चुइका यंकूथें च्वं । थुकिं बाखंया गठन हे छ्वासुका ब्यूगु स्पष्ट सीदु । अले समस्या धात्थें समस्या जुयाः सजीवता व मनोवैज्ञानिक तत्वयात समावेश याःगु खनेमदु । खला कला कला हे जक खः, जीवनया कार्बोन-कपि मखु । अले नेवाः-समाजया कुने-काने थुजोगु ट्राजेडी धात्थें जूगु वा जुयाच्वंगु दय् नं फु । तर जीवनया कोरा घटनां कलाय थाय् काय् फैमखु । जीवनया ट्राजेडी कलाया विषयवस्तु जक खः, कला हे मखु ।

महेश व रूपाया ट्राजेडी मनोवैज्ञानिकता शून्य जुयाः पात्रत लेखकया ह्लाती प्याखं हुलीपिं, भावुक लेक्चर बीफुपिं कतांमह्रित जक धाय्लो । छह्म चीमिया काय् मेह्म तःमिया म्ह्याय् जुयाः निह्मेसिया बिचे प्रेम दयाः नं जीवन हने मखन । तर रमणजुं तःमि चीमिया छुं टिप्पणी बाखने याना मदीगुसा न महेश छह्म गरीबया काय्मचा थें खनेदु, न रूपां तःमिया म्ह्याय्या व्यक्तित्व बो । बाखने क्षीगु समाजया स्थानीय सजीवता हय्गुली लेखकं कुतः याय्गु अनावश्यक खनादिलथें च्वं । शायद उकिं हे ज्वी रमणजुया भाषाय् नेवाःभासं अलग्ग छगू विशेष टोन ताय् दु ।

न्यसूला:गु बाखं च्वेत छगू स्थूल समस्या हे काफी मखु धैगु खँ रमणजुया बाखनं जक मखु, विष्णुबहादुर श्रेष्ठजुया 'वसः' बाखनं नं बांलाक संकेत यानाच्वंगु दु। बाखंया शुरू कथानक वा विषयवस्तुनाप अपाय्‌चो क्वातुगु सम्बन्धे ह्वना च्वंगु मदुसां भाषा वा कथानकया प्रगति अस्वाभाविक मजू। तर वसःपो थःछेँ ज्वनावनेगुया लागी अपाय्‌सं मिलेजूपिं कला:-भा:तया बिचे अपाय्‌धंगु थाकाथुकु–गुकी कहानीया गठन आधारित जुल–स्वाभाविक खैला धका: सुं पाठकं न्यंसा जिं मस्यू थुकिया लिसः छु ज्वी। यदि थनथाय् लेखक अस्वाभाविक मजूसा वेक:यात लिपा छुं धाय्‌थाय् मदु। शुरू क्वातुके मफुसां भावुकतायात थाय् मबिसे प्लटयात मा:थाय् तक यंके फुगुली श्रेष्ठजुयात श्रेय बी बहः मजूगु मखु। टेकनिकया छुं भच्चा चातुर्य क्यना: शुरू निसें बाखंयात छखे हे न्ह्याका यंकूगु जूसा छगू सफल समस्यामूलक बाखं क्वीगु पुचले च्वंवैगु खः।

'वने धुंका:' सैंजुया ह्वापां ह्वापांया कहानी थें खनेदु। बाखने छगू थ:गु हे पहः हय्‌त सनादीगु दुसां थ्व लेखकया छुं प्रौढ चिन्तनया सूचक थें खने मदसे कहानी कहानी च्वेया लागी हे जूवं थें ताया। आत्मचरितात्मक शैली, अले तं व जिद्दीं ल्याय्‌ह्मतेत गुकथं थः भावी सहेली ह्मसीकेगु धैर्य तक नं मदैवनेफु धैगु संदेश बीत कहानीकार उत्सुक थें खने दु। कथानके क्वात्तुगु गठन मदुगुलिं बाखं तहं मिलेजुया: सिलसिला माफिक वनेत बः याना च्वंगु बांलाक सीदु।

विषयवस्तु न्हूगु मखुसां विष्णुहरिजुया 'कांकांपिचा' थुगु पुचले गाक्कं थी। 'प्रेमया पंगलः', 'बी ला:सा·····' व 'अबसं' आदि बाखंया च्वमिया रूपे क्वीसं वेक:यात बांलाक ह्मस्यू। तर 'कांकांपिचा' य् ह्यू ख्वा: क्यनादीगु कुतः जूगुलिं वेक:या मेमेगु बाखने स्वया: सेल्ला: पहः पिज्वः। कथानकया न्ह्यज्याय् छुं नुने फैगु कृत्रिमता मदुगुलिं, अले रसंजा:गु भाषा जूगुलिं बाखंया व्यक्तित्वयात नितां टेवा बियाच्वंगु दत। "लेखक धयापिं गुलि

जाली·····" धैगु बिष्णुहरिजुया कहानी सररर ब्वना: मखु, क्वथीक स्वया: तिनि सीदै । छह्म ल्यासेह्म मिसा लेखिका ज्वीगु मती दुह्म नकियागु मानसिक जगे जूगु उथलपुथल, अले छह्म लेखकया "चालबाजी" लाका: छगू चीहाक:गु कमेडी ह्यितका: कहानीकारजुं कथानकयात हिसिदय्क सुमांगलं छ्वैदिल । माय्‌बिलिचां त्यप घय्प्वी थें समस्या जक त:धंगु मज्वँसे फुगुचा:गु समस्यायात कहानी दुथ्याका: उकियात कथानकया गठने थाज्या थें याना: छगू कलात्मक अन्त्ये (solution) थ्यंकेगु कहानीकारया धर्म ख: बाखं पूवंका:लि क्रोसं थ्वी थ्व चालबाजी मखु सच्चा प्रेम ख: । धात्थें दुने निसें थ्वयाव:गु प्रेमे बुलेधुंपिसं जक थथे धाय् फै–'छ हे जि । जि हे छ । छंगु नां हे जिगु नां ज्वी धुंकल ।' याने, समाजया परिधि दुने च्वँसेंलि थ:गु प्रेम सफल याय्‌त गुबलें गुबलें चालबाज नं ज्वीमा: खनीसा धैगु खँ लिपा वया: सीदत । विष्णुहरिजुं थ:गु बाखंयात रोचक याय्‌गु छुं कुत: ल्यंका मदीसां थुकी कौतूहल–गुगु कि आधुनिक कहानीया गठनया केन्द्रीय स्थापना ख:–यात ई मत्य:तले लिफ्याना तय्‌गु स्वैमदीथें ताया ।

तर थ्व हे खँया छगू उल्लेखनीय अपवाद परमानन्दजुया "खुँ ह्मसिल" बाखं धाय् बह: जू । जि स्वे विशेषाङ्के थ्व हे छपु बाखने च्वमि उखे थुखे गनं हे मस्वसे च्वंनिसें क्वथ्यंक तप्यंक उलि हे कौतूहल ल्यंका: थ:गु कहानीयात रोचक याना यंका च्वंगु दु । छगू क्वात्त गु कथानकया दुने बाखंच्वमिया गुगु उद्देश्य ख: व पूर्ति ज्वीगु हे सफल कहानी-कलाया चि धाय्‌फु । आधुनिक समाजया नीतिहीनताया विषये कहानी च्वेत सु कहानीकार भावुक जुया: सितिकं ला:गु ख्वबि नं हाय्के म्वा:, वा सुयां हि दासिवय्‌का: लेक्चरबाजी याय्‌गु नं आवश्यकता मदु धैगु परमानन्दजुया बाखनं क्यनाच्वंगु दु । खालि माच्छि मा:थें भाषाया ज्याभ:यात छ्यला: थ:गु वैयक्तिक जीवने अनुभूत सत्ययात इमान्दारीसाथ ज्याय् ख्यलेमात्रं थ्व ज्या पूवं ।

अथे धका: "क्री" विशेषाङ्के मुंवोगु बाखंत स्वया: मन तया

च्वनेगु ई थौं मखय् धुंकल । व्गीगु जीवनया घ:चा: ह्लापा स्वया: गाक्कं वेगं तुलावना च्वंगु दु । व्गी कहानीकारत नं थौंया हिलावै च्वंगु जीवनया, थौंया संक्रमण ईया प्रवक्ता जुया: थ्वया द्विविधा, संकट, अन्तरद्वन्द्व, थ्वया व्यथा, आशा, निराशा, थ्वया आन्तरिक सत्ययात आत्मसात् याना: सर्वांगीन द्योतन याय्गुली लगनशील ज्वीमालाच्वंगु दु । ख्यूँगु गुफाय् च्वना: पिने जुया च्वंपिनिगु किपालु स्वया: संसार ह्मसीकीह्म दार्शनिक थें जीवनया छच्व: ज्वना: थ्वया स: व स्वरूपया प्रतिध्वनि व प्रतिच्छाया जक दोहरे याना च्वनां व्गीसं युगयात लोगु साहित्य शृजना याय् गुबले फै ? उकिं व्गीसं व्गी प्यख्यरंया विस्तृत यथार्थ व थ:थ:गु शिल्प (craft) या गहन अध्ययन व अनुशीलन याय् मालाच्वंगु दु । छाय्धा:सा, गुह्म मनुखं जीवन व कलाया अध्ययन याय्गु कुत: तक याइ मखु, वं जीवन व कलाया शृजना याइ धैगु छगू तापा:गु खँ ख: ।

सिथिच:ह्रे १०७९

नःलि कविता व निम्ह आलोचक

नेपाल भाषा परिषद्‌या पाखें 'विश्वया न्ह्योने नेपाल भाषा साहित्यया वर्तमान काव्यधाराया परिचय बीगु' कथं **'नेपाल भाषाया नःलि कविता'**— Poems of Today in Nepal Bhasha [1] नांगु संकलन पिदंगु स्वैतं ललः मधाय् माःगु छु मदु। अज्ज थ्व सफू पिहां वोगुलिं सिबे छह्म निह्म समालोचकपिसं थ्व सफू स्वयाः नःलि कविताप्रति थःथःगु प्रतिक्रिया जाहेर यानाः थःथःगु धारणा स्पष्टकथं न्ह्यथनादीगुलिं क्वी उपो लय्‌ताय् माः। खनं, ह्वले-सले छगू निगू समीक्षा प्रकाशित यानाहैगु क्वीगु पत्र-पत्रिकाय् छत्थुं आलोचनात्मक शीतयुद्धया लागी छगू समस्या पिदंथें च्वंक् समालोचक भाजुपिसं थःथःगु वास्ता क्यना हसेंलि थुकें क्वी साहित्य ह्योपिनिगु ध्यान सालाकाइगु हे जुल। 'नःलि कविता' बजारे द हे दु। अथे तुं, कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानजुया आलोचना "क्वी" पत्रिकाया दँ २ ल्याः १ स, अले रत्नध्वज जोशीजुया प्रत्यालोचना थ्वहे पत्रिकाया दँ २ ल्याः ५ स छापे जूगु दु। "नःलि कविता संग्रह" स्वे खंगु क्वीगु लागी अहोभाग्यया खँ खःसा, नःलि कविताया विषये वेकःपिनिगु धारणा थ्वीके खंगु चानचुनगु खँ मखु।

साहित्यया छह्म मामुलिह्म छात्रया नातां जिगु दृढ विश्वास दु—छलफल, वादविवाद, इमान्दारीपूर्ण आलोचनाद्वारा थःथःगु मत-प्रकाशनं साहित्य व साहित्यिक प्रश्नया विषये क्वीके धारणा-स्पष्टता व रुचि-स्वस्थता वै। अज्ज जितः विश्वास दु—साहि-

ित्यक मूल्यांकनया ज्या छह्म आलोचकया व्यक्तिगत एकाधिकारया र्थं जक मखसे छगू सामूहिक प्रयत्नया उपज खः—आलोचक आलोचकया बिचे, पाठक पाठकया बिचे, पाठक व आलोचक समुदायया बिचे दुगु संकीर्णतायात म्हुयाः मतऐक्य प्राप्ति, याने मंकाः प्रयत्नया फल खः । उकिं सुं छह्म आलोचकं "मेरो गोरुको बाह्रै तका" धैथें मतभेदया लँ बलं बलं प्वाःतीत संसा ळीसं धाय् माली—व आलोचक आलोचक मखु, स्वस्थ साहित्यया पृष्ठपोषक मखु ।

नःलि संग्रह या विषये कृष्णचन्द्रजुया आलोचना पिहां वल । थुकिया लागी वेकःयात बधाइ दु । उकी शायद म्वाय्कं म्वाय्कं भाषा कटु जुल ज्वी फु; अनावश्यक क्षोभ व उत्तेजना प्रदर्शन जुल ज्वी फु । अले वेकःया लेखे मनूतसें छुं सैद्धान्तिक प्रहार नं मखने फु । अय्नं थ्व छह्म आलोचकया मत-प्रकाशन खः धैगु नातां जक थुकियात आदरया दृष्टि मस्वेगु जि स्वे उचित मजू । वेकःया आलोचनायात "खालि लेखन–स्वतन्त्रताया प्रयोग" वा "मतभेद क्यनेगु छपु लँपु जक" धैगु गुगु आशय रत्नध्वजजुया प्रत्यालोचनाय् दु वयात ळीसं क्वथीक स्वे बहः जू ।

खतु, साहित्यिक मामलाय् "मतभेदया लागी मतभेद हे जक" जुया मवःगु मखु । अय्नं, विशेष यानाः नेपाल भाषा परिषदया सम्पादक, आलोचक व कृष्णचन्द्रजुया बिचेया मतभेद मतभेदया लागी हे जक खैमखु ला धैगु शंका याय्फु । **नःलि संग्रह** पिकाःपिंप्रति कृष्णचन्द्रजुया आक्षेप (charge) यक्कों दु—गुगु खालि तालतुल यानाः पर्के बहःगु जक मखु थें च्वं । वेकःया आलोचनात्मक प्रहारया विवेचना यानास्वत धाःसा क्वे च्वया तयागु निगू प्यंगू खँ लेंपुया वैः—

क) "पुलां पुलांगु प्रकाशित सफू वा पत्रिकां लिकयातःगु पुलांपिं कवितेगु कविता थुके (संग्रहले) दुथ्यागु दु" · · · · गुकी "···शिल्प शैली, भावाभिव्यक्तिया परिपाटी, उक्ति व **छन्द**, भाषाया स्वरूप, उपमाया ढाँचा, विषय-वस्तुया

पकड"य् आधुनिकता वा न्हूगु पहः मदु ।

ख) "न्हूपिं कवितेगु खँय् नं "कवि हे जक न्हूपिं जुल कविता मखु । न्हूगु कविताया न्हूगु ख्वापा अथवा नवीन अभिव्यञ्जना, न्हून्हूगु धाराया न्हून्हूगु प्रयोगं सर्वथा शून्य" जुया च्वन ।

ग) "नःलि कविता संकलने नःलिया धारणा अनुसार शैलीगत व विचारगत गुगुं छगू सैद्धान्तिक धाराया विशेष पृष्ठभूमि मदु" गुकिया आधारे गुम्हं गुम्हं थ्याके माःपिं कवितेत संग्रहले मथ्याकू ।

ध) उकिं, "पुलांगु तालया काव्यधाराया हे प्रतिनिधित्व व परिचय बीगु ग्वसा 'नःलि कवितां' ग्वःगु दु धयागु थ्वया सम्पादनं क्यं ।"

ङ) उकिं, नेपाल भाषा साहित्यया "वर्तमान काव्यधारा गुखे न्ह्याना च्वन, उकिया छुं परिचय विश्वया न्ह्योने तया बी" धैगु उद्देश्य अनुसार **नःलि कविताय्** संग्रहित कवितां छीगु न्हूगु काव्यधाराया प्रतिनिधित्व मयाः ।

कृष्णचन्द्रजुया थ्व आलोचनायात "नामकरणया विषये ल्वापु," वा "चिचीह्रंचागु खँय् आपालं क्षोभ क्यनेगु नं आधुनिकता मखु" धयाः निर्वाह याय् फैमखु थें च्वं । यदि साहित्यक छलफले मापदण्डया खँय् मतभेद हे 'चिर्चीधंगु' तिनिसा ततःधंगु सैद्धान्तिक स्तरया खँ हे छु ल्यं दै––जिं मस्यू । हानं, यदि चिचीधंगु खँयात कयाः आपालं क्षोभ क्यनेगु आलोचनाया आधुनिक ब्वसा मखुसा ततःधंगु खँयात Minus या सुलचनं स्वेगु नं बुद्धिमत्ता व प्रौढता खैला ? थ्व छलफले निगुलिं पक्षया 'आधुनिकता' व 'न्हू कविता' सम्बन्धी थःथःगु मान्यताया प्रश्न ल्यू ल्यू वैच्वंगु स्वतः स्पष्ट ज्वीकं थ्वयात चिचीधंगुया वर्गीकरण जूगु भच्चा रहस्यपूर्ण हे तिनि ला धैथें च्वं ।

थ्व फुक्कं छखे तयाः कृष्णचन्द्रजुया आलोचनायात जि गाक्कं जःगु प्रहार ताया, गुकिया आधारभूत केन्द्र वेकःया 'आधु-

निकता' व 'न्हू कविता' सम्बन्धी आस्था भा:पा । थ्व पुक्क स्वीकार यानाः नं यदि जि उकी "डीटो" याय् मछा:सा शायद थ्व वेक:या प्रौढ चिन्तनया न्ह्योने जिगु नच्चापहः वा कायरता जक हे ज्वीमाः । न्ह्याग्गु हे थजु, **न:लि संग्रह** छगू संस्थाया पाखें पिहाँ वल, छह्म मनूया मान्यता व रुचिया छाप ज्वनाः, छगू साहित्यिक आस्थाया प्रतीक जुयाः, अले कृष्णचन्द्रजुं थ्व खँया ध्यान मतसे थ:गु मत व्यक्त याना दीगुली अवाञ्छनीय क्षोभ व कटु भाषा कीत मह्येफु । खनं कृष्णचन्द्रजुयात गुलि थुकथं क्षोभ प्रदर्शन (?) यायगु अधिकार दु, नेपाल भाषा परिषदया सम्पादकजुयात थ:म्हं रवयाः योयोगु रचनायात (क्षोभ पिकाय् मालिगुकथं हे थजु !) आधुनिकताया प्रतिनिधित्व बियाः संग्रहले दुथ्याकेगु अधिकार संस्थां ब्यूगु दु । अय्नं, थ्व क्षोभ व कटु वचनया कारण रत्नध्वजजुं कनादी थें "कृष्णचन्द्रजुया रचना संग्रहले मथ्याकूगुलिं जक खः"धाय्गु उच्चस्तरया मनोवृत्तिया चिं मखु ला धैथें च्वं । गथेथ:गु साहित्यिक आस्थां घ्वाना हयाः, थ:गु संस्थाप्रति वास्ता जाहेर यानाः रत्न-ध्वजजुं कृष्णचन्द्रजुया खण्डन याय्गु आवश्यकता खनादिल, अथेतुं थ:गु विश्वास व मान्यतां चिनाः कृष्णचन्द्रजुं **न:लि संग्रह** या आलोचना च्वयादिल ज्वी– थ्व माने यायत की बाध्य जू । मखुसा छु कीसं नं धाय्गु ला–थ:गु रचना संग्रहले दुथ्याकूगुलिं हे जक रत्नध्वजजुं **न:लि संग्रह** या समर्थने च्वसा छ्यलादीगु ? "वादे वादे जायते तत्व बोध" धैगु माने यानाः नं थुगु स्तरया खण्डनयात कीसं "आलोचना–प्रत्यालोचना" या नां गथे बीगु ?

वेक:पिनिगु ल्वाप्वी द्यांच्वे च्वनाः न्या बच्छि काय्गु जिगु लेखया कुतः मखु । वेक:पिनिगु लेखपाखे जितः साला का:गु थुगु स्तरया खं मखु, **न:लि कविताप्रति वेक:पिनिगु धारणा, रूख वा दृष्टिकोणं ख:** । न्हू कविता विषये कृष्णचन्द्रजुनाप जिगु मतभेद मदुगु मखु धकाः जि संकेत याय् धुन थें च्वं । छुं ईया लागी धाय्– वेक:या आधुनिकताया परिभाषा नं मान्य जू, न्हू कविता विषये

उक्ति नं मान्य जू । अथे हे वेकलं धयादीथें **न:लि संग्रह** नं न्हूगु काव्यधाराया प्रतिनिधित्व मया: धाय् । थुगु स्थिती छुगू प्रश्न क्वीगु न्ह्योने अवश्य दं वै–– कृष्णचन्द्रजुया मतानुसार रेवती-रमणानन्द, परमानन्द, ईश्वरानन्द, शान्तिसुरभ, तेजेश्वर व वेक: हे बाहेक नेवा: काव्यया न:लि स्वरूपया प्रतिनिधित्व याइपिं कवित सु सु ख: ? थ्वया ख्वा.पा: सुया सुया कविताय् गुजोगु कविताय् वना: स्व:वनेगु ? मखुसा, छु थ्वेक:पिं हे प्यह्म न्याह्मसिनं जक न:लि कविताया प्रतिनिधित्वया गर्व याय् फै ला ? ता कि थ्वेक:पिं दुथ्याकेवं **न:लि संग्रह** न्हू कविताया प्रतिनिधि स्वरूप ज्वी ? पिनेला:पिं कवितेसं हे जक थुकिया दावा याय् फै धैगु आशय नं कृष्णचन्द्रजुं गनं .व्यक्त यानादीगु मदु थें च्वं । थथे जूबले न्हू कविता सम्बन्धी वेक:या धारणा गाक्कं स्पष्ट जुया: नं वेकलं क्वीत नेवा: काव्यया न्हूगु स्वरूप ध्वाथ्वीका मदी ला धैगु शंका वं । न्हूगु कविता "थ्व ख:" धका: क्वीत ह्मसीका बीगु कुत: यानादीगु आवश्यकता अनं मखन ला ! उकिं न्हू कविता सम्बन्धी वेक:या उक्ति मेमेथाय् देशे जूगु काव्यात्मक प्रयोगप्रति ईर्ष्यालु दृष्टिया तप्यंगु प्रतिक्रिया थें जक खनेदयाच्वन ।

खनं, यदि आलोचना छुगू नकारात्मक (negative response) जक मखुसा थ:गु मान्यताया सकारात्मक दृष्टान्तीकरण नं मज्वी मा:गु छुं मदु । थ्व छखे तया:, कृष्णचन्द्रजुं छथाय् सूक्ष्म-दृष्टि स्वे बह:गु छगू तर्क पेश यानादीगु दु । छथाय् वेकलं न्यनादीगु दु––

> "छगू खँ, थौंकन्हे नं क्वीगु कविताया स्तर सिद्धिदास अथवा भानुभक्तया काव्य समतुल्य नकतिनि शुरू जुल धाय् । तर छु थौंकन्हे थ्व स्तरया कविता क्वीगु साहित्ये शुरू ज्वीव थ्व कविता वा साहित्ययात क्वीगु साहित्य तथा काव्यया आधुनिक अथवा न:लि रूप धका: नालेगु ?"

याने, वेक.या धापू अनुसार "आधुनिकता" या "स्वतन्त्र परिभाषा" अनुकूल मजूगु कवितायात आधुनिक धका: नाले फैमखु, क्वीगु

प्रयोग, चिन्तन, सामाजिक, ऐतिहासिक स्थिति न्ह्यागु हे थजु । थी न्ह्यागु हे स्तरे तिनिसां मेमेगु भाषाय् न्हू कविता धाइगु अनुसार उजोगु हे ख्वालं मपूगु कवितायात कृष्णचन्द्रजुं थीगु आधुनिक काव्यलोके थ्याका मदीगु निर्णय यानादिल । स्थूलतः कविता सुनां, गबले, गुगु भाषाय्, गन, गुगु विषये च्वोगु धंगु न्ह्यसःया सिबे गथे च्वयातःगु धंगु न्ह्यसःयात आधुनिकताया थसिया रूपे कयादिल धया थें ताया । उकिं नं काव्ये आधुनिकताया स्वतन्त्र परिभाषाया खँ वल । शायद मचायक All art is expression धंगु क्रोचेया मत ला कृष्णचन्द्रजुं ज्वना मदीला ?

मनू इतिहासया निर्माता अवश्य खः । तर यक्को हृद तक मनू इतिहास निर्मित हे तिनि धाय्फु । थी गद्यकार पं० निष्ठानन्दजुं **ललित विस्तर** या अनुवाद प्रकाशित याना द्यू बले (इस्वी १९१४) बेलायते जेम्स ज्वायस भाजुं थःगु यःगु कृति Ulysses च्वेगु शुरू याय्धुंकल । थी कवि सिद्धिदासजुया **सज्जन हृदयाभरण** पिहां वःगु जःखः (इस्वी १९२०) फ्रान्से पाल वलेरिया, Charms(1922) Fragments of Narcissus (1922), बेलायते इज्रा पाउण्डया Imagist Anthology, टी० यस० इलियटया The Waste Land आदि विश्व-साहित्ये युग-प्रवर्तक काव्य पिहाँ वय् धुंकल । थी जःखः हे लूहुसन थें ज्याःह्म लेखक व टैगोर थें ज्याःह्म कवि थुबले ब्वलने धुंकल । थ्व थीगु इतिहास जुल । थीगु अमिट्य अतीत । थीगु काव्य-गतिविधि लिसे पलाः छीगु खँय् थ्व छह्म कवि फ्रायडवाद, मार्क्सवाद, अस्तित्व-वाद, अतिअस्तित्ववाद (surrealism), शून्यवाद, रहस्यवाद, छायावाद, प्रतीकवाद, बिम्बवाद (imagism), भविष्यवाद अले छु छु 'वाद' या अनुयायी काव्य-प्रवाहया कोरा नक्कल यानां जक चाःगु खँ मखु । यदि कृष्णचन्द्रजुं धैदीथें काव्य समाजया धरातलया घात–प्रतिघाते संचय ज्वीगु भाव समूह खःसा थीगु वस्तुस्थिति नं मेमेथाय् देशेथें थुकिया लागी परिपक्व ज्वीमानि । अथे हे तुं, यदि थीगु समाजे इज्रा पाउण्ड, मारिया रिल्के

(maria Rilke), आर्थर रिम्बो (Rimbaud), बद्लेयर, स्टिफन मालार्मे, एट्स्, डिलन टमस्थें ज्या:पिं काव्यप्रतिभा स्फूर्त ज्वीगु वस्तुस्थिति हे मदुसा, Cantos, New Poems, Les Illuminations, Les Fleurs du Mal, Divagations, Byzantium व Deaths and Entrances वा **नकेनके प्रपद्य** थें ज्या:गु न्हूगु कविता मदु धका: इमिगु स्तर स्वया: थ्वीगु वर्तमान काव्ययात उपेक्षा व वहिष्कार याय्‌गु गन तक ठीक ख: जिं मस्यू । थ्वीगु अतीत व वर्तमानयात स्वीकार मयासे भबिष्यया गथे निर्माण याय् फै——स्वत: स्पष्ट जू । भविष्यया च्यूता दुपिसं ला अतीत व वर्तमानपाखे नकारात्मक वहिष्कार (negative rejection) या थासय् आलोचनात्मक स्वीकृतिया (critical acceptance) सकारात्मक दृष्टिकोण जकं ज्याय् ख्यलेमा:गु ख: ।

"न्हूगु कविताया न्हूगु ख्वापा, अथवा नवोन अभिव्यञ्जना, न्हून्हूगु धाराया न्हून्हूगु प्रयोगं सर्वथा शून्य ताया गुकिया प्रयोग विश्व साहित्ये" शुरू जुयाच्वन धयागु गुगु चिन्तापूर्ण धापू कृष्णचन्द्रजुया दु व छह्म प्रगति व प्रयोगया हिमायतीया खया: नं थ्वीगु हे वस्तुस्थिति सिबे मेथाय्‌या काव्य-प्रवाह्रं लेखकयात थ्व न्वाका च्वं थें च्वं । थ:गु यथार्थया सजगता थ्वीसं धैथें ज्या:गु आलोचनात्मक स्वीकृतिया प्रतिक्रियाया अभावे पूर्वीय भाषाय् काव्यात्मक प्रयोगया लँप्वी सुलाच्वंगु ध्याच:गा:यात कया: आधुनिक अंग्रेजी काव्ये वामपन्थी मतया अनुयायी स्टिफन स्पेण्डरजुं छथाय् धैदीगु दु :

> That is the great achievement of European artists, to take material of contemporary life, transform it into an art, which is always related to the traditions of the past, and this is what whole of modern movement in poetry in Europe, for instance, is about. It is the meaning of Rimbaud's, it is the

meaning of T. S. Eliot's, it is the meaning of all their work and of all their critical theory. It seems to me that in the eastern part of the world...there is a great danger of there being a revolution without transformation, that is to say the whole of past forms being rejected and a disastrous kind of modernism being introduced which has no relation with the past whatever.[2]

याने, पाश्चात्य जगते इलियट व रिम्बो थें ज्याःपिं कविपिनिगु रचननिसें कयाः संपूर्ण कलाय् आधुनिक प्रयोगया अर्थ थुलि हे जक खः कि थःथःगु अतीतया परम्परायात त्याग मयासे समकालीन आधुनिक जीवनया विषय–वस्तु कयाः थःथःगु कलाय् परिणत याय्‌त स्वेगु । तर पौरस्त्य जगते (एशियाली देशे) थःगु अतीतयात वहिष्कार यानाः ई मत्येकं हे छगू ग्यानापुगु उच्छृङ्खल पहःगु आधुनिकतां थाय् काइगु मभिंगु लक्षण खनेदु ।

तर, छगू धात्थें उदेक चाय्‌माःगु खँ ला थ्व खः कि कृष्णचन्द्रजुया आलोचनाय् **नःलि कविताय्** संग्रहित कवितय्‌गु काव्य व थ्वीगु आधुनिक यथार्थया सम्पर्कया सम्बन्धे छुं हे चर्चा मदु । थ्वीगु कविताया विषय-क्षेत्र व थ्वीगु ह्लियाह्लिथं यथार्थया विचे गुलि घनिष्टता दु वा मदु स्पष्टकथं वेकःया आलोचनाय् गनं व्यक्त जूगु मखना । छु थ्वी वर्तमान काव्य आधुनिक पहः व्वय् मफुगु कारण थ्व नं वा थ्वहे मखैला कि थ्वं थ्वीगु ह्लियाह्लिथं जीवनया काव्यात्मक मनन (poetic assimilation) याय् मफुनि ? छु कृष्णचन्द्रजुं थ्व आशय स्पष्टकथं व्यक्त याना दीगु दुला ? थथे ज्वीबले वेकःया प्रहार खालि **नःलि संग्रह** या कविपिनिगु अभिव्यञ्जना पक्षे हे जक जुल ला धैगु शंका याय् मछिंगु मखु । खतु, छगू हे विषये निपु कविताय् व्यक्तीकरणया परिपक्वता स्वयाः छपु न्हू छपु पुलां ज्वी मफुगु मखु । अयनं

उक्तिवैचित्र्य व वाक्जालयात हे आधुनिकता नालेगु स्पेण्डर भाजु सुयाः क्यनादीगु ध्याचःगाले स्वत्तूं वनेगु तुल्य ज्वी ।

थ्वीगु काव्य विशेष यानाः **नःलि संग्रह** या दुनेया कविता-यात खिने माःगु थाय् थ्व मखु कि थ्वं इलियट, पाउण्ड, दादाइष्ट व अतिअस्तित्ववादी काव्यया अभिव्यञ्जनात्मक आधुनिकता हय् मफु । थ्वीगु नःलि धाःगु कवितां आलोचना सामना याय् माःगु खँ ला थ्व जू वै कि थौंया जीवनया यथार्थ नाप थ्वया बांलाक हेलमेल दु थें खनेमदु । कवि न्हू जुयाः नं कविता न्हू ज्वी मफुगु वास्तविक कारण नं थ्वहे खः । न्हू स्थितिया सर्वांगीन सजगतां (inclusive consciousness) हे जक न्हून्हूगु अभिव्यञ्जनात्मक प्रयोगयात ग्वाकै ।

यदि कृष्णचन्द्रजुया आलोचनाय् थुकथं तीक्ष्ण प्रहार माःथाय् लाःथें खने मदुसा रत्नध्वजजुया खण्डने छगू उदार मान्यताया क्वात्तुगु लिधंसा दयाः आवश्यक खँया तार्किक खण्डन व स्पष्टीकरणया अभाव ताया । थ्वीसं खना, गुकथं कृष्णचन्द्रजुया आलोचनाय् **नःलि संग्रह** प्रति प्रहार मूलतः अभिव्यञ्जनात्मक जुयाच्वन । तर अजुगति चाय्माःगु खँ जुल कि रत्नध्वजजुया प्रत्यालोचनाय् थुगु विषययात "विवादग्रस्त" धकाः "विशेष छलफल" मयासे याउँक त्वःताद्यूगु दु । उकिं जि थूथे रत्नध्वजजुया प्रत्यालोचनाय् "तर्कया लागी तर्क" जक धैथें ज्याःगु प्रवृत्ति लेंपुयाच्वंगु दुथें च्वं । अंग्रेजी धैतःथें not the spirit but the letter या जक थ्व प्रत्यालोचना जुल ला धैगु मने च्वास्स वनीगु, उकिं अस्वाभाविक मखुत । थ्व खँया पुष्टि रत्नध्वज-जुया निगू प्यंगू प्रत्यालोचनात्मक उक्ति कयाः याय्गु आवश्यकता जिं ताया ।

क) "थुपिं फुक पुलां धाल कि अले न्हूगु कविता हे गोपु ल्यनी ? थुजागु प्रश्न नेपालभाषा परिषदं यात धाःसा **गुगु परिषदं "पुलांगु म्ये" या नामं ह्लापायागु कवितायात**

अलग हे सफूया रूपे पिकया च्वेने धुंकल, आलोचकजुं छु लिसः बीगु ?"

ख) "यदि एलियटया न्ह्योने वर्डस्वर्थ व शेलीयात पुलां धाय्‌गु खःसा छु तरूण कवि दुर्गालालजुया **फसुका** या दुने लागु गुलिं गुलिं कवितायात नं शेली, दिनकर व सिद्धिचरजुया भाव व शैलीं प्रभावित उकें 'पुलां' धका ध्याकुने लिके म्वाली ला ?"

ग) **नःलि संग्रह** या युवक-कविपिनिगु "कविता नं आधुनिक-ताया रंगं सर्वथा मक्यूगु ज्वी फै मखु धाय्‌गुया छगू कारण थ्व नं दु कि थ्वेकःपिं उमेर नं क्यातुनिपिं हे खः । वेकःपिं गुगु वातावरणे ब्वलन व समाजयात हे आधुनिकताया रंगं थिया हय् धुंकल ।"

घ) "भाषा अथवा देश अथवा नितांया विषये जागृति हैगु गद्य अथवा पद्यमय कवितायात नं 'नःलि' संज्ञाया दुने तय्‌फु, थथे हे व्यक्तिवादी कवितायात नं ।"

ङ) "योगवीर व चित्तधरजुया तथा सिद्धिदास व सिद्धिचरणजुया कविताय् गुलि अन्तर दु, युग हिले धुंकूगु स्वर गुलि मुखर जुया च्वंगु दु, विषय व शैलीया दृष्टि नं उलि अन्तर दुगु कवितात **नःलि कविता** या दुने लाना च्वंगु दु ला ? मदु ?" हानं, **"खलील जिब्रान व उर्दू शायरीया ढंगगु न्हूगु शैलीया कविता नं भचा भचा पिहाँ वे धुंकल खःसां तबि थुमिसं नवयुग प्रवर्तन मयानि ।"**

साहित्य धैगु भती भती थूह्म न्ह्याह्मसित नं ह्लापांया स्वंगू उक्ति रत्नध्वजजुया प्रत्यालोचनात्मक प्रवृत्ति थ्वीकेत आपाः कुतः याय् माली मखु । लिपाया निगू धापुतिं अले वेकःया साहित्यिक मान्यताया स्तर व स्थिति क्यं––गुकिया प्रति जिगु गाक्कं आदर भाव दु । जि गन तक थ्वीके फु––वेकःया तार्किक प्रयत्नं थ्व हे प्रमाणित याय्‌त स्वःगु दु कि **नःलि संग्रह** नं नेवाः काव्यया

न्हूगु प्रवृत्तिया प्रतिनिधित्व याः । वेकःया धापू अनुसार जागृतिसूचक व व्यक्तिवादी विषयवस्तुया आधारभूत केन्द्रे लाकौल–चित्तधर–सिद्धिचरणं लिपा दुर्गालाल तक नं व्हीगु कविताय् करीब करीब छगू हे शैलीगत परम्परा न्ह्यानाच्वंगु दु । थ्वहे धाराया सैद्धान्तिक पृष्ठभूमिया दुने **नःलि संग्रह** ले कविता मुंवोगु खः धैगु कृष्णचन्द्रजुयात वेकःया जवाः जुल । खालि 'लिसः' हे जक खःसा रत्नध्वजजुया धापुती नातिकुति यानाच्वने माःगु छुं मदु । तर नःलि कविता, व्हीगु न्हूगु कविता विषये थ्व वेकःया व्याख्या नं खः धैगुसा व्हीसं थ्वया सूक्ष्म विवेचना यानास्वय् बहः जू ।

संग्रह पिकाय्न्ह्यो सैद्धान्तिक कसि ज्वनाः धारणा-स्पष्टताया लिधंसाय् कविता ल्येगु छगू खँ जुल । तर संग्रह पिहाँ वय् धुंकाः आलोचनाया सामाना याय्त उकी छुं स्वापू मात्तुमालाः पाणिनिया सूत्र थें ठीकचा ज्वीक निव्हो आखः न्ह्यो ने तयाबीगु मेगु हे खँ खः । यदि छुं सैद्धान्तिक धाराया पृष्ठभूमि नःलि संग्रहया ल्यूने दुगु खःसा कृष्णचन्द्रजुं थथे संग्रहले लेंपूगु पृष्ठभूमि हे ल्बीके मफुगु अक्षम्य जुल !

नःलि कविताया विषयगत परम्पराया खँय् रत्नध्वजजुया धापू अनुसार "भाषा अथवा देश अथवा नितांया विषये जागृति हैगु गद्य अथवा पद्यमय कवितायात नं 'नःलि' संज्ञाया दुने तय्फु, अथे हे व्यक्तिबादी कवितायात नं ।" थ्व कसि अनुसार **नःलि संग्रह** नं न्हूगु कविताया प्रतिनिधित्व याःगु जुल । व्हीगु न्ह्योने छगू सवाल दंवै–छु मात्र जागृतिसूचक बिषये च्वेवंतुं कविता नःलि ज्वीला ? कि कविता नःलि ज्वीत थुकी नःलि कविया संवेदनशीलता (new poetic sensibility and newer awareness) वा विषय पाखे नःलि दृटिकोण नं (attitude) दय्माः ? धात्थें धाय्माल धाःसा कविताया विषय ला न्ह्याबलें वहे छगू जक खः–जीवन । युग अनुसार थ्व व्यापक विषये गुगुं पहलु न्ह्योने वय्फु गुगुं लिकुना च्वनेफु । उकिं ई-ब्यः स्वयाः हिला

[illegible]ध्वनीगु खँ ला कवियाः थ्व व्यापक विषयप्रति दृष्टिकोण [illegible], उकिं मात्र जागृतिसूचक विषय वा व्यक्तिवादी विषय 'न:लि'या कसि गुकथं ज्वीफै जि मस्यू । अथेतुं, स्वर्गीय कवि [illegible]द्धिदासजुया थ्व पंक्ति

वोईं वर्षागु कालं. बिजुलि
पुलुक नं ताउ चोनी मखूका
चोनीगु क्षी उलिका थुगुलि
जगतसं धर्म तोते मखूका

[illegible]यात; वा स्वर्गीय योगवीरजुया

नेपाल भाषा जीर्ण जूगु अलिस मचासे भिकेनु

[illegible]ा,

मयल प्रियजन मांस नयगु कोटि बिनती तोत्यनु

[illegible]आदियात नं 'ह्वत्यंगु स्वांयात' वा 'कंक्षाले ह्वःगु गुलाफयात' नापं [illegible]जागृतिसूचक धकाः न्हू नालाः **नःलि संग्रह** ले थ्याके ज्यू थें च्वं । [illegible]कःपि ह्लापायापिं क्षीगु बिचे मन्त थुलि हे जक खः । अथेहेतुं, [illegible]स्वर्गीय कवित्री कुमुदिनीदेवी मल्लनी ३ या पालेया थ्व पंक्ति—

पुरुष रतन खन्याव जि मन तव भरोसान वया
सोयाव छि मन जुसे निरासन जि वया आसान तया

[illegible]वा सिंहप्रतापसिंहया पालेया (ने० सं० ८९५–८९७) थ्व पंक्ति

ह्रोलयो जिलस्वान अतिन वासनान
भ्रमरन रस काय मखन
चाह्लस लुमनाव चोना जि याकतन
खोयाव जि नुगल मछिन न्हां

यात नं 'व्यक्तिवादी' धायगुली छुं आपत्ति दैला ?

थुकथं क्षीसं धायत बाध्य जू कि रत्नध्वजजुया नःलि काव्य सम्वन्धित धारणा गाक्कं व्यापक जू– खालि माःकथं मखुला धैगु जक शंका वं । छायधा.सा, गुलि स्वीछदँ न्ह्योयागु कवितायात 'नःलि' नालेगु तत्परता वेकःया लेखे दु उलि तत्परता थौंकन्हे

च्वैच्वंगु, च्वै ह्:गु न्हू कवितायात 'न:लि' संज्ञा बीगुली मदु थें च्वं। यदि 'न:लि' माने नच्चागु वा क्यातुगु ख:सा थुजोगु न्हू च्वै ह्:गु (रत्नध्वजजुया धारणा अनुसार खलील जिब्रान व उर्दू शायरी थें ज्या:गु प्रयोग [?]) कवितां "नवयुग प्रवर्तन मया:नि" धाय्गु छु 'न:लि' या व्यापक व्याख्या याय्गु ख:ला ? छगू धारां युग-प्रवर्तन याय् धुंकल वा मया:नि धैगु 'न:लि' या कसि गुकथं ज्वी ? यदि नच्चा कविपिसं युग प्रवर्तन याय् धुंकूसा इपिं नच्चा मजुसे 'युग प्रवर्तकपिं' प्रौढ कवि हे ज्वीगु जुल।

उकिं हे ज्वी वेकलं थ्व तर्क पेश यानादीगु—"योगवीर व चित्तधरजु, सिद्धिदास व सिद्धिचरणजुया कविताय् गुलि अन्तर दु, **गुलि युग ह्लि धुंकूगु स्वर मुखर जुयाच्वंगु दु**, विषय व शैलीया दृष्टि उलि अन्तर दुगु कवितात 'न:लि कविता' या दुने लाना च्वंगु दुला ? मदु।" छखे थ्व तर्क अले मेखे वेक:या हे छगू उक्तियात बांलाक स्वे लो:—"न:लि कविताया सम्पादकजुं नं **जागृतिसूचक व व्यक्तिवादी कवितां निसें कया अत्याधुनिक धाराया कवितायात तक नं** थ:गु सम्पादनया दुने लाकादिल।" अर्थात्, संग्रहया दुने नं शैली व विषयया दृष्टि ह्लापायापिं व लिपायापिनिगु बिचे ई ह्लि धुंकूगु सीमदुगु मखु। खँ छु धा:सा लाकौलं निसें दुर्गालाल तकया दुने छु थ्व ई ह्यूगु उलि सीमदुनिला गुलि योगवीर–सिद्धिदास व लाकौल–चित्तधरया काल पा:गु सी दु ? रत्नध्वजजुया लिस:ला न्यना हे दीधुंकल—" **न:लि संग्रह** या दुने उलि सी मदु।" **न:लि संग्रह** नं न्हूगु काव्य प्रवृत्तिया प्रतिनिधित्व या: धैगु वेक:या आशय अनुसार **न:लि संग्रह** या पिने नं लाकौल–चित्तधरया पिंढीयापिं कवि ब दुर्गालाल-नारायण-देवी, अज्ज माधवलाल-चित्तरञ्जनया पिंढीयापिं कविया बिच्चे ई ह्लिले धुंकूगु रत्नध्वजजुं स्वीकार यानामदिल थ्व मेगु हे खँ जुल। तर थुकिं वेक:या न्हू कविता नाप घनिष्टता गाक्क स्पष्ट जू।

थौंया काव्यात्मक गतिविधि क्यनाच्वंगु दु––चित्तधर व योगवीरजु गुलि सत्ती उलि नाराणदेवी–दुर्गालाल ला छु माधवलाल–तीर्थराज–चित्तरञ्जन व चित्तधरजु उलि समती थें च्वं। थ्व खँ चित्तधरजुं हे सिबे क्वीसं बांलाक मस्यू। उकिं वेकःया हे शब्दे "योगवीर नाप थःगु घनिष्टता क्यने धाःसा, जि छको गन मस्यु धाय् नं धुन, जि नं छह्म खः योगवीरसियात गुरु स्थापना यानाः नं वय्‌कःया शैलीया उपासक।"4

रत्नध्वजजुया कथन अनुसार लाकौल, चित्तधर, फत्ते-बहादुर, धर्मरत्नपिं ल्यू "शैली व विषयया दृष्टि" क्वीगु काव्य गन खः अन हे तिनि––वेकःपिसं नवयुग प्रवर्तन यानादीथें न्हू कवितेसं 'नवयुग' मह्‌ःनि। न्हू स्वे न्हूपिं, नच्चा स्वे नच्चापिं कवित लिसे युगप्रवर्तक काव्यकारत नं 'नःलि' या दुने थ्याःनि। तर उदेक चाय्‌माःगु खँ ला थ्व खः कि प्लेटोया गणतन्त्रे कविता च्वैपिं मथ्याःथें रत्नध्वजजुया नःलि काव्यलोके **फुतिफाति** या कवि, **मलख** या कवि, **सन्देश** या काव्यकार गथे मथ्यात? खनं प्रेमबहादुर, तीर्थराजजु ब आशाराम शाक्यजु थ्या.गु सैद्धान्तिक कसिं पिने परमानन्दजु, तेजेश्वरजु व कृष्णचन्द्रजु मलाय् माःगु नं छुं मदु थें च्वं। यदि मलाःगु हे खःसा व संज्ञा उपनिषद्‌या 'ॐ' थें निरञ्जन निराकारया रहस्यमय प्रतीक धाय् माली!

न्ह्यागु थजु, क्वीगु न्हूगु कविता न्ह्यानां च्वंगु दु––थ्व छगू खँ जुल। तर थ्वैत परिषद्, सम्पादक 5 व आलोचकपिसं मान्यता मबिसे वास्ता मतःगु मेगु हे खँ जुल। अथे धकाः क्वी न्हूगु कविता––यदि थुकिया हा थौंया जीवने दुबिना च्वंगु दुसा–– निभाः मखंगु स्वांमा थें सिनावनी मखुत। आवश्यकता थुकिया जुया च्वन कि क्वीके नःलि कविताया विषये धारणा-स्पष्टता दय्‌माः। वथेंतुं, क्वी न्हू कविपिंके नं क्वीगु थौंया वस्तुस्थितियात काव्य सृजनाय् दुथ्याकेगु तत्परता दय्‌माः। थौंया यथार्थया काव्यात्मक खोज (poetic exploration)

या लागी कौतूहलत व सजगता दय्माः। छाय्धाःसां ख्वीगु काव्य व ख्वीगु समसामयिक जीवनयात छस्वा याय्गु प्रयासयात हे जक कविताय् 'आधुनिक प्रयोग' धाय्फै।

जून ८, १९५९

टिप्पणी

1 **नेपाल भाषाया नःलि कविता**, (कान्तिपुरः नेपाल भाषा परिषद्, १०७८)।

2 Indian Literaure [Sahitya Akadami] Vol. 1. No. 2, pp 29.

3 जुजु जगज्जय मल्लया कलाः तथा जुजु जयप्रकाश मल्ल या मां

4 चित्तधर, **ख्वीगु साहित्य** (कान्तिपुरः नेपाल भाषा परिषद्, १०७४), पृष्ठ ११०.

5 खतु, **संग्रह** या सम्पादक वा सम्पादक–मण्डलया नां सफुती मदु। खय्फु, सफू सम्पादन व **संग्रह**या ज्याय् सु छह्म हे जक व्यक्तिया ह्लाः मदुगुलि मंकाः प्रयासया फल थथे जूगु ज्वीफु। अय्नं, नेपाल भाषा परिषद्या हनेबहःह्म सदस्यया नातां श्री रत्नध्वजजु प्रत्यालोचना च्वया दियाः थ्व शंका समाधान यानादिल धाय् छि।

झीगु साहित्य व आलोचना

थ:गु भाषां नच्चा पह: तोता: प्रौढ साहित्यिक प्रयोगया लँपु ल्यूगु खना: लय् मताइह्म मनू शायद हे दै । अय्नं, श्रृजना व प्रयोगया प्रवाह न्ह्या:गु खना: लय्ता वेके न्ह्यो झी ज:ख: स्वेगु झीगु प्रबुद्ध रुचिया चिं भा:पा । खनं, झीगु नेपाल भाषा साहित्यया थ्व उमेरे नं आलोचनात्मक दृष्टिकोणया मा:छि विकास जू थें खने मदुसा झी सचेत ज्वी मा:गु आवश्यक जुल । श्रृजनात्मक साहित्यया ल्यू ल्यू समीक्षात्मक साहित्यं पला: छ्यूगु सीमदु थें झीगु साहित्यया स्वस्थताय् छगू खिने बह:गु थाय् दुथें खने दय्फु । थ्व निह्म-प्यह्म आलोचकतय्गु शिथिलताया चिं जक भा:मप्यूसे झीगु साहित्ये आस्था दुपिं फुक्कसिकें आलोचनात्मक दृष्टिकोण गाक्कं ह्म धैगु खँया ब्वसा धाय् मछिगु मखु । छाय्धा:सां, छगू स्वस्थ व सजग आलोचनात्मक वातावरणे जक सक्रिय आलोचना–साहित्यया विकास ज्वीफै । अले छगू क्रियाशील आलोचनाया न्ह्यो न्ह्यो ल्यू ल्यू जक गतिशील साहित्यया निर्माण जूवै । झीगु निस्तेजप्राय: आलोचनात्मक साहित्य झीगु रुचि व मापदण्डया जक मखु, खने मदय्क दुबिना च्वंगु छगू दुघा:या सूचक (symptom) नं मखय् मा:गु छुं मदु । श्रृजनात्मक साहित्यया अनुपाते झीगु समालोचना आलोचनाया बिलीन ज्वी थें च्वंगु अस्तित्वं जिगु जिज्ञासायात कुत्कुते याना हसे नेपाल भाषा साहित्य व आलोचनाया विषये थ:गु धारणा स्पष्ट याय्थें थ्व लेखयात ज्वलं मुंका ।

धाय्त ला जीगु साहित्य "आज्जु पुलां" धाइ । नेपा:गाले

मुंगु लः पिछ्वयाः थन मञ्जुश्रीं नेपाल सभ्यताया पुसा पी ल्यु ल्यू व्हीत "वाक्-शक्ति" (भाषा व साहित्य) नं त्यासा बिया थंकु-गुलिं व्हीसं दँय्‌दँसं मञ्जुसुली वनाः 'नमो वागीश्वराय" धकाः व त्यासा पुलाच्वनागु धाइ। अले द्वलंदो दँ निसें व्हीं आज्जुपिसं "च्वजक च्वयाः स्वथनातःगु सफूत" यूरोपीयनतेसं व्हीत "व्हङ्गः लानाः" यंका तःगु ग्रन्थत, अले व्हीगु वीर लाइब्रेरी व आगमे आगमे, पुजाकुथी पुजाकुथी "किलं नयाच्वंगु" सफूत दक्को फुक्क व्हीगु साहित्य खः धाइ। अले हानं, व्हीगु साहित्य थुलि तःमि हँ थुकी दुने राजनीति, नीतिशास्त्र, तुतः, क्रिया कर्मकाण्ड व तन्त्रमन्त्रया सफू निसें कयाः बासःतासःया सफूत तक्क नं दुथ्याः धैगु धापू दु। पुलांगु नेपाल भाषा साहित्यया विषये थ्व धारणा व्हीगु बिचे माक्को प्रचलित जुयाच्वंगु दु धैगु सीकेत इलेविले पिहाँ वयाच्वंगु पत्र-पत्रिकाया लेख, सभा-बैठकया भाषण नं वःब्यू।

जिं मस्यू थ्व साहित्यया विषये अति-उदार दृष्टिकोणया फल खः, वा छगू गलत धारणाया दसि। साहित्यया छह्म सर्व-साधारण विद्यार्थीया नातां जिं थुलि सिबे मस्यू कि भाषाया इतिहास व साहित्यया इतिहास निता चीज खः। छगू भाषांया इतिहास व भाषाया उत्पत्ति व अंगप्रत्यङ्गया क्रमिक विकासया इतिहास खः। छगू साहित्यया इतिहास व भाषाया सम्यक इतिहास मखु—वया छगू अंग-साहित्यया जक इतिहास खः। अले छगू जातीय परम्पराया क्रमबद्धता व सिलसिला (continuity and cohernce) थुजोगु इतिहासया आत्मा खः। थ्व हे परम्पराया साहित्यिक परिधी दुने युग युगे वैगु गतिविधि ब्वया क्यनेगु इति-हासया ज्या खः। अथे जूगुलिं, भाषाय् च्वया तक्को रचना साहित्ये दुथ्याः धाय्‌गु धृष्टता जिं याय् मछाः। नेपाल भाषां च्वया तःगु रचना नेपाल भाषा साहित्यया अङ्ग खः धाय्‌गु साहस उवले तिनि जिं याय्, गबले कि व रचना नेपाल भाषां च्वया तःगु जक मखसे व्हीगु साहित्यिक मान्यताया दुने लाःगु "साहित्यिक कृति" नं ज्वी। खतु, ब्याक्क भाषा—वाङमययात "साहित्य" धकाः

गाग्लाकाय् थाय् मदुगु मखु । तर, न्ह्यात्थे हे थजु, छगू स्वस्थ आलोचनात्मक स्वीकृतिया ऐतिहासिक दृष्टिकोणया अभावे नेपाल भाषा साहित्यया प्राचीन वा मध्यकालीन स्वरूप तय याय्‌गु ज्या अलि अ:पुथें मच्वं गुलि थुकी क्वीपिं मध्ये आपा:सिनं डन यत्रीक्जोटया बहादुरी क्यने थें सनाच्वन ।

भाषा साधन ख:, साहित्य साध्य । भाषा भाषा हे जक ख: साहित्य मखु । छगू भाषाय् रचित ग्रन्थं उबले साहित्यया नां काइ गबले थुकी सूक्ष्मानुभूतिं परिपक्वगु साहित्यिक अभि-व्यञ्जना दया: 'सत्यम्' व 'शिवम्' जक मखु 'सुन्दरम्'या मापदण्डयात नं थाय् दै । थुजोगु ग्रन्थ निर्जीव सफू, किलं नका: ग्वथनातैगु सफू, मजुसे सजीव साहित्य जुया: छगू जातिया गामूहिक अचेतनया (collective unconscious) छगू अङ्ग नं ज्वी । अले छगू सजीव साहित्य–यदि छगू जातिया छगू भाषाय् थुजोगु साहित्य युगयुगं निसें दुसा–न्ह्याग्गु हे दमन, संकट व संक्रमण-काल पुला नं वर्तमानयात थ:गु जीवित रूप ब्वयाच्वनी, व जातीय परम्पराया अभिन्न अङ्ग जुया: लोकहृदये थ:गु सुयोग्य थाय् काय् धुंकै । थुजोगु साहित्यया अस्तित्व किलं नैगु वा विदेशीतेसं यंके फैगु सफुली मखु, जातीय जीवनया नसा नसाय् च्वनी । सजीव साहित्यया बसोबास यदि लोकहृदये मखु धैगु ख:सा वाल्मीकिया **रामायण** होमरया The Illiad व The Odessey, ऐस्कीलस्या Agamemnon, सफोक्लीजया Oedipus Tyrannus, कालिदासया **शाकुन्तलम्** दाँतेया The Divine Comedy, शेक्सपीयरया King Lear व Prince Hamlet आदि नं छुं युग लिपा सामाजिक चेतनां म्हुया वने मा:गु ख: । क्वीत हृदयंगम मज्वी मा:गु ख: । तर इतिहासया तत:धंगु घच्चा घमा-सान पार याना: नं थौं थुमिसं क्वीगु नुगले अथे हे थीफुनि गथे थ:थ:गु इले थुमिसं थियावन ।

क्वीगु भाषा ऐतिहासक ख:, पुलांगु, द्वलंदो दँ पुलांगु ख: । अले थुलिया दुने क्वी आज्जुपिसं द्वलंदो सफूत नं च्वयावन ज्वी ।

उकी मध्ये नं गुलिखे नष्ट जुल ज्वी; गुलिं आगमे व पुजाकुथी किलं नया: फुत ज्वी, ल्यंपुल्यं भच्चा वीर लाइब्रेरी भांवी अन्वेषकतेगु लँपुया प्रतीक्षा यानाच्वन ज्वीफु। थ्व जुल सम्यक भाषा कुथिया खँ। कीगु ह्लापाया सजीव-साहित्य ग्वले सा, गन दु ?—धका: न्यनेबले सुनानं थ्व हे खँ स्यनाभत्तुं थें दोहरे या:सा कीसं शंका याय् माली—साहित्यया विषये वया धारणा ब्याक्कं ख्वों ला मखुला ! धात्थें सवाल वै—थुलिमछि पुलांगु व थपाय्सकं समृद्धिशाली भाषाय् गोगू थुजोगु कृतित दु, **गुगुकि थौं नं साहित्य थें च्वना: तात्कालीन भावलोकनाप कीत क्वातुगु सम्पर्क हु ?** थुकिया लिसःया लागी लिपा वैंपिं अन्वेषकतेगु लँपु जक मप्युसे की ह्नेवह:पिं इतिहासकार व आलोचकते न्ह्योने तय् हय् ज्यू।

कीगु साहित्यया प्राचीन स्वरूप वा परम्परा निर्धारण याय्त अवश्य नं अन्वेषक व विशेषज्ञतेगु ब: काय् मानि। अथेतुं, अतीतया गौरव न्ह्यथना: साहित्यिक भविष्य निर्माण याय् मज्यूगु मखु, याना वैच्वंगु खँ ख:। हानं, थौंकन्हेया सांस्कृतिक पुनर्जागरणया इले थ्व छगू ऐतिहासिक प्रतिफल ख:। तर अय्नं, ईया थ्व प्रवाह्‌यात छगू स्वस्थ दृष्टिकोण व रूप बीगु ज्या आलोचना व आलोचकतेगु ख:। थ्व ज्याय् की लिकुं लिसे कीगु काव्यपरिपाटीया निर्माणे आलोचनाया मा:छि ह्ला: मदयावनिगु अस्वाभाविक मखु। की आलोचकतेसं कीगु वर्तमान साहित्यिक—धारायात प्राभावित याइ कथंगु आलोचनात्मक वातावरण थने मफुगु कारण थ्व नं छगू ख: धाय् मफैला ? कीगु प्राचीन साहित्यिक स्वरूप छु ख: ? अले कीगु ह्नियाह्निथं साहित्य श्रृजनाय् थ्व गुलि मात्राय् प्रभावया रूपे जीवित जुया च्वंगु दु ? याने, कीगु अतीतया गुगु गुगु अङ्ग कीगु वर्तमान साहित्ये सम्मिश्रित जुया: कीगु साहित्यिक गतिविधियात ह्नायंकाच्वंगु दु ?— आदि आदि खँया विवेचना कीगु आलोचना—साहित्यया दुदंगु ज्या मध्ये छगू ज्वीमा:गु ख:। आखिर, हरएक युगया अतीतया विषय थ:गु हे

मूल्यांकन दैयाच्वंगु कारण नं थ्व हे खः कि क्वीत पुलांगु साहित्यया मू नं उलि हे जक दु गुलि थ्वं क्वीगु थौंया साहित्यिक प्रयोग, प्रवृत्ति व मोडे प्रभावित याइ वा याना वैच्वंगु दै ।

उकिं, "जय् मां भाय्" धकाः नारेवाजी याय्गु व साहित्यया विषये उत्तरदायित्वपूर्ण चिन्तन याय्गु यक्को पाःथें च्वं । नारेवाजी, भावुकता व सतही ज्ञानं भाषाप्रेमया मामुलि कारोवार चले ज्वी फु । तर, साहित्यिक चिन्तन छगू आलोचनात्मक दृष्टिकोण क्रियाप्रतिक्रिया खः । प्रचारवादी उच्छृङ्खलताया थासे छगू प्रबुद्ध वातावरण निर्माण याय् मफुगु क्वी नायोत व आलोचकतेगु जक मखु क्वी फुक्क सर्वसाधारण 'साहित्य-प्रेमी' तेगु अपरिपक्वताया चि मधासे च्वने फैमखु ।

इतिहास व अन्वेषणया गर्भया खँ तोताः वर्तमान काव्य प्रवाह वा गतिविधियागु जक खँ ल्हाय् धाःसां थौं तक्क क्वीगु साहित्यया छगू सम्यक व सर्वांगीन मूल्यांकन यानाः पाठक समूहया रुचि विकास याइ कथंगु छगू न्हूगु काव्य-परम्परा व परिपाटीया ज्ञान आलोचनां वियाच्वंगु मदु धाय् हे माली ।

खला, व्यावहारिक ज्याया लागी क्वीसं धाःसां ज्यू—क्वीगु थौंया साहित्यया शुरू नीगूगु सदीया प्रथम व द्वितीय दशकं निसें जुल । नेपाल भाषा छापाखानाया सम्पर्के वसेंलि क्वीगु प्रकाशित साहित्यया स्रोत न्ह्यात । थनंलि नेपाल भाषा खालि छगू बोल-चालया भाषा (dialect) जक मजुसे साहित्यिक भाषा नं जुल । थ्वहे भाषाया साहित्यिक सम्भावनाया खोज थें (exploration of the literary possibilities of the language) आधुनिक गद्य व पद्यया प्रयोग शुरू जुल । भाषानुराग बाहेक युग-धर्म व युग-सत्यया साहित्यिक चेतनां घ्वानाह्याः श्री सिद्धिदास, पं० निष्ठानन्द व मा० जगतसुन्दर मल्लपिसं थ्व खोजे न्ह्यचिलादीगु खः धैगु आलोचनात्मक गतिविधि ब्वलने मफुनिसां वेकःपिन्त क्वी वर्तमान साहित्यया आदि प्रयोक्तातेगु रूपे काय् फु । उकिं, गद्ये पं० निष्ठानन्दजुया अनूदित बौद्ध ग्रन्थ **ललितविस्तर** (ने०सं०

१०३४–इस्वी १९१४), मा० जगतसुन्दर मल्लजुया Aesop's Fables या अनुवाद **एसपं दय्कूगु बाखं** (ने० सं० १०३५–इस्वी १९१५) व पद्ये सिद्धिदासजुया मौलिक नीति व स्त्री-शिक्षा-प्रधान **सज्जनहृदयाभरण** (ने० सं० १०४०- इस्वी १९२०) आदि कृतितेत थौंया नेपाल-साहित्यया आदि स्वरूप धाय् माली । वेक:पिनिगु भाषाप्रेम व काव्यानुराग स्वया: वेक:पिनिगु ठोस साहित्यिक देन वा प्राप्ति क्वीगु दृष्टिकोणं स्वे महत्वपूर्ण ज्वी । धाय्, थुकिं हे क्वीगु वर्तमान साहित्ये वेक:पिनिगु स्थान निर्धारण ज्वी । थ्व खँ विशेष याना: मल्लजुया खँय् जक मखु, पं० निष्ठानन्दजुया अनूदित धार्मिक गद्य साहित्य (**एकविंशति प्रज्ञापारमिता**–ने० सं० १०२९, **बोधिचर्यावतार**–१०४३, **भद्रकल्पावदान**-), अले सिद्धिदासजुया **सज्जनहृदयाभरण** बाहेक मेमेगु रीति, नीति व धार्मिक शिक्षाप्रधान अप्रकाशित कृतितेगु विषय नं दोहरे याय् बह: जू । वर्तमान साहित्यया आदि प्रयोक्तातेगु, अले प्रयोगया व आदि युगया साहित्यिक मूल्यांकन ज्वीमा: धैगुली छुं सन्देह मदु । स्थूलत: थ्वहे जक क्वीगु आलोच्य विषयवस्तु ख:- साहित्यया मूल्यांकन साहित्यया रूपे याय्गु ।

प्रयोगया निगूगु अध्याय श्री योगवीरजु व **बुद्धधर्म व नेपाल भाषा** पत्रिकां (ने० सं० १०४७–इस्वी १९२७) निसें जूगु खने दु । वेक:या **योग-सुधाय्** संग्रहित जूगु कविता बाहेक, **थुलिचाय्** (मुंह्या-वैकुण्ठप्रसाद लाकौल), मुंगु कवितात व चित्तधरजुया **पद्य-निकुञ्ज**, **हृदय-कुसुम** व **बभ्रुवाहन** आदि कृति थुगु ईया काव्य-किपा ख: । लाकौलजु व चित्तधरजुयात काव्यानुरागी याय्त जक मखु वेक:पिनि समकालीन फुट्कर लखकपिन्त नं काव्य-दीक्षा बीगुली योगवीरजुया ह्ला: मदु धाय् फैमखु । क्वीगु साहित्यया व्यक्तित्वं थनंलि अवरोधया फक्को सामना याना. वहुमुखी जुया वनेत प्रयत्न या:गु सीदु । योगवीरजुया प्रतिभा व **बुद्धधर्म व नेपाल भाषा** पत्रिकाया क्षेत्रे दुने च्वना: नं मुक्कं धार्मिक-इतिवृत्तात्मक धारायात छखें छ्वया: विशुद्ध साहित्यया प्रवाह न्ह्याकेगु

कोशिश चित्तधरजु व लाकौलजुया काव्यकेबे ह्व:गु न्हून्हूगु विषय व शैलीं क्यं । नीति व धर्मया जालं मुक्त ज्वीत या:गु क्वीगु भासे कवियिताया थ्व नच्चा प्रयास ख: । थुगु ईया साहित्यिक प्रबुद्धताया छि स्वरूप योगवीरजुया

नेपाल भाषा जीर्ण जूगु अलि्स मचासे भिंके नु,
भारतीय शास्त्र भवनं मान थ्वैत बीके नु ।

—थैगु पंक्ति जक मखु, श्री धर्माचार्यदित्य धर्मार्यजुया **नेपाल भाषा व थ्वया साहित्य** [1] नांगु समीक्षा व श्री शुक्रराज शास्त्रीजुया **नेपाल भाषा व्याकरण** (ने० सं० १०४८) क्वीगु क्योने दु ।

न्ह्यागु हे धा:साँ क्वीगु साहित्य ब्वलनेत ब: बियाच्वंगु मक्को शक्तित मध्ये छगू धार्मिक चेतना नं धा:सां ज्यू । मार्क्स नाप क्वीसं धाय् माली—थन धर्म inverted consciousness of reality' जू वल । उपासक-समुदाय, विशेष याना: प्रवासी बौद्धधर्मावलम्बी नेपाल भाषीतेगु धार्मिक चेतना व श्रद्धा हे थौंया सांस्कृतिक व राजनैतिक जागरणया आधारभूत जुल । थ्व आधार-भूत केन्द्रया छचा:खेलं नेपाल भाषा साहित्यया केब सीमदयक थ्वंवल । क्वीगु साहित्यया पोषणे थुजोगु धार्मिक चेतनाया गुलि देन दु उलि हे क्वीगु साहित्यिक कृती रीति, नीति व धार्मिक परम्पराया किच: लाना: थ:गु युगया स्वच्छन्द ज्वी मफुगु सांस्कृतिक शक्तिया (inhibited cultural forces) परिचय बियाच्वंगु दु । थ्व खँया पुष्टि **ललितविस्तर** निसें **बुद्धधर्म व नेपाल भाषा** तक्क व थौं तक्क प्रकाशित जुयाच्वंगु **धर्मोदय** जक मखु, धार्मिक ग्रन्थया वाहुल्यं नं या: । धार्मिक उपासना व काव्य—साधनाया प्रेरणा पा:सां ऐतिहासिक गतिविधि नित्तांया स्फुरण छगू स्वापुती हया: याय् हल । [2]

क्वीगु आलोचना-साहित्यं थ्व खँयात बेवास्ता याना: न्ह्यचिलो मखु थैगु क्वीसं आश याय् । थ्व बाहेक क्वी आलोचना-साहित्यं थौंया क्वीगु साहित्यया समकालीन सामाजिक-राजनैतिक

पृष्ठभूमि नाप दुगु स्वापूयात फूचायक छानबिन याना: ःगु साहित्यया व्यक्तित्वयात ह्मसीकेत वा ह्मसीकाबीत प्रयत्न यानां च्वंगु धाय् थाकु । ने० सं १०६० ('६७ सालं) लिपा राजनैतिक जागृतिया ई त्यसेंलि ःगु साहित्य पुलांगु पहः तोता: न्हूगु चेतनाया पृष्ठपोषक जुया: जेले वन । थ्व्दँ लिपा नेपाले वैगु परिवर्तनया लागी जूगु जनसंघर्षया सिलसिलाय् उदय जूगु न्हूगु चेतनाया गाथा ःगु साहित्ये च्वन । थुगु ईया प्रयोग, भाषा व विषयवस्तुया दृष्टिकोणं जक मखु शैली-स्वरूप व शिल्पया कथं नं महत्वपूर्ण जू । राणाकालीन जेलया स्यूँकोथाय् चित्तधरजुया **सुगत सौरभ,** यमिजुया **अर्हतनन्द,** सिद्धिचरणजुया **सोस्वां**, व्यथितजुया **प्रतीक्षा, ख्वबि प्यागु मे, दिवस-चित्र,** फत्तेबहादुरसिंजुया **वनवासया छ्गू खँ,** हरिकृष्णजुया **ख्वबि** आदि ःगु आधुनिक काव्यलोक श्रृजना जुल; ःगु काव्यया लागी थ्व थ्व्दँ श्रृजना व संघर्षया युग जक मजुसे न्हू वस्तुस्थिति नाप घनिष्ट सम्पर्के वेगु छ्गू मौका नं जुल ।

थुगु इले कविताया मुक्कं प्रवाह न्ह्याःगु थ्व खँया नं सूचक ख: कि ःगु गद्य साहित्य वा आलोचना आदि क्षेत्रे पला: छी मफयाच्वन, मबिया च्वन । उकिं,थ्व प्राथमिक अवस्थाय् नेपाल भाषाभाषी समुदायया साहित्यिक सजगता थनाहया: छ्गू ग्यसुलाःगु रुचि-निर्माणया ज्या लिपा लात । थुलि जक मखु, काव्य श्रृजनाया प्रवाह न्ह्याःथें छ्गू निर्दिष्ट लँप्वी न्ह्यचिले फुगुसा ःसं थुगु बखते यक्को अनुपम कलाकृतिया सवा: काय् सय्धुन ज्वी । क्रान्ति व संघर्षया हूलकूले ःगु न्हूगु साहित्यया जग थन । तर क्रान्तिया मि सी लिसे नं आलोचनात्मक प्रतिक्रिया सन्तोषप्रद मात्राय् बृद्धि ज्वीखंगु मखु। थनंलि पत्रपत्रिकाया प्रकाशन शुरू जूगु नं ख: । सभा-संगठन नं स्थापना जूगु ख: । राजनैतिक परिवर्तन लिसे साहित्यिक सांस्कृतिक चेतना नं नेपाल भाभाभाषी-तेगु बीचे वल । श्रृजनात्मक सक्रियता नं बढे जुजु वल । प्यदँ खुदँ या दुने 'व्यथित' जुया **छ्वास** 'हृदयजु'या **याकःमिया चा** व **देग:** सत्यमोहनजुया **जयप्रकाश,** ईश्वरानन्दजुया **सन्देश,** चित्तरञ्जनजुया

प्रतिक्रिया, माधवलालजुया **ल:पवँ**, दुर्गालालजुया **ऊसुका**, श्रीमती नारायणदेवीया **मुखस्वां** व फणीन्द्ररत्नया **तिमिला** व **चुलि** थें गाःगु काव्यकृति थ्वीगु साहित्य सुशोभित ज्वीधुंकूगु दु ।

धर्मोदय, **थौंकन्हे**, **नेपाल**, **पासा** आदि पत्र पत्रिकां थ्वीगु काव्य प्रतिभायात जक मखु कहानी-गल्प व निबन्ध—साहित्ययात नं पोषण याना वै । उकिं **खुपु बाखंचा** व **बाखं पुच**ः या युग पुलाः थ्वीगु बाखने नं आधुनिक प्रयोग दुसो वय्धुंकुगु दु । केशवलाल-जुया **जि पिहाँ वने त्यल**, पूर्णपथिकजुया **अपराधी** व धूस्वां सायमिजुया **न्याफोस्वां** या संक्रमण-काल पार यानाः प्रेमबहादुर कसाःजुया **ती,** पथिकजुया **छपाः चित्र,** माधवलालजुया **थःछें** व चित्तधरजुया **थाय्भु** थ्वीगु न्ह्योने न्ह्यचीका तःगु दु । अथेंतुं, उपन्यास-साहित्य व नाटच-साहित्यया श्रीगणेश जुयाच्वंगुदु । छुं मखुसां धूस्वां सायमिजुया प्यंगू उपन्यासं थुखेया अभावपूर्ति जुयावल धाय्माः । नाटच-साहित्ये मा० हेमलालजु, श्रामणेर सुदर्शनजु व ईश्वरानन्दजु आदिपिसं कुतः याना मदीगु मखु । सारांशतः, थ्वी साहित्यिक मू ठेकेयाइपिं आलोचकतेत थौंया आधुनिक अत्याधुनिक साहित्यिक प्रयोगं चुनौती बिया च्वंगु दु ।

सृजनाया थ्व चुनौतीयात समीक्षां गुकथं निर्वाह याना वैच्वंगु दु व नं स्वय् बहः मजूगु मखु । निश्चय नं, समीक्षा छगू गहन विषय खः—चानचुनपिसं ह्लाःतय् छाःगु हेपंख्याय् ज्यूगु विषय मखु । तर अय्नं, थ्वीगु साहित्ये थ्व निताया दथ्वी ह्लापांनिसें तापाना वयाच्वंगु सम्पर्क न्ह्याह्मसितं उदेक चाय्के फु । यदि थ्व अथे हे खःसा छु थ्वीसं धाय् म्वाःली ला नेपाल भाषाभाषी समुदायया संवेदनशीलताय् (sensibility) छुं अवाञ्छनीय असामञ्जस्य दु ?

ने० सं० १०६७ कौलां **धर्मोदय** पिदंगु खः । अथे हे ने० सं० १०७१ बछलां निसें **थौंकन्हे**, ने० सं० १०७२ वसन्तं निसें **नेपाल** व ने० सं० १०७३ बछलां निसें **पासा** आदि पत्रिकाया प्रकाशन शुरू जुल । थ्वीगु आलोचना-साहित्यया गतिविधि थ्वहे

निगू प्यंगू पत्रपत्रिकाया मुले–विशेष याना: ०७ साल ल्यू–शुरू जुल धा:सां ज्यू । पत्रपत्रिकां अलग आलोचनात्मक साहित्यया अस्तित्व नगण्य बरोबर हे धाय् फुनि । समीक्षात्मक सफूया नां काय् धा:सा शायद **साहित्यया सुलचं** हे छगू जक दतंफतं चि धा:सां ज्यू । थ्व सफू पिहां व:गु नं न्हेदँ दत । सफूया सम्पादकजु थ:गु मन्तव्ये च्वया दीथें थ्व सफुलि "नेपाल भाषाया वर्तमान उमेर ह्मसीकेत नं...सुलचंया ज्या बीफु ।" "नेपाल भाषाया वर्तमान उमेर" छगू यइपुसे च्वंगु वाक्यांश ख: । अले थुकियात ह्मसीकेत प्यह्म आलोचक-बन्धुतसें यानादीगु न्हेदँ न्ह्योया प्रयासं थौंया नेपाल भाषा साहित्यया लागी सक्रिय सुलचंया ज्या काय् थाक्वीफु । ह्मिग:या वर्तमान थौंया अतीत ज्वीधुंकूसा छुं आश्चर्य मदु ।

थ्वया निदँल्यू ने० सं० १०७४ साले नेपाल भाषा परिषद् पाखें चित्तधरजुया **ख्वीगु साहित्य** नांगु छगू सफू "नेपाल भाषा साहित्यया इतिहास सम्बन्धी लेख संग्रह" या उप-नां तया: पिहां व:गु दु । अभाग्यवश, थ्व "विशुद्ध आलोचना" मजुसे खालि नेपाल भाषा साहित्यया "इतिहास सम्बन्धी लेख संग्रह" जक जुयाच्वन । थुकी भाषणं निसें कया: जीवनी व सफूया भूमिका तक नं थ्या:गु जुयाच्वन । शायद थ्व सफुलि भावी आलोचक वा इतिहासकारतय् लागी छगू ज्या लगे जूगु "रिफ्रेन्स बूक" या ज्या बीफु । अले थ्याकं "आलोचना" वा "इतिहास" धका: थ्वैत काय् मछिसां ख्वीगु साहित्यया छुं ऐतिहासिक तथ्याङ्कया धुकू धका: थ्व सफूयात नाला काय्माली थें च्वं । ख नं इतिहास वा आलोचना तथ्याङ्कया पुच: जक ला मखु । अकः इतिहासया च्वमिला तथ्याङ्कया व्याख्या याय्गु थ:गु हे छगू दृष्टिकोण (approach) ज्वना: तथ्याङ्कयात छानबिन याय् मा:गु ख: ।

खतु, नेपाल भाषा–साहित्यया नां-जा:पिं निह्म स्वह्म आलोचकत नेपाली साहित्ये नं आलोचकया रूपे उत्तिकं नां जा:पिं ख: । तर वेक:पिनिगु च्वसा ख्वीगु साहित्य–आलोचनाया ज्याय् छचले त:सकं

ग्ुगः स्याःथें जुयाः वेकःपिसं आलोचनाय् "छु छु जक च्वत ?" धैथें ग्ुगु भावनायात क्वत्यलाछ्वय् थाकुसां वेकःपिनिगु प्रौढतां क्वीत गाहित्यया पारखित धाय्का च्वन । रत्नध्वजजुया खँ हे जक कया दिसँ । वेकःया आलोचनात्मक-साहित्यिक निबन्धत पिहां वःगु मध्ये "क्विस्वपु बाखं व नेपाल," थ्वया "लिसःया लिसः" "साहित्य छु ?" "भाषाया गजू", "साहित्यया दथुलँ", "धर्म व साहित्य", "साहित्य व जीवन", "युग व साहित्य", "मां लुमंका व चित्तरञ्जन", "धर्मोदयया कहानी", "केशवलाल व गुपु बाखं", "बाखँया तँ", "नःलि" संग्रहया विषये" आदि आदि स्वे बहःजू । वेकःया रचनामध्ये क्वीगु साहित्यया धारा, गतिविधि व छगू अंगया पूवंक नागःतुगः यानाः च्वयातःगु लेखत, साहित्यया विषये सामान्य निबन्ध (general essay) स्वयाः ह्म हे जक दु थें च्वं । थ्व बाहेक वेकःया लेखनीया दृष्टी साहित्यया फुकं अंग स्वयाः गल्प वा कविता सीदय्क ल्यहेँ पूथें च्वं । शायद वेकःथेंज्याःपिं आलोचकपिंत आलोचना याके ल्वःगु निबन्ध, नाटक, उपन्यास आःतकं पिहां मवःनिला ! क्वीगु साहित्य ब्वलंसेंनिसें ह्मजयावःगु स्वयाच्वंह्म छह्म गम्भीर समद्रष्टाया स्थानया फायदा थःगु. रचनाय् क्यनादीत वेकः लिमस्वः । उकिं वेकःया व्यक्तित्व थें तु वेकःया रचनात नं क्वीगु लागि छगू हने बहःगु पिंढीया देन जुयाच्वन । वेकःया ईर्ष्यायाय् ल्वःगु स्थिति स्वयाः कृतित ह्म हे ज्वी फु, अले वेकःपिनि पाखें आश याय् माःथें ज्याःगु क्वीगु साहित्यया लुदंक गन्थन अनया रचनाय् मदय् फु; तर उकी लेखक कविपिनिगु नाडी हे ज्वनेत स्वेगु छगू मस्तिष्कया प्रयत्न मदै मखु । थःगु विद्वत्ता व प्रौढताया लिधंसाय् वेकःया लेखनीं सन्तुलित दृष्टिकोण, भाषा–सरलता, व तर्कसंगतनिर्णय पिज्वः । स्पष्टवादिता व निर्णयप्रधान टोन वेकःया थःगु पिंढीया परिचय भाःपा ।

थुगु हे दृष्टिकोणं स्वत धाःसा माधवलालजुया "हृदयजुया 'हृदय कथा", "२०१० साल", "यमिजुया 'सँदेया लिसः'," "कबि-सिद्धिदास व सत्यसती", "स्यस्यःजुया 'मलख'," "सीस्वाँ' या

विषय छत्वाःचा खँ," "हरिकृष्णया 'ख्वबि'," "निबन्ध छपुचले रत्नध्वजजु" आदि लेखं वेकःया वर्तमान आलोचनाया प्रवृत्ति ब्वया च्वंथें च्वं । थः हे नं छह्म भावुक कवि जुयाः मेपिनिगु भावलोकया मर्मज्ञ नं खः धैगु थ्वीकु थ्वीकुं, अले मेपिं कवितय्गु काव्यलोकया केन्द्रविन्दुयात हे स्पर्श याय्गु सहृदयता दयाः नं छगू सामाजिक चेतनाया कसि गनं तोमफिकुसे थःगु आलोचनाय् वेकलं व्याख्या (interpretation) व मूल्यांकन (evaluation) या बिचे छगू सन्तुलन हय्त सना दीगु सीदु । थःत छुं "वादी" धकाः घोषणा मयासें थःगु सम्वेदनशीलताया आधारे काव्यकृतिया छुट्टाछुट्टै "आलोचनात्मक अपरेशन" याय्त वेकः चौपट्ट सिपालु ताया । यदि रत्नध्वजजु मस्तिष्कवादी आलोचक (intellectual critic) खःसा माधवलालजु छह्म भावनावादी आलोचक खः— छह्म आलोचक गुह्मसिनं व्याख्या याय् ह्लापा निर्णय याय्त न्ह्यमच्यू । रत्नध्वजजुया छगू जक पिढि थुखे व्गःह्म जूसां रत्नध्वजजुया स्पष्ट-वादिता व निर्णयात्मक (assertive) टोनया थासे माधवलालजुया रचनाय् आधुनिकताया छगू नम्र सः म्वेम्वेद्याःगु अभिव्यञ्जना (complaisant expression) खने दु । तर कविता सफूया बेग्लाबेग्लै रिव्यूले (review) जक वेकःया समालोचनात्मक लेखनी धेचुलला धैगु शंका याय् थाय् दु । थुखे पाखे लिपातिनि ह्लाःतयादीह्म जूसां कृष्णचन्द्रजुया "छ्वास काव्य व कवि व्यथितया काव्य साधना", "व्गीगु साहित्ये बाखं", "नेपाल भाषाया नःलि कविता", "साहित्य व यथार्थवाद", "प्रगतिवाद व थ्वया प्रयोग" आदि समीक्षात्मक निबन्धं वेकःया सम्वेदनशीलता व साहित्यिक जिज्ञासायात बांलाक ह्मसीकू । प्रगति व प्रयोगया हिमायती जुयाः नं व्गीगु साहित्यिक आस्थायात थ्वीकेत वेकलं थःगु रचनाय् कुतः याना दीगु खने दु । "व्गीगु साहित्ये बाखं" व "छ्वास काव्य" विषयक अनया रचना ब्वने बहः जू ।

थ्वेकःपिं बाहेक आलोचनाया क्षेत्रे पालाक्क पिलिक्क छको निको दुहाँ व्गःपिनिगु व्गोले श्री रामहरि जोशी, प्रो० सूर्यबहादुर,

श्री माणिकलाल, श्री चित्तरञ्जन आदिया नां थ्याः। खला, कविवर सिद्धिचरणजुं नं "की भाय्‌या की कवि चित्तधर" धैगु छगू परिचयात्मक समीक्षा च्वया दीगु दु। छह्म कविं मेह्मसिगु विषये च्वया तःगु थ्व लेखया विशेष महत्व दु। तर थ्वयां लिपा कविजुं थुखे कलम संका दीथें मच्वं। अथे हे तुं, रामहरिजुया "व्यथितजुया काव्यसाधन", प्रो० सूर्यबहादुरजुया "मिसा" या मूल्याङ्कन, माणिकलालजुया "ती" बाखंया समीक्षा, चिरञ्जनजुया **मतिना** उपन्यास विषय लेख आदिया लिपा थ्वेकःपिं ह्नानं थुखे दुहां कायाः आलोचकया भद्रासने च्वनादीगु खने मदुनि।

छगू च्वखँ स्वयाःसुं लेखकया आलोचनात्मक–पद्धत्ति वा शैली थथे हे खः धाय् फैगु खँ मखु। खः धकाः धाःसा की शिरस्थ आलोचकतेगु पद्धत्ति हे लेख स्वयाः पाना वं थें खने दय्‌फु। गुगुं लेखे फ्रायडवादया अनुयायीया पहः दुसा (स्वयादिसँ-गुपु बाखं व केशवलाल) गुगुं लेखे शिष्ट समाजवादी आलोचकया (social critic) या छाप दु (स्वयादिसँ– 'अपराधी' न्यापु बाखं)। अले गुम्ह आलोचकं विश्व साहित्यया थःगु गहन अध्ययन ब्वेगु फु मफु कुतः यायां शेली थें नां जाःह्म कवियात "मध्ययुगीन कवि" धाय्‌गु नं लिमस्वः (स्वया दिसँ– **साहित्यया सुलचं** पृ० १६)।

यदि कीगु साहित्य वा आलोचना–साहित्यया स्तर थ्वःहे तिनि खःसा की आलोचकतसें नाटच–साहित्ययात[3] वास्ता मतः, निबन्धयात मस्वः, महाकाव्ययात मथ्यू धयाजुयां चाःगु मखुत। छपु निपु आलोचनात्मक लेख च्वय्‌वं स्वैतं आलोचकया पदवी इना बी थाकु मजू। तर डा० रिचार्ड्सं धाःथें– To set up as a criti c is to set up a judge of value. याने, स्वैतं आलोचक धाय् मात्रं हे वैत साहित्यिक मूया (literary values) ठेकेदार धाःसां ज्यू। तर यदि आलोचकया ज्या खालि थःगु भद्रासने च्वनाः साहित्यिक कृतिया बेग्लाबेग्लै "दर तोके याना" च्वनेगु जक मखुसा साहित्यया विषये हावाय् तर्क वितर्क (abstract

discussion) याना च्वनेगु नं वैगु ज्या खै मखु थें च्व । आलोचनाया क्रीत उलि हे जक प्रयोजन दु गुलि थुकि क्रोत साहित्यया रसास्वादन याय्त लिधंसा बी । उकिं, पाठक–समाजया रुचि निर्माणं अलग्ग आलोचनाया छुं मू मदु धाःसां ज्यू 4 । अले, आलोचना धात्थें **क्रीगु साहित्यया आलोचना** ज्वी न्ह्यो वं क्रीत **क्रीगु साहित्यया व्यक्तित्व स्पष्टकथं थ्वीकेत कुतःयाय् माः** । थुकथं तप्यंक धाय् धाःसा––आलोचना छगू आलोच्य विषय कयाः छगू उद्देश्य न्ह्योःने तया जुइ । व उद्देश्य खः– कथंहंक साहित्यया मू थ्वीकाः स्वस्थ कथं रसास्वादन याकेगु । रूचि–निमांणया लँपु नं आखिर थ्व हे मखा !

आलोचक पाठक–समुदायया लागि पथ–प्रदर्शक ज्वी फु । तर वैगु आलोचना व मूल्यांकनया महत्व उलि हे जक दु गुलि थुकिं पाठक–समुदाययात हे अग्रसर यानाः इमित साहित्यया रसानुभूति याकेत स्वै । उकिं, क्रीत उजोगु आलोचनाया जरूरत मदु गुगु क्री फुक्कस्यां "प्रतिनिधि" जुयाः रसास्वादनया खँय् विज्ञया एकाधिकार कायम याय्त स्वै । थुकथं "साहित्ये आलोचकया स्थान" स्थापना याय्गु जिगु लेखया कुतः मखु । थुकिया लागि गुदँ न्ह्योः च्वया दीगु माधवलालजुया थ्व नांया लेख प्रशस्त भाःपा । थ्व गन्थने जिगु छगू जक प्रश्न खः––छु क्री आलोचना–साहित्यं थःगु उत्तरदायित्व पूर्तियाना च्वंगु दु ला ? साहित्य सृजनाया ज्यायात परिष्करण व मार्जन याना यंकेत छगू पृष्ठभूमि थना हया च्वंगु दु कि मदु ? थ्व न्ह्यसलं क्रीत थन तक्क हयाः तोता व्यूथें क्रीसं क्रीगु आलोचना–साहित्यया ख्वाः खन । आलोचनात्मक दृष्टिकोणयात याकनं ब्वलंके मफै बले क्रीसं थौंया काव्यात्मक प्रतिभायात सुयोग्य वातावरण हनेमफया प्रयोग व मूल्यांकने अराजकता मवय् माःगु छुं मदु । छगू विशेष परम्परा व पारिपाटीया न्ह्योःने जक साहित्यिक मापदण्डया अस्तित्व ल्यनी, विकास ज्वी, सृजनायात नेतृत्व व प्रभावित याय्फुगु उत्साह व प्रेरणा पिहांवै । अले, साहित्य व यथार्थया ल्वापुया थासे साहित्य

जीवनया निर्जीव ह्वाय्कं जक मजुसे जीवनया छगू नियामक शक्ति नं जूवै। अले तिनि क्री साहित्यिक जुयाः मानव आत्माया अभियन्ता नं (engineer) ज्वी।

जुलाई २२, १९५९

टिप्पणी

1 **बुद्धधर्म व नेपाल**, वर्ष ३, अङ्क १।२

2 स्वया दिसँ– मा० लक्ष्मीभक्त जोशी, "बौद्ध साहित्य व नेपाल", **थौंकन्हे**, दँ ६, ल्याः १

3 न्यने दु भाजु चित्तरञ्जन 'नेपालीं ईश्वरानन्दजुया 'पसूका' समीक्षा पिकाया दी त्यंगु दु।

4 "No exponent of criticism ... ... has, I presume, ever made the preposterous assumption that criticism is an autotelic activity." T. S. Eliot, "The Function of Criticism," *Selected Essays*, (London: Faber, 1953,) p. 24.

म्हीगु मतेनाया मे[1] : छगू दृष्टिकोण

Cleo: ... ... music, moody food
Of us that trade in love.

Antony and Cleopatra II. v. i.

धात्थें धाय् धाःसा मे धैगु वस्तु हे छह्म व्यक्तिया हृदयकुने लूगु छगू क्षणया 'मूड' वा उछ्वासया रिकर्ड जक खः। अय्नं, मे जक धयां मज्यू। मेय् थुजोगु आपलं खँ दय्फु, गुकिया समाजया सामूहिक भाव नाप स्वात्तु गु सम्बन्ध दयाच्वने फु। गथेकि नखः-चखःया, सिनाज्याया, अकु सिलु वनेगु, ह्लासा वनेगु आदि मे म्हीगु मंकाःभावना नाप गाक्कं सत्ती। थुजाःगु मं थौं म्हीत उवलेया लोक-जीवन व लोक-हृदयया स्पष्ट परिचय बीगु ला दहे दु। थ्व बाहेक नं व्यक्ति व जाति, व्यक्ति व समुदायया बिचे थुजोगु मंकाः मे बल्लाःगु लिसं धाःसां ज्यू। आखिर थौंया 'कस्मोपोलि-टानिज्म'[2] या युगे——थौं गवले कि व्यक्ति व जातिया बिचे दक्को सम्बन्ध चब्वीत सना च्वन ला धैथें च्वंबले——थुजाःगु मेया तःधंगु मू दु।

थ्व खँ पिहाँ वःगु मेतां मखु। प्रेमबहादुर कसाःजु म्हीगु मेया छगू महत्वपूर्ण संग्रह ह्निगः ह्नीग तिनि पिकया दीगु दु। वेकःया संग्रह मेमेगु स्वयाः छगू थःगु हे व्यक्तित्व ज्वना पिदंगु दु। थ्व खँ वेकःया संग्रहया शीर्षकं स्पष्ट जू—— **मतेनाया मे (पुलांगु व न्हूगु)**। थ्व सफुली मुंवःगु दक्को मेयात छगू हे संवेग वा भावं चिना तःगु दु। व भाव खः–मतेना। थुलि शीर्षक ब्वनाः हे छह्म

निह्मसिनं ह्लाय् बेक्वेकाः धाय् फु––मतेना ला छगू वैयक्तिक सम्वन्ध खः, थुकी प्रेमी-प्रेमिकां, मतेनां जक ब्वति काय् फै । थुजाःगु मे हालेबले नखः-चाखः, वा पीबले, होलिबले, वा छुं सामूहिक उपलक्ष्ये हालेबलेया मेय्थें समाजया फुक्क सदस्यत छथ्वः जुयाः थःथःगु नुगःया उच्छ्वास छगू हे स्वापुली प्वंके फैमखु, आदि आदि । शीर्षक जक स्वयाः थ्व उपसंहारे वे न्ह्योः मेपुचः संग्रह याना दीबले कसाजुं न्ह्यथना दीगु गुगु मनसुवा खः वर्नि क्वथीक स्वे बहः जू । थ्व वेकःया सफूया देछाय् स्पष्ट खने दु

फिल्मी म्ये हाला थःगु जातीय स्वभाव लोमंका
वना च्वंपिं म्येया सोँख दुपिं ल्ययह्य ल्यासेतय्त

थुकथं थ्व सफू मुंवःगु निगू उदेश्यं खः धैगु सीदत–– जातीय मतेनामेया संरक्षण व स्वाभिमानया लिधंसाय् थ्वया पुनरुत्थान व प्रचार ।

निश्चय नं खः, गबले तक क्वीत क्वीगु नुगले जातीय स्वाभिमानं क्वेपी मखु उबले तक क्वीगु मतेनाया मे, पुलांगु मे ला छु, क्वीगु सम्पूर्ण कला, साहित्य व संस्कृतिया संरक्षण सुद्धा हे जातीय व्यक्तित्व व अस्तित्वया छगू तःधंगु समस्या जुयाच्वनी तिनि । कतःया भाय्, सफू, पत्रपत्रिका, शिक्षा, फेशन, मे, फिल्म, कला व मनोवृत्ति नुनाछ्वेत्यंगु क्वीगु संस्कृतिया पुनरुत्थान व संरक्षण छगू मामुलिगु खँ मखु । थुकिया लागि "क्वी" वा "क्वीगु" धैगु भावना थना हय्गु हे जक काफी खः धाय्गु छगू यथार्थवादी दृष्टिकोण मखुनि ला धैथें च्वं । छाय् धाःसां, स्थूलतः जङ्गबहादुरया पालंनिसें, क्वीगु सम्पूर्ण सामाजिक वस्तुस्थिती छगू तात्विक परिवर्तन वे धुंकूगु दु । व परिवर्तनया कारण खः––साम्राज्यवादी भुयूतेगु नेपाले आगमन । साम्राज्यवादया सम्पर्के नेपाःया आत्म-निर्भर जुयाच्वंगु अर्थव्यवस्थाय् छगू भुखाय् ब्वल । थ्वया लिसे क्वीगु आर्थिक जीवने छगू मचाय्क कृयाशील जुया वनाच्वंगु तत्वं क्वीत खालि आर्थिक क्षेत्रे जक मखु सांस्कृतिक क्षेत्रे नं स्वतन्त्र व आत्मनिर्भर ज्वी मफयेक लंगडा याना थकल । क्वीगु थःगु स्थापत्य-कलाया

थाय् राणातेगु महल, भवन, निवास व दर्बारया निर्माणे पाश्चात्य शैलीं काल । थ्वीगु म्वा:लि, धिमे, कातिप्याखं, पौभा: व ल्वहंया मूर्तिया थाय् यूरोपया म्यूजिक, पियानो, बल, अय्‌ल पेन्टिङ्ग व यवन-शैलीया सालिकं काल । थ्वयासिनं उपो पाश्चात्य शैलीया रुचि थ्वीगु समाजया न्ह्यप्वी पिना थकल । ज्वीफु, थ्व छगू ऐतिहासिक क्रमया प्रतिफल खः—– छगू क्रम गुगु एशियाया देशया इतिहासे दकभनं न्यने दु । थ्वीसं थ्व क्रमयात थ्वीके मफुतले थ्वीगु सांस्कृतिक अतीत पाखे भावुक व रोमानीवादी मिखां स्वयां जक चा: धका: धाय् मछि । थौंया नीगूगु शदीया संसारे, च्वं च्वं मिखां ब्वया: स्व:सा, सु हे जाति न आर्थिक क्षेत्रे हे आत्म-निर्भर ज्वी फै न सांस्कृतिक क्षेत्रे हे फै ।

अथे धका: हानं ह्लाय् ध्यना: सर्ग: स्वेमा:गु छु मदु । यदि थौंकह्ने थ्वीपिं मध्ये आपा:सिनं थ्व खँ पाखे रोमानीकथं स्वैच्वंगु दुसा थ्वया दुगंछि अतियथार्थवादी जुया: थ:त थम्हं ह्मसीके मफेक कत: जुया वनाच्वंगु दु । न्यना दिसँ रत्नध्वजजुया ज:गु कलमं छु पिज्व:गु दु——

> खः, सिनेमाया संगीते लुब्ध जुया संसारया तमाम धया थें फेशन प्रिय ल्यायह्म ल्यासेत मेया अर्थ थूसां मथूसां ऊयाले च्वना, क्यबे च्वना, लँय् च्वना "ओ दूर जाने वाले, वादा न भूल जाना" धका उच्च स्वरं, मृदु स्वरं चानं ह्निनं में हाला जूगु तायक तायकं नं फिल्मी म्यूजिकयात याय् जिक्व तुच्छ यान खँ ह्ला ह्लां भुयूगु ग्वाचय् हाकलं पित्त पिया च्वनीपिं आज्जु पुलां वस्तादत नं अवश्य दनि ।[3]

अर्थात् थ्वीगु पुचले, जिं धैथें, निर्गुलि कित्तायापिं मनूत दनि । त विचा: याना स्वे बह:गु खँ थ्व खः कि कसा:जु थ:गु मनं तातुना पुरे ज्वीगु आशा व विश्वास मुख्यतः थ्वी ल्यासे ल्याय्‌ह्म समुदाय पाखें कया दीगु दु । थ्व खँ वेक:या सफूया देछां वांलाक सीदु खनं, थ्वी ल्यासे ल्याय्‌ह्मतेगु समुदाय हे भावी नेपा:या आशाय

…न्द्र ख:, नेपाल संस्कृतिया संरक्षणया पा:फैंपि ख: । थुगु समुदाय-…ात ह्यँगु छगू विषय ख:––मतेना । अले, मे जुया च्वन मतेनाया …सा । उकिं, थुगु विषये ल्वगु: मे थमंफक्को मुना: कसा:जुं थ:त …ुमिगु मनोविज्ञानया ज्ञाता ख: धैगु परिचय जक बिया दीगु मखु …कि क्वीगु संस्कृतियात ल्यंकातेगु छगू सद्येगु लँपु नं क्यनादीगु …ु गथे मधाय् !

ललित-कलाया क्षेत्रे संगीतया सर्वोच्च स्थान दु । गुगु मापदण्डं संगीतयात सर्वोच्च स्थान बिया त:गु ख: व हे मापदण्डं …थापत्य-कलायात दकले क्वेया स्थान बिल । छाय्धा:सां थ्व कला, …ा, अप्पा, सिं, ल्वहं आदिया स्थूल माध्यमं थ्व मुक्त ज्वी फैमखु । …ंगीत छगू थुज़ोजु कला जुयाच्वन, गुगु थ:गु माध्यमया पञ्जां दकले मुक्त ज्वीफु । ध्वनि संगीतया माध्यम जूगुलिं थ्वया सम्भावना असीमित जुल । धात्थें धाय् माल धा:सा छपु मेया आत्मा ख: ध्वनिया संगठन न कि थ्वया संकेत वा अर्थ (symbolization) । उकिं क्वीसं धाय् हे माली––मे धैगु आख: …ेरा जक मखु । आख: गेरा (lyric) ला छगू अर्थया संकेत जक ख:, थ: हे तुं संगीतया संगठित ध्वनि लहर मखु । नत्रसा ला 'सिलु-मे' या कविता जक ब्वनेबलेहे धात्थें मेहे न्यनेबलेति अनुभव ज्वीगु खै । गन तक मतेनाया मे वा छुं हे मे मेया हे रूपे संरक्षण व प्रचारया सवाल वै थ्व ज्या खालि मे गेराया जक प्रचार व संरक्षणं गथे पुवनी धाय् थाकुसां थ्व छगू ह्लाप्पाँया पला: मखु धका: धाय् थाय् मदु । छाय्धा:सां, थौंया इले मेच्वैह्म, मेय् लय तेह्म, व मे हालीह्म छह्महे मखय् धुंकल । उकिं कसा:जुया धापू नं ठीकहे थें च्वं––मे गेरा नाप नापं राग व तालया नां बिया नं छु याय् ? अथे जूसां थौंकन्हेया 'रेडिमेड' या जमानाय्, राग-ताल-गेरा युक्त हाला त:गु फिल्मी रिकर्डया युगे, क्वीसं क्वीगु थथे लय् मदुगु मे पाखे गथे याना: याउँक फिल्मी मेया अमलं लठ्ठ ल्यासे ल्याय्ह्म-तय्त साला काय् फै धैगु चिन्तां क्वीत लित्तु ली तिनि । लय हे दुसांतबि थुकी मध्ये पुलांपुलांगु मे क्वीत थौं नं आकर्षण याइ तिनि

ला धेंगु च्यूतां क्यीत तोते थाय् मदु । दकले ह्लापांला भाय्‌हे गाक्कं हिले धुंकूगु दु, अले रीतिथिति, चालचलन, आवह्वा (milieu) व मनोविज्ञान नं उथलपुथल ज्वी धुंकूगु दु ।[4]

कसाःजुया संग्रहया मे ब्याक्क मतेनाया मे धकाः नाला काय् मछिगु मखु । छाय्‌धाःसां वेकलं धैदीथें, "साधारणतः पुलांगु मतेनाया मे स्वेबले कृष्णयात सम्बोधन याना तःगु आपाथें याना भजनया रूप वया वियोग व्यथा कम्हेस्यां संयोगया निंति प्रार्थना याना च्वंगु दु ।" अयनं, प्रेम रस व भक्तिभावयात थाय् दुथाय् तक पाकायंकेगुली क्यीत उपो श्रेय दु । खनं, प्रेम जक धया नं मज्यू । छखें स्वे ला लैला-मजनूया प्रेम नं प्रेम खः, मीराया कृष्ण प्रति प्रेम नं प्रेमहे खः, मिज्जिनिया राष्ट्र-प्रेम नं प्रेम खः, टैगोरया मानवप्रेम नं प्रेम खः, अले क्यासवेन्‌काया कर्तव्य-प्रेम नं प्रेम हे खः । तर फुक्कं छगू हे खः धाइपिं जि स्वे निखलः हे जक ल्यं दनि थें च्वं——छखलः पुलांपिं रहस्यवदी-अध्यात्मवादी दार्श-निकत, मेखलः न्हूपिं फ्रायडपन्थीत । अले कसाःजुया धापू हे स्वेगु खःसा वेकः थ्व निखलःया पिने हे लाःगु खनेदु ।

मे खालि मे हे जक मखु । थ्वयात खालि उस्तादया मिखां स्वेगु हे कुगाः धाय् थाकु । क्वथीक स्वःसा मे छगू भाषाय् च्वैतःगु छपु कविता नं खः, अरु इतिहासया छपौ नं खः । अथे जूगुलिं मेया छगू सफू खालि ल्यासे ल्याय्‌ह्मतय्‌गु कोरा मतेनाया मिखां स्वेवंतुं फूचाइ धाय् थाय् मदु । खः धकाः कम्मर कसेयानाः स्वःसा भुयूसँ ब्वी धुंकूपिं भाषा व साहित्य-इतिहासया अन्वेषकतय्‌गु लागि नं लोगु ज्याख्यः (field) लुया वय् फु । अथे धकाः कसाःजुया सफू तगोछ्येँतय्‌गु रूचियात (high brow taste) देमछाल धैथें घुकि नके थाय् ला दुगु हे मखु । बरू तगोछ्योँ व भुयूछ्येँतय्‌सं थ्व न्ह्यच्याका तःगु नसाया विवेचना यानाः क्यीगु समाजया इले-विलेया किपा क्यीगु भाषाया स्थिति, क्यीगु मनोविज्ञानया स्तर व क्यीगु काव्यया प्रवृत्ति थ्वीका क्यने माःगु खः । थःगु हे खँ ह्लाय् धाःसा जि न भाषाशास्त्री खः, न समाजशास्त्री, न इति-

हासकार हे खः । जिगु छगू जक लङ्कडा सोंख ला साहित्य खः । नसा जुया **मतेनाया मे** यात उकिं जि झीगु भासे प्रेमया विषय स्वया तःगु पुलांगु व न्हूगु कविताया रूपे ब्वना । छाय्धाःसां थुकी वालि पुलांगु मे जक मखु कसाःजु[5] व माधवलालजु[6] निसें नयाः दुर्गालालजुया तक न्हून्हूगु किताया रचना दु । उकी रति भाव प्रति, रसिकपन प्रति इले-विले झी गायक व कविपिनिगु पाना वयाच्वंगु दृष्टिकोण जक मखु, झी साहित्ये प्रणय-काव्यया (love poetry) छुं पालिख्याँय् नं थुकिं सीदै थें भाःपा ।

फक्कोः भनं क्रमानुसार मेत कोलाक तयाहयागु दु धैगु संग्रह-कर्ताया धापुती विश्वास यानाः झीसं खालासालां धाय् छि–न्हापांया पीखुपु मे प्रतापमल्लया कांछाह्म काय् पार्थिवेन्द्रमल्लया (मृत्यु ने० सं० ८०७–इ० १६८७) पालं निसें जुजु जयप्रकाशमल्लया किजा राज्यप्रकाश मल्लया पाले दुने लाः 7 । अनं ल्यू नीछपुति मे जुजु पृथ्वीनारायणशाह निसें पृथ्वीवीरविक्रम शाहया पाले तक लाः 8 । ल्यंदुगु करीब सच्छि व क्छिपु मे न्हूगु व ह्मिगःह्मीग तिनिया धाःसां ज्यू । थुकथं स्वसः दँया दुने झीगु भाषाय् व्यक्तजूगु प्रेम रस प्रति झी नेवातय्गु धारणा थ्व सच्छि व न्हेच्यापु में ब्वयाच्वंगु दु धाय् मजी ला ?

थ्व फुक्कं छखे तयाः नं कसाःजुयाथें ज्याःगु पुलांगु व न्हूगु लोकगीत संकलन झी पुलांपिं मनूतय् भाय्, मनोभावना व जीवन प्रति सजगता लना स्वेगु छगू ताल्जु खयाःनं थुजाःगु संकलनयात झीसं झीगु भाषाया थःगु बिशेषतां जाःगु धुकू धाय् फु । छगू भाषाया व्यक्तित्व व सजीवता थ्वीकेगु जूसा लोकगीत, लोककथा, दन्त्यकथा, उखान, क्वाः, जन-साधारण व ज्यापु-ज्यामितय्गु भाषाय् स्वब्वाः वने मानि । थुजाःगु भाषाय् जक जातीय पहः (racial flavour) पिज्वया च्वनी । लोक भाषाय् जक कतःया संसर्गे लानाः ल्वाकःबुकः मजूनिगु झीत अःपुक मने थीफुगु मीठास व प्रवाह (colloquial sweetness and vigour) दया च्वनी । झीगु थौंया साहित्ये, झीगु वर्तमान काव्ये जातीय पहः हय्त कुतः

याइपिं वा यानाच्वंपिनिगु लागि, नेपाया आत्मायात कनेत ज्वीपिंगु लागि, कसाःजुया संग्रह छगू धुकू खः–उपमा (मे ल्याः १२०), प्रतीक, विम्व, श्लेष, यमक, रूपक, वाक्यांश, अनुप्राश, पुनरावृत्ति व शब्दया क्रीगु हे पहःया प्रयोगया खानि खः । शृङ्गार, हास्य (मे ल्याः ११७), करूण, व शान्त रसं जाःगु, रति, हास, शोक व निर्वेद आदि स्थायी भावं व्याप्तगु मतेनाया मे पुचले न्हूपिं कवितेगु लागि ज्याय् खेले ल्वःगु आपालं खँ थें भाःपा । यदि थुकिया लँय् छुं अवरोध दुसा व मेता ज्वी मखु––कि व थःगु अतीत प्रति न्हूपिं कवितेगु नकारात्मक प्रतिक्रिया ज्वी कित पुलांगु भाषाया कठिनाइ ज्वी । 9

छिच्यागूगु शदी अंग्रेजी काव्ये शास्त्रीय परम्परां (classical tradition) हःगु गतिहीनता वांछ्वेत बःब्यूगु यक्वों खँत मध्ये म्याकफर्सनया Ossian (1760), टमस पर्शीया Reliques of Ancient English Poetry (1765) व रवर्ट बर्नस्या स्कटीस् लोकगीत नाप स्वापू दुगु Poems (1785) स्तुत्य जू । थ्वयां ल्यू तिनि रोमान्टीक काव्यया श्रीगणेश याःगु विलियम वर्डस्वर्थ व स्यामूयल कलरिजया संयुक्त प्रयास Lyrical Ballads इस्वी १७९८ स पिहाँ वःगु खः । थ्व सफूया प्रस्तावनाय् च्वंगु छगू मूल-वाक्य थन ल्ह्येय् बहः जू

The principal object, then, proposed in these poems was to choose incidents and situations from common life, and to relate or describe them, throughout, as far as was possible, in a selection of language really used by men.

वास्तवे रोमान्टीक कवितेगु थ्व हे कुतःया मचा थौं बिलायत व अमेरिकाया आधुनिक काव्यात्मक प्रयोग धाःसां ज्यू । थौंया अंग्रेजी कवितां नं साहित्यिक भाषा व ह्लाय्गु भाषाया बिचे दुगु पःखाःयात कोथलेत सनाच्वंगु खः । ह्लियाह्लिथं ह्लाइगु भासं ह्लियाह्लिथंया जीवनया सर्वांगीन चित्रण याय्गु हे इमिगु कुतः

गगा च्वन । फरक थुलि हे जक खः कि वर्डस्वर्थ, किट्स, शेलीपिसं थःगु युगया आंशिक चित्रण जक कविताय् दुत हय् गल । ग्रामीण जीवन व प्राकृति पाखे जक धेचुल । थौंकन्हे एलियट, पाउण्ड, एट्स, व रेनसमपिसं समसामयिक शहरिया जीवनयात नं कविताय् दुथ्याकेत सनाच्वन । उकें क्वीगु काव्य नं ठाकुरलालजुया **फूलांगु मे**, मानदासजुया **मल्ल शाह कालया मे** व कसाःभाजुया **मतेनाया मे** पिदं लिसे क्वी कविपिं थःगु समसामयिक जीवन लिसे लिगं थःगु जातीयतां नं थःथःगु कृतित छाय्पेगु लँ ली धैगु आशा याय्गु थाय् उपो दत । यदि क्वी लेखक कविपिं धात्थें हे समाजया थके सम्वेदनशील अंग खः धैगु जूसा क्वीसं नं याकनं हे क्वीगु साहित्यया इतिहासे उकथं हे युग हिला वैगु बांलाक स्वे खनी लिनि ।

सेप्टेम्बर ६, १६५६

टिप्पणी

1 **मतेनाया मे (संग्रह)**—मुंम्ह प्रेमबहादुर कसा । प्रकाशक— स्वयम् । मू २।५० । १०७९ ।

2 **कस्मोपोलिटानिज्म** साम्राज्यवादया सांस्कृतिक स्वरूप खः ।

3 **नेपाल** दँ १ ल्याः ३ ।

4 स्वया दिसँ– चित्तधर 'हृदय' 'नेपाल संगीत'– **कलाकार** राज्याभिषेक विशेषाङ्क, अंक २, १०७६, पौ ९–१४ ।

5 मेया लेखकपिनिगु नां बिया तःगु ला मदु ।

6 थ्वेकःया थःपिसंहे च्वयादीगु नीन्यापु मतेनाया मेया छगू संग्रह (लय-युक्त ?) प्रेसे वनेत ठीक जुया च्वंगुदु धैगु न्यनेदु ।

7 स्वया दिसँ **मल्ल शाह कालया मे**–सं० मानदास ।

8 मे ल्याः ५९ व ६० पृथ्वीवीरविक्रमया पालेया धैगु खनेदु । तर थ्वयां गाक्कं ल्यू मे ल्याः ६७ राजराजेन्द्र विक्रमया पालेया खने दयकं अन गथे क्रमानुसार लाःवल जिं मस्यू ।

9 छी कविपिं भाषाशास्त्री नं ज्वीमाः धाय् फै मखुसां ध्वन्यात्मक परिवर्तन (phonetic change) भचा भचा नं मसी ला धैगु गथे आस मयाय् ? वेकःपिन्त थुजोगु छगू निगू शब्दं हतोत्साह याइ धकाः धाय्गु ला छु ?

संस्कृतं पाना वंगु–सिनेह (स्नेह), बलिखा (वर्षा) भवल (भ्रमर)
पिरति (प्रीति), धइरज (धैर्य) धरम (धर्म),
शबद (शब्द)।

ठेट शब्दे पागु–राहातिनं (ल्हाःति), सरान वा सराम (सलां), उइनि (वीं)। साधारणतः पुलांगु भासे 'ल' व 'र' या प्रयोग ल्वाकःबुकः जुयाच्वंगु दु। अले पुलांगु शब्दे बिचेया व ल्यूनेया मुख्यतः 'ल', 'त' थौंकन्हे लोप (drop) ज्वी धुंकूगु दु– गथेकि निफो (ल), उपो (ल), दि(द), का(व), स्व(त्), का(व), ला(त)नि। अथे हे पुलांगु 'न', 'म' 'ण' या थाय् थौंकन्हे अनुस्वारं (ं) काय् धुंकूगु दु। गथेकि–दइवन (दैवं), धरमन (धर्मं), जिन (जिं), जि (ल) स्वान (जीस्वं) आदि साधारण खँ ला न्ह्याह्म भाषाप्रेमीं स्यूगु हे जुल।

धूस्वां सायमिजुया उपन्यास

धूस्वां साय्मिजुया उपन्यास थौंकह्नय् फीगु साहित्ये न्हून्हूगु गमस्या ज्वना: पिदंगु खनेदु। थुगु क्षेत्रे अभाव पूर्ति यानादीह्म ़ी आदि-प्रयोक्ताया रूपे वेक:या नां कायगुली छुं मतभेद दैथें ग़च्वंसां वेक:या आ:तक्क प्रकाशित ज्वीधुंकूगु[1] उपन्यासया उचित थानया विषय थ्व हे खँ धाय् थाकु । **मिसा** निसें **गंकि** तक अनया उपन्यासया स्वरूप व प्रवृत्ति, शिल्पदक्षता व विचार-प्रौढताया निरूपणया विषये फीगु पुचले छगु हे मत दु नं गथे धाय् ? यदि थ्रगू कुनं "फी उपन्यासकारयाके त:धं जुइह्म उपन्यासकारयाके दय्मागु आपालं गुण दु"[2] अले वेकलं **मतिना** उपन्यास च्वया "नेपाल भाषा साहित्यय् (अफ समस्त नेपाली साहित्यय्) छगू न्हूगु अध्याय शुरू यानादिल"[3] धैगु धापू न्यने दुसा, मेगु कुने च्वना: थ्रह्म निह्म गाकं च्वन्ह्याय् धुंकूपिं समालोचकतसें ह्नातिका कायकुंका छचों संकुसंकु "उपन्यास जक धयां ज्यू ला ! उपन्यास मं त:ता प्रकारया दु सायमिजुया उपन्यास खालि अभावपूर्ति सम्मन थ: ।" धैजूगु मन्यनागु मखु । बरु सायमिजुया उपन्यसया स्वागत थथे थरि थरि कथं जूगुलिं व ल्वाप्वी स्वया: सायमिजुया उपन्यासे हे फीसं थ्व खँया वास्तविकता व तथ्य ल्वीके फै थें च्वं । थुगु इले सायमिजुया उपन्यसपाखे हे थुजागु चक्कं मिखां क्वथीक स्वेगु छखें जक मखु त:खें हे सामयिक भा:पा: । दकले ह्नापां ला वेक:या प्रथम प्रयास **मिसा** ब लिपाया **पासा** नं श्रेष्ठ सिरपालं सम्मानित जूगु गु । यदि **मिसा** यात श्रेष्ठ सिरपा: प्रोत्साहनया लागि जक व्यूगू

खःसा **पासा** या विषये नं थ्व हे खँ गथे धाय् फै ? अऊ अले प्रोत्साहनया निंति धकाः सिरपाः व प्रशंसाया वसा लायाबीःगु नं प्रौढ दर्शन व दृष्टिकोण ज्वने धुंकूह्म साय्मिजुयात खःथें मखुथें याना हिस्याय्गु हे जक ज्वी । उकें वेकःया स्वागत तप्यंगु प्रोत्साहन व प्रशंसा सिबे स्वस्थ ब सन्तुलित समालोचनां ज्वो माःगु खः । खला थ्व ज्यायात नं ख्वाखः म्बले पा वाय्गु थें भाःपिनिगु अभाव क्वीगु पुचले मदुगु मखु । अय्नं, समालोचनाया अर्थ प्रोत्साहन मबीगु खः धाय्गु समालोचकया ज्याया बेकोगु अर्थ छ्याय्गु जक ज्वी; वरु प्रोत्साहन बीमाः धयां वा अभावपूर्ति जक खः धकाः ह्लाःपोचिना च्वनां साय्मिजुथें जाःपिं लगनशील च्वमितेगु ल्हातं ग्यसुलाःगु उपन्यास पिहां वैगु लिकुना च्वनेफु । उकें साय्मिजुया उपन्यासयात मिखाय् पिचः हुया, उपन्यासयात उपन्यासया रूपे वा छगू शिल्प (craft) या दृटिकोणं अऊ छगू व्यक्तित्वया कृतिया रूपे छाय् मस्वेगु जिं मथू । लिसें, सुं छह्म च्वन्ह्याःह्म समालोचक भाजुं साय्मिजुया उपन्यासयात कयाः च्वसा संकेवंतुं साय्मिजुयात 'सफल उपन्यासकार' या क्वोले थ्याकेगु सरि ज्वी धैगु म्वेद्यागु तर्क नं जि मथू । यदि सुं छह्म साहित्यिकं सफल-असफल, न्हूह्म-पुलांह्म न्ह्याह्म हे थज्वीमा क्वीगु ध्यान सालाकाःसा थुकिया अर्थ थुलि हे जक ज्वी कि साहित्यिक क्षितिजे वेकःया उदय लिसेंतुं छुं न्हूगु समस्या पिदन ।

साय्मिजुं क्वीगु ध्यान आकर्षित याःगु नं मेतां मखु । करीब प्यदँ न्यादँ ति न्ह्यः क्वीगु साहित्याकाशे धूस्वांजु उपन्यासकारया रूपे उदय जूगु खः । बाखं, नाटक व लघुकथाया अग्निपरीक्षा पार यानाः उपन्यासया क्षेत्रे पलाःतया दोह्म जूसां वेकःयात उपन्यास-क्षेत्र छगू न्हूगु अनुभव हे जुल खनिसा धैगु **मिसा व मतिनां** वास्यां ह्लिलाः न्वानाच्वंगु दु । खनं, उपन्यास ताहाःगु कहानी मखु; कहानी चिहाःगु उपन्यास मखु । निगू निता चीज अले थःथगुः छुट्टै अस्तित्व दुगु साहित्यिक स्वरूप (genre) व शिल्प खः । छताय् ह्लाः ज्यलाः नं मेताय् ह्लाः मज्वने फु ।

कविता, कहानी, नाटक व लघुकथाले ह्लाःतेय् धुंकाः धूस्वांजुं उपन्यास च्वेगु बिचाः याना दीगुलिं ह्लापाया छगू निगू उपन्यास ब्याःथें नीथें याना शुरू याना दिल ज्वी धैगु ध्रीसं कल्पना तक याय् थाय् मदु । छखें स्वेला १०७० स **न्याफो-स्वां** ज्वनाः साहित्य-मन्दिरय् दुहां व्रासां निसें **मिसा** उपन्यासया प्रकाशन तक (१०७४) नं थःगु विषयवस्तु, प्रवृत्ति व मानसतत्वयात ल्वःगु साहित्यिक स्वरूप ल्वीकेगुली तल्लीनह्म च्वमिथें साय्मिजु जुने दु । **न्याफो-स्वां** व **ब्वालाय्** बाखंया **प्रयोग**, **त्रिवेणी** एकांकीया **प्रयोग**, **मूस्वा** नय् लघुकथा व स्केचया प्रयोग, अले **मिसा** य् उपन्यासया लँ लीत संगुलिं थ्व खँयात बः बिउ । उपन्यासयात हे जक ज्वना पियाच्वनेगु आः थथें निर्णय याना दाधुंकूथें मच्वंसां उपन्यासे साय्मिजुया विषयवस्तु विशेष ल्वःगु अभिव्यक्तिया साधन ल्वीकल ला धैथें हालसालया लागि विश्वास याय्त वेकःया याकनं याकनं थित्तुं थीक पिहां वयाच्वंगु उपन्यासया शीर्षकं कर याका च्वंगु दु ।

खला उपन्यास मच्वसें नं छुयाय् ? धूस्वांजुयात थ्यूगू विषयवस्तु, अले वेकःयात हिच्चाय्क सवार जुयाच्वंगु धून थुलि भक्लिगु ज्वीमाः कि कविता, कहानी, एकांकी वा लघुकथा थुकिया लागि ल्वःगु अभिव्यञ्जनात्मक स्वरूप मखुत ज्वी । अले, छु आश्चर्य कि धूस्वांजुं थःगु विषयक्षेत्रयात लुँ लंथें लनाः थौंया युगया दकलय् चल्तिगु कला[4] पाखे धेचूसा ! वेकःया विषयतत्वयात मालाच्वंगु छगू फुक्का क्षेत्र (wide latitude of movement) गद्य शायद उपन्यासं जक बीफु ज्वी । अथेतुं च्वंच्वं स्वःसा क्रान्तिकालीन व कान्तिउत्तर नेपाःया आवहवाय् ब्वलंह्म छह्म व्यक्तिह्म च्वःमि जूगुलिं साय्मिजुया ज्वलिंज्वःपिसं च्वैच्वंगु विषय-परिधि पिने वेकःया उपन्यास लात खैमखु धैगु अन्दाज याय् अवश्य अःपु । तर २००७ सालया क्रान्ति लिपा जीवनया मेमेगु क्षेत्रे थें तुं ध्रीगु साहित्यया विषय-क्षेत्रे नं न्हून्हूगु ततःधंगु लुखा चाल । अले थ्व हे नकतिनि जक चाःगु लुखां इपांथिपां

मसीक दुहाँ वंपिनिगु परम्परां धूस्वांजुया कृतित्व अलग्ग खः मखु धैगु थ्वीकेत वेकःया उपन्यास हे ब्वने जरूरत मदु, बाखं पुचः व एकांकी पुचः जक ब्वना स्वःसां गाः । क्रान्तिउत्तर नेपाःया अर्थ व राजनीतिमूलक विषमतां हःगु समाजया स्थिति व मनूया आत्माय् वःगु संकट, अन्तरद्वन्द व द्विविधा ला धात्थें श्रेष्ठ महाकाव्यया विषय खः— छगू जातीय गाथाया विषय खः । व्यक्ति वा समाजया केन्द्रे थथे न्हूगु जटिलता दुप्यूगु जक मखु, साहित्यिकते निंति जीवनया मू लुखा चालाः उकिया दुनेथ्यंक, नापं, क्वथीक व तप्यंक वनाः अध्ययन व अनुशीलन याय्गु मौका नं उपो दत । उकें थुगु स्थिति साय्मिजु थें ज्याःह्म भावुक ल्याय्म्हया मानस-जगे गज्वगु पुसा पित, अले व पुसा गुगु रंगया स्वां जुया ह्वल, थ्व खँ थ्वीकेत नं वेकःया उपन्यासया सतर्क विवेचना व अध्ययन जरूरत जुल ।

विषय-तत्व : दृष्टिकोण

स्थूलतः छह्म साहित्यिकया विषय-क्षेत्र निर्धारण यायेगु दकले तःप्यंगु लँपु खः व साहित्यिकं जीवनया बिशाल क्यानभासया गुगु गुगु अंग थःगु कृती दुथ्याकूगु दु व गुगु गुगु अंग थुकि पिनेलाः उकिया निरूपण याय्गु[5] । बाल्जाक, ह्यूगो, ज्वायस, स्तेँधाःपिनिगु अनुभूतिया क्षेत्र (range) गाकं विस्तृत जू; भाव व बिचारया ततःजाःगु गहराइ (intensity) तक क्वब्वाय् फु। इपिं उकें नं महान उपन्यासकारपिं जुल । तर थुकिया कारण मात्र विषय-क्षेत्रया व्यापकता जक (range of experience) मखु। वस्तुतत्वया सीमाना कला-पारखया दापू शायद हे ज्वी फै । नत्रसा मय्जु जेन अष्टिन संसारया सर्बश्रेष्ठ उपन्यासकारत मध्ये थ्याः वैगु खै मखु। वेकःया विषय-परिधि ४ इन्चया गजदन्त-धरहरां पिने मलाः (four inches of the ivory tower) । उकें छह्म उपन्यासकारं गपाय्चाधंगु वा गपाय्घंगु विषय ज्वन धैगु न्ह्यसलं सिबे छगू विषययात गुगु दृष्टिकोणं

(standpoint and tone) व गुकथं (form) उपन्यासे परिणत यात धैगु न्ह्यसलं स्वभावतः क्षीगु ध्यान अप्पो साला काइगु जुल ।

अथे धकाः साय्‌मिजुया उपन्यासया क्षेत्र व्यापक वा सीमित धकाः तप्यंक धाय् फैमखु । प्यंगुलिं उपन्यासे वेकः विशेषतः सामाजिक विषमताया पृष्ठभूमी यौवनया विभिन्न समस्याया खोजे व्यस्त थें खने दु । फुक्कं उपन्यासया केन्द्रीय संकट वा समस्या (focal point of interest) माला स्वत धाःसा छगू हे समस्याया विभिन्न स्वरूप (aspects)या जक अन्वेषण जूगु दु थें खने दै । अले थ्व खालि सीमित हे खः धाय् मछि, छाय् धाःसा छुं विशेष समस्यायात व्यापक सामाजिक पृष्ठभूमी छखें वा मेखे छस्वा याना क्येनेगु प्रयास जूगु दु । अय्‌नं, साय्‌मिजुया न्हाय्‌ह्म-ल्यासे नायः-नकित समाजया विस्तृत रङ्गमञ्चे जीवनया छगू हे प्रश्न ज्वनाः ब्वां ब्वां जुया च्वंगु दु । अवश्य खः थ्व समस्यां गुगुं उपन्यासयात नारी-स्वतन्त्रताया समस्या जुयाः लिनाच्वंगु दुसा, गुगुंयात प्रेमे बियोगान्त जुया; गुगुंयात एकाकी जीवन व विवाहया समस्या जुयाः क्यातुका तःगु दुसा, गुगुंयात यौवनया वीभत्सता जुयाः त्यत्तमत्त त्यलातःगु दु । तर समस्या स्वरूप न्ह्यागु हे थजु, साय्‌मिजुया उपन्यासे थुकिं पीडित खनेदुपिं मुख्यतः ल्यासे ल्याय्‌ह्मत हे सिबे मेपिं मदु । अथे धकाः उत्पीडन, गरीबी, शोषण, बेकारी, निराशा, रूढि व नैतिकताहीनताया सामजिक-विषयतत्व (social content) धुस्वांजुया उपन्यासे दुमथ्याः धैगु मखु । तर अय्‌नं छता खँ स्पष्टकथं सीमदु—वेकःया उपन्यासे थ्व फुक्क सामाजिक आवरण निष्क्रिय पृष्ठभूमि जक खःला वा छगू नाटकीय विन्दु नं खः । उपन्यासया बिशेष समस्यायात सामाजिक रंग बीगु च्वमिया कुतः खय् फु । तर समस्या व उकिया पृष्ठभूमिया बिचे छुं अन्योन्याश्रयया सजीव सम्बन्ध (organic interdependence) मदुला

धैंगु शंका याय्‌गु लँ उकिं यक्व दत । धूस्वांजुयात जि व्यक्तिगत रूपं ह्म मस्यू ।[6] तर वेक:या उपन्यास-ज्वमिया हैसियतं जि थ्व उपसंहारे अचेतन रूपं थ्यना च्वना कि वेक:या उपन्यासे यौवन छगू obsession (नेपाल भाषां छु धाय्‌गु ?) ख: । साय्‌मिजुया उपन्यास-संसारे समस्यात पिज्वया च्वन– शायद छगू सामाजिक-आर्थिक पृष्ठभूमि मखु: समस्या पिहां वयाच्वन ल्याय्‌ह्म ल्यासे पात्रत थ:थ:गु यौवन व थ्वया चेतनां मुक्त ज्वी मफुगुलिं । खनं **मतिनाया** भावुक नाय:नं धा:थें–

> थ्व उमेर मनूया जीवनया मुख्य भाग ख:, उगु दुवा: ख:, गन मनुखं बांलाक फहिले स:सा वया जीवन बांलाना वनी । तर गन फहिले मसल कि चातुवाना जिन्दगीभर वाथा वाथा कना च्वनि । म्वासां सिइगु बराबर जुया च्वनि ।

अथे हे **गंकिया** सौंदर्यसचेत नकिया म्हुतुं न्यनादिसँ–

> जि थ: बांला: धका: बांलाक स्यू । अले जित: इच्छा जुल जिगु सौंदर्यया प्रभावे जिगु प्रत्येक इच्छा पूर्ण याय्‌त जिगु इशाराय्‌ मिजंतेत प्वाखं हुइकेगु । तर लिपा जित: थ्व ज्ञान नं जुया वल थथे याय्‌त सौंदर्य जक दया नं मगा: । थुलि जक मखु मेगु वस्तु मदय्‌व सौंदर्यया मू हे मदु । व मेगु वस्तु ख:– यौवन । मानव–जीवन बाखंया चरमसीमा (climax) गुगु वस्तुया प्रभावं मनूया जीवन स्यंसां ध्वगिक स्यने फु, भिंसां मेपिसं द्वेष, ईर्ष्या, व प्रतिस्पर्धा याइकथं भिनेफु ।

साय्‌मिजुया फुक्क धयाथें प्रधान पात्रत जवानीया थ्व चेतनां मुक्त ज्वीफु थें मच्वं । उकें सुधा व सन्तोषयात, जीवन व शोभायात, उत्तम व शकुन्तलायात, अले तिमिलाया निनियात साय्‌मिजुं थ:गु उपन्यासे दथुथाय्‌ बियादिल शायद मेतां मखु ईपिं थ:हे ल्याय्‌ह्म ल्यासे जूगुलिं थ:थ:गु जवानीया आवादि व

घर्षादिया वृत्तान्त कने फु । ज्वीफु थुकी मध्ये यक्वं खँय् साय्मिजुं
नानादी धूंकूगु वा स्वैतं ज्वी धुंकूगु घटनाया बः कयादीगु दै । तर
समस्या वा घटनाया कलात्मक प्रयोगे छाय्थें मस्यू वेकःया
दृष्टिकोण मनोवैज्ञानिक-यथार्थवादीया स्वया बौद्धिक-आदर्शवादी
सुधारवादीया थें[7] खने दु । उकें प्रो. सूर्यवहादुर व चित्तरञ्जन
नेपाली'जुं धैदीथें साय्मिजुयात मात्र सुधारवादी (यथार्थवादी ?)
लेखक धाय् मज्यूगु मखु । तर थ्व प्रवृतिया उद्गमस्थल मूलतः
साय्मिजुया नुगःया घातप्रतिघात थें खने मदु । उकें हे ज्वी
वेकःया उपन्यासे जीवनया सूक्ष्मातिसूक्ष्म भाव-लोकया सिबे
बौद्धिक स्तरे घटनाया संसार जक दंवैगु ।

धात्थें धाय् धाःसा साय्मिजुया फुक्कं उपन्यास प्रवृत्ति-
मूलक (tendentious) जुया धाय् समस्याप्रधान जुया नं थःगु
मात्रे दुने लाःगु जीवनया गति व वेगया क्वातुगु अनुशीलने स्वया
बौद्धिक समाधान व सहानुभूतिया तहले लाल कया च्वंगु खनेदु ।
थ्मसा ह्लापांया प्रयास जुयाः उपन्यास-कलायात ह्मसीकेगु च्वमिया
शुरुशुरुया कुतःया रूपे नाला काय् ज्यू । खतु थुकी नारी-समस्या
थें ज्यागु ब्यापकगु समस्या साय्मिजुं थिया दीगु दु । तर थुकिया
कलात्मक विश्लेषण खालि छगू तप्यंगु कथानक, निह्म प्यह्म
आदर्शवादी पात्रते कथनोपकथनं, अले

> थ्व फुक्कया (नारी-दमन, गरीवी, शोषण व नैतिकताहीनता
> —मल्ल) कारण स्यूला ?— अविद्या ! उकि क्रीसं ब्वनाः
> याकनं विद्या प्रचार याय्माल । याकनं "क्री" धका
> राष्ट्रीय भावना हय् माल ।

धैगु उपन्यासकारया धापू नं गुकथं सिधल धाय् थाकु ।
उपन्यास ब्वनाः थ्व समाधान पचे याय् मफुसा क्रीसं धाय्माली—
थ्मसा शुरू यानादीबले साय्मिजुं सम्पूर्ण उपन्यास मखंनि, थुकियात
थ्व समस्याय् तिफ्याय् मफुनि । सुधा सन्तोषया केहें प्रमाणित
जुगाः, अले सन्तोष हे नं छह्म आदर्शवादी चरित्र जुयाः जक

उपन्यास-च्वमिया कथानक निर्वाह् जूवँगु जुल । तर थुकिं नारी-समस्या, दर्बारिया शोषण, अभिजात्यवर्गया नैतिकताहीनता आदि समस्याया लुधंक औपन्यासिक खोज पूवन धाय् गथे जी ? धात्थें, **मिसा** उपन्यासया वन-प्रदेशया वासिन्दात ब्यीगु जीवनया स्थानीय सजीवतां मथ्यूपिं उपन्यासकारया बौद्धिक सहानुभूतिया तप्यंगु द्योतन जक थें खने दु । यदि थुकी जीवनया औपन्यासिक थथ्याः क्वथ्याः मदुसा, नाटकीय गतिशीलता वा स्पन्दन मदुसा थ्व सिर्फ छगू काल्पनिक साधारणतम तस्वीर (generalized picture) जुयाः च्वमिया कथानकया तप्यंक जक निर्वाह् जूवंगुलिं नं ज्वीफु । उकें हेनरी जेम्स भाजुं धैदीथेंज्यागु solidity of specification[8] मदुगु छखे तयाः नं साय्मिजुं थ्व उपन्यासे कोरा उद्देश्यवाद व आदर्शवादयात राइंदाइं याके बियादीगु भू बांलाक सी दु ।

जितः विश्वास दु **मिसा** उपन्यासे सामिजुं गुकथं सन्तोष व सुधाया बिचे ह्वंकूगु प्रेमयात आदर्शोन्मुख ल्हातं म्वेहिला दिल व हे प्रेमं **मतिना** उपन्यासे वयाः साय्मिजुयाके माःगु बदला काल । अथे जूगुलिं **मतिना** खालि जीवन व शोभाया बाखं प्रेमे ट्राजेडीया बाखं धकाः जक जिं भाःमपिया । च्वमिं थ्व उपन्यासे साहित्यकारतेगु समस्यां निसें गैरकानूनी मचातेगु, शिक्षंकतेगु समस्यात, सामाजिक रूढि, गरीबी, आदि निसें पुनर्विवाह् तकया समस्या थिया यंका दीगु दुसां वेकःया दृष्टिया फोकस जीवन-शोभाया प्रेम कहानी जूवःगु विवेचनीय खँ खः । थ्व बाखं गुगु भावुक घटनाय् वयाः सिधःवल, गुगु बर्बादि शोभा व जीवनं भोगयात उकियात ब्यीसं छुं समस्याय् चीफैला धैगु प्रश्नया लिसः थुकी मदु । थ्व ट्राजेडीया कारणया मनोवैज्ञानिक व वस्तुनिष्ठ अनुशीलनयात थ्व उपन्यासे थाय् दुथें मच्वंगुलिं नं ब्यीगु तर्कयात गाकं तेवा ब्यू । जीवन-शोभा प्रेम छगू समस्या धकाः नाला काय् । थ्व छगू समस्या जुल छाय् धाःसां जीवनया विवाहित कलाःया हैसियतें सुधा थुकी पंगलः जुल ।

अले शोभाया **एकलौटे प्रेमे प्रभा ईर्ष्यां कायका: मेगु पंगल: जू थे।** ज्वीफु थथे ब्याहा: ज्वीधुंकूपि मिजंत नाप प्रेम याय्गु शोभांथें जीवन स्यंकेगु लँ ज्वनेगु ज्वी धैगु साय्मिजुया मूक संदेश ! तर जीवनं शोभाया प्रेमयात छगू कासाया रूपे जक का:गु दु धाय् मछिंसां वैके शोभायात थःह्म हे दय्केगु हिम्मत नं खने मदु। अले शोभा ला सीक सीकं मी क्वब्वा: वंह्म हे जुल। तर छाय्थें मस्यू साय्मिजुया नैसर्गिक आदर्शवादं छुं भच्चा किका: जीवननाप वैवाहिक सम्बन्धे मव्हंसे प्रेम याय्गु कुत: याना च्वंह्म शोभां लिपा थुकिया संभावना ह्म हे खना: थ:गु मतिनायात बह्र: तया: ह्म जक छह्म नाप ब्याहा: यात। सम्भवत: थन साय्मिजुया अप्रत्याशित ध्वनि थ्व हे खै कि वैवाहिक सम्बन्धं पिने प्रेमया अस्तित्व ल्यनि मखु। याने शारीरिक सम्बन्धे जक आत्मीय प्रेम मूर्तिमान जुया: जीवित जुया: च्वनी। थ्व सत्यया अवहेलना याना: शोभां थ:गु जीवन धू धू याना वन। जीवन छह्म मनोविकृत (neurotic) असाधारण मानसिक स्थितिया मनू जुया: म्वाना च्वने माल। थुगु दृष्टिकोणं स्वेबले **मिसा** व **गंकि** या बिचे **मतिना** छगू अत्यावश्यक त्वाथ: खने दै।

अथे धका: जिं **पासा** यात मेगु हे परम्पराय् ब्वलंगु उपन्यास धाय् त्यनागु मखु। जिं स्वे अक्व **मतिना** व **पासा** उपन्यासया केन्द्रीय समस्या अपाय्सं मपा: थें च्वं। यदि निगू उपन्यासे छुं तधंगु फरक दुसा व समस्या वा दृष्टिकोणया फरक मखु खालि टेकनिकया जक फरक ख:। **पासा** या विषयवस्तु ख: शकुन्तला-उत्तम प्रेम, एकाकी जीवन व अन्त्ये मिलन; **मतिना** प्रेमे वियोगान्तया वाखं जूसां **पासा** एकाकी जीवनया बर्बादि व अन्त्ये संयोगया वाखं ख:। **मतिना**या नाय: विवाहित जुयां नं प्रेमं याना: मनोविकृत जूसा **पासा** या उत्तम विवाह याय् मखना प्रेमे निराशं क:ह्म युवक ख:। **पासा** य् लिपाया निगू अध्याये लेखक उलि हे धैर्यशील खने मदुसां ह्लपाया खण्डे दुगु लगन ब्याक्कं तंगु मखु। उत्तम व शकुन्तलाया विवाह ज्वी मफुगु गुगू

कारण खः, गनं उपन्यासया कथानक धात्थें शुरु ज्वी व सन्तोषपूर्ण जू धाय् अवश्य थाकु । खला शकुन्तला छह्म गैरकानूनी मचा जूगुलिं (**मतिना** या शोभा थें ?) उत्तमया मामं थः भौमचा देकेगुली विरोध याइ । अवश्य थ्व सामाजिक रूढि यानाः निगू जवानी धू धू जुल । तर अयूनं उत्तमयाके दुगु कायरता, वैराग्यवाद व नैराश्यं धैच्वं थें च्वं– शकुन्तला वा उत्तमया जीवन बर्बाद जूगु कारण सामाजिक रूढि, स्वयं उत्तमया हे नं ह्याम्लेटीय चरित्र (hamlet complex) थें खने दु । थुकिं हे यानाः ड्राइभर जुयाः 'न-त्वँ लोमंकि' या फर्मूलाय् जीवनया फाकु सत्ययात लोमंकेगु कुतः याय् माल । शकुन्तलाप्रति ह्लापां निसें, अळ मचां निसें, प्रेम मदुगु मखु । तर थ्व प्रेम छगू स्वाभाविक क्रमे थःगु सीमाय् (consummation) थ्यने मफयाः निह्मसिनं उत्तिकं दुःख सीफक्व सिल । अले अन्त्ये मिलन जुलं नं क्षीत तुगले दीकथं मजू । थुगु स्थिती सायूमिजुं **पासा** यू नं फेरकथं छक्वः धैदीथें च्वं–विवाह हे प्रेमया चरम स्तर खः, थ्वैत दुःखे नं सुखे म्वाका तैगु ल्यंका तैगु नाता खः । **मतिना** यू विवाह मयासे प्रेम याना च्वनेगु शोभाया प्रयासं (दुस्प्रयासं ?) व **पासा** यू उत्तमयाके इच्छाशक्तिया कमिं ज्वलिंज्वःगु प्रतिफल हःगु उकें आकस्मिक खैमखु । छाय् थें मस्यू, सायूमिजुं उत्तम-शकुन्तला पुर्नमिलने हे उपन्यास सिधेकेगु कुतः याना दिल । तर धात्थें धाय् धाःसा उपन्यासया मार्मिक अन्त ला ह्लापा हे उत्तमं शकुन्तला नाप विवाहया प्रस्ताव ज्वना वःबले हे ज्वी धुंकूगु खः ।

पासा ब्वनाबले तक नं सायूमिजु मार्क्सवादी वा फ्रायडवादी जुया दी धुंकल धैगु जिं सीके मफु । वेकलं मार्क्स व फ्रायडया सुलचनं यौवनया समस्यात मुख्यायत यौवनया समस्यायात कलात्मक अन्वेषण यायूगु शुरू याना दी धुंकल धैगु क्षीसं **गंकि** उपन्यासया न्ह्यः शायद सीके नं फै मखु । **गंकि** सफूया विज्ञापने (?) दुगु निक्षोलं क्षीत सायूमिजु बांलाक ह्मसीका बीगु कुतः जूगु दु––

वेक:या उपन्यासे कोरा मिखा ब्वइपिन्त यौनं ख्याइ। तर उकिइ क्वाला: स्वइपिन्त यौनविभत्सतां नं गाकं लिधंसा विइ। लिसें यौन छु, गुगु: मानसिक स्थितिं पिज्वइगु भावना ख: धका: मार्क्सवादी फ्रायडवादी जुया: क्रीगु जिज्ञासायात लिस: बिइ– यौन घच्चायापुगु वस्तु मखु, बरु वयात त्वपुया तल धा:सा व नवया वनी, ध्वगिना वनी, अले समाज हें नरक याना बिइ।

क्रीसं स्यूथे मार्क्सवाद छगू समष्टि-केन्द्रित दर्शन ख:। फ्रायदवाद छगू व्यक्ति चेतनाकेन्द्रित मनोविश्लेषणात्मक पद्धत्ति (psychoanalytical process) जक ख:। थुपिं निगू निता किसिमया विचारधारा जक मखु, बिल्कुल विपरित मान्यताय् आधारित निगू दृष्टिकोण ख:। अय्नं थौंकन्हे थ्व निगुलिं प्रणालीया दथ्वी सामञ्जस्य वा समन्वन हय्त संपिं साहित्यक व विचार-कतय्गु (गथे कि स्वर्गीय क्रिष्टोफर कडवेल, ज्याक लिंडसे, फ्रेञ्च सरियलिष्टपिं, यशपाल) कमि मदु। उकें साय्मिजु थ:गु उपन्यासया केन्द्र-विन्दु याने यौन-समस्यायात सामाजिक वस्तु-स्थितिं व व्यक्तिगत-चेतनाया पृष्टभूमी मार्क्सीय व फ्रायदीय विवेचना याना स्वेगु कुत: क्रीगु साहित्यया लागि छगू न्हूगु खँ ख:। शायद क्रीगु साहित्ये मार्क्स व फ्रायदया खुलेयाम अनुयायीया रूपे ह्लापां न्ह्यलुया दीह्म साय्मिजु हे थें च्वं। थथे विश्व साहित्यया जतिं थ:त खय्का क्रीगु साहित्यिक धुकू जाय्का दीत स्वह्म उत्साही च्वमि खना: क्री गथे कृतध्न ज्वी फै?

जित: विश्वास दु साय्मिजुया मतलब थ्व खै मखु कि सेक्शोन्मुख ज्वी वंतु न्ह्यागु उपन्यास फ्रायदवादी ज्वी वा सामाजिकवस्तुतत्व दय्वं तु छगू उपन्यास मार्क्सवादी धाय् फइ। थथे धाय्गु फ्रायदया क्लिष्ट मनोविश्लेषणवाद व मार्क्सया द्वन्द्वात्मकवं ऐतिहासिक भौतिकवादया गहन दर्शनया तप्यंक हत्या याय्गु सरी ज्वी। ह्लानं "यौन घक्चायापुगु वस्तु मखु" धका: थुलि

निर्भीकता केनेवंतु थ्व जटिल समस्याया (फ्रायद वा मार्क्सया लिधसाय्) कलात्मक निर्वाह जुल धैगु आशय नं साय्मिजुया खँमखु थें च्वं । नत्रसा मार्शल प्रूष्ट, डी. यच् लेरन्स, ईमिल ज्वला व जेम्सज्वाय्शपिनिगु कला व कान्त. आवारा व **चिनगारी**, **माया**, **मनोहर कहानियाँ** या लेखकपिनिगु अश्लीलताय् छुं दापू मदु धा:सां जिल । उकें नं साय्मिजुया **गंकि** उपन्यासे हे क्षी दुबिना स्वेगु, साय्मिजुया दृष्टिकोणयात बांलाक ह्मसीकेत स्वेगु क्षन आवश्यक जुल ।

तर थ्वया न्ह्य: छता खँ बांलाक विवेचना याय् बह: जू ।

मार्क्सवाद छगू भौतिकवादी दर्शन ख: । It is not the consciousness of men that determines their existence, but on the contrary, their social existence determines their consciousness [9] धैगु मार्क्सया मोटामोटी धापू (general thesis) या ब: कया: यौन-समस्याया भौतिक व्याख्या याय् मज्यूगु मखु । अथे जूसां तबि यौन-समस्या विषये मार्क्स वा एंजेल्सपिसं हे छुं महत्व बिया थुकी छुं लुधंक विवेचना त्व:ता थकूगु दुसा व जि धाय् मफु । लेनिनया स्मरणया रूपे मंय्जु क्लारा ज़ेटकिनं "स्त्री-स्वतन्त्र व कम्युनिष्ट नैतिकताया खँय् लेनिनया बिचा:" धका: च्वया त:गु सफुली यौनसमस्याया छुं हद तक मार्क्सवादी दृष्टिकोणं चर्चा जूगु दु । तर मार्क्सयादर्शने यौनया व विशिष्ट थाय् मदु थें च्वं गुगु थाय् साय्मिजुं थ्वैत थ:गु उपन्यासे बिया दीगु खनेदु । मोटामोटी रूपं धाय्धा:सा मार्क्सवादीतय् लागि लैंगिक सम्बन्ध सामाजिक सम्बन्धया छगू विशेष स्वरूप जक ख: [10] । थ्वया करीव अ:ख: धैथें फ्रायडया सिद्धान्त अनुसार समाजे दुगु फुक्क रागात्मक सम्बन्ध खालि लैंगिक सम्बन्धया विकृत रूप जक ख: । फ्रायडं यौनयात सामाजिक जीवने व हे प्रधान भूमिका ब्यूगु दु गुगू मार्क्स थ:गु दर्शने आर्थिक जीवनयात विल । उकें, "यौन छु, गुगु मानसिक स्थिति पिज्वैगु भावना ख:" धैगु क्षीगु जिज्ञासायात साय्मिजुं बिया

दीगु लिसः फ्रायडीय जक मखु मार्क्सीय नं खः धैगु थ्वीके अःपु मजू। जितः शंका वं सायमिजुयाके मार्क्सप्रति मोह दुसां फ्रायडया मेक्सवादी मनोविज्ञानं वेकःयात सात्तुमत्तु साला च्वंगु दुथं च्वं। थ्व खँ उपन्यासे दुबिना स्वःलिसे स्पष्ट जुया वै।

थयक च्वंच्वं स्वेबले **गंकि** या नकिंया जीवने ट्राजेडीया कारण निगू धाय् छिथें च्वं– छगू **गंकि** या समाजया अर्थमूलक विषमता (मार्क्सीय ?) व मेगु नकिं मयजुया सौंदर्याभिमान व कामुक प्रवृत्ति (फ्रयडीय ?)। थ्व उपन्यासया शुरुइ, ह्लापांया 'छधा' या [वास्तवय् थ्व उपन्यासया अन्तिम अंश खः] फोकस प्रधान पात्री व वया किजाया विचे व्यागलं च्वनेगु समस्या हे जक खः धाय् थाय् दु। गथे कि,

> जिगु जीवनया एक मात्र आशायात [किजानापं च्वना ल्यंगु जीवन सुमागलं छ्वेगु––मल्ल] ग्रहणं ज्बनेथें ज्वन। थ्व ग्रहणयात गय् यानाः मदय् माली ? जिगु तिमिलायात मोक्ष गय् याना प्राप्त जुइ ?

वरू थ्व न्ह्यसलं मयजुयात थःगु जवानि लुमंका बिल–थःगु यौवन कालया व बीभत्सता गुगुया स्मरणे व वृतान्ते थ्व उपन्यास आधारित जुया च्वन। उपन्यासया अन्तिम धाः– **प्यधाः** या दकले लिपाया अंश मथ्योंतले थ्व शुरुया समस्या उपन्यास च्वमिया दृष्टिविन्दु पिने हे लाना च्वनी। उपन्यास सिधैथें च्वंकाः, प्रधान पात्र लिसे दिवा स्वप्नं दनाथें च्वंक ह्लापाया समस्याय् की लिहाँ वय्माली।––

> धात्थें जिगु थन्यागु च्याःगु जिन्दगीया बुलुमि जूसांनं योबनं घयपुका च्वंह्ल जिमि भिचाया जीवन ब्वालावक च्याना वयफु। अले थ्व हे ब्वालां जिगु थें हे वया जीवन बुलुहुं बुलुहुं छ्वयाः भस्म याना बीफु। पिने मनूत हाला हे च्वन, ऊन भचा तःसलं गंकि ! गंकि !! गंकि !!! तर मिलायात ग्रहणं ज्वन धायवं तु हे वयात धेकयपुता थें "मदुसां ज्यू धाय् जिईला ?"

सम्भवत: ब्यागलं च्वनेगु वा नापच्वनेगु उपन्यासे छगू
मुख्य समस्या मखुगुलि थथे जूवंगु ज्वी फु । **गंकि** या केन्द्रीय
समस्या नकिंयात थ:गु यौनोन्मुख अतीतया वीभत्सताया ग्रहण
मुक्त याय्गु हे ख: वा थथे ज्वी माय्कीगु समाजं मुक्त ज्वीगु हे ख
धाय्गु हिम्मत नं क्वीसं छकलं याय् छिनि मखु । तिमिलाया मुक्ति
तिमिलाया निनिया मुक्ति, तिमिलाया निनिथें ज्या:पिनिगु मुक्तिय
लँपुया निर्देशन थुकी मदुगुलिं क्वीसं थथे धाय् मा:गु मखु, क्वीस
थथे धैच्वनागुया आशय थुलि हे जक ख: कि साय्मिजु **गंकि** य
समाजे खने दुगु यौन बीभत्सताया कारणे (cause) स्वया
परिणामे (effect) थ:गु दृष्टि त:गु खने दु । वास्तवे अथे
जूवंगुया कारण छु ख: जि मस्यू । तर जित: मती वंथें **गंकि**
उपन्यास **मिसा**, **मतिना** व **पासा** या प्रवत्तिया आवश्यक व
स्वाभाविक लिच्व: ख: । ह्लापांया स्वंगू उपन्यासे यौवनया सतहे
समस्यातेगु– विवाह, प्रेम, वियोग, एकाकी जीवन आदिय
अध्ययन करीब पूवन धाय् । तर थ्व क्षेत्रे दुने ला:गु छगू समस्य
ल्यंदनि––छगू गहन तर ग्यानापुगु समस्या––यौन समस्या––नग
वासनाया समस्या । **गंकि** उपन्यासे थ्व हे समस्यायात साय्मिजु
कुत्तुकुला स्वेत कम्मर कसे याना दीगु दु । थन वासना, प्रेम व
वैवाहिक सम्बन्धं अलग्ग, छगू दैहिक तृष्णाया (physica
appetite) रूपे प्याखं हुया च्वंगु नं उकें हे ज्वी; **गंकि** या संसा
जीवन व शोभायाथें ज्या:गु आत्मीय प्रेम नं गनं स्वेदै ? स्थुलत
गंकि या प्रधान पात्री, मदन बा, नकिंया मां, माष्टर, काजी
सुकुचा, फुकसिया जीवने यौन-तृप्ति हे छगू दकले त:धंगु
(value) जुया च्वंगुनं मेतां खै मखु । धात्थें थुमिगु समाज
फ्रायदीय मनोविकार व ग्रन्थिया चिडियाखाना धाय् मालि क्वीसं
फ्रायदीय सुलचनं स्वेगु ख:सा– थुजा:गु कल्पित जगते थ:
ततभत क्यंका: तना च्वनेगुली साय्मिजुं नं थ:गु छुं अचेतन व
अवचेतन मानसिक प्रवृत्तिया पूर्ति खन ज्वी धका: क्वीसं च्वाक
धाय् फु । तर साय्मिजुया उपन्यास थ्वीकेत क्वीसं फ्रायदवादी ज्वं

गा:गु मदु । छाय् धा:सां कलाका प्रेरणा न्ह्यागु हे थज्वी ब्यू, कला मनोविकार (neurosis) मखु ।[11]

सायमिजु मार्क्सवादी वा फ्रायदवादी न्ह्यागु हे थज्वी ब्यू ! तर गंकि उपन्यासया 'निधा:'या शुरुइ नकिया लैंगिक चेतनाया उत्पत्तिया विश्लेषण क्वातु धाय्थाय् ह्य जक दु । सायमिजुं थ्व चेतनाया श्रोत निगू आरोपित यानादीगु खने दु, छगू बाह्य--(छेँया स्थिति, थ: अबु पिने वांला:ह्य कला: तया त:गुया मजगता; अले मदन-बाया करतूत), मेगु आन्तरिक (नकिं मय्जुया थ:गु सौंदर्याभिमान; न्ह्यावै च्वंगु उन्मत्त यौवन) मचावले सुकुचा नाप च्याम्पति छग:या खँय् ल्वाका: सायमिजुं थ: नायिकायागु असामयिक masochist व sadist प्रवृत्ति केनेगु यानादीगु दुथें ताया । शायद मदनबाया नच्चा नायिका प्रति आकर्षण फ्रायदीय electra complex या छगू अनुरूप ज्वी फु । थुजा:गु यौनोन्मुख समाजे साहुकाजीं (नायिकाया अबु) थ:गु छेँया आर्थिक अवस्था स्यंका: थकुगु नं मेतां गथे ज्वी फै ?--सिवाय पिने कला: तया: ! साहुकाजी सीधुंका: वया कला: व ल्यासेह्य म्ह्याय्यात वासनातृप्तिया न्ह्यव:सा दय्केगु मदनबा:या नैतिक पतनया दसु खय्फु । तर सायमिजु थन मदनबा:या नैतिकता-हीनता केनेगुली स्वयानं छगू यौनवादी मनोविज्ञानया आधारे नायिकाया 'अवचेतन मन' या विज्ञ ज्वीत उप्पो कुत: याना दीगु भू सीदु । वास्तवे सायमिजुं नायिकापिनिगु छेँ आर्थिक संकट ह्यादीगु वा वेकादीगुनं मेतां मखुथें च्वं । थ्व पृष्ठभूमि खालि नायिकाया मां वा नायिकाया लैंगिक जीवने अ:पुक दुहाँ वना: दमित थ:गु इच्छाय् चा:हुके ज्यूगु न्ह्यव:सा देकेत जक सायमिजुं छुना दीगुला धैगु मती च्वास्स वने फु ।

बरु उपन्यासया 'स्वधा:'स क्वथीक स्वे ल्व:गु छगू निगू खँ दु । नकिया छह्म बुह्मा नाप बेमेल विवाहं जक मखु, मदनबा:या गाखें दुह्म मचाया निर्मम हत्यां नं समाजया ख्वाले ध्याचलं मकिकूगु मखु । अफ्व व बुह्माया दास-मनोवृत्ति व भेवाया लालचां

याना: 'काजि' थें ज्या:ह्म मौजी व शौकीन मनूया ह्लाते नायिव
ला:वनी । अय्‌नं मेखें स्वे, काजि नाप ला:गु नायिकाया ख्यूँ
जीवने निभा: लूगुथें याना: साय्‌मिजुं केना मदीगु मखु । थ्वः
ल्यू छह्म निम्न-मध्यवर्गीय माष्टरया सम्पर्के नायिका वै गुह्मसि
नायिकायात छगू गतिला:गु मिखां स्व:गु मखु, गुह्मसिनं वै
वासनाया न्ह्यव:सा देकेत कुत: यात । दय्‌का यंकल । नायिव
दय्‌के बिल ।

नायिकां थ:गु छेँ मिया: सुलि तसेंलि मदनबा: ना
सम्बन्ध चब्वी । सुलिमे माष्टरं मिले याना ब्यूपिं ल्याय्‌ह्मते
छगू पुचले नायिकायात आर्कषित याय्‌त प्रतिस्पर्धा जुया च्वनीब
अचानक नायिकाया मचाबले याह्म पासा सुकुचा तुचुक्क ख
देक: वै । छाय्‌थें मस्यु सुकुचिके उत्तमया पह: व सन्तोषः
आदर्शवादया भ्या: थाना वयाच्वंगु दु । धात्थें, **गंकिया** समा
सुकुचा छह्म अजीवह्म पात्रथें खनेदु । वया नायिका प्रति कामु
धारणा मदुसां तबि नायिकाया सुकुचा प्रति खालि स्वस्थ प्रेम
जक दु धका: नं गथे धाय्‌ ? स्वैदिसँ

मस्यु छाय्‌ थें जित: व वैगु सापा हे य: । उकिं ब व
धाय्‌वं मन नं चंचं धाइगु । गबलें गबलें उसिं मसि
दना वैगु । छाय्‌ धा:सा वं जित: प्रेम (दैहिक स्तरे–'मल्ल'
याय्‌गु मिखां गबलें मस्व: । जित: थ: सौंदर्य व यौवनः
त:धंगु ह्रार थें च्वन ।

उपन्यासया 'प्यधा:'स नायिकाया थ्व चाहना-पूर्ति पा
लेखकं ध्यान बियादीगु दु । छन्हू चाह्ने सुकुचा छह्म अन्याः
व पतित सुब्बायात पाला: नकिंया छेँ सू वै । व हे अशुभ राः
नायिकाया थ्व इच्छा पूर्ण ज्वी––

वं ला थ: पला: फ्न फ्न धका: न्ह्याका यंकल । जि ना
जबर्जस्ती हे प्रेम याना काल । तर वं जबर्जस्ति प्रे
या:गुलि जित: नुगलं निसें सन्तोष जुल । जिगु नारी
मुसुं ह्लिला हल ।

अले सुकुचां थ:पिसं याना वयागु घातक ज्या नायिकाया न्ह्य:ने प्वली । भच्चा लना: वैत ज्वंवै । जेले कुने यंकी । वें ज्वी । अन हे सी । सुकुचिया मृत्यु लिसे लिसे नायिका यौवनया त्यंगु आस नं धू ज्वी—

> थन्या:वले ह्ला:या चुरि छ्यालाक्क स: वै । जित: थुमिसं हिस्या थें याना: स्वया च्वन, जि लागिमिगि चाल । हीमी चाल । अले छगू तरंगे जि थ: चुरि तछ्यना छ्वया जिगु मनयात शान्ति वल । च्वीं च्वीं पूनाच्वंथाय् सिचुगु फसं क:थें च्वन· · ·

थ्व ख: नायिकाया लुमंतिया लिच्व: । वास्तवे **गंकि** उपन्यासया मुख्यगु भाग खालि मय्जुया लुमंति न्ह्यानाच्वंगु (stream of consciousness) जक ख: । तर न्ह्यागु हे थज्वीब्यू क्वीगु तर्क ला थुलि हे जक ख: कि गुगु समस्या सायमिजुं **गंकि** उपन्यासे थिया दीत्यंगु ख: उकिया क्वातुगु खोज वा कलात्मक निरूपण वा निर्देशन थुकी खने मदु । खनं सायमिजुयात क्वीगु थ्व घुर्कि गथे ज्वी फै कि वेक: फ्रायडवादी जुया दिल । व स्वया नायिकाया आत्मकथा दुने गुगु विषमता व वीभत्सता खनेदु वैत सायमिजुं केन्द्रीयकरण याना: छगू दृष्टिकोण एक्यताया लिधंसाय् छुँ छगू समस्याय् चीफुगु जूसा **गंकि** उपन्यासया विषय थुलि ता:हाकेक च्वया च्वने मालीगु खैमखु । यौन घच्चाया-पुगु वस्तु धका: त्वपुया त:गुलि **गंकिया** "समाज ध्वगिना नरक सरी जुया" वंगु धायत नं थन यौन छगू taboo धाय् मछि । यौन घच्चायापुगु वस्तु मखु धैगु उपन्यासे उलि सीमदु गुलि थ्व (फ्रायडं धा:थें) छगू जीवन-नियामक-शक्तिथें खने दु । **गंकि** या च्वमि न्ह्यागु हे थज्वी ब्यू । तर वेक:या उपन्यास ब्वमिया हैसियतं क्वीसं धाय् फैगु खँ थुलि हे जक ख: ।

शिल्प-विधान

सायूमिजुया उपन्यास ब्वनाबले जितः नं वहे समस्या वल गुगु कि थौंकन्हेया उपन्यास ब्वमिपिसं न्ह्याबलें अनुभव याना च्वंगु खः । थ्व समस्यायात कयाः पर्सी लुब्बक भाजु छथाय् धैदीगु नं दु There is nothing familiar to a novel-reader of today than the difficulty of discovering what the novel in his hand is about."[12] अयनं तबि, उपन्यास ब्वनेबले विषयवस्तु जक मालेगु कुतः मयासे उकिया शिल्प-स्वरुप व शैली नं ध्यान तेगु जि स्वे गाकं आवश्यक भाःपा । छाय् धाःसा, छगू कला कृतिया स्वरूप (form) हे वैगु विषयवस्तुया कलात्मक अस्तित्वया परिचय खः, वैगु विषयवस्तुया वैयक्तिक अस्तित्व खः । उपन्यासया विधान हे छगू थुजोगु ह्लायूकं खः गन छह्म उपन्यास-कारया अनुभूतिया क्षेत्र व गुण, समस्याया कलात्मक चयन व कथा-वस्तुया प्रवृत्ति स्पष्ट सीदै । उकें सायूमिजुया उपन्यासयात नं थुगु दृष्टिकोणं छकः विवेचना यानाः स्वेगु भिं ज्वी ।

अथेला सायूमिजुया ह्लापांया निगू उपन्यासे शिल्पया दृष्टिकोणं स्वे छिंगु खँ यक्वः दुगु मखुनि । **मिसा** छगू नच्चा प्रयास हे जक जुल । थुकी कथानकया गठने छह्म ल्यायूह्म बाखं च्वमिया पहः ल्यं दनि । छगू उपन्यासया क्वें व छंचगूया रूपरेखाया थासे **मिसा** यात तयू ल्वः । घटनाया अनियन्त्रित प्रसव जूगु छखे तया,ः उपन्यास-संसारे दुकायू धुंकाः नं थुमिगु पूर्ण-निवारण याना यंकेगु कुतः याना दीगु नं च्वमिं आवश्यक खना मदी । वास्तवे लिपा वयाः कथानक नं छुं तःधंगु समस्यापूर्ण जगे दनाच्वंगु मदु धैगु सीदै । छुं रहस्योद्घाटन जुलं नं उकिया नाटकीकरण यायूगुली सायूमिजु गुलित सफल जुया दिल धैगु **मिसा** या न्ह्याह्म पाठकं नं सीके फैगु खँ खः । **मिसा** या प्रधान पात्रत—सुधा, सन्तोष, कनक, कनकया दाजु, सुधाया अबु, कनकया दाजु, कनकया अबु, व्यक्तित्वशील मनूत सिबे रूपरेखा हे जक अलग्गजूपिनि तस्वीर थें मच्वंगु नं मखु । उकें हे ज्वी इपिं

मध्यय् छह्म नं उपन्यास सिधय्‌का क्वीगु नुगले मद्यू । **थथे** जुगुया मुख्य कारण **मिसा** उपन्यासे मनोवैज्ञानिक तत्वया सर्वथा अभाव खः ।

टेकनिकया दृष्टिकोणं **मतिना** य् भच्चा ह्यूख्वाः मदुगु मखु । थ्व उपन्यासे कथानकया निर्वाह स्वह्म पात्रया चेतनाया स्तरं जुया च्वंगु दु । रंजनया वृत्तान्त, जीवनया प्रेम-कथा व शोभाया डायरी फुकेसं उत्तम पुरूषं (first person) घटना कनायंका च्वंगु दु । न्ह्याःगु हे धाःसां थुगु टेकनिक लेखकयात पात्रतेगु आन्तरिक जीवन नाप्पं यंकेफुगु खः । तर थुथाय् च्वमि छह्म छह्म पात्रया व्यक्तित्वया अक्षुण्णता मानेयाना वस्तुनिष्ठ ज्वी माःगु नं जुया च्वन । मखुसा **मतिनाय्** थाय् थासे जू थें बिभिन्न ख्वाःपालं पुया वःह्म छह्म हे च्वमिया छगू हे पहलं क्वीत न्वाना च्वने फु । **मतिनाय्** कथानकयात थवातुगु लें विकास याना यंकेगु आवश्यकताय् साय्मिजुं थःगु ध्यान केन्द्रित यानाः मदीला धैगु शंका मेगु छगू नं दु । जिं स्वे ह्लापांया छगू परिच्छेद व स्वंगूगु परिच्छेदं नं उपन्यासया समस्यानाप छुं स्वापू ते मफु थें खने दु । धात्थें चित्तरञ्जन 'नेपाली' जुं थ्व उपन्यासे खना दीगु गुगु. दकले तःधंगु शिल्प–वैशिष्ट्य खः व ला जि स्वे थुकी दकले तःधंगु विधानपक्षीय कमजोरो भाःपा । फुक्कं उपन्यास **रॉबिसन क्रूसो, डन क्वीजटया बाहादुरी**, वा **गुलिभरया यात्र** थें छगू हे च्वलं बा कुनं निर्वाह ज्वीमाः धैगु जिगु आशय मखुसां, **मतिनाय्** थथे दृष्टिकोण महिलां उपन्यासया गठने छुं हानि ज्वीगु सम्भावना जि मखना । थथे वा थुगु शैली दकले ह्लापां ला रञ्जन, ज़ीवन व शोभाया दृष्टिकोणे सामञ्जस्य अवश्य दय्माः । अले लेखकं इमिगु व्यक्तित्वया हनन मयासे थःथःगु अनुभव व भाषाया प्रयोग याके बीमफुतले थुकी ग्यसुलाः पहः खने मदैगु अस्वाभाविक मखु । जीवन छह्म कवि, शोभा जीवनया प्रेमिका, रञ्जन छह्म दर्शक जक । तर इपिं स्वह्मसिगु वृत्तान्ते छगू हे पहः पिज्वया च्वंगु दु, छगू हे भाषां छगू हे ढङ्गया खँ ह्लाना च्वंगु दु । छाय् थें मस्यू, सम्पूर्ण **मतिना** उपन्यासे नाटकीय स्वया

उपो वृत्तान्तात्मक (narrative) खने दु । पात्रतेगु जीव
मानसिक संकट व द्विविधाया क्षणयात नाटकीकरण याय्गुल
स्वया घटनात तथ्यंक ज्वीका: उपन्यासयात बलंबलं सालायंकेगुल
साय्मिजुया च्वसा प्रवृत्तथें खने दु ।

जि स्वे, मेगुली स्वया **पासय्** गाकं सेल्ला पह: दु धा
छि । छु मखुंसां ह्लापाया निगू परिच्छेद सललल वना च्वंगु दु
ह्लाइपुगु खँ ख:, साय्मिजु शुरूइ न्ह्याबलें लगनशील खने दु
थन विषयवस्तुया पकड अपाय्सं छ्वासु मजू । अऊ साय्मिज
थेथे technique of retrospect व stream of consc
ousness या शैलीया थाय् थासे याना दीगु प्रयोग नं मेथाय् स्वा
क्वातु जू । तर स्वंगूगु परिच्छेदे वया–गन कि कथानके धात्थें संक
वै–उपन्यासे विषयवस्तुया केन्द्रीयत्व बुलुहुं तना वंथें च्वं । श
परिच्छेदे जूगु निगुलिं घटनां उपन्यास त:ह्लाकेकत प्रभाबोत्पाद
जूसां तबि उपन्यासया कथानक गठने नाला काय् लो मजू । छा
थें थनं ल्यू उपन्यासे मनोवैज्ञानिक हेतु (psycho!ogic
causality) दुसुना वंथें च्वंक घटनात जुजुं वै । छाय्, छु याय्
छु प्रतिक्रिया ज्वना, अले वया कथानकया समस्यानाप गुलि-सम्ब
दु छुं बांलाक सीमदुसां घटना गठने हे साय्मिजुं छगू संसार दय्
यंकादींत स्व:गुथें च्वं । बरू चरित्र-चित्रण सम्बन्धि **मिसा** व **मति**
या दोषं मुक्त ज्वीत **पासाया** च्वमि गाकं तत्परता क्यनादीगु दु
खला थ्व उपन्यास नं प्रवृतिमूलक ख:, थुकी नं उपन्याक
कथानकयात म्वेम्वेद्याक सालायंका दीगु दु। अय्नं थन न
उद्देश्यवाद वा साय्मिजुया नैसर्गिक आदर्शवाद पिम्जव: । बरू य
लुब्बक भाजुं धैदीथें The best form is that which mak
the most of its subject[12] धैगु ख:सा **पासा** उपन्यासे छुं अ
बांला:गु दया नं सम्पूर्ण उपन्यासयात छगू सुसंगठित चित्र (sing
image) या रूपे काय्वले थुकिया विधानपक्षीय कमजोरी छर्ल
ज्वी । यदि साय्मिजुया उपन्यासे समस्याप्रति दृष्टिकोण ऐक्य
वेमफुनिसा उकिया स्वरूपे छगू सौन्दर्यबोधक गठन (aesthet

pattern) ल्वीके थाकुगुलिं नं खः ।

गंकियात अवश्य नं न्हगु कित्ताया उपन्यास धाय् ज्यू । उपन्यासया केन्द्रीय चरित्र तिमिलाया निनिया दृष्टिकोणं मोनोलगया शैली सम्पूर्ण उपन्यासया निर्वाह जूगु दु । कीसं ह्लापां हे धाय् धुन थुकिया ह्लापांया छधाः [नकिया चेतनाया दुनेया खँ जुया नं] 'धाः'या प्रवाह नाप छुं क्वातुगु स्वापू दुथें मच्वं । थ्व बाहेक नकिया मानसजगते फुक्क ज्वीगु लागि साय्‌मिजुं थन गुगु गुगु घटना ज्वीका हे उकिं नकिया चरित्रया रूपरेखा स्पष्ट कथं न्ह्यःने च्वंके मब्यू । वैगु चरित्रं कीगु नुगले छगू स्पष्ट प्रभाव तय्‌गु सट्टा छगू तरल, हानं हानं म्हुया वनीगु, चित्र जक कीगु न्ह्यःने दं वै । शायद थथे जूगुया मुख्य कारण उपन्यास-च्वमि हे थः नकियात बांलाक ह्लमस्यूगुलिं वा ह्लसिया नं वैगु व्यक्तित्वयात माःगु मान्यता बी मफुगुलिं ज्वीफु । न्ह्याग्गु थज्वी ब्यू, साय्‌मिजुया उपन्यासे सजीव मनोवैज्ञानिक चरित्रचित्रण पाखे धेचूह्ल वा छुं भच्चासां सत्तीह्ल पात्र गंकिया नकिं हे धाय् माली । बरू कीसं फच्छिंफतले लोमंके मज्यू––साय्‌मिजुया चरित्रचित्रण, वातावरण सृजना, कथानक-गठन वा कथनोपकथन थाय् थासे कृत्रिम मज्वी मफुगु कारण छु खः ? गंकि उपन्यासे साय्‌मिजु छुं अपुगु ज्याय् न्ह्यचिला दीगु मखु, छह्ल मिसा पात्रं खंथे थःगु जीवनया थथ्याः क्वथ्याः कहानी कने माःगु मामुलि खँ मखु, धात्थे धाय्‌माल धाःसा थुकी उपन्यासकार पूरा मनोवैज्ञानिक ज्वीमाः, कतःया नुगःया छगू छगू खँया सूक्ष्म निरिक्षक व अनुभवी जुयाः नं अरु वस्तुनिष्ठ ज्वीत सने माः । नारी हृदयया रंगमञ्चे जीवनया वाफेनं हःगु घातप्रतिघातया थुजोगु अध्ययनया लागि च्वमि पूर्ण रूपं थःगु व्यक्तित्वयात कलाय् लुकुंबिका छ्वेमाः । 'The more perfect the artist, the more completely separate in him will be the man who suffers and the mind which creates[13] धैगु टी. एस्. एलियट भाजुया धापू थन कसिया रूपे गाकं उपयुक्त जू । साय्‌मिजुया उपन्यासया विधाने छगू धाय माःगु

खँ नं थ्व हे खने दु कि लेखकया व्यक्तित्व व उपन्यासया संसारय
बिचे अव्यक्तिवादी व वस्तुपरक सम्बन्ध मदु । सायूमिजु थः
उपन्यासे दुबिना नं उकिया च्वे च्वनादोगु खने मदु । तर थः
व्यक्तित्व व मानसिक प्रवृत्तियात वस्तुपरक जुयाः कलाय् द्योत
याय् मफुतले उच्च साहित्यया सृजना ज्वी थाकु । कवि किटसय
वाक्यांशे धाय् धाःसा गबले तक छह्म मनूयाके negative
capability (आत्म-निषेध शक्ति ?) दैमखुनि उबले तक
शायद हे कलास्रष्टा ज्वी फै ! अऊ कवि सिवे उपन्यासकारय
मन ला व्कन थुजोगु छगू संवेदनशील थल ज्वीमाः गुकी छुं छत
हे खँ जक लेहेँपुया (obsession) मेगु दुपिना च्वनि म
(repression) । यदि कला सन्तुलित व सुसंगठित मान
प्रवृत्तिया उपज खःसा छह्म मनोविकृत (neurotic) व छम
कलाकारया बिचे थुलि जक दापू दु कि कलाकार थःगु संवेग
रागात्मक जीवनया नियामक ज्वी; छम्ह् मनोविकृत मनू थः
मानसिक जीवनया थाःगाः काय् मफयाः दिवास्वप्न, चिन्ता, हेष्टेरिय
व न्यूरोसिसया शिकार जुया च्वनि ।

छम्ह् उपन्यासकार प्रवृत्तिवादी ज्वीफु । तर व छगू
मानसिक प्रवृत्तिया शिकार [addict to a set of ment
habits] ज्वीफै मखु । नत्रसा उपन्यास—ब्वमित नं जीवनया विशा
अनुभूति क्षेत्र पाखें बिमुख जुयाः छुं छगू सीमित प्रवृत्तिया अपि
चित थें जूवने फु ।

भाषा : शैली

भाषा हे छगू थुजोगु चीज खः गुकिं क्वीसं छम्ह् लेखक
वाक्य—विन्यास, निर्माण—कला बाहेक कल्पनाया विस्तार
वैशिष्टय अले प्रयोजनया स्थूलता वा सूक्ष्मता बिश्लेषण याना स्वेफै
उकिं हे नं मयूजु क्यू. डी. लेवीसजुं धैदीगु ज्वी— The sounde
method for the critic of the novel would be
reinforce a general impression by analysis
significant passages[14] तर क्वीगु लेख अथें हे नं ताःहा

थ्व कूगुलि साय्मिजुया उपन्यासयागु शैलीया खें क्वीगु तर्क थुकथं पुष्टि यायगु सम्भव मजुल ।

स्थूलतः साय्मिजुया भाषा–शैली पूर्णरूपं वैयक्तिक धाःसां ज्यू, वैयक्तिक मेतां मखु छगू विशेष कंथं ! साय्मिजुया शैली वैयक्तिक धायछि, छाय्धाःसां थुकि क्वीत न्ह्याबलें छह्म लेखकया थः प्रवृत्ति लोमंके बीमखु । थुकिं यानाः उपन्यासया संसार व क्वीगु लेखं तःप्यंगु व घनिष्ठ सम्बन्ध मदसे दथ्वी छगू तहः दया च्वन, गन च्वनाः क्वीगु बागः मिखां उपन्यास च्वमि खना च्वंसा मेगु बागः मिखां जक उपन्यासे जूगु घटना, अन नापलाःपिं मनूत, अन ल्हाःगु खँ, अन चित्रित दृश्य खनी । थुकिं यानाः गबलें गबलें ला क्वीगु ध्यान पूरा हे ब्वना च्वनागु उपन्यासं सात्तुमत्तु सालाः लेखकया विशिष्ठ प्रवृत्ति पाखे मोडे याय् हःगु दु । यदि डेनिस टमसन भाजुं [लिभिशन रिचार्डस्-पन्थि नःलि आलोचक खः] धैदीथें उपन्यास-आलोचकया ज्या छह्म उह्म मनूया मानसतत्वया विस्तार व गुण नं थिथाः याय्गु खःसा–गुह्मसिगु सफूया प्रभावे पाठकतेसें अःपुक आत्मसमर्पण यायफु–थुजोगु वैयक्तिक शैली पाखे क्वीगु दृष्टिकोण सक्कसिया प्रवृत्ती निर्धारित ज्वी ।

थुकथं साय्मिजुया शैलीया खँय् क्वीसं धाय् फैगु खँ नं ह्म हे जक दु । छता खँ उल्लेखनीय जू । प्रायः वेकःया उपन्यासे नापनापं थुजोगु शब्द, वाक्यांश वा वाक्यत ध्वद्वी गुगुयात क्वीसं stock शब्द, वाक्यांश वा वाक्य धाय् जिउ । थुजोगु भाषाय् आन्तरिक गत अनुभूतिया सजीवता वा अर्थया पूर्ण सघनताया थासे थास प्रयोगया अभावपूर्ति अवश्य दै । तर थुकिं लेखकया अनुभवया यथार्थ संगति मब्वः । साय्मिजुया भाषाय् थजोगु प्रयोगयात आपा थाय् दनिगुया निंतिं थुकिं मनोजगतया तनावया लिसे घटना तःया अःपुक चित्रित जूगु दु । जिं स्वे वेकःया शैलीयात विस्तार वा वृत्तान्तात्मक शैली धाःसां ज्यू ।

साय्मिजुया प्रयोगया विषय जिगु थ्व आलोचनात्मक अध्ययन छगू धापूनं सिधेकेगु तातुना गुगु थन अनुपयुक्त मज्वी–व

धापू खः प्रसिद्ध अंग्रेजी उपन्यासकार ई. यम्. फोष्टरया–
Yes- oh dear yes- the novel tells a story and I wish that it was not so, that it could be something different, melody or perception of the truth. There seems something else in life besides time, something which may conveniently be called values, something which is measured not by minutes and hours, but by intensity.[15] खनं उपन्यास बाखं कनेगु स्थूल स्वरूप जक शायद हे खै । तःधंपि उपन्यासकारपिं तःधं जुयावन– मात्र बाखं च्वेफुगु शक्ति जक मखु । इपिं त धं जुल छाय् धाःसां इमिसं थःथःगु कलाय् जीवनया उत्कृष्ट केन्द्रया उद्घोषनं याना वने फत । जित: विश्वास दु क्री उपन्यासकारपिसं जीवने स्थूल घटनाया ल्यूल्यू सूक्ष्य मानसतत्व लुके फया वःलिसे क्रीगु उपन्यास उपन्यास जुया कला-कृति नं ज्वी । अस्तु ।

चालं, १०७९

टिप्पणी

1 थ्व लेख च्वय् धुंबले साय्मिजुया लघु-उपन्यास **पल्पसा** पिहां मवःनि । उकें थन व कृतिया उल्लेख तक नं ज्वी मफु । अय्नं **पल्पसा** या विषये जिगु दृष्टिकोण जि The Week End या १७ डिसेम्वर १९५९ अंकस व्यक्त याय्धुंगु दु ।

2 प्रो. सूर्यबहादुर शाक्य, "क्रीगु भाषाय् प्रथम उपन्यास," **धर्मोदय**, वर्ष ११ अङ्क १३, पौ ३३–३७ ।

3 श्री चित्तरञ्जन 'नेपाली', "साय्मिजुया **मतिना**", **धर्मोदय**, वर्ष ११, अङ्क ९–१० ।

4 Ralph Fox, *The Novel and the People* (London, 1957), p. 19.

5 Robert Liddel, *A Treatise on the Novel* (London: Cape, 1957).

6 थ्व लेख च्वयाः निलाति दय्काः वेकःयात व्यक्तिगत रूपं म्हसीकेगु शुभ अवसर प्राप्त जुल ।

7 थन जिं थ्व संज्ञा उगु हे अर्थे प्रयोग यानागु खः गुगु अर्थे डा० नगेन्द्र' प्रेमचन्द्रया खँय् यानादिल। प्रेमचन्द्र नं छम्ह आदर्शवादी–सुधारवादी उपन्यासकार खः। तर वेकःया आदर्शवादी सुधारवाद छगू बौद्धिक उपज मखु।

8 Henry James, "The Art of Fiction," in Albert van Nostrand, ed., *Literary Criticism in America* (New York: Liberal Arts Press, 1957), p. 149.

9 Karl Marx, "Preface to the Critique of Political Economy," Marx and Engels, *Selected Works* Vol I (Moscow: 1950),p. 321.

10 The Freudian conception of social relations as modified sexual love inverts the process of becoming... Sexuality is a kind luxury, appearing at a later date, as a special modification of socio-economic relations, but it returns again into the social relations from which it sprang. Christopher Caudwell, *Studies in a Dying Culture* (London: John Lane, 1938), pp. 140-141.

11 Lionel Trilling, "Art and Neurosis," *The Liberal Imagination* (London: Secker, 1955), pp. 160–180.

12 Percy Lubbock, *The Craft of Fiction* (London: Cape, 1954), p. 40.

13 T. S. Eliot, *The Sacred Wood* (London: Metheun, 1920), p. 43.

14 Q. D. Leavis, *Fiction and the Reading Public* (London: Chatto, 1934).

15 E. M. Forster, *Aspects of the Novel* (London: Arnold, 1927).

कवि दुर्गालाल व लिसं काव्य

नेपाल भाषा साहित्यया पीदँया इतिहासयात कुतः यानाः स्वःसा स्पष्ट जुयावै––गुकथं थ्व अवधिया दुने काव्य–क्षेत्रे मुख्यतः गीतित्व व सामाजिक सजगता क्रमशः दुहाँ वैच्वंगु दु। सिद्धिदासया लिपा विशेष यानाः योगवीरया कविताय् अऌ योगवीरं ल्यू लाकौल व चित्तधर पिनिगु प्रयासे, अले जेल काले कविवर सिद्धिचरण, व्वथित व हरिकृष्णपिनिगु प्रयोगे, अले थ्वयां लिपा वर्तमान प्रवृत्ती थ्व ऌीगु गीति-काव्य परम्परा बुलुहुं बुलुहुं स्फुरण जुजुं वैच्वंगु खनेदु। थ्व पृष्ठभूमी थौंया कविता–क्षेत्रे खनेदुगु गतिविधि पाखे मिखा ब्वयाः स्वःलिसे बांलाक खनेदै गुकथं थ्व गीति-काव्य परम्पराया दुने नं निह्म स्वह्म केन्द्रीय व्यक्तित्वया जःखः ऌी कवितां कचामचा कयाः वनाच्वंगु दु। 'व्यथित'जु या न्हूगु गीति-काव्ये प्रकृति, समाज वा मानवताया विषये छ्गू बौद्धिक-दार्शनिक दृष्टिकोणया टेवा कयाः थःगु हें समाज-सचेत विशिष्ट भावलोकया सृजना जुया च्वंगु दुसा कवि चित्तधरजुया गीति-काव्य शास्त्रीय परम्परा दुने हे न्ह्याःवनाच्वनातिनि। अले थ्व निगुलिं प्रवृत्ति अलग्ग च्वे च्वना कविवर सिद्धिचरणजुं गीति-कविताया धाः न्ह्याकाच्वनादीगु दु। पीदँया थ्व चीहा गु अवधिदुने हे नं ऌीगु काव्यं, मुख्यतः ऌीगु गीति-काव्यं, गुगु परम्परा ज्वनाः न्ह्याः वैच्वंगु खः, अऌ थौं वयाः गुगु गुगु प्रवृत्ती कचा मचा कयाः वनाच्वंगु खः वहे पृष्ठभूमी जक छह्म तरुण कविया प्रतिभायात थ्वीके फै। थ्व हे प्रयोग वा परम्पराया पृष्ठभूमी

छोछुकेबलेतिनि छुं न्हूगू प्रयोग वा नवोदित प्रतिभाया विशिष्टता व व्यक्तित्वया मूल्यांकन यायफै ।

उकें, थौकन्हे नेपाल भाषा-काव्यया ख्यले पिदनाच्वंपिं तरुण-पिंढिया कवितेगु प्रयोगया मू नं उलि हे जक दु गुलि वेकपिसं छी परम्परा पाखे स्वीकारात्मक वा बिद्रोहात्मक रूख क्यनी व अले उकिया अभिव्यक्ति थ:थ:गु कविताया विषय व शैलीं याइ । नवयुवक कवितेगु पुचले त:ह्म सिनं परम्परा प्रति विद्रोहया भाव स्वया: 'न्हूगु' प्रति आकर्षण क्यना: वैच्वं थे थुमिगु छगू वर्ग अऊ नं परम्परायात हाकुतिना: वान्छ्वेगु बिचा: मयासे व हे परम्पराया दुने च्वना: न्हूगु प्रति मोह स्वया: नं उपो थ:थ गु वैयक्तिक अनुभूति-जगत प्रति ईमानदारी क्यना: काव्य-साधना यानाच्वंगु खनेदु । तरुण कवि दुर्गालालजु नं थ्व छोले, थ्व हे परम्पराय् ब्वलंह्म छम्ह सम्वेदनशील कवि ख: ।

कवि तरुण हे खया: नं कविताया विषयतत्व वा शैलीया दृष्टिकोणं छी काव्यया केन्द्रीय धरात प्रति कविया छु रूप दु निरूपण यानास्वयगु आ: थत्थें हे असामयिक खनेदयफु तर बिल्कुल अनावश्यक खैमखु ! निश्चय नं कवि दुर्गालालजुया कवि–जीवनया शुरुवात जूगु ता मदुनि । ऊसुका काव्य पिहाँ व:गु १०७७ हे तिनि ख:–अले थनं निसें हे तिनि दुर्गालालजुया कवि–जीवन–यात्र शुरु जुल धा:सां ज्यू । तर थ्व चीहा:गु अवधिदुने नेपाल जगते चिर-परिचित कवि थें धस्वाय् फुगु शायद प्रतिभाया लिधंसा हे नं ज्वीफु । कवि दुर्गालालजुयात ह्मसीके मा:कथं ह्मसीकेगु व ह्मसीका वीगु थ्व संग्रहया उद्देश्य जूव: थें छह्म ल्याय्ह्मह्म प्रतिभाशाली कविया रूपे छीगु थौंया कवितेगु छोले गन थाय् काय् त्यंगु दु धैगु प्रश्न पाठकवर्गया मने थना: वेक:या स्वस्थ आलोचनात्मक रसास्वादन थज्वीब्यु धैगु तातुना: थ्व भूमिका छुनागु ख: ।

तप्यंक धाय्फु, कवि 'व्यथित' जुया 'प्रगतिवादी' धाराय् स्पष्टकथं ला:पिं कवित, अऊ विशेष याना: नवयुवक कवित, खनेमदु-निसां थुमिगु बिचे 'व्यथित' जुया काव्य–शैली व वस्तु छगू प्रभाव-

शाली तत्वया रूपे दुपिना व्वैच्वंगु खने दु । छु मखुसां तरुण कवितय्सं च्वयावैच्वंगु कविताय् 'व्यथित' जुया प्रभाव व परम्परा विशेष याना: अज्यापि नवयुवक-कवितेगु बिचे उपो ला:गु खने दु गुह्मसिनं छन्द व रीति, शास्त्रीय मान्यता व परम्परागत शैली व स्थापना प्रति विद्रोहात्मक प्रतिक्रिया जाहेर यानावैव्वंगु दु । थथे जूसां तबि थुमिगु बिचं थौंतक प्रौढ व ठोस कृतित्व पाखे न्ह्यलुया वैच्वंह्म सुं न्हूख्वा:पा: खने मदुनि धाय्गु थ्व धारायात क्वहेंकेगु ज्वीमखु ।

अथे हे कवि चित्तधरजुया परम्परां प्रभावित (प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपं) जुया: रीति व छन्दया दुने च्वना: परम्परागत विषयवस्त्वी थरि थरि कथं कल्पनाया लं फिका व उत्तेजना स्वया: अपो कल्पना व बिचारयात थ: नाला: कविता सृजना यानाच्वंपि अग्रगण्य ल्याय्ह्म कवित नं क्वीगु हे पिंढी मदुगु मखु । मेपिं छखे तया: श्री फणीन्द्ररत्न वज्राचार्य, श्री भगवती प्रसाद, श्री रामबहादुर कायष्ठ, श्री रमापतिराज 'चुलि' पिनिगु नां का:सां गा: । थ्वेक: पिंसं पुलांगु प्रति विद्रोह भाव मक्यं सें न्हूगु प्रति आकर्षण नं मब्व: । अले वेक:पिनिगु उक्ति, उपमा, विषयभूमि व भावाभिव्यक्तिया पह: नं साधारणत: उत्कृष्ट वैयक्तिक अनुभूतिया कोस: ज्वना वय्मा:थाय् आपा: धैथें भाषा व छन्दे कविया परिष्करणजक क्यं । थ्व स्वया नं उपो कल्पनायात यत्थे ह्यितके फया: उकी समाजगत वा प्रकृतिगत दृष्टिकोणया धेरा मदयाच्वंगुलि 'कविता कविताया लागी' हे जक जुया: थ्वेक:पिनिगु कवितां क्वीगु कविताया प्रवाहे न्हूगु चेतनाया स्पन्दन दुथ्याके मफैच्वन ।

थुकथं 'व्यथित' जुया काव्यय् सामाजिक सजगता, दार्शनिक वजन, भाषाया तीव्रता व भावया चुस्तता दुसा कवि चित्तधरजुया काव्यलोके शास्त्रीयताया शिष्टता, वस्तुतत्वया सनातनता, नैतिक गांभीर्यया बोऊ दु । तर थ्व नितां प्रवृत्ति तापाक्क कविवर सिद्धिचरणजुया काव्ये थ्व फुक्क दया:नं दकले उपो भाव सघनता, भाषा-ललित्य व विशुद्ध काव्यया स्वरूप ज्वना: गीतितत्वया प्राचूर्य

च्वना: मेगु हे प्रवृत्तिया प्रतिनिधित्व यनाच्वंगु दु । कवि दुर्गालालजु (सचेत व अचेतन रूपं) कविवर सिद्धिचरणजुया थ्व हे विशुद्ध गीतिकाव्य परम्पराय् ला:व:गु खनेदु ।

गुलि निश्चिततापूर्वक जिं कवि दुर्गालालजुया विषये थ्व धैच्वना अथे हे तप्यंक सुं छह्म मेह्म तरुण कविया विषये क्रीसं थुलि निश्चित दृष्टिकोण देके फैमखु । थुकिया मुख्य कारण ख: 'कविता कविता च्वय्या लागी हे जक च्वय्गु' प्रवृत्ति, क्री तरुण कविवर्गयाके लगन, मनन, चिन्तन, अध्ययन व अनुशीलनया अभाव छखे तया: नं छगू न्हूगु काव्यादर्श व स्थापना, न्हूगु दृष्टिकोण व न्हूगु वस्तु-स्थिति प्रति न्हूगु सजगताया सर्वथा अभाव खने दु धा:सां ज्यू । निह्म प्यह्म ल्याय्ह्म कवितेके न्हूगु प्रति आर्कण खने दुसा व बौद्धिक उपज जक मजुसे स्वानुभूतिजनित 'न्हूगु कविता' सृजना याय्गु लगनया रूपे मूर्त्त ज्वी मफुगु क्रीगु दुर्भाग्य जक शायद हे खै । आकर्षण आकर्षण हे जक जुया: उपो ला अनुकरणया ख्वा:पालं पुयावेत लिमस्व: । निश्चय नं थ्व दृष्टिकोणया केन्द्रीयत्वया अभाव कोरा सैद्धान्तिक चर्चा व बौद्धिक महशूसं पूर्ति ज्वी फैमखु धैगु नं क्रीगु पुचले स्वत: स्पष्ट जुजुं वैच्वंगु दु । न्हूगु वस्तुस्थितिया आंशिक–बौद्धिक सजगता हे न्हूगु सजगता मखु । कविया सम्वेदनाया नोके उत्कृष्टतम अनुभूतिया तहले थीफुगु चेतनातत्व हे जक न्हूगु परम्परा स्वनीगु काव्यया नसा ज्वीफै । अले कवि थ:गु थ्व अनुभूति प्रति ईमान्दारी (sincerity) क्यना: वैत सर्वांगीन अभिव्यक्त याय फुसा तिनि न्हूगु वस्तुस्थितिया न्हून्हूगु सजगता काव्यय् व्यक्त जुया: न्हूगु परम्परा व प्रयोग शुरु याय्फै ।

तरुण कवि दुर्गालालजुयात आ: थत्थें हे न्हू–कवि गन तक धाय् फै जिं मस्यु । तर वेक:या काव्य–साधनाय् क्रीसं छता खँय थुकिया छुमां खना च्वना । अवश्य ख: वेक:या काव्य–सृजनाय् वेकलं 'न्हूगु प्रति आकर्ष' गनं क्यंगुमदु । थ्व उच्छृङ्खलताया अभाव जूथें हानं वेक:या काव्यपरिपाटी रीति–परम्पराया ह्याइपु व पुलांख्वा: नं मदु । क्रीत सन्तोष ज्वीगु खँ थ्व जूवै कि थ्व

नितांया थासे दुर्गालालजुया काव्यादर्शे छगू अनुपम ईमान्दारी व अबोधता पिज्वः गुगु ईमान्दारी कवियात थःगु विशिष्ट अनुभूति क्षेत्रे व्हःगु भाव–स्वांयात व्हःथे छफो छफो याना गनं छुं हे मह्ये कुसे पाठकतेगु न्ह्यःने भाषाया लँपुं तेकाच्वन। वास्तवे कवि-कर्तव्यया प्राथमिक पालन यासे दुर्गालालजु छह्म ळीगु गीति-काव्यया आशा–रेखाया रूपे ळीगु न्ह्यःने दी। दुर्गालालजु नं कविवर सिद्धिचरणजुया विशुद्ध-गीति काव्य परम्मराय् लाःवःगु दु धैगु जिगु च्वेच्वंगु धापूया आशय नं थुलि हे जक खः। जिगु आशय अऋ स्पष्ट याय्त जि कविवर सिद्धिचरणजुया छुं उक्ति थ्व प्रसंगे ल्ह्ययगु स्वतन्त्रता फ्वना

> थुकिया प्रत्येक पंक्ति जिगु परिचय खः। जि जितः गनं थुकी ह्ये कागु मदु, ह्ये क्य नं मफु। व्यावहारिक जीवने थ्व जिगु न्ह्याक्व हे दुवेलता खःसां जितः थुकि गौरव अनुभव याय़गु थाय् दु। परिस्थितिया घःचा न्ह्यानाः जिगु नुगले प्यपुंगु अनुभूतिया थ्व स्वां। थुकी च्वंगु कोमलताया विज्ञापन याय्गुया निंति जि थुकियागु नां हे 'सीस्वां' तया।
>
> भूमिका : **सीस्वां**

कविताया भांव, भाषा, विचार, कल्पना, ताल व प्रवाह छगू हे थासाय् च्वनाः कविया अभिव्यञ्जनाय् स्वतः स्फुर्त जुयाः गुगु कवि-व्यक्तित्वया ईमान्दारी कविवर सिद्धिचरणया कविता क्यं वहे वा अथेहे कवि दुर्गालालजुया कविताय् स्वतः स्फुर्तताया ईमान्दारी, विशुद्ध काव्यया कला व प्रतिभाया प्रवाह दु।

खतु 'प्रतिभा' शब्दं दुर्गालालजु प्रति न्याय सिवे अन्याय ज्वीफु। उत्कृष्ट अनुभूतिया योग्यता, रागात्मक सम्वेदनाया शक्ति शायद तरुण कवियाके जन्मजात जुल ज्वीफु। तर थःगु अनुभूति प्रति ममता व ईमान्दारी हे कवि दुर्गालालजुया छगू तःधंगु विशेषता खः। काव्य सृजनाया इले विभिन्न ख्वाःपालं पुयाः कोरा बौद्धिक सहानुभूति कविया भावलोके धुलंधू खापा घारा

पारा याः मवःज्वी धैंगु मखु। अय्‌नं दुर्गालालजुं थःगु भावजगे थःगु हे मखेकं थःगु हे मज्वीकं छुं चेतनातत्वयात कोमछ्वीकू। उकें वेकःया हरएक पंक्ती कविया वैयक्तिकतां छाय्‌पियाः स्वानुभूतिया तिख्खर सवाः इनाच्वंगु दु। ज्वीफु कविया थ्व थःगु भावजगे आतक छुं 'न्हूगु वस्तुं' आवाद मयाःनि। तर गुगु क्षेत्र कविं थ्यूगु दु व क्षेत्रे कवि थःहे लीन ज्वी धुंकूगु दु। थथे जगुलिं नं दुर्गालालजुया गीति कविताय्‌ उपो यानाः भावुकतावाद (sentimentalism) दुसा अले उकिया वस्तुभूमी सनातनता ल्यंसा व कविया ईमान्दारीया चिं हे जक खः।

थ्व हे ईमान्दारी, थ्व हे विशुद्धता, थ्व हे स्वतः स्फुर्तता व थ्व हे सरलता मुनाः दुर्गालालजुया कविताय्‌ छगू लालित्य पिज्वयाच्वन गुगुयात संगीतात्मकता धाय्‌फु। थ्व संगीत ध्वन्यात्माक जक मखसे रागात्मक नं जुयाः रसज्ञतेसं 'काव्य रस' नां छूगु छगू सामञ्जस्यया सादृश्य धाय्‌गु अत्युक्ति मखै। गुकोमल-कल्पना सरल-भाषा, स्वतःस्फुर्त प्रवाह, भाव-विशुद्धताया आधारे ब्वलंगु कवि दुर्गालालजुया गीति काव्यं कविवर सिद्धिचरणजुया परम्पराया क्रीगु साहित्यया इतिहासे हानं छकः पुनर्जागरण हःथें ताया।

कवि दुर्गालालजुया गीति-कविताया विषय-भूमि हे नं छगू थुजोगु कि थन कृत्रिमतां स्वयाः उपो भावुकतां लित्त्‌ लीयो। अले व भावुकतायात संयमित याइगु विचारतत्वया अभावे ला क्रन्‌ थ्व प्रवृत्ति नासाथें (narcotic) ज्वीगु सम्भावना आपालं दु। वियोग-व्यथाय्‌ रोदन, नैराश्य, तडपन, चिन्ता, ख्वबि, क्रसुकाः शुरु शुरुइ कविया अनुभूति-जनित खयाः नं लिपा जुयावं लिसे त्वःते हे मफैगु प्यपुनाहेतुं च्वनीगु 'बानि' जूवनीगु यकों थाय्‌ दु। धत्थें धाय्‌ माल धाःसा व्यक्तिवादी-रोमानीवादी (छायावादी ?) काव्यया ग्यानापुगु ध्याचःगाः हे भावुकतावाद खः। कवि-स्वस्थ व्यक्तित्व ज्वनाच्वंह्म कवि-अवश्य सम्वेदनशील (sensitive) ज्वी तर छु व भावुक (sentimental) जुयाः

नं स्वस्थ काव्यया स्रष्टा ज्वीफै ला धैगु शका याय् फैगु थाय् दु
कवियाके सम्वेदनशीलता छगू गुण खःसा भावुकता मानसिव
विशेष याना: रागात्मक असन्तुलन–जनित रोग खः । रागात्मं
सजगता हे सम्वेदनशीलता खःसा भावुकताला रागात्मं
असन्तुलन हे जक खः अले कविता धैगु भावुकताया राग हे ज
मखुसा छह्म स्वस्थ कवियाके व्यक्तित्वया बुद्धि-पक्ष प्रति विरा
मखु उलि हे मोह दै । वास्तवे दुर्गालालजुया प्रस्तुत कविता
संग्रहया भूमिकाय् भावुकताया विषये छुं च्वेगु हे नं अनावश्य
भाःपी फु । छाय्धाःसां **ऋसुका** निसें **लिसं** तकया दुने कवि
भावलोके जीवनया वृहद् अनुभूति-क्षेत्र छगू नं मेगु रूपे दुपीःत कुत
यानाच्वंगु खनेदु । **ऋसुका** या मतिनाया म्ये हालीम्ह बियो
कवि भावुक खने दुसा **लिसं** या कवि जीवनया सूक्ष्मातिसूक्ष
घातप्रतिघातयात थःगु कविताय् थाय् बियाः थःगु भाव कतःना
इनेत सने त्यंम्ह कवि जक मखु कतःया भावे नं थः दुकुंबि
स्वेफुम्ह सम्वेदनशील व्यक्ति ज्वीधुंकल । अले कविया आःतक
विकास-क्रमया आधारे धाय्गु खःसा ऋीसं थुलितक नं धैछ्वे
साहस याःसां ज्यू कि **लिसं** संग्रह म्हिगःयाम्ह भावुक 'स्ववि
दुर्गालाल व कन्हेयाम्ह सचेत व सजग जीवनया गायकया बि
सेल्लागु ''लिसं' खः । अले शायद थौं ऋीसं दुर्गालालजुया का
गुगु दृष्टिकोण ऐक्यता व विचारधाराया रूपरेखा (intellectu
framework) मालाच्वनागु खः व छुं ई लिपा मात्त्मालें म्वाय्
ऋीगु न्ह्यःने ऋवाताहां दं वै ।

अथे ला गोतिकाव्ये छम्ह कविया अन्तरतम भावलो
नाप ऋी सत्तिक वे फुसां वैगु विचार-भूमी दुहाँ वने थाक
फु । कारण, गीति कविता आपाः धैथं विचारगत स्वयाः भावग
'धून' वा 'मूड' या किपा जुयाच्वनी । अले छपुया भाव मे
नाप शृङ्खलाबद्ध जुयाः नं विचारधाराया स्वापू दथ्वी तना च्व
फु । थे जूगुलिं सुं छम्ह समीक्षकं बौद्धिक विश्लेषणया मि
थुजोगु कविता-पुचले छुं बौद्धिक-तत्व मात्त्मालीबले निराश जुय

खाली ह्लाः फाताप्वीका च्वनेमालीमखु धाय् फैमखु । थथे मज्वीमा भाःपाः व्हीसं ह्लापां हे धाय् माल–गीति काव्य मुख्यतः वैयक्तिक रागात्मक-अनुभूति क्षेत्रया उपज खः थुकी 'धून' वा मूड' या शृङ्खला दयाः नं विचारधाराया चौकोस मदय्फु । थुगु दृष्टिकोणं स्वेबले कवि दुर्गालालजुया काव्ये छुं ठोस बौद्धिक दृष्टिकोणया आधारभूत शीला मदुथें च्वंगु नं शायद वेकः छह्म तरुण कवि जूगुलिं हे जक नं खैमखु ।

ख नं दुर्गालालजु आःयात छह्म गायक-कवि (lyrical poet) जक खः कवि-दार्शनिक मखु वा मखुनि । उकें जिं मस्यू विचारधाराया क्वातुगु कसी चुलाः स्वेबले वेकःया **ऊसुका** वा **लिसं** काव्ये गुजोगु बौद्धिक   तत्वं गुगु गुगु रूपरेखा ज्वनाः दंवैगु ज्वी । अवश्य खः प्रौढ काव्ये भाव व कल्पनायात विचार-तत्वं (intellectual content) टेवा बियाच्वंगु दसे भावुकताया ध्याचः गाले दुनीगु भय दैमखु । तर थन भाव   गुलि कविं स्वानु-भूत याय् धुंकूगु ज्वीमा उलि हे अऊ वया सिबे उपो बिचार नं कविया चेतना जगत्या छगू अन्तर्निहित तत्व ज्वीमाः । उकें थौंया जटिल युगे छह्म गीतिकविया निर्ति काव्य सृजना याय्गु ज्या भावुकता व कृत्रिमता निखें जःगु तलवारे पलाः छीगु थें जुयाच्वन ।

जीवनया तिख्खर अनुभूतिं दुर्गालालजुयात कवि दय्कल **ऊसुका** च्वफल । तर **ऊसुका** नं वेकःयात 'ख्वबिलु' धाय्कल । **ऊसुका** या आधारे व्हीं साहित्य-वेत्तातेसं वेकःयात 'वेदनावादी' 'दुःखवादी' व 'व्यथावादी' या वर्गीकरणे कक्कुतिना छ्वत । तर दुर्गालालजुयात छुं 'वादी' दय्केगु आःयात्त नि ह्लापां हे भाःपाः । प्रस्तुत संग्रहं 'व्यथावादी' 'ख्वबिलु' दुर्गालालजु छह्म क्रमशः विकास जुजुं वैच्वंह्म कवि खः, जीवनया न्हून्हूगु अनुभूतिं थःगु चेतनाया श्रीवृद्धि यायां प्रौढ जुया बैच्वंह्म कवि खः धैगु प्रमाणित

ज्वी । मुख्यतः थन 'प्रकृति' व 'समष्टि' खण्डे मुंवःगु कवितां, अ
'जीवन' व 'मतिना' खण्डयात छाय्‌पियाच्वंगु अपालं कवितां ख्वबि
दुर्गालालजुया थासे छह्म सौंदर्य-साधकं, सामाजिक-चेतना संचारित
समष्टिगत मंगल कामना यायां वैच्वंह्म हृदयवादी कविया रूपे दं वै
थुकिया तुलनाय्‌ **ऋसुका** काव्य निश्चय नं व्यथा-प्रधानं प्रणय-का
धाःसां ज्यू । प्रेमे वियोग, व्यथा व निराशाया व्यञ्जना छुं न्हू
विषय मखुगुलि **ऋसुका** यात परम्परावादी कृति धाःसां ज्यू धाइ
मदैमखु । तर **ऋसुका** ले हे नं भावया सघनता, भाषाय
सुकोमलता व वेदनाया तीव्रतां दुर्गालालजुयात वेदनाया जक म
वेदना–जनित विद्रोहया नं कवि धाःसां ज्यू । तर न्ह्यागु हे थ
लिसं संग्रहं दुर्गालालजुया कवि–जीवनया बिकास–क्रम ब्वइ
थुकी दुर्गालालजु **ऋसुका** याह्म दुःखवादी प्रणय गीतकार ज
मजुसे (छुं हद तक उकिया किपालु ल्यं दनिसां) जीवनया विस्तृ
भावलोक नाप अवगत ज्वीत कुतः यासे समाज व प्रकृतिया
गायक व चिन्तक जुया पिदनेत सनाच्वंगु दु । **ऋसुका** या कवि छह्
व्यथा-पीडित याकःमि खःसा **लिसं** या दुर्गालालजु छह्म सामूहि
व मंकाः जीवने लीन ज्वी फुह्म कवि जुयाः थीं ।

प्रस्तुत संग्रहया शुरुइ 'जीवन' खण्डे दुर्गालालजुयात जीवनय
क्रूरता, विवशता, नैराश्य, अभाव व पीडां लित्त लिकाच्वंह
व्यक्तिया रूपे ह्मसी । तर थ्व मछिंगु परिस्थिति न्ह्यः थन कविय
रोदन जक मखु उकिया प्रति विद्रोह भाव नं दुपिनाच्वंगु दु । थ
कविया दृष्टिकोण समर्पण व स्वीकृतिया मखु प्रश्न व विद्रोहय
खः । विशेष यानाः 'सोतिपाँय्' कवितां निसें कवि विवशता
नैराश्य हे ब्वय्‌गु जक मखु जीवनया मूलभूत मान्यता प्रति प्र
व विद्रोह नं याय्‌गु शुरु यात । निश्चय नं खः थन क्रन्दनया ती
मदुसा विद्रोहया उत्तेजना नं मदुनि । थुलि हे सम्म खः कि कवि
भावे प्रयोजन सूक्ष्मता सीदयावैच्वंगु खनेदत । 'जीर्णाशा' ज्व
'निराशाया लँय्' जुजु कवि 'लिफः' स्वस्वं 'आतम ग्रन्थ' या रचा
याइ; थ्व हे निराशा-पथया भ्रान्त पथिक जुयाः थः जःख

'गोतिपाँय्' खंकी; चा-न्हि-सुथ सन्ध्याया रूप कयाच्वंह्म 'निष्कन्यां' चच्च फुनाः यंकाच्वंगु 'जीवन' छगू 'लिसः मदुगु न्ह्यसः' ■ गय् याय्, गय् याय् न्ह्याबलें गय् याय् या 'विवशता' जुया ठिङ्ग ■■। कविं थःत थःह्म मजूगु खंथे न्यने मालावै-'जि सु ?' कविं ■ःत

जि सुपाँय्, गबलें च्वे, गबलें क्वे
जिगु जीवन हे लः-फय्

■गु ध्वीकाः नं

जिगु जि छता हे जिं धैथें मदु
जि धैह्म हे कर्पिला छु ?

■गु न्ह्यसः ज्वनाः ब्वाँय् ज्वीमाल। लिसःया अभावे आत्म-ग्लानि ■ विरक्तता दासिवयकाः कविं धैच्वन-

मृत्यु लिपा तिनि मुक्ति दैगु थुगु
अभिशापं जक जागु,
शून्य--सुकाय् यग्गाना सीमित
परिधी थाँ क्वाँ ज्वीगु,
अहो ! थ्व मूल क्रिया जीवनया
परम्परागत बन्धन,
गुकी च्वना तिनि जीवन दैगु थ्व
विडम्वनामय जीवन !

■■ 'लिसः मदुगु न्ह्यसः' या घःमाः थुयावःलिसे

व हे न्ह्यसः थें च्वनिगु
गुगु कि लिसः हे मदुगु

■■थं 'जीवन' भागे कवि छह्म नैराश्यं कःह्म वा विवशतां ■यकाच्वंह्म ल्याय्ह्मया रूपे जक मखु सम्पूर्ण जीवनया ■■ व मूया अन्वेषक, जीवनया आधारशीलाया वेत्ता व थःगु ■यक्तित्वया परिशीलन यानावैच्वंह्म चिन्तकथें नं खने दु। क्रूर ■■ार्थनाप जुजुं वैच्वंगु थःगु परिचय कवियात नैराश्य व वेदनां, ■दन व आत्म-ग्लानि जक मखु छुं हद तक जीवनय् ब्याक्क

आधारया प्रश्नकार न ज्वीगु स्यन । अवश्य ख: कविं जीवनयात 'लिस: मदुगु न्ह्यस:' या रूपे हे जक खंकुगु दु । अले जीवन-न्ह्यस:या लिस: कविं ल्वीके मफुगु दहे दनि । तर जीवन हे छगू न्ह्यस:या रूपे खनेगु कवि दुर्गालालजुया काव्यसाधनाया प्राथमिक त्वाथ: खैमखु । 'जीवन' भागे कवि दुर्गालालजु उकें कवि-गायक हे जक मखसे कवि-चिन्तकया लँ लिनाच्वंगु खने दु । थ:गु व्यक्तित्वया खोज, थ:गु 'अहम्' या अनुशीलन लिसे लिसे जीवनया 'मू' वा 'अर्थ' पचिपचि याना: काव्य-जगे मालाच्वंह्म कविं हे जक जीवन घ:मा:यात छगू प्रश्न–सूचक चिं थें खंकेफै ।

थ्व हे संग्रहया निगूगु खण्ड, 'मतिना' भागे कवि दुर्गालालजु **ऊसुका** काव्यय् ध्वद्वीह्म वेदनां त्यात्या याना त:ह्म ख्वखना सलं मतिनाया म्ये जक हाले स:ह्म कवि स्वया: आपलं पाना वैज्वंगु सीदै । 'प्रतीक्षाया लँय्' छपु कविताय् बाहेक कवि वियोग-वेदनां उत्पीडित खनेमदु । कविया मतिना इच्छा पूर्ति जुया: थौंतक लह्ना तैगु आशा व ह्मगसं साकार रूप कया: पूर्ण सन्तुष्टिया अभिवादन व मतिनाय् पूर्ण (consummation) या स्फुरण गनं जूगु खने मदुनिसां कविया मतिनाय् अनुभूति-क्षेत्रया सीमाय् विस्तारण जुगु खने दु । **ऊसुका** काव्ये वियोग-व्यथाय् रोदन व क्रन्दनजक ताय् दुसा, थन कविं मिलन लिपाया प्रेम-जीवनया आश–निराश यथार्थ व ह्मगसया तुलनात्मक खोज या:गु दु । मिलन लिपा नं कविं चाइ थ:गु यक्को स्वप्नत अपूर्ण हे तिनि । मिलन हे प्रेमया चरम सीमा मखु–

> अल्य व ख्वय्‌वं तिनि ह्निला है
> ऊीगु उगु प्रिय स्वप्नत

व हे ईया प्रतीक्षाय् च्वँच्वं कविया उत्सुकतां निराशाय् लँ लीत स्वै–

> व निराकारगु कवितां गबले
> आकार कया थन वै थें ?

कित गुह्मं मनुखं गबले वैत
आकार बिया थन है थें ?

उगु हे दिनया लँ स्वया च्वन्य धाय्
किन्तु मिखा जिगु तित्तिसित,
पुलांगु नाता स्वायंत हानं
शून्यं घय्पू वैन जितः !

'निराकारगु कविता' या प्रतीक्षाय् शून्यं घय्पू वय् न्ह्यः
कवि थःत अतीतया लुमंती लुकुंबिकाः वर्तमानया कटु लोमंकाछ्वेत
गनी । कवि अनुभव याइ—छह्म प्रेमीया लागि थः प्रेयसिया दैहिक–
भौतिक उपस्थिति स्वयाः नं मानसिक उपस्थित उपो माकुगु
जुयाच्वन । प्रेमे चरमस्थितिया प्रतीक्षा यायां कवि लुमंतियात
थःकयाच्वनी ; तर लुमंति लुमंति हे जक खः यथार्थ स्थिती न्ह्यचिले
दुगु अनुभूति मखु । उकें कवि लिफः न्ह्यफः स्वस्वं थः प्रेयसियात
धाइ—

वय्—वन्य याय्गु लँ हे मदुथाय् प्रिय,
पियां छुयाय् थन वैमखु सुं,
खालि मिखाया न्ह्योने दं वै
ग्रीष्म शिशिरया बाफः बुँ ।

ब्रू प्रिय, थनहे व्त्त बुँज्याय् वा
थः हि पुसा पी मासां नं
रजनीं सःत्यव वन्यमा सुलिमे
भतिलं जा प्रिय, फी निम्हं ।

पियां नं गुलि पी ; इलं पियाच्वने मसः । बैस न्ह्याना वनाच्वंगु
गु । छकः रजनीं थःगु सुलिमे निह्मसितं सःती हे तिनि धासेंलि
थाःथें फुथें बुँ-ज्या यानाः मन तेगु स्वीकारात्मक प्रवृत्ति कवियाके
दुपी । थन वयाः कवि थःगु मतिनाय् सन्तुष्टिया अभिवादन
धाइ—

अय्लाखं जक बिलिबिलि जागु
अन्ति छ खः प्रिय, जिगु निंति
तिमिलां प्यागु थ्व नीरवमय चा
अय्ला लुल्लुं त्वन्यगु सलिं ।

थः प्रेयसियात लुत्तुलुं अय्ला त्वनेगु सलिया रूपे कवि खने धुंकाः नं

अले उषाया भेष कया वं
तच्छ्यावै जिगु योगु सलिं

धैगु लोमंके मफु। उषाया भेष कया वैह्म यथार्थया चेतन कविया मतिना-मलियात तछ्याःवैगु जुयाच्वन। उकें कविया मतिना चरम सीमाय् मथ्यवं हे प्रौढ जुजुं वनी। गाढा जुजु क्वातुया वनी। थ्व छखे तयाः नं मतिनाया क्यबे ह्मितुह्मितु कविं जीवन हे संघर्ष खः, ल्वाय्गु व ल्वाय् फेकेगु हे म्वाय् सेकेगु खः धैगु नं थ्वीका है–

गन गन कं दु, गन गन पं दु
जिगु निंति अन न्हूगु लँ दु;
जिं स्यू––स्वर्ण उषाया जीवन
सधन निशाया गर्भे दु ।

ख्सुका या कवि छह्म भावुक व नच्चा प्रेमी खःसा थ्व पंक्तिया लेखक वहे दुर्गालालजु खयाः नं ख्वबि-ख्सुकायाः माः जक हने सःह्म अबोध प्रेमी मखु। कविं सीके धुंकल मतिना छगू न्ह्यै कासा मखु; थ्व लँया लँजुवाः निरन्तर संघर्षे नं थःत लोममंकीह्म योद्धा ज्वीमाः। गुगुं इले वियोगया मुगलं दायाः हेहेताः धुंकुगु कवि-हृदयं

प्रेम थ्व हे ख, नापलाय् नं मय्
बाया वन्यगु दुवा मदुथाय्

धाय् फय्केगु कविया अनुभूतिया क्रमिक परिष्करणया छगू दसि धाय् फु। मिलन मजूतले मिलनया लागी व्याकुल व व्यथित

जुयाः मिलन धुंकाः 'वियोगे जक प्रेमया सवाः दु' धाय् फय्केगु दुर्गालालजुया कवि-हृदयया छगू विशिष्ट परिचय खः । थ्व हे क्रमे थ्वयां उपो दुर्गालालजुं प्रेमया अन्तरतम तत्वनाप अवगत जूलिसे दैहिक प्रेमयात सृष्टिया नियमं चिनातःगु खनी । अले प्रेम यौन व वासना थें ठिङ्ग दं वै. । तर प्रेमयात वासनाया रूपे खंलिसे कविं चाइ थःगु ल्यूने नरक पिवाः च्वंच्वंगु । उकें दैहिक सम्बन्धं च्वे च्वनाः प्रेमानुभूति याय्गु कुतः कविया ज्वी । फलस्वरूप 'छ व जि या गणिते दुगु भेद' त्वःता निह्मं छम्ह ज्वीगुली हे कविं थःगु मतिनाय् अनन्तता खनी–

छ हे जि जि हे छ, मखु शून्य प्रिय !
न त दुइ, केवल एक
'छी निंतिं अल्प गणिते च्वंगु
उलिमछि अंक छु याय्त'

प्रेमे थ्व 'निराकार कविता'य् अनन्तया म्हगसे म्हंकीम्ह कविं 'मतिना' हे जक फुक्क मखु खनिसा धैगु नं थ्वीकाहै । उकें हे थ्व लुमंकाबीत वर्तमानं क्षुधायात कविया लुखाय् पिवाः तेके हय् यः–

अय्नं छन्थाय् वोगु सिलकि हे
वर्तमान थुख्य तंचाय्यो;
खला जि छन्थाय् वक्वरां प्रिय, छं
पहाँ मयाकुस्य लिछवै महः
किन्तु क्षुधां दः छें जक थ्यन्यवं
इक्कुस्य च्वंक गिजे याय्यो

'छ' व 'जि' छम्ह जुया 'छी' ज्वी धुंकूसां 'छी' यात न्ह्योने नं वहे सोतिपाँय् तत्तःक्यं वै च्वं । कल्पनाया पपू छुनाः अतीतया लुमंती पिलिपिलि ब्वैज्वीगु कविया ईच्छायात ध्वगीगु क्यँ-चिया खिपतं अंकुसि तयाः थिकिथिकि पंकातै । अले थ्व निष्ठुर विवशताया न्ह्योने–

बुलुहुं बुलुहुं सुहागया चां
छंगु मनोरथ नुनीतिनि,
उगु सुख–लिप्साय् थोंया छ व जि
कन्हे सु सु थें तनीतिनि

छखे मतिनाय् अनन्तता प्राप्तिया म्हगस व मेखे थ:गु जीव
विवशता दथ्वी थ्व सम्भावित चित्र ज्वना: कवि गबले
बगले क्वे मानो अदृश्य आशाया सुकाय् यग्गाना: थाहाँ क्व
यानाजूगु खने दै ।

कविया मतिनाय् दुपिनाच्वंगु प्रौढता लिसेंतु
मतिना छगू व्यक्तिगत अनूभूतिया रूपे जक मखंसे छगू मं
इच्छा थें खनी । थ:गु आकांक्षात ऋवा: जूलिसे थ: ज
च्वंपिनिगु मतिना आकांक्षा नं ऋवा: जुयाच्वंगु खनी । अऋ
कत:या आकांक्षात ऋवा: जूथाय् थ:गु हे जक इच्छापूर्ति ज
नं कविं व मतिनाय् आंशिक सन्तुष्टि जक खन ।

सो, थ्व फसे यग्गाना च्वंगु
नौया सूक्ष्मगु कण कणत;
ख: थ्व फुकं प्रिय, सीपिनि ल्यंगु
आशा अल्य आकांक्षात
जौवन दय्वं थुमिगु न्ह्योन्य गय्
मतिनाया म्ये हाल्यगु ऋी ?
थज्यागु दिपया न्ह्योन्य दना गय्
लय्लय्तां ऋी प्याखं ह्लवी ?

थ्व चेतनां कवियाके आदर्श भाव दुपी । कविया मति
अपूर्ण-इच्छाया रूपे यथार्थ आदर्शया संसारे धेच्वी । सकति
अपूर्ण-इच्छायात पूजा याना: हे थ्व आदर्श प्राप्त याय्गु सम्भा
कविं खंकी । यथार्थे कविया लागी मतिना थ:गु जीव
घ: चा: जुयाच्वन–"भोंते च्वैत:गु स्वां व्हैगु स्वेगु" मृगतृ
थें जक जुयावै । पीगु ज्या स्वानुभूत स्वया: नं छुं 'असम्भव'

पियाच्वनागु थें कविं थ:त खंकी । वस्तुत कवि दुर्गालालजुं मतिना—लोके थ:त तंकाछ्वे फया नं थ:त ह्मानं छक: ल्वीकेत कुत: याना: हे च्वनतिनि । छम्ह प्रेमीया रूपे कविजु **ऋसुका** या त्वाथलं गाकं च्वन्ह्याय् धुंकूसां ह्लापाया जीवनया मोह् तोते मफुथें अन च्वना: ह्मानं लिफ: स्वैच्वंथें च्वं ।

लिसं संग्रहे वया: नं **ऋसुका** या ख्वबिलु कवि लोमंके फैगु अवस्था धात्थेंला 'प्रकृति' खण्डं निसें तिनि तयार ज्वी । ख्वबिलु दुर्गालाल हे नं थ:गु वेदनाया ह्लाय्कं प्रकृती मखंगु मखु । **ऋसुका** काव्यया त पुमछि कविताय् वियोगी कवियात प्रकृति मयजुं न्वाक: व:, ह्यंक: व: । तर **ऋसुका** या लोके प्रकृति कविया मानसजगया किपा जुया: कविं थ: ख्व:थाय् प्रकृतियात नं ख्व:गु, व थ: न्ह्यूथाय् प्रकृतियात नं न्ह्यूगु जक खन । थ्वीसं धाय् फु **लिसं** संग्रहे 'प्रकृत' खण्डे कवि दुर्गालालजुं थ्व pathetic fallacy या प्राथमिक त्वाथ: पुला: प्रकृति-दर्शन यानाच्वंगु दु । थन अलग्ग प्रकृतिया नं छुट्टै अस्तित्व दैच्वन गुकिया व्यक्तित्वयात कविं स्वीकार याना: थ:गु काव्यय् बुलुहुं थाय् बिया हैच्वंगु दु । अथे धका: थन दुर्गालालजु छह्म गीतिकवि वा मतिनाया म्ये हालीम्ह स्वया: उपो महत्व प्रकृति कविया रूपे दु वा दै धैच्वनागु नं मखु । तर्क थुलि हे जक ख: कि थनंलि दुर्गालालजुया काव्य-साधनाय् प्रकृति छगू मूल तत्व जुया: दुपीत्यंगु दु । छाय् धा:सां, प्रकृति सम्बन्धी वेक:या कवितात म्हहे जक जक द:सां गुलि दु उली छम्ह सिध्दहस्त प्रकृति—कविया शिल्प—शैली व दृष्टिकोण खने दु । 'पन्ति' कविता हे जक कयादिसँ । थुकी कविं मात्र शब्द-लालित्यया जा: हे जक ग्वैच्वंगु मखु पन्ति शहर-यात खुसिया कलकलया पाउजु न्ह्याना: प्याखं हुलीह्म मिसायागु उपमा बिया: थन कृषिबालाया नर्तन व ख:मू-द्वक-टोकरीया त्रिवेणी खनेगु कविं प्रकृती प्रकृति हे जक खना: नं वयां च्वे प्रकृती सौन्दर्य-साधनाया लँ मा:गु भा:पा । प्रकृती खंगु थ्व सौंदर्य-स्वरूपे कविं थ:त नं "ह्मस्यूथें च्वना वै"- व कवि गुह्म जीवनया विवशतां

कय्कय्च्याकाः, मतिनाया आकांक्षां इपांथिपां मसीक थःत थमं तंकाच्वंह्म खः- वं थःत प्रकृतिया मुले लूथें ताइ ।

जिगु थ्व तर्कया पुष्टि 'संध्या' कवितां अऊ बांलाक जू वै । वास्तवे 'सन्ध्या' कविताय् (गुगु जम्मा खुपु दु) कवि दुर्गालालजु जीवने त्वःफ्यूगु इच्छा व मतिनाय् लिकुनाच्वंगु आकांक्षायात नं प्रकृतिया मुले--प्रकृतिया सौंदर्य उपासनाय्, ल्वीकेत कुतः याना च्वंगु दु धैगु सीदै ।-

मय्ल थ्व दिन लिस्य कुलिचिन्य मय्ल
संध्या, छ वया फ्यों वा
उह्म लिस्य तंगु जिगु जीवन नं
छ हे जुया लित ब्यू वा ।

जीवन व विशेष यानाः 'मतिना'य् ल्वीके मफुगु चरम सन्तुष्टि सन्ध्याया मुले अनुभव याय् खंकी ।- उकें

मय्ल मय्ल आ लूसां मय्ल
स्वर्ग-परी ! अय् लिहाँ हुँ छ,
जितः स्वर्ग हे लः ह्लाय् हःसां
प्वीका काय् छं फैमखुत

थ्व climax व consummation यात अभिनन्दन यायां कवि सन्ध्या ३ स पूर्ण उच्छ्वास व्यक्त या गु दु

छ नं सुंक च्वँ, जि नं सुंक च्वने
रहस्यमय थुगु सुखद क्षणे
स्वप्न कल्पया ल्वीकेत गुपचुप
आलिंगन दुन्य पलख तने

चा-ह्लि धैथें सुथ वा सन्ध्या नं ईया पालिख्वाँय् हे जक खः। थ्व ईया खिपतं चिनात गु छुं वस्तु नं अनन्तता प्राप्त याय् फैमखु । सुथ ह्लि जुयाः सन्ध्या नं चाय् नायावनी। अले कवि सन्ध्यायात थःगु तंगु ह्मगस दक्को लूगु ई खनेमलाकं चाया धकिनं छचा ख्यरं त्वपूवै ।-

प्यख्यरं तम दन, ग्यानापुस्य च्वन
बुलुहुं व्यन हा ! प्रणय--गथः

लुँ–वा गायाच्वंगु सन्ध्याया थासे चाया क्यिकांदंगु वातावरण दनावःलिसे कवि हानं थःत गन गन तमया म्हुत्वी तंथें भाःपी–

फुक्क खयाः नं छुं हे मखुत
केवल क्री तमयागु नसा

सन्ध्या 'क्वाहाँ' वल–कविया आमन्त्रणे; तर कवियात हे तमया नसा यानां तोताः लुँ–निभाः बित । तर थ्व तमया प्वाथे, थ्व सघन निशाया गर्भे नं कवि निराश मजुसे सौंदर्य-साधनाय् संलग्न जुयाः स्वर्ण सुथया 'कविता' ल्वीके फत । उकें कवि सन्ध्याया थ्व श्रापे नं वरदान खन–

छगु सराप तय् हल प्रिय, दः
थौं थुगु सुन्दर संसारे !
जिगु न्ह्यो खूगु थ्व छंगु निठुरता
जीवनप्रद जिगु कविता रे !

ख्यूँ चाया गर्भे नं जीवनप्रद कविता ल्वीके फुह्म कवि प्रकृतिया थ्व सौंदर्य स्वरूपे लुकुंबिसे सीधुंकाः नं अमर जुयाच्वंह्म वर्डसवर्थया लूशी थेंज्याःह्म वनबाला परवतया म्ह्याय् पार्वती वा राजमतीया द्रष्टा (visionary) ज्वी । दुर्गालालजुया कविताय् थ्व visionary गुण उलि हे नःलि खः गुलि वेकःया प्रकृति-चित्रण । जीवनया विवशता वा प्रेमया व्यथां बीमफुगु थ्व visionary तत्व दुर्गालालजुया काव्ये प्रकृति-दर्शनया माध्यमं दुहाँ वैच्वंगु दु ।

लुमंके बहगु खँ खः– प्रकृति-दर्शनं कवियात द्रष्टा दय्काः तोतूथें कवियाके दनावैच्वंगु व्यापक सहानुभूति व चेतनाया विस्तारं दुर्गालालजुया कविताय् बुलुहुं सामाजिक वस्तुतत्व (social content) नं दुस्वः वःगु खनेदु । प्रस्तुत संग्रहे

'समष्टि' खण्डया दुने थ्व न:लि चेतनाया छुं कवितात्मक अभिव्यक्ति ज्वीगु कुत: ज्वीत्यंगु खनेदु। 'मंगलवारया सुथे' छगू वृत्तान्तात्मक चित्रण ख: गुकी पुत्र-कामनाया पवित्रता व 'बगलिमारा' या रूपे सामाजिक विषमताया सजीव व मार्मिक चित्रण जूगु दु। की गुगु समाजे च्वंच्वना पुत्र-कामना हे नं छगू कुकामना ज्वीधुंकल। छाय् धा:सा थ्व समाजं छह्म मचायात छह्म मनू याना: मखु छह्म बगलिमारा दय्का: बोलंकी। थ्व विषमता, थ्व ध्वग्गीगु परम्परा दथ्वी, 'की' 'की' मजुसे 'छ' 'जि' 'व' जुया-च्वनाथाय् 'न्हूदँ' हे वयां नं छु याय्? पुलांगु दँ फूसां पुलांगु बन्धन ल्यनाच्वन तिनि गुकिं कवियात धाय्का च्वन—

> युग ख्वैच्वनतिनि, भू जरजर तिनि,
> परवश बन्धन कं कं क्वातुनि
> थौंतल्य अय्नं की मन—कलासे
> चेतनताया नील: मदुनि!
> पासा, न्हूगु दँ वल धाय्मत्यनि!

ख नं, अथे व:गु न्हूगु दँ न्हूगु दँ मखु। मंका कुत: लिसे लसकुस याना: थ्वैत हय्गु आवश्यकता दु। उकें कवि दुर्गालालजु आवंलि छम्ह व्यक्ति जक मजुसे छगू समष्टिया चेतनशील अंग जुया: नवाइ। व्यक्तिगत जीवने नैगु नैराश्य व विवशता समष्टिगत विषमताया कचामचा हे जक ख: धैगु उक्ति कविं स्वानुभूतिया माध्यमं थ्वीकाकयालि समाजे व्यापक व आमूल हेरफेर वा क्रान्तिया महशूस याइ। थ्व क्रान्तिया ल, थ्व हेरफेरया छुमां हिमगिरिया पार्रि वयनाच्वंगु कविं थ्वीकी। अन जीर्ण-शीर्ण पुलांगु व्यवस्था कोदला: व:गु कोलाहल कवि-मने थुकथं गुञ्जे ज्वी।

> क्यारर्र कुरूर्र अहो! भयंकर
> का स्व छु कोदल——ढ्राङ्ग ढ्राङ्ग
> गोलिं यानाच्वन अन उतिकं
> इन्कलाबया आमन्त्रण!

कविं थ्व नं खनी––थ्व गञ्जागोल ला चिर-शान्ति व वैभवया तयारी जक जुयाच्वन ।

वरुं ऊ अन आ हरर ह्निलाच्वन
आहा ! तिमिरं मुक्तगु मन;
अले मिखा चाय्कां खन उखेर––
ह्याउँक त्वैच्वन लाल अरुण

तर छीथाय् थ्वया विपरीत गञ्जागोलया लिपा नं

तंतंचाया तमया विरुद्ध
जागरुक छह्म घण्टाघर
हालाच्वंगु दु क्रमगत थथ्य हे
टाङ्ग टिङ्ग जक क्षण प्रतिपल

छह्म मात्र वेदनावादी धाःह्म कवियाके थुलि सामाजिक सजगता दय्गु अले उकी बः कया 'इन्कलावया आमन्त्रण' याय्गु आवश्यकता महशूस याय् फुगु अक्व 'ह्याउँ निभाः' या भविष्य-द्रष्टा ज्वीगु छगू बौद्धिक सहानुभूतिया फल वा 'व्यथित' थें व्यक्तित्व-शाली कविपिनिगु काव्य-प्रभाव जक भापीपिं छीगु बिचे यक्को दय्फु । तर प्रस्तुत संग्रहं कविया चेतनाया गुगु क्रमिक विकासया ग्राफ खिचेयाना क्यनाच्वंगु दु उकिं छीत ध्वाथ्वीके माःगु खः- थ्व महशूस बौद्धिक सहानुभूतिया उपज मखु अनुभूतिया क्यबे व्हःगु मुखूगु स्वां खः । कविया थ्व समष्टिगत चेतनाय् प्रौढता स्वयाः नं उपो सुकोमलतां जाया च्वंगु दुसा व कविया भविष्ये विकासया सम्भावनाया दसि जक खः । कवि दुर्गालालजुयाके थथे दासिवैच्वंगु सामाजिक सहानुभूति व चेतनां थःगु कवि-जीवनया अतीत पाखे लिफः स्वकूलिसे थः थमं उपो ह्मसिया वैं–

किंतु फसे जक ब्वया व कवि जुं
लोमंकल पृथ्वीयात

थनं ल्यू कवि दुर्गालालजुं कल्पनाया पपू छुना शून्य फसे जक ब्वया धरतीयात लोमंके मफुत । थन विवशता व व्यथाया मि हे

च्याना च्वंसां, थन जर्जर बन्धन हे दुसां कल्पनाया फसे ब्वय्गु 'पलायन' भाःपी फै बल । थन थःत विकट स्थितिया कःतिं किका हे च्वने माःसां थन हे जक कविं "पूर्ण सत्यया अवसाद" ल्वीके फैगु खन । थ्व 'पूर्ण सत्यया उद्‌घोष'य् हे जक कविं थःगु कल्याण खना सामाजिक जीवनया कूंकुलामे कविया मिखा ब्वाँय् वन । थ्व हे कुतःया फलस्वरूप कवि दुर्गालालजु थ्वीगु समाजे 'माष्टर साहेब' या विवशता वा 'किसला' या मां-अबुपिनिगु वियोगया प्रवक्ता ज्वीत स्वै । 'माष्टर साहेब' छगू मर्मिक व प्रतिनिधि-चरित्र-चित्रण (typical portrait) खः गुकी समाजया अर्थमूलक विषमतां ल्याय्ह्मतय्गु जीवने हैच्वंगु ट्राजेडीया इतिहास सुलाच्वंगु दु । थ्वीगु जीवनया पूर्ण सत्यया उद्‌घाटन याय्त तल्लीन जूह्म कविं थुकथं थ्वीगु समाजे उत्पीडित छगू अंशे फुक्क विषमताया हा ल्वीके मफय् माःगु नं छुं मदु ।

अथेहेतुं 'किसलाः मन्त' छपु शोक-कविता जुया नं मात्र शोक-कविता जक मखु । थुकी किसलाः सिकाः म्वानाच्वंपिं विवश मां-अबु प्रति भावुक व दंगु सहानुभूतिया शिष्टता व्यक्त याय्गु कविया कुतः मखु । किसलाःया मृत्यु विधिया विडम्वना धैछ्वे तर म्वानाच्वंपिं मां-अबुपिनिगु ट्राजेडी प्रति कविया सहानुभूति मखु विद्रोह-भावया मि छ्वै-

इमिगु नुगः थौं थुलि ब्वैच्वन कि
पृथ्वी छगुलिं घाघुर याय् !
हुं सर्गः नं ऋयाऋुंर खुना
द्यो धापिं नं मार्मुर याय् !
इमिसं दय्का तःगु मज्यूगु
फुक्क खेलया हा ल्वीके,
संसार चलः वंसां ल्येँथन्य
छवय्के, नौ याय्, बोदय्के ।

थ्व विद्रोह-भावया ल्यूल्यू न्ह्यःन्ह्यः कवि-हृदययात विवशता, थःगु वैयक्तिक विवशताया हाकु सुपाचं लीगु तोतूगु मखु । विद्रोह

भावया थुगु प्रवाहे नं कवि थः नं छह्म किसलाःया मां—अबुपिं थें हे विवशताया बन्धने लानाः छुं याय् मफुह्म कैदी थें खंकी—

मन जक थुकथं भाव लिसें ब्वल
तर हा ! थन गो छुं मजुल,
खालि विवशतां म्वाय् म्वाय् च्वीका
ह्नीमी चाचां म्वाय्‌गु जुल ।

दरिद्रतां थथे नित लाय्‌लाय् ब्वोकाः चा ह्नि केवल ख्वविछता थः नालाः म्वानाच्वने माःगु जीवन न्ह्याह्मसिया निंतिं नं अभिशाप हे जक जूवं । थ्व शोक-कविताय् थुकथं कवि दुर्गालालजुं न कोरा सहानुभूति, न तप्यंगु बिद्रोह—भाव हे जक ब्वया च्वंगु दु थुकी छगू स्वस्थ व सन्तुलित रूखयात थाय् बीत थःगु अनुभूत सत्ययात नाटकीकरण यानाः प्रस्तुत याःगु खनेदु ।

जीवनया "पूर्ण सत्यया अवसाद' माःजूह्म कवि बुलुहुं गौतम बुद्धया जीवन व आदर्श छुं खं थें चाइ । 'छुमां' कविताय् हे कवि थुकिया संकेत यानाच्वंगु दु कि बालक गौतमया व्यवहारे, वैगु व्यापक सम्वेदनशीलता व सहानुभूतिया योग्यताय् कवि थःगु काव्यादर्श खनेधुंकल । तर थ्व आदर्शया अनुशीलन याय्‌गु कवि व्यक्तिगत रूपे कुतः यानावःलिसे खनी—समाजया तःधंगु ख्यले व आदर्श व सत्ययात हिस्स्याय्‌गु ज्या हे जक जुयाच्वंगु दु । बुद्धया आदर्शया पूजा मखु, बुद्धया लोहँया मूर्ति-पूजा जक जुयाच्वंगु दु-

इपः कना मा जूपिं सकस्यां
ल्वहँते जक हे बुद्ध खन
वैत पुज्याना थौंतल्य इमिसं
हिस्स्यानाच्वन थःत थमं !

खतु बोधिज्ञान लाय् धुंका बुद्धयात तक नं भिं व मभिंया बिचे मानसिक अन्तरद्वन्द स्वैच्वने मालावन । 'भिं' या विजय ज्वीधुंकाः तिनि बुद्ध बुद्ध जुयाः आदर्श—मानव नं जुयावन । शायद न्ह्याह्म हे मनूयात नं छुं आदर्श थ्यंकेत 'भिं—मभिं' या द्वन्दया मकों त्वाथः

पुलावने मानि ज्वी धैगु कविया मने वःसा थुकी वेकलं थःगु काव्य–साधनाया किपा हे जक खन ज्वीमाः । थःगु काव्य सृजंना यायॣत नं कविं भावया ख्यले भि–मभिया द्वन्दया दर्शक तःकोमछि ज्वी नं ज्वीमाः ।

वस्तुतः कवि दुर्गालालजुया विषये आःथत्थेंया लागि क्वीसं धाय् फैगु खँ नं थुलि हे जक खः–– वेकःया काव्य सृजनाया आदर्श, स्वरूप, शिल्प, शैली व दक्षताय् न्ह्याःवैच्वंगु प्रौढता लिसे लिसेतुं काव्यगत दृष्टिकोणया संगठन व शिलशिला नं सीदया वैच्वंगु दु अले नाप नापं वस्तु व भावभूमिया चाः नं बुलहुं तःचा जुयाः जीवन व समाजया वृहद् क्षेत्रं विषय-निर्वाचन जुजुं वैच्वंगु दु । थ्वया सिबे उपो कविजुया प्राथमिक कालया भावुकतावाद–व्यक्तिवादया रोदनया सिवे थौंकन्हे वेकःया कवि-व्यक्तित्वे सहानुभूति, खोज व चिन्तनया तत्व उपो लेहुं पू थें च्वं । थ्व अनुभूतिया क्षेत्रया विस्तार लिसे लिसे कविं मचायॣक अभिव्यक्तिया परिपाटियात नं भचा भचा यायां हिला यंकाः छन्द व रीतिया स्थापनायात त्वहे त्वःतूगु मखुनिसां पूर्णरूपेण छायावादी शैली दुने हे जक मण्डः कायॣगु मंयाय् धुंकल । आशा दु वेकःया काव्यं क्वीगु साहित्य-श्रीबृद्धि जुजुं वनी । अस्तु ।

चालं १०८०

मुक्त गद्यया लँय् नेपाल भाषा

नेपाल-भाषा, वाङ्मय व साहित्यः– नेपाल-भाषा छगू गाकं पुलांगु भाय् खः। थ्व भाय् थुलि हे पुलांगु धकाः बांलाक धाय् मफुनिसां थ्वैगु प्राचीनताया माको दसि दु। अनंलि थ्व भाय्या नेपाःगाःया संस्कृतिनाप क्वातुगु स्वापू दु। उकें नं थ्वैगु ऐतिहासिक महत्वया विषये भाषाज्ञ व इतिहासकारपिनिगु बिचे निगू मत मदु। छुं मखुसां, यदि थ्व भासं च्यासः-गुसः दँ न्ह्यः च्वैंतःगु अभिलेख वा वाङ्मययात दसि नालाः धाय्‌गु खःसा वाङ्मय सम्पन्न मजूनिगु अवस्थाय् छगू खँल्लाबल्लाया भाय्या रूपे हे नेपाल-भाषा च्यासः-गुसः दँ न्ह्यःया भाय् ज्वीमाः। भाषा ला वाङ्मय स्वयाः पुलां ज्वीगु हे जुल। अले नेपाल भाषाया वाङ्मय च्यासः-गुसः दँ पुलां धैगु खनेदुसा थ्व भाय् थ्वया सिबेनं आपालं ल्हापा हे ज्याय् ख्यले धुंकूगु ज्वीमाः। अक्व धात्थें ला क्वीगु भाषाया व्यक्तित्व थ्वैगु प्राचीनतां मखु बरू थुकी च्वैतःगु वाङ्मयं माक्व थकाइ। छगू भाषा पुलां जुयाः नं उकी वाङ्मय तःमि मज्वीफु। उकें नेपाल भाषा पुलां धाय्‌गु व नेपाल भाषा वाङ्मय तःमि धाय्‌गु छगू हे खँ मखुत। नेपाल भाषा पुलां, गाकं पुलां–थ्व भाषाया इतिहास जकं जुल। नेपाल-भाषा वाङ्मय समृद्धशाली थ्व भाषाया वास्तविक गौरव जुल। क्वीगु भाषा, वाङ्मय व साहित्यया विषये छुं क्यातुगु बिचाः याइपिसं थ्व खँ ल्हापां हे लुमंके बहः जू। छाय् धासां, नेपाल-भाषा पुलां, थुकी वाङ्मय तःमि धाय् धुंकानं न्ह्याम्हं ग्यंह्म मनूया न्ह्यःने छगू

न्ह्यसः ल्यना हे च्वनी तिनि । व न्ह्यसः खः—भाय् पुलां, वाङ्मय तःमि, तर साहित्य गुलि पुलां वा तःमि ले ? नेपाल-भाषां च्वयां तःगु गुलि सफूत दु व फुकं नेपाल-भाषा साहित्यया अंग खः धका: नाला काय्गु साहस बा दुस्साहस याय् फयावन धाःसा तिनि थ्व न्ह्यसाःया महत्त्व ल्यनी मखु । भाषाय् मात्र रचनाया ज्या व उत्कृष्ट सृजनाया ज्याया बिचे क्षीगु निंतिं छुं मगाःसा जक थ्व प्रश्न याय् मालि मखु । मखुसा, जिं स्वे नेपाल-भाषा सहित्यया ग्यसुलाःगु खोज, अध्ययन व मूल्यांकन थ्व हे न्ह्यसलं ल्यू जक ज्वी फै ।

वाङ्मय-सम्पन्न नेपाल-भाषाया समृद्ध-कुथि दुनें—गन शास्त्रादिं निसें पुराण, माहात्म्य, व्यूह, अवदान, उपाख्यान, बाखं, तुतः, वंशावली, जातक व पूजा कर्मकाण्डया सफूत नं दुथ्याः—नेपाल-भाषा साहित्यया चिन्तकं साहित्यिक-सृजनात्मक कृतित ल्ययाः प्राचीन व मध्यकालीन परम्परा ह्मसीका बी मानि । अले तिनि क्षीसं थुजोगु न्ह्यसः लहिना तय् माली मखु । मखुसा नेपाल-भाषाया प्राचीनता वा नेपाल-भाषा बाङ्मयया समृद्धि स्वतः स्पष्ट जुयानं नेपाल-भाषा साहित्यया परम्परा, व्यक्तित्व व विशेषताया खँय् आपलं भ्रम ल्यना च्वने फु । अथे जूगुलिं भाषा, वाङ्मय व साहित्यया छगू मेगु नाप दुगु स्वापू, छगूया प्रवृतिं मेगुली लाःवःगु प्रभाव निसें छगू व मेगुया बिचे दुगु भिन्नतायात कुत्तुकुलाः स्वःलिसे तिनि आलोचना साहित्यिक कथं क्षीगु भाषाय् साहित्य-सृजनायात ह्मसीके फै । क्षीसं बिचाः यानाः स्वे माल नेपाल भाषाय् साहित्य गुलि पुलां बा गुलि तःमि ? थ्वैत भाषाया प्राची-नतां छु रूप बिल ? थ्वैत वाङ्मयया छु छु अंगं न्ह्यज्याका च्वन ? क्षीगु वाङ्मयया व्यापकतां क्षीगु साहित्ययात छु केन्द्रीय प्रवृत्ति बिल ?—आदि आदिया लिसः बीगु कुतः यायां नेपाल-भाषा साहित्यया वास्तविक स्वरूप ह्मसीके बहः जू । थुजोगु पलाखं क्षीगु पुलांगु साहित्यया विषये जक धारणा-स्पष्टता वैगु मखु कि उकी खने दुगु ह्मापां निसेंया केन्द्रीय प्रवृत्ति वा परम्परां थौं नं क्षीगु साहित्ये

गुकथं तिपयाय् मफैगु प्रभाव लाः वैच्वंगु दु वा मदु थैगु नं सीदै। ..पाल भाषाय् ह्लापांनिसें साहित्य-सृजनाया लँपु छसिनिसें ह्यसीकेगु ..व छगू नच्चा कुतः जूवै भाःपा।

भाषा-विज्ञानया दृष्टिकोणं नेपाल भाषाय् गुलि महत्व वा विशेषता दै उकिया गन्थन याय्गु थ्व थाय् मखु। अले, थ्व भाषाया ऐतिहासिकतायात इतिहासकारतय्गु नसा धका छके चीका छ्वे ..लि। साहित्यिक चिन्तनया कुनं स्वेबले खालि थ्व भाषाय् ..हित्यिक, धाय् सृजना व प्रयोगया, सम्भावना हे जक बिचाः ..य् फै। अले थुजोगु सम्भावनाया सुलचं तयाः स्वेबले नेपाल ..षाय् छगू पहः ल्यहेँ पूथें खने दै। व खः—नेपाल भाषा लिपिबद्ध ..य् अःपु मजूगु। ज्वीफु थःगु लिपि त्वःताः देवनागरी नाला ..य्धुंकाः थ्व खँ क्रीत लुयावल। अऊ, शिक्षा-दीक्षा मेगु भासं ..याः नेपाल भाषा ल्हाइपिसं जक थ्व विशेषता नेपाल भाषाय् खन ..वीफु। तर जि धाय् त्यनागु खँया पुष्टि तःताकथं जू। नेपाल ..षा यातुगु भाय् जुयाः लिपिबद्ध याय् नं गाकं अःपुगु ज्याभः जूसा ..व भाषाय् गुगुकथंया सृजनात्मक प्रवृत्ति ब्वलने माःगु खः व जूगु ..दु मदु स्वय् बहः जू। थ्वया सिबे नं थ्व भाय् नेवाःतय्गु भाय् ..ः। नेवाःत लोहँ, सिँ, चा, सिजः, लुँ, वहः निसें ताल, ध्वनि व ..गया माध्यमं थःगु जन्मजात सृजनामूलक प्रवृत्ति ब्वया वैच्वंपि। ..षानं छगू सृजनाया लँपु खः—साहित्यिक सृजनाया। यदि नेपाल ..षा सृजनाया छगू यात्तगु माध्यम खःसा छाय् नेवाःतय्सं ..थःगु भाषाय् उजोगु उत्कृष्टता क्यं खनेगु मदु, गुगु सृजनामूलक ..वरूप इमिगु वास्तुकला, मूर्तिकला, चित्रकला, हस्तकलां निसें विभिन्न ललित कलाय् क्यंगु दु? जि धाय्त कुतः यानागु खँ छु ..ःसा, नेवाःतय्गु सृजनामूलक प्रवृत्तिया ब्वसा ललित कलाया ..ध्यमं थेंतु भाषाया माध्यमं साहित्यया ख्यले मजूसा व आपलं ..षाया सीमित साहित्यिक सम्भावनां जूगु ज्वी फु। थ्व खँ नेपाल भाषाया वृहद् वाङ्मय क्षेत्रे साहित्यया सीमित थासं जक मखु, थौंया युगे थ्यंक जूगु निगू प्यंगू कुतलं नं स्पष्ट ज्वी।

नेपाल भाषा वाङ्मय सम्पन्न जूथे व वाङ्मयया क्षेत्र, स्वरूप व प्रवृत्ति ह्मसीकेगु कुतः थ्व्गु पाखें थौंतक खः धकाः जूगु मदुनि। थ्व्गु पुचले यक्कोसिनं थ्व्गु भाय् तःमि धकाः स्यूथें छुकी तःमि धकाः स्पष्ट मजू। थथे जुसेंलि भाषा, वाङ्मय व साहित्यया विषये उगु थुगु भ्रमे लानाः थःत थमं ह्मसीके मफैच्वंसा थ्व अस्वाभाविक मखु। थौंतकया दुने थ्व्गु ह्लाते लाःवःगु ज्वलंया बःकया धाय्गु खःसा, थ्व्गु भाषाय् रचित वाङ्मये शास्त्रादि (ज्योतिष, भैषज्य, राजनीति, धर्म, नीति), पुराण, महात्म्य, व्यूह, जातक, अवदान, उपाख्यान, बाखं, तुतः, वंशावली, पूजाक्रियाकाण्डया रचनात्मक कृतित (constructive) उपो दु। थपिं छखे तयाः काव्य, म्ये, प्याखं वा नाटक आदि सृजनात्मक (creative) कृतित मध्ये नं दकले ह्म काव्य दु अले दकले आपा प्याखं दु। थुकथं स्पष्ट जू कि थ्व्गु भाषाय् सृजनामूलक स्वयाः रचनात्मक कृतित्व उपो दु गुकियात साहित्य सिबे भाषा-वाङ्मय धाय् लो। थन बांलाक हे थ्व्गु भाषाया साहित्यिक-सम्भावना स्वयाः व्यावहारिक सक्रियता सीदु। थ्व्गु वाङ्मये गुलि थ्व् आज्जुपिनि धार्मिकता व नैतिकताया व्यावहारिक वास्ता खनेदु उलि थःगु जीवनया तिख्खर अनुभूति प्रेरित जुयाः पिदनीगु सृजनाया कुत्कुति खने मदु। अथे जूगुलिं उगु ईया ह्लियाह्लिथं सामाजिक, धार्मिक वा नैतिक जीवने थ्व्गु भाषां गुगु सक्रिय भूमिका ज्वन उकिया ब्वसा हे जक जुयाः नेपाल भाषा वाङ्मयं थ्व्त न्वाना च्वन। नेपाल भाषा वाङ्मये नेवाःतय्गु व्यक्तित्व स्रष्टाया रूपे मखु छगू समाज व समूहया रूपे पिज्वः। थुकी इमिगु सृजनात्मक मखु रचनात्मक प्रतिभा जक पिदं। छह्म स्रष्टाया अनुभूति मखु छगू समष्टिया मान्यतां थ्व भाय् छाय्प्यूगु दु।

खतु बाखं, अबदान, उपाख्यान, जातक वा व्यूह आदियात नं साहित्यिक विधा (literary genre) या रूपे काय् ज्यू। अय्नं थुजोगु कृती भाषाया सचेत प्रयोग जूगु खनेमदुगुलिं वा

व्यावहारिकताया किचलं व इतिवृत्तात्मक प्रवृत्ति यानाः थुकी विशुद्ध साहित्यिक तत्वया सिबे उपो पिनेया प्रभाव लाना च्वन । नेपाल भाषा छगू हे साहित्यिक विधाय् जक सचेत रूपं प्रयोग जूगु खनेदु । व साहित्यिक विधाः खः प्याखं वा नाटक । विशुद्ध साहित्यया सुलचं तयाः स्वःसां क्रीसं सदां छचों धस्वाना च्वनेगु छुं थाय् क्रीगु वाङमयं ब्यूसा व थाय् नाटकं जक ब्यू । मल्ल-कालीन नेपाले सामाजिक कर्मकाण्डया लागि प्याखंया आपालं चाह दुगु जुयाच्वन । विशेष यानाः जुजु रणजीत मल्लया पाले क्लासिकल नेपाल भाषा नाटकया जग स्वंगु खनेदु । थुकथं लुमंके वहःगु खँ छु धाःसा उगु ईया प्याखंया गुगु व्यावहारिकता व सक्रिय सामाजिक व नैतिक भूमिका दु व काव्य-महाकाव्यं निसें गीतिकाव्ये तक (epic and lyrical poetry) नं दय् फै मखु । क्रीगु भाषाय् सृजनामूलक प्रवृत्ति ब्वमलंगु छखें थथे स्पष्ट ज्वी । नाटक व गद्य-रचनाय् गुलि तप्यंक व्यावहारिकताया कु दिके ज्यू उलि काव्यय् मज्यूगु मखुसां स्थूलतः काव्य ह्लियाह्लिथं जीवने उलि हे ज्याय् ख्यले मज्यू । अऌ मेकथं धाय्गु खःसा गीतिकाव्य, खण्डकाव्य वा महाकाव्य विशेषकथं प्रौढ व तीव्र अनुभूतिजन्य प्रवृत्तिया मचाखाचा खः । थुकिया लागि तप्यंगु रचना-तत्परता जकं मचाः । थुकथं थन लुमंके माःगु खँ छु जुल धाःसां—नेपाल भाषा वाङमये साहित्य (याने विशुद्ध साहित्य) या मात्रा गाकं ह्म । अले उकीनं विशुद्ध सृजनाप्रधान काव्य-कृति ऋन् ह्म जुल । थ्व फुक खँया बःकयाः धाय् छिं— नेपाल भाषां व्यावहारिक व रचनात्मक सक्रियता क्यनाः थःगु जातिया संस्कृती प्रमुख भूमिका ह्मितूगु दयानं थुकी जातिया मंकाः चेतनां सृजनामूलक रूप कयाः साहित्ये क्वस्वःवःगु सीमदु । उकें हे ज्वी क्रीगु भाषां, प्राचीन व वाङमय-सम्पन्न जूसां, मौलिकता-प्रधान व सृजनात्मक साहित्य न्ह्यथने थाकुगु ।

नेपाल भाषा गद्यं ईस्वी सम्बत्या नीगूगु शदीया शुरुइ वयाः तिनि छगू साहित्यिक-माध्यम ज्वीत कुतः याःगु नं मेतां

खैंमखु । यदि क्वीगु भाषा साहित्यिक प्रयोगया दृष्टि गतिशील ख:सा, यदि क्वीगु वाङ्मयं व्यावहारिक वास्ताया क्यातु कु कुब्यूगु मजूसा, अले यदि क्वीगु साहित्यं मात्र रचनात्मक प्रवृत्तियात थाय् मब्यूसे सृजनामूलक प्रयोगयात छसिंनिसें थाय् बिया ह:गु जूसा थुलि लिपा वयानं क्वीगु भाषाय् साहित्यिक-प्रयोग व साधनाया प्राथमिक स्तरे तत:मत:क्यना च्वने मालीगु खै मखु। अवश्यनं छको तापाक लिफ: स्वत धा:सा क्वीसं थुइथे फै गुकथं क्वीगु थौंया साहित्यिक गतिविधि प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपं परम्परां अनुशासित जुजुं वैच्वंगु दु । थौंया साहित्यिक गतिविधियात आलोचनात्मक मिखां स्वयूते मदयकं मगा:गु छगू ज्वलं ख: ह्निग:या परम्परा विषये धारणा-स्पष्टता । उकें थथे हे मा:गु व मदयकं मगा:गु ज्वलं मुंकुमुंकूं क्वीसं थौंया नेपाल भाषाय् ब्बलनाच्वंगु विशुद्ध गद्य-साहित्यया (pure prose) त्वाथ: ल्वीकेगु कुत: याय् मालि । नेपाल भाषा गद्यं विषय-प्रतिपादनया तन्तां मुक्त जुया:, शैली-प्रधान वा आत्म-प्रकाशनया माध्यमया लँ लीत याना व:गु विभिन्न प्रयोगया स्वापू क्यना: गद्यया मुक्तिया चर्चा यायूगु हे थन जिगु मूज्या जू वै ।

पुणर्जागरण : भाषा, वाङ्मय व साहित्ये क्वीगु थ्व परम्पराय् दुने बुलुहुं छगू विशुद्ध व सृजनाप्रधान साहित्यया परिपाटी ब्वलंकेत यायां वैच्वंगु कुत: हे नेपाल भाषा साहित्ये पुनर्जागरण-ईया प्राप्ति व देन जुल । इस्वी सन्या नीगूगु शदीया प्रथम-द्वितीय दशकं निसें क्वीगु भाषा-साहित्यया इतिहासे छगू आमूल परिवर्तन वल धा:सां ज्यू । थ्व परिवर्तनया दुस्य:गु कारण ख: उबलेया शिक्षित व सजग नेवा:तयूगु बिचे मातृभाषानुराग कयायंकूगु हा । च्वयूबले व खँल्हाबल्हा याय् बले निता रूप दैच्वंगुलि उबले नेपाल भाषाय्, विशेषकथं गद्ये, साहित्य-साधनाय् दुगु स्थितिया दकले ह्लापां व दकले पूवंक निरूपण जूगु खने दु । थ:गु भासं च्वयूमा: धका: थ्वीका:, थ्व भासं च्वयूगुली छु मछिथाय् दुगु ख: व स्पष्ट याना: न्ह्यचिलेगु छगू प्राथमिक तर महत्वपूर्ण

गला: थुगु इले छित । धाय्, नेपाल भाषा गद्य उबलेनं उलि मुक्त, विशुद्ध व परिस्कृत मजूनि गुलि छगू साहित्यिक प्रयोग याय् छिंगु कलात्मक ज्याभ: ज्वीमा:गु ख: । पुनर्जागरणया थ्व नसंचा इले भाषा-प्रयोगया नच्चा कुत: जुया: सृजनायात मा:गु न्ह्यज्वलं मुंकेगु शुरू जुल । भाषा, लिपि व साहित्यिक सृजनाया दथ्वी छु स्वापू दु उकिया स्पष्ट निरूपण ला थ्व ईया छगू विशेषता जूगुलि जि स्वे थ्व कालया छह्म न्ह्यलुवा: व नाय:या शब्दं हे थ्व समस्या न्ह्य:ने तय्गु लवइ:–

> सअपिसं निवा भाषं सफु मचोगु कारण नागरि आख व आ थउकन्हे मसीया निवा आख धका मानेयाना तअगु आखं नं थो भाषेत बांलाका मजोंगुलि ख । ह्लापांइगु आख गुप्ताक्षर खसानं सु मिथिला देस्यापिं बला बले अमिगु आखाइत निवा आख याना लि नं ह्लापा पालि व छुं संस्कृत भति भति ज्याना च्वोंगुलि आपा छ्याना तराइइगु भाषा नापं ज्याका बिया लिनं आखं भाषा मजोन । थुकिं लिपा ज्ञानित आपा दया वयालि भाषेत जोनिगु आख दएके मालिगु परिणाम खनेदु ।
>
> जगत सुन्दर मल्ल : **इसपं दय्कातगु बाखं**
>
> भूमिका (हशना) ने० सं० १०३५

मास्टर साहेबया थ्व उक्ति क्रीगु भाषाय् साहित्यिक प्रयोगया लँप्वी उगु इले व गु समस्या जक मखु, वया ह्लापां निसें दुगु अवरोधनं स्पष्ट याना ब्यू । उबले तक क्रीगु भाषा व्यावहारिक सक्रियतां न्ह्याका हैच्वंगु दुसां उन्नत व परिवर्तित भाव, कल्पना वा बिचार नुनायंका: थ:गु सृजनायात पोषणयाय्गु सामर्थ्य थुकीं मक्यन । भाषाया थ्व सीमित विशेषतां याना: ईस्वी सम्बतया नीगूगु शदीया न्ह्य: जक मखु, नीगूगु शदीया पुनर्जागरण इले नं ग्यसुला:गु साहित्यिक प्राप्ति ज्वी मफुत । अवश्य ख: भाषानुरागं पं० निष्ठानन्द, मा० जगतसुन्दर मल्ल वा कविवर सिद्धिदास अमात्ययात नेपाल भाषा गद्यया न्हूगु जग स्वने बीकल ।

वेकःपिसं क्वीगु भाषाया लागि देवनागरी लिपि थःनाला: थ्व भाषयात छापाखानाया सम्पर्के हयाः, खँल्लाबल्ला व च्वेगु भाषायात सत्तिका थुकी साहित्यिक प्रयोगया लुखा खलु सदांया लागि ह्वात्तां चाय्का बिल । मेगु छुं हे मजुसें थुलि हे जक जूगुसां थ्व पुनर्जागरण ईया नेपाल भाषा साहित्यया इतिहासे छ्गू न्ह्यःनेया थाय् काइ । तर थ्वयाबे नं उपो थ्व प्राथमिक इले पं० निष्ठानन्दजुं **ललित विस्तार** थें ज्यागु वृहत् रचना अनुवाद यानाः त्वःता थकूगु दु । वेकःया भाषानुराग वा धर्मप्रचारया उच्च आदर्शया सिबे क्वीगु गद्यया लागि उपो मू गद्य-शैली निर्माणे वेकलं ब्यूगु देने दु । वेकः धर्मप्रचारक वा भाषानुरागी मजूसा नेपाल भाषा साहित्ये वेकःया छुं भूमिका दै मदै धाय् थाकुसां वेकः मुकं साहित्यकार मजुसें हे साहित्ये देन दुह्म साहित्यिक व्यक्तित्व जूवल । थ्व खँ वेकःया क्वेल्ह्यया तैगु छत्वाःचा गद्य व वयां न्हापाया ईया न्ह्याग्गु हे रचनानाप तुलना याना स्वःसां सी दै :

> थनंलि यशोधरा महारानीं ह्वयाच्वंगु पलेस्वांथ्यं चकंगु ख्वा याना मुसुमुसु ह्निला लोकपिनिगु ख्वाजक स्वया-बिज्यानाच्वन । यशोधरा महारानी रक्षाजूगु खना लुंबिनी बनस बासयानाच्वंपिं ह्वयखा आदिं पंछिगणपिं सकलें न्ह्योन्य न्ह्योन्यवया थथगु स्वरंहाला प्याखंहुया हर्षमान यानाच्वन । भ्रमरागणपिंनं उत्सवयाना ह्वायपंयात आनंद जुयक हुँकार शब्दयाना हलाजुल ।
>
> पं० निष्ठानन्द : **भद्रकल्पावदान** पृष्ठ ३४१

मौलिक सृजना स्वयाः भाषान्तर व अनुवादया लँपुं भाषा-परिष्कर-णया थ्व ई जूगुलिं पं० निष्ठानन्दजुया थें मा० जगतसुन्दर मल्लयानं छ्गू विशिष्ट थाय् दैगु हे जुल । तर वेकलं त्वःता थका दीगु **इसपं दय्कातगु बाखं** छ्गुलिं जक वेकःयात न्याय याय् फै मखु । नेपाल भाषाया पुनरोत्थानया आवश्यता चाःपिं शिक्षितपिनिगु जाग्रत विचारधारा व सजग मनोभावनाया वेकः छ्गू दुग्यःगु

नसि खः। वेकलं छु याना थका दिल धैगु स्वयाः वेकलं छु थाय्माः धैदिल उकी वेकःया विशिष्टता च्वन । अथेतुं वा उकेनं सिद्धिदासजु कवि जुयाः जक मखु छह्म भाषाय् मौलिक प्रयोक्ताया रूपे नं छु अलग्ग थाय् दु सीदु । खतु वेकःया कृतित्वे गद्यया आपाः थाय् मदु धाःसां ज्यू (गद्ये वेकःया छगू हे जक रचना लुया वःगु दु) अय्नं थ्व मौलिक जूगुलिं उगु ईया गद्ये वास्तविक स्थिति ह्मसोकाब्यू । स्वैदिसँ छत्वा नमूना—

थनंलि व सिवविलास छको बजारे हिउ वंवले छेत्रपाती छह्म मनुखं मैना छह्म च्यां च्यां हाय्क क्वेंल्हेचा छगुली तया मी हया च्वन अले व मैना खंबले व शिवबिलासया मती वन कि जित थ्व फ्रंगलं दय्का बिल ! आ थ्व मैनाताय नं न्याना लही योंके धका मती तया व मैनाया मू याकेत व शिवविलासं धाल थ्व मैनाया मू गुलि ? अले व मैना हःह्मसें धाल थ्व मैनाया मू श्वतका मू धाल । अले व मू कसाकस् यायां न्यामोहलं छिने हया लहिना तया तल अले वयात गथिज्यागु पंजले तल धासा सथिसायागु पेकुंलागु दन्तयागु बुट्टा थुनागु । नसा थलनं कयोयागु गुलाफ स्वांयागु बुत्ता दुगु मचातले दुरु जान कातल तह्नी जुसेंलि सट्टु नका लहिना तल व शिवविलास छेँ तोता गनं वंसां व मैनायात सट्टु दुला मदुला लः दुला मदुला धका बिचा याना लः मदुसा लः नसा मदुसा नसा तयाबिया वनि अले वयात श्लोक बोंकेत व शिवविलासं हाकनं व सिद्धिदासया छेँ वना धावन । कका व वाउंभत्तु वोया वन । मैना छह्म न्याना हया वयात श्लोक छु बोंक्य माली छिगु तज्विजं स्वया श्लोक छत्वा नित्वा बिया दिसँ धासेंलि व सिद्धिदासं सप्तस्तुति धयागु सफू (श्लोक) बिया हल अले व शिविविलासं व मैनायात ह्निछिया सुथह्नापा ह्नापानं दना व श्लोक बोंका च्वन ।

सिद्धिदास अमात्य : अप्रकाशित गद्य

थ्व सिद्धिदासजुया मौलिक गद्य खः । स्पष्टकथं थन लेखकया थःगु विषययात आत्मीयकथं न्ह्यथनेगु कुतः खनेदु । भाषा प्रति तादात्म्य, विषय प्रति आत्मीयता (feeling for language and understanding of the subject) थन गुलि खनेदु उलि निष्ठानन्द वा जगतसुन्दर मल्लजुया गद्ये सीमदु । उक्ति-वृतान्ते छुं लालित्य ह्यगु कुतः जुया नं थन भाषाया उवले विचित्रता ल्यं मदुगु मखु । अय्नं निष्ठानन्द, जगतसुन्दर मल्ल व सिद्धिदासया पुनर्जागरणया इलंनिसें क्वीगु भाषा दन, साहित्यया विशुद्ध लँ लीभनं न्ह्यचिल । थ्व हे थुगु युगया न्ह्यच्वः जुल ।

'बुद्ध धर्म' पत्रिका व 'नेपाल-भाषा व्याकरण' : धर्मादित्य धर्माचार्यजु व शुक्रराज शास्त्रीजुपिनिगु प्रभावशाली व्यक्तित्वया जःख नेपाल भाषा गद्यं छगू मेगु त्वाथः गै । **बुद्ध धर्म** पत्रिका (लिपा **बुद्ध धर्म व नेपाल-भाषा** पत्रिका) विद्वान धर्मादित्यजुया सम्पादकीयत्त्वे कलकत्तां ने० सं० १०४५ निसें १०५० तक क्विगू अङ्क पिहाँवःगु दु । थ्व न्यादँया दुने थ्व पत्रिका शिक्षित नेपाल भाषा मण्डली व बौद्धधर्माबलम्बी नेवाःतय्गु सजगता व जागृतिया पृष्ठपोषक जुयावन । थुकी पद्यकृतियात नं थाय् दुसां मुख्यतः गद्ये रचनात्मक गतिविधि जूगु खनेदु । थुकी पिहाँवःगु गद्य आपाधैथें विद्वान सम्पादकया च्वसां पिज्वःगु खः । अले उकी स्वंगू कथंया गद्य खनेदु– १. मौलिक धार्मिक व जागृतिसूचक गद्य, २. अनुदित व ३. कालबिल व ह्लियाह्लिथंया ज्या प्रधान गद्य । निष्ठानन्द, जगतसुन्दर व सिद्धिदासया ईया गद्य व **बुद्ध धर्म** पत्रिकाया गद्य नापं तया स्वत धाःसा धर्माचार्यजुया क्वीगु गद्येया विकासक्रमे दुगु देन व योगदान स्पष्ट ज्वी । धर्मादित्यजुया ह्लाती नेपाल भाषा गद्य गाकं फुक्का व यात्तुसे च्वनाः थाय् थासे वेकःया विद्वता व धार्मिक मान्यता जक मखु वेकःया थःगु व्यक्तित्व नं क्वज्वःबः । गथेकि–

> बुद्धया कुले जन्म जुयाः नेपालया मचामर्यिचापिसं भगवान बुद्ध थुगु जन्मे छु यानाः बिज्यात, ह्लापा ह्लापा

भगवानं छु जन्म काल, भगवानं छाय् जन्म काल थुगु जन्मे भगवानं छु ज्या याना बिज्यात, भगवानं मचापिंत छु धाल, भगवानं मयिचापिंत छु धाल, भगवानं छु धर्म कन, धर्म धयागु छु, थुजोगु भिगु ज्ञां ङादँ दुह्म मचां सीकेमा। थुजोगु खँ ङादँ दुह्म मयिचां सीकेमा। गुह्मसं भगवान बुद्धया नाम काये मसः, गुह्मसें बुद्ध मस्यु व मचां छु यायि। व मयिचां छु ज्या यायि। अकिं छह्म मचां थुजोगु ज्ञान दय्केमा, अकिं छह्म छह्म मयिचां थुजोगु ज्ञान सीकेमा। गुम्हेस्यां थुजोगु ज्ञान सीकि वह्म ज्ञानि जुयि। गुह्मसें थुजोगु ज्ञान म्रस्यु वह्म अज्ञानि जुयि।

धर्मादित्य धर्माचार्य : **बुद्ध धर्म** पत्रिका
दँ १ अंक २-३-४ ने० सं० १०४५

थुकी बुद्धधर्म प्रचारकया आग्रह जक खने दुगु मखु। धर्माचार्यजुया भाषा ज्याभः नाप ह्मितेगु नःलि कुत्कुति नं थन बांलाक सीदु। थ्वयां उपो, वेकःया नेतृत्वे **बुद्ध धर्म** पत्रिकां नेपाल भाषा गद्ययात धर्म व नीति प्रतिपादनया साधन थें सीमित क्षेत्रे जक व्यावहारे ह्य्गु मयासें छगू व्यापक वस्तुभूमिनाप तादात्म्य तय्के हल। **थ्व** खँला धर्मादित्यजुया ऐतिहासिक महत्त्व दुगु **नेपाल भाषा व थ्वया साहित्य** धैगु लेखं नं स्पष्ट याः। थुकथं जीवनया वृहद् विषयभूमि लिसे हेलमेल ज्वीसय्केत धर्मया ऋयातुगु ज्या ज्वनाः जागृतिया थ्वःसः पिकयाः न्यादँतक नेपाल भाषा गद्य **बुद्ध धर्म** पत्रिकाय् ब्वलन। हानं, धर्मादित्यजु विभिन्न भाषा व विषयया विद्वान जूगुलिं नं वेकलं भाषा-शैलीया पोषणे व ज्या याय् फत गुगु निष्ठानन्द वा सिद्धिदास वा जगतसुन्दर मल्लं याय् मलात।

धर्मया लिधंसाय् विद्वता व बिश्वासया पोस्तिगं नकुनकुं धर्मादित्यजुं ब्वलंकाच्वंगु थ्व भाषायात धात्थें साहित्यिक ज्याय् छ्यलेत ब्याकरणया दांपू (standard) न्ह्यथनाः भाषा परि-

ष्करण याय् मालावःगु मेह्म विद्वान, शुक्रराज शास्त्रीजु, चाल। **नेपाल-भाषा व्याकरण** (ने० सं० १०४८ इस्वी सन् १९२८) रचनाया प्रयोजन न्ह्योने तया वेकलं दकले ह्लापां हे धैदीगु दु--

> गुबले सम्म संसारे गुगु देशे एक भाषा, एक लिपि,
> एक भेष तथा एक धर्म ज्वी मखु उबले सम्म उगु उगु
> देशया उन्नति तथा राष्ट्र सुधार गबलें ज्वी मखु।

थौं झीगु दृष्टी थ्व व्याकरणे आपालं कमि खनेदय् फु। तर थुगु इले थ्व सफू पिहाँ वःगुली थ्वया छगू ऐतिहासिक भूमिका दत। छाय् धाःसां थ्व झीगु भाषाय् विशुद्ध गद्यया त्वाथले छगू तःपलाः खः। झीगु भाषाय् गद्य छगू क्रमवद्ध प्रयोगया परिपाटि थनाहय् मफुगु यकों कारण मध्ये व्याकरणया अनुशासनं ह्लापांनिसें मच्यूगु छगू नं तःधंगु कारण धाय् लो। थुगु कुनं स्वेबले शुक्रराजजुया व्याकरणया भाषा-स्थिती छगू हिला ख्वाः हय्गुली तःधंगु ह्लाःदु धाःसां ज्यू। थ्व व्याकरण पिहाँवय् धुंकानं भाषा प्रयोगे विविधता खनेदुसा थुकिं शास्त्रीजुया देन ह्म धैगु सीदैमखु। गथे जगतसुन्दर मल्लजु नेपाल भाषां देवनागरी आखः नाले माल धैगु थ्वीकूगुली वेकःया विशिष्टता दु अथे हे शुक्रराजजु नेपाल भाषाय् ब्याकरण च्वय्माल धैगु चाय्केगुली हे वेकःयानं झीगु भाषाय् थाय् दु।

निह्म विद्वानतय्गु नेतृत्वे थुकथं झीगु भाषाय् गद्य-साहित्य निगूगु त्वाथः गल धाय् मालि। धर्मादित्य-शुक्रराज इले गद्य वा पद्य धर्म-नीतिया परिधि पिहाँ वय् मफुसां गद्य नं (पद्य ला धाय् हे म्वाल) मौलिकता बुलुहुँ खने दयावल। स्थूलतः थुबले गद्य सक्रिय जुया नं गतिशील व सृजना-प्रधान जूगु खने मदुनि। छाय् धाःसा थुगु ईया गद्ययात सृजनामूलक प्रवृत्ति स्वया जागृति व विद्वतां घ्वाना च्वन। अले थुकथं स्वेबले पुनर्जागरणया ईया गद्य व थुगु ईया गद्यया बिचे भिन्नता स्वयाः उपो तादात्म्य हे ल्यं दनि। बरू नेपाल भाषा वाङमयया केन्द्रीय सक्रिय व्यावहारिक-रचनामूलक प्रवृत्ति

थुथाय्यापिं प्रयोक्तात थुलि हे जक पा: कि लिपायापिंसं सचेत रूपं थ:गु रचना छापाखानां पिकाय्गु या:गु जुल । थथे भा:पी मालिगु मुख्यगु कारण जुल––धर्म, नीति व व्यावहारिकताया किचलं क्रीगु गद्य ताईतक भतिचा हे अलग्ग ज्वी मफु। थुकिं ल्यूया प्रवृत्तिया विवेचना छगू कथं क्रीगु वाङमयया खँय् ब्यने धुंकल । तर थन थुलि हे धाय्गु पर्याप्त ज्वी कि नीगूगु सदीया ह्लापांया प्यंगू दशक तक नं नेपाल भाषा गद्ये परम्पराया छगू क्वाट्गु व तिफ्याय् मफुगु प्रभाव खनेदु गुकिं मुक्त ज्वीत थ्व पीदँ न्येदँतक फु-मफु थरी थरीया प्रयोग नेपाल भाषाय् जुजुं वल ।

नेपाल-भाषा गद्य व बुद्धधर्म : नेपाल सम्बत १०५० सं निसें थ्योंमथ्यों १०६० तकया दुने नेपाल भाषा गद्ये छु छु गतिविधि जुल धाय् अ:पु मजू। थ्व क्रिदँ गद्ये निष्क्रियताया ई थ्यंक खै मखुसां थुबले नेपाल भाषा गद्ये सृजनात्मक-प्रतिक्रिया जाहेर जूगु मदु धैगु १०६० (इस्वी सन् १९४०) यां ल्यूया गद्यं नं बालाक हे न्वानाच्वंगु दु । ने० नं० १०६०–६१ निसें नेपाले भिक्षु-समुदायया पाखें धर्मप्रचारया नापनापं भाषाप्रचार नं जुजुं वल। फलस्वरूप नेपाल भाषा गद्य-शैलीया विकास वा परिष्करणे भिक्षुगणपिनिगु नं त:धंगु देन दुगु जुल।

बुद्धधर्म वा भिक्षुपिनिगु नेपाल भाषा गद्यया विकासे छु ह्ला: दु धैगु खँ थ्वीके न्ह्य:, हानं छको, थुगु इले वा थुगु इले थ्यंक वयानं नेपाल भाषा धार्मिक प्रभावं मुक्त ज्वी मफुगुं कारणया विवेचना याय्गु अप्रासांगिक ज्वी मखु । विशेष थुजोगु चर्चा थन गाकं आवश्यक यदि क्रीसं क्रीगु गद्य-साहित्यया ह्मिग: व थौंयात स्वस्थकथं ह्मसीका: गद्ये क्रीगु असफलता वा प्राप्ति थ्वीकेगु ख:सा। नेपाल भाषाय्, धाय् ने० सं० १०६० थ्यंक नं, विषय प्रतिपादनं मुक्तगु विशुद्ध गद्य-शैलीया कृतिया थासे धार्मिक विषयभूमिनाप जक स्वापू दुगु गद्य च्वया च्वने मा:गु छगू मखु त:गू कारण दुगु जुयाच्वन । दकले ह्लापांला सामाजिक-

राजनैतिक कुचक्र हे काय् फु । राजनैतिक-सामाजिक अन्धकारया उगु इले समाजया चेतना जुयाच्वंगु ल्यनाच्वंगु छगू हे शक्ति जुयाच्वन धर्म, गुकी थ:थ:गु मन्तव्य भच्चासां मुक्तजुया व्यक्त याय् ज्यू । अनं, बुद्ध धर्म छगू सशक्त तत्वजुया नेवा:तय्गु पुचले भाषानुरागनाप कुलि च्यूंगुला ह्लापां निसें हे ख: । गद्य सृजनात्मक प्रवृत्ति ब्वमलंगुया दकले दुग्य:गु छगू कारण वास्तवे साहित्यिक नं ख: । यदि थुगु इलेनं नेपाल भाषा गद्ये मौलिक सृजनाप्रेरित कृति पिहाँ मवःसा उकिया छगू कारण थ्व नं ख: कि सृजनाया बहुमुखी श्रोत ज्वीफुपिं प्रतिभात जेले च्वना गद्ये मखु पद्ये साहित्य-साधना यानाच्वन । क्वीगु भाषाय् मौलिक व विशुद्ध सृजनाया स्फूरण ज्वीवं हे गद्यया मखु पद्यया लँलित । भाषा मात्र च्वन्ह्याय् धुंकानं गद्ये ताईतक सृजनाया ज्या मजुसे मात्र रचनाया ज्या जक ब्यना च्वन । छखेर जेले दुने ख्यूंकोठाय् नेवा:तय्गु कवितात्मक प्रेरणा ब्वया: **सुगत सौरभ, अर्हतनन्द, ख्वबि-प्यागु स्ये, प्रतीक्षा, हृदय कथा, ख्वबि, सीस्वां, वन बासया छगू** आदिया काव्यलोक निर्माण जुयाच्वंबले मेखेर नेपालं पिने पिंतिका नं गद्य रचनाय् स्थविर धम्मालोक, भिक्षु महाप्रज्ञा, भिक्षु कर्मशील व भिक्षु अमृतानन्दपिसं सक्रियता क्यनेगु शुरु यात । क्वीगु समाजे धर्म प्रचारक वं समाज सुधारकयाकथं वेक:पिनिगु छु थाय् दु व क्यनेगु थन थाय् मदु । तर नेपाल भाषाय् गद्यशैली निर्माणे वेक:-पिनिगु छु ल्हा: दु व ल्व:मंके फैमखु । थुथाय् गुगुज्या गद्ये जुल, अले गुकथं भाषान्तर व न्हूगु रचनाया माध्यमं भाषा परिमार्जित व पिचुसे च्वँच्वं वल व ज्या थ्वयां ह्लापा गुगुं इले नं थुलि चीहा:गु अवधी दुने जूगु मदु । (थ्व हे चीहा:गु अवधी दुने भिक्षुपिनिगु धार्मिक आस्थां ग्वा:गु अथक परिश्रमं क्वीगु गद्ययात आधुनिक युगयात ल्व:गु परिष्करणया ख्वापालं प्वीका बिल) थुकथं भिक्षु-गणपिनिगु अनूदित व मौलिक गद्य नेपाल भाषाय् साहित्यिक ज्याय् ख्यलेज्यूगु भाषाया परिपक्वता हया बिल । परिपक्व शैलीं च्वैत:गु धार्मिक विषयया थुजोगु रचनां नेपाल भाषायात आत्मविश्वास

य आत्मनिर्भर ज्वीफुगु शक्ति बिल। थ्व खँया पुष्टि यायत जि स्वे थुगु ईया गद्य उद्धरण बिया च्वने मालि मखुथें च्वं।

अन्त्यया आदि : संक्रमण : भाषाय् थुलि क्वातुगु वा यातुगु गद्य दसेंलि गद्य-साहित्ये शैलीया स्वतन्त्र विकास ज्वीत छु मानि ? भाषा वा साहित्यया दृष्टिकोणं जक स्वेगु खःसा धार्मिक विषयभूमिं छकः ह्याचांगाल धायवं गद्य मुक्त ज्वीमाः, गद्ये शैली ब्वलने माः। वास्तबे झीगु गद्य साहित्ये थुथायलाक हे चित्तधर 'हृदय', विशेष यानाः मोतिलक्ष्मी उपासिका व ठाकुरलाल अनं रत्नध्वज जोशीजुया गद्यकारया भूमिका सीदै वै। थ्वयक:पिनिगु गद्ये व प्रतिक्रिया शुरु जूगु खनेदु गुगु प्रतिक्रिया फलस्वरूप नेपाल भाषाय् स्वतन्त्र शैली-साधना सम्भव जुल। थुकथं स्वेबले मोतिलक्ष्मी व ठाकुरलालजुपिनिगु गद्ये 'अन्त्यया आदि' शुरु जुल। धार्मिक विषयभूमि त्वःतालि 'छु च्वे ! छु च्वे !' या कुत्कुति ला चित्तधर 'हृदय' जुं हे शुरु जूगु खः। थ्व 'छु च्वे ! छु च्वे !' या खोजं शुरुयाना दीसां चित्तधरजुं गद्ये छुं हे मच्वसें थःगु खोज ब्यंका दीगु मदु। तर छगू न्हूगु प्रवृत्तिया श्री गणेश यानादी-त्योंम्हेसिया रूपे 'हृदय' जुया स्थान सुरक्षित दु धायमाः। गद्ये थुगु संक्रमण कालया मुख्य विशेषता ब्वयादीह्म खः मोतिलक्ष्मीजु। वेकःया गद्ये धार्मिक विषयतत्वयात छचाखेरं वैयक्तिक व स्वानुभूत सत्यं छाय्पियातःगु दु। मेपिं स्वयाः बेकःयात विशुद्ध धार्मिक व विशुद्ध साहित्यिक गद्यया बिचे छगू मज्यूमगाःगु स्वापू धायलो। निबन्धय् विषय-चयनं वेकःया धार्मिक आस्था ब्वःसा शैली-लालित्यं वेकःया स्वभाव ध्वाथ्वीकू।

थुथायलाक **धर्मोदय** पत्रिका पिदंगु छुं ई दय्धुंकल। अले उकी शुरुशुरुई ठाकुरलालजुया **थ्व दिन, फय्ग्वारा, ध्वाखां पिने** आदि रचना पिहाँ वेगु याय् धुंकूगु खः। थ्वेकःया शैली गुलि प्रौढता दु, भाषाय् गुलि ह्मिते फुगु शक्ति दु, वा विषय निर्वाह याय्गुली गुलि थःगु पहः दु व स्वयालि धाय्गु खाःसा नेपाल भाषाय् आधुनिक वैयक्तिक गद्य-शैलीया नायः थ्वय्कः हे ज्वीमाःगु खः।

तर थ्वयूक:या च्वसा ताईतक मन्ह्यासे **नेपाल ऋतुपी** पिदने धुंका तिनि छपुत्या लेख पिह्वाँ वल (**लयूता व पूमवंगु भाजु शब्दया महत्त्व**)। थथे जुया: वेक:या क्वीगु गद्य-शैलीयात छाय्पिगु आशा छगू आशा हे जक जुया च्वन तिनि।

धर्मोदय पत्रिका पिदँसेंलि थुकी प्रकाशित गद्यांशया धार्मिक खण्ड त्व:ता: ह्लापां ह्लापांया छ्वासुगु वा नच्चागु प्रयोगयां ल्यू थ्व प्राथमिकतायात वांछ्वया: नेपाल भाषा गद्य छगू स्तर प्राप्ति यात धा:सां ज्यू। थ्व हे ईया प्राप्तियात पोचिना: छह्म न्ह्यलुवा: नाय:या रूपे रत्नध्वजजु पिदनी। वेक:यात क्वीगु भाषाय् वस्तुपरक गद्यशैलीया नाय: धाय्गुली छुं अत्युक्ति दैमखु। नेपाल भाषा गद्य शैलीकारया अभाव पूर्ति बुलुहुं रत्नध्वजुया शिष्ठ, सन्तुलित व अध्ययनं जा:गु निबन्ध पुचले जुयाच्वंदु खने दत। विषय प्रति पादनया आग्रहं शैलीया हत्या वेक:या निबन्धे मजू। अवश्य नं थ्वयूकलं ज्वनादीगु विषय उपोधैथें क्यातुगु व ग्यंगु जुयाच्वनी। निबन्धकारं व विषये थ:गु तर्क शक्तिया लिधंसाय् नाग:तुग: याय् थ:गु विशिष्ट गद्य-शैली ब्वयायंकेगु कुत: याइ। थन निबन्धकारयात तप्यंक ह्मसीके थाकु। छाय् धा:सां रत्नध्वजजुं थ:गु अहम् स्वया थ:गु तर्कसंगत् व विद्वतापूर्ण बुद्धिवादी छलफले थ:गु गद्य-शैली साधना याना दीगु सीदु। फलत: वेक:या शैली निबन्धकारया व्यक्तिवादी स्वच्छन्दता व उच्छृङ्खलताया थासे शास्त्रीय शिष्ठता व सन्तुलन, बुद्धिवादी वजन व तर्क अले स्पष्टवादी सरलता छाय्प्यू। थ्व फुक्क कारणं याना: वेक:या गद्ययात नेपाल भाषा थौंया गद्यया क्लासिक (दकले शुद्ध व परिष्कृत रूप ?) माने याय् ज्यू। उकें रत्नध्वजजु 'विषयपरक' निबन्धया नाय: जक मखु वेक:या निबन्ध पुच:त नेपाल भाषा गद्यया दापू (standard) नं ख:। विषय प्रधान निबन्ध थौंया विशुद्ध गद्यया मुख्य वास्त मखय् धुंकूसां वेक:या शैलीया विशेषतां क्वीत थ्व धायूत बाध्य या:

मुक्त गद्य : छुं प्रवृत्ति : कलात्मक प्रयोग याय् ज्यूगुकथं नेपाल भाषाय् गद्यया व्याक्क मुक्तिया ज्याय् चित्तधर 'हृदय', मोति

लक्ष्मी उपासिका अले ठाकुरलाल व रत्नध्वजजुपिनिगु **विशेष** भूमिकाया चर्चा च्वे हे ब्यने धुंकल । थन लुमंके बह:गु छगू खँ छु धा:सा वेक:पिंलिसेंतुं ने० सं० १०७० पाखे नेपा:या सामाजिक-राजनैतिक जीवने छगू उथल पुथल व:गु जुल । अथें हे नं क्वीगु भाषां न्ह्यज्याय्गु क्व:छीधुंकूगु, उकेसं थ्व उथल पुथलया पृष्ठभूमी क्वीगु भाषा-प्रतिभां स्फुरण ज्वीगु छगू अनुकूल परिस्थिति दनाव:गु खन । वास्तवे भाषाय् छगू कला-साधना शुरु जूथें उकियात ल्व:गु वस्तुस्थिति व बौद्धिक स्तर तयार जुसेंलि नेपाल भाषा गद्यं पपू छ्वी धुंकूगु भाषं ने० सं० १०७० सालं लिपायाा आवहवा थ:त त:ता प्रकारं नी धैगु सिद्ध यात । भाषा मुक्त जूथें भाषा जवा:तय्गु व्यक्तित्व नं मुक्त जुया: भाव, कल्पना व विचारया वृहद्भूमि भाषाय् दुथ्याकेत वैयक्तिकताया स्वच्छन्द लँपु चाल । अले थुकियात नसाथें **धर्मोदय** बाहेक **थौंकन्हे, नेपाल, पासा** आदि पत्रिकात नं पिदना: साहित्य-प्रतिष्ठानया ज्याय् न्ह्यचिल । गद्यं छुं प्रौढ साहित्य सृजनाया निंति मा:गु स्थिति--गथे कि छगू परिष्कृत माध्यम, थ:गु व्यक्तित्व व अहम्या स्वच्छन्द प्रकाशन याय्छिगु अनुकूलता, प्रकाशन याय्गु साधनया रूपे पत्र-पत्रिका, अले व प्रकाशित रचनात ब्वनेफुपिं पाठकवर्ग—छगूकथं नेपाल भाषाया लागि उबले बुलुहुँ परिपक्व जुल । फलत: थ्व भाषाय् थौंतक कुण्ठित जुयाच्वंगु सृजनाशील शक्ति व प्रतिभा छकोलं स्फुरित जुया: कचामचा कया वने फत । ने० सं० १०७० यां ल्यू नेपाल भाषाय् प्रयोगया छगू लहर वल गुकिं नेपाल भाषा गद्यं बहुमुखी विकासया लँपु चाल । काव्यक्षेत्रे थ्वयां ह्लापा नं नेपाल भाषा न्ह्यचिले धुंकूगुलिं काव्ये लिपा जूगु प्रयोग स्वया: नं उपो गद्यं व:गु क्रियाशीलता व गतिविधि क्वीत थ्यू । उपन्यास, कहानी, गल्प व निबन्धया विभिन्न विधाय् गद्य-शक्तिया प्रयोग जुयानं निबन्धे दुने नं विषय-प्रधान वा शैलीप्रधान जुया: गगुं भावपरक, गुगुं कल्पना—प्रधान, गुगुं विचारात्मक जुया: क्वीगु गद्य-धुकू जायावं च्वन । गद्यया मुक्तियां ल्यू क्वीगु

साहित्ये छगू ह्यूःख्वाः वःगु खने दु । छाय् धाःसां आवंलि गद्ये शैली-साधना व आत्म-प्रकाशन छगू दुग्यःगु प्रवृत्ति जुयावन ।

मूसःगु निबन्धं (essay par excellence) गद्ययात वास्तविक अर्थे 'मुक्त' याःगु ख्रीसं प्रेमबहादुर कसाःजुया गद्ये जूगु कुतलंलिसें बांलाक चाइ । थन भाषा व शैली विषयवस्तुया निरंकुशतां स्पष्ट हे मुक्त जूगु खने दु । कसाःजुया ह्लापा नं वेकःया थें ज्याःगु आत्मानुरागं ग्वाकातःगु प्रवाहमय व स्वतन्त्र गद्यया फुटकर प्रयोग जूगु दयूफु । तर थ्व शैलीयात ब्वलंकाः विशेष वेकलं हे लिपायापिं गद्यकारतय्त न्ह्यथना दिल । कसाःजुया विशेषता थुकी हे दु । गद्ययात कविताया स्वच्छन्द प्रवाह बियाः थःगु वैयक्तिक दृष्टिकोणं छगू विषयया नागःतुगुः यानाः, गनं रागात्मक, गनं काल्पनिक तँसा बियाः, पाठकनाप थिथि खँह्ला बह्ला याय्थें गनं छ्वंति हे पहः मकासें थःगु सत्ता कायम याय् फुगु वेकःया शैलीया गुह्य खः । कसाःजुया निबन्धे गद्य बांलाक मुक्त जुल छाय् धाःसां थन विषयबस्तु अलग्ग शैली-साधनाया कुतः जूगु दु, थन ह्लिया ह्लिथं ह्लाइगु भाषाया हे साहित्यिक प्रयोग जूगु दु । थुगु दृष्टिकोणं स्वय्बले कसाःज्वी वयाः ख्रीगु भाषाया व कुतः पूवन गुगु पं० निष्ठानन्द व जगतसुन्दर मल्ल निसें शुरु जूगु खः ।

गद्ये निबन्धया गुगु धारा कसाःजुं न्ह्यथना दीगु खः उकिया ग्वःज्वनाः न्ह्याज्याःवनाच्वंपिं ल्याय्ह्म गद्यकारत ह्म मजू इपिंमध्ये नीलवीरसिं कंसकार, ठाकुरमान शाक्य, भुवनमान कायस्ठ, पूर्णवहादुर वैद्य, पद्मरत्न तुलाधर आदिया नां काय् बहः जू । थ्वय्कःपिनिगु निबन्धे आत्मप्रकाशनया कुत्कुति गुलि तीव्र खनेदु, भाषाय् गुलि दखल सीदु वा विषयवस्तुया गुलि वृहत् अवलोकन जूगुदु उलि कसाःजुं लिपाया गद्ये जक दय् फै । तर थ्व ल्याय्ह्म गद्यकारतय्गु अध्ययन, अनुशीलन व अनुभूति क्षेत्र व्यापक खने दयाः सम्वेदनशीलतां फूचाःगु ग्यसुलाःगु शैली निबन्ध सृजना जुयाच्वंगु दु । कसाःजुया चिन्चीह्वाःगु निबन्धे विषय-प्रवेश

गुगु निस्फिक्रिता दु वा शैलीइ हे नं गुगु प्रवाह् दु वया थासे थ्व पुच:या लेखकपिसं विषयानुभूतिया आत्मीय व विस्तृत प्रकाशन यायुत सं ।

थ्वयां ल्यू नेपाल भाषा निबन्धे बांलाक प्रयोग जुयाच्वंगु छगू विशेष लोकप्रिय कित्ताया च्वखँ ख: सांस्कृतिक निबन्ध वा सांस्कृतिक विषये च्वयात:गु थरो थरीया निबन्ध । थ्व पुचले च्वंपिं निबन्धकारतयुसं विशेषत: चिचीह्रंचागु विषय-वस्तु कया: उकिया लिधंसाय् नेपा:या सांस्कृतिक गौरव सुगम व सरल भासं चर्चा याना वैच्वंगु दु । थ्वयुक:पिनिगु निबन्धया शैली सरस जुया: विषयया स्वकीय निर्वाह् जूगुलिं थुजोगु निबन्धया नं आपालं अपील दैच्वन । मा० हेमलाल जोशी, सत्यमोहन जोशी, फणीन्द्ररत्न वज्राचार्य, पुण्यरत्न वज्राचार्य, छुं छुं निबन्धे माधवानन्द वैद्य आदिं थुगुकथंया सांस्कृतिक विषय-प्रधान निबन्धपाखे च्वसा न्ह्याका-च्वंगु सीदु । थ्वयुक:पिनिगु सांस्कृतिक निबन्धे शैली व विषयवस्तुया दथा:गु सामञ्जस्य स्थापना जूगु दु । अफ वयां उपो, शैली-प्रधान निबन्धया आपालं धैथें उछृङ्खलता थुकी मदु । बरु थ्वयुक:पिनिगु निबन्ध भावनात्मक वा कल्पनापरक मजुसे वर्णणात्मक जूगु खने दु ।

आत्म प्रकाशनया कुत्कुतिं वा सांस्कृतिक सजगतां प्रेरित जुया: च्व:गु निबन्धे छुंकथं निबन्धकारया व्यक्तित्वनाप पाठकया आत्मीय सम्बन्ध स्थापना याय् थाकु मजू । तर ईश्वरानन्द, जगत-बहादुर जोशी वा न्हुच्छेबहादुर 'कमल' जुपिं थें निबन्धे गहन दार्शनिकता दुथ्याकेत स्वैपिनिगु गद्ये आत्मीयता वा रचनाकारया अहम् स्वया: नं उपो वस्तुनिष्ठ निरपेक्षता, कल्पना वा भावनाया रागतत्व स्वया: विचार जगत्या अनुशीलन उपो पिज्व: । चिन्तन-प्रधान जूसां थन शैली छगू गौण तत्व मजूगुलिं थ्वयुक:पिसं दर्शनया न्ह्य:ने निबन्ध-कलायात त्याग याना मदिइ । तर चिन्तनया कयातुगु कु कोमब्यूसे थ: ज:ख: चिचीधंगु विषयवस्तु ज्वना: उकी सामयिक (topical) मू दुगु छगू विशेषकथंया निबन्ध शुरु

यानादीपिं खः कुलधर्मरत्न तुलाधर, सुदर्शन श्रामणेर, सूर्यबहा
,पिवाः' आदि । अथे हे व्यंग व हास्य-प्रधान निबन्ध ह्लापां ह्ला
च्वयाः थुगु क्षेत्रया अभाव छुंकथं पूर्ति यानादीपिं खः कृष्णचन्द्र
प्रधान, सुदर्शन श्रामणेर, केदारनाथ न्यौपाने, तेजेश्वर बाबु ग्वंग
खतु, आः थत्थें व्यंगात्मक व हास्यपूर्ण निबन्ध क्वीगु भासे ब्वमल
धाःसां ज्यू अथेजूसां थ्वयूकःपिनिगु कुतः थुखेर स्तुत्य जू । नेप
भाषा गद्य थ्व निगू-प्यंगू ल्येहेँपूगु प्रवृति त्वःता, स्वर्गीय हृद
चन्द्रसिं प्रधान, गजसुन्दर प्रधान, चित्तरञ्जन 'नेपाली', प्र
भैरवबहादुर प्रधान, कृष्णबहादुर आदिपिसं नं द्वले सले सां
भाषाय् निबन्ध क्षेत्रयात छुंकथं ग्वाहालि याःगु दु धायूमाः ।

निबन्ध साहित्यं पिने नेपाल-भाषा गद्यया ग्यसूलाःगु प्र
यानाः थःगु शैली ब्वयाच्वंपिं लेखकत ह्म हे धायूमाः । तर
मध्ये नं माधवलाल कर्माचार्य, ईश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्य, कृष्णचन्
प्रधान व छुंकथं मथुराकृष्ण सायूमिजुया नां न्ह्यथने छि । थ्वय
पिसं नेपाल भाषा गद्य थःथःगु क्षेत्रे (आलोचना, नाटक, कहानी
थःथःगु कथंया शैली साधना यानाः नेपाल भाषा गद्य न्हू
नमूना ब्वयाच्वंगु दु । नेपाल भाषा गद्य-शैलीया विद्यार्थी थ्वय्
पिन्त बेवास्ता याय् फैमखु ।

थुकथं थनतक वयाः स्वय् धुंकाः क्वीत स्पष्ट ज्वी गु
क्वीगु गद्ये विभिन्न रूपया कचामचा कयावंसां निबन्ध-साहित
क्षेत्रे क्वीसं पुलेमानिगु यक्को हे त्वाथः दनि । छुं मखुसां
निबन्ध-साहित्ये यक्कों पूमवंगु अङ्ग दनि गथे कि हास्य, व्य
चित्रण, चरित्र-प्रधाननिसें कवितात्मक निवन्ध (lyrical essa
क्वीगु निबन्ध नच्चा हे तिनिसं थुकी बुलुहुँ स्थूल विषय-व
कारोवार त्वःताः सूक्ष्म अनुभूतियात द्योतन यायूगु कुतः
माःगु खने दत । कविताया सूक्ष्म रागानुभूति व कल्पना
स्वच्छन्दता, नाटकया क्रियात्मकता व नाटकीयता,
उपन्यासया औपन्यासिकता व वृहद् मानवीय तत्व, कहानी
शिल्पकारिता क्वीगु निबन्धं ग्रहण यायूगु ई त्यल । थु

शुभ लक्षण धँथें क्री निबन्धकारत बुलुहुँ शैली-सजग जूगु खने दु। जीवनया मू-ख्यलं ल्ह्यया ह:गु तिख्खर अनुभूतियात दुथ्याका: अध्ययन व अनुशीलनया लिधंसाय् शैली-साधना शुरु जूसातिनि क्रीगु गद्य साहित्य स्वय्जिया वै। क्रीगु गद्य-साहित्यया भविष्य कथाकार वा उपन्यासकारतय्गु ल्हाती जक मखु, ल्याय्ह्म निबन्ध-च्वमितय्गु ल्हाती नं दु। अले क्रीगु गद्यया समृद्धि जक क्रीगु काव्य न्ह्यज्याय् फै। छाय्धा:सां उच्च साहित्य-सृष्टिया प्राथमिक आवश्यकता खः प्रौढ गद्य-शैलीया अस्तित्व। अस्तु!

जन्माष्टमि १०८३

नेपाल भाषाय् आलोचना

नेपाल भाषाय् आलोचनाया पृष्ठभूमि : नेपाल भाष
दकले पुलांगु प्राप्य लिपिवद्ध दसि गुलि न्ह्यःया खः जिं बां
मस्यू । देवनागरी लिपि नालाः थासा आखलं सिद्धिदास महाजु
पिकाय् न्ह्यः सलंसः दँतक थ्व भाषाय् थःगु हे लिपिं हस्तलि
रूपे आपलं सफू पिकयातःगु दु । अभिलेख, सन्धिपत्र व शं
लेख त्वःता थुकथं हस्तलिखित रूपे च्वयातःगु सफूत
शास्त्रादि (ज्योतिष, भैषज्य, राजनीति, धर्म, नीति), पु
महात्म्य, ब्यूह, जातक, अवदान, उपाख्यान, बाखं, तुतः, वंशा
प्याखं, म्ये, पूजा व कर्मकाण्डया विधि आदिया सफूत यक्को
दु । नेपाल भाषाया प्राचीनता विषये भाषाविद्तय्‌गु दथ्वी
मत खनेमदु । अथेहेतुं थ्व भाषाया वाङमयकुथि तःमि
खँय् नं सःस्यूपिनिगु दथ्वी मतभेद मदु । वीर पुस्तकालय, ं
लाइब्रेरी, बृटिश म्यूजियम, केम्ब्रिज विश्वविद्यालयया सफू-
अले जर्मनी, रोम, कोपनहागन, मास्को, लेनिनग्राद व अमेरि
नांजाःगु सफू–संकलने नेपाली भाषाया गुलिखे हस्तलिखित
दु धैगु खँ अनया क्याटलग प्वीका स्वःसा यच्चुक सीदै । अ
यल व ख्वपया छेँखा व आगं पत्ति गुलि थुजोगु सफू स्व
तःथाय् किलं नया च्वन ज्वी उकियागु ल्या सुनां मतःनि ।

नेपाल भाषाया हस्तलिखित वाङमयया थ्व बृहद् व
कुथी छु दु छु मदु धका स्वय्‌गु भाषाविद् व इतिहासविज्ञ
ज्या जुल । जिगु ह्लाःते दुगु सीमित ज्वलंया लिधंसाय् धाय्‌गु

नेपाल भाषाया थ्व हस्तलिखित वाङमय सृजना-प्रधान वा सृजनात्मक मूल्यवोध ज्वीगुकथंया खनेमदु । मेखतं धाय् धा:सा, क्वीगु भाषाय् रचित सफूत मध्ये आपा सफुली क्वी आज्जुपिनि सृजनामूलक प्रवृत्ति स्वया: उपो धार्मिकता वा नैतिकताया व्यावहारिक वास्ता खनेदु । उकी थ:थ:गु जीवनया तिख्खर अनुभूति प्रेरित जुया: पिदनीगु सृजनाया वैयक्तिक कुत्कुति खने मदु । नेपाल भाषा वाङमये साहित्य अर्थात् विशुद्ध साहित्यया मात्रा गाक्कं ह्म खनेदु । उकीसनं विशुद्ध सृजना–प्रधान काव्य क्वन ह्म । नेपाल भाषां नेवातय्गु जातीय संस्कृती व्यावहारिक व रचनात्मक सक्रियता क्यना व:गु बांलाक सीदु । तर थ्व जातिया मंका–चेतनां सृजनामूलक रूप कया: काव्य व साहित्ये विविध कृति जुया: क्वस्व: व:गु खनेमदु । विशुद्ध साहित्यया सुलचं स्व:सा क्वीसं छ्यों धस्वाना च्वनेगु छुं थाय् क्वीगु वाङमयं ब्यूसा व थाय् नाटकं जक ब्यू । छाय्धा:सां काव्य, म्ये, प्याखं वा नाटक आदि सृजनात्मक कृतित मध्ये दकले आपा नाटक व दकले ह्म काव्य खनेदु । मल्लकालीन नेपाले सामाजिक कर्मकाण्डया लागी नाटकया आपालं महत्वपूर्णगु भूमिका दुगु जुया च्वन । क्वीगु वाङमये गीतिकाव्य वा महाकाव्य स्वया: प्याखं उपो दुगु छगू कारण थ्व नं खै । छाय्धा:सा प्याखंया थुकथं गुगु व्यावहारिकता व नैतिकताया सक्रिय भूमिका दुगु ख: उकथं काव्यया दय् फैमखु ।

इतिहासकारतय्गु धापूकथं नेपा-गाले मल्लजुजुपिनिगु पाले नेपाली कलाथें तुं नेपाल भाषा वाङमयया निंतिं स्वर्ग-युग ख: । थुगु इले लाय्कुली हिन्दू धर्म, संस्कृत भाषा व संस्कृत पण्डिततय्गु कदरं याना: नेपाल भाषाय् संस्कृतयागु त:धंगु प्रभाव ला:गु दु धैगु खँ उबलेया अभिलेख, सफू व प्याखनं बांलाक क्यं । आर्य संस्कृति, हिन्दू धर्म व संस्कृत भाषाया थ्व प्रभाव नेपा-गाले लिच्छवी जुजुपिनिगु पालंनिसें हे दुहाँ वय्धुंकूगु ख: । तर मल्लजुजुपिनिगु पाले थ्व प्रभाव वाङमये व प्याखं साहित्ये गुलि यच्चुक सीदु उलि

ह्नापां सीमदु । नेपाल भाषा वाङ्मये नाटकया प्राधान्य नं शायद संस्कृत साहित्यया प्रत्यक्ष वा परोक्ष प्रभाव ज्वीफु । छाय्धाःसां, संस्कृत साहित्ये नं दकले ग्यसूलाःगु अंग नाटक हे खः । संस्कृत साहित्यलिसे थुलि सत्तिक वय्धुंका नं नेपाल भाषाय् सृजनाया स्फूरण जूगु खनेमदु । थथे जूगुलिं ञीगु भाषाय् ब्वलंगु वाङ्मये छगू एकांगिपन खनेदु धैगु शंका याय् छि । संस्कृत साहित्ये काव्य व नाटकया विषये उत्कृष्ट सैद्धान्तिक चर्चा, ब्याख्या, मीमांसा व समालोचनाया परम्परा दु । रस, अलंकार व ध्वनिया विषये सैद्धान्तिक विवेचना, काव्य व नाटकया विभिन्न तत्वया दिग्दर्शन संस्कृत साहित्ये विकसित रूपे जूगु खनेदु । भरतमुनि, आनन्दवर्धन, राजशेखर, मम्मट भट्टपिनिगु कृती साहित्यया स्वतन्त्र मूल्यांकन याय्गु पृष्ठभूमि ब्वलंगु दु । संस्कृत साहित्यनाप थथे क्वातुगु सम्पर्कं वय्धुंका नं संस्कृत भाषाय् थ्व विकसित अंगपाखे नेपाल भाषा विमुख जूगु सीदु । जिं गनतक माला स्वय्धुन नेपाल भाषा वाङ्मये साहित्यया सैद्धान्तिक वा व्यावहारिक पक्षयात कयाः गन्थन यानाः च्वया-तःगु मौलिक वा अनूदित सफू ध्वधूगु मदुनि । काव्य व आलोचनाया सम्बन्ध वस्तु व किपाया सम्वन्धथें तु खः । वस्तु मदय्कं किपा दै मखु । नेवातय्सं थः प्रवीण जूगु कलाय् (गथे कि वास्तुकला, काष्ठकला, मूर्तिकला व चित्रकला) थःगु भासं सफू च्वयाः थःगु शिल्प-दक्षताया प्रमाण ब्वया थकूगु दु । नेपाल भाषा वाङ्मये नाटक गाकं दयाः नं नाटकया विषये व्याख्या, टीका, मीमांसा वा सैद्धान्तिक चर्चा मजूसा थुकिया छुं कारण दै । जिं स्वे मल्लजुजुपिसं व इमि पाले च्वःगु नाटकत साहित्य-साधना वा भाषा-परिष्करणया छगू मू-स्वरूप मखसे सामाजिक कर्मकाण्ड व धार्मिक उपासनाया छगू अंग जूगुलिं वा थुजोगु उपासनां अलग्ग जूसां छगू ख्यालःथें (entertainment) जूगुलिं नाटकया स्वतन्त्र चर्चातकं मजूगु ज्वीमाः । अर्थात् नाटकयात नी यानाः छगू स्वतन्त्र साधनाया रूपे मकाःगुलिं

उबलेया नाटक नं क्वा-घासाथें जुया च्वन [ब्वना स्वयादिसँ–जुजु जयप्रकाश मल्लया **रत्नेश्वरी प्रादुर्भाव**]। गुगु अर्थे **विक्रमोर्वशी**, **अभिज्ञान शाकुन्तलम्** वा **मालविकाग्निमित्र** यात स्वतन्त्र कला-कृति धाय् छि अथे हे धाय् लोगु नाटक नेपाल भाषाय् गोपु दु जि मस्यू । अथेजूसां नेपाल भाषा वाङ्मये सृजनामूलक पक्ष गाकं वमला धैगु खँ यच्चुक सीदु । साहित्य सृजना मज्वीकं समालोचनाया स्वतन्त्र सत्ता दय् फैमखु । नेपाल भाषा वाङ्मये समालोचना, साहित्य-दर्शन, काव्य, रस, ध्वनि, अलंकार, नाटक आदिया चर्चा मदुगुलिं नं थ्व सिद्ध जूवै कि छीगु भाषाय् छी आज्जुपिनिगु ज्या रचनात्मक जुया नं सृजना-प्रधान मजू; सफू तःगू दया नं साहित्य ह्म हे जक दु; छी आज्जुपिं प्रतिभाशाली जुया नं व प्रतिभा थःगु भाषाय् आपालं आसाकुतिकथं जक पिब्वया-थकूगु दु ।

नेपाल भाषा वाङमय ऐतिहासिक दृष्टिकोणं गाकं महत्वपूर्ण खः । थ्व भाषा नेपादेया छगू प्राचीन व समृद्ध भाषा खः । तर भाषा साधन जक खः, साहित्य छगू साध्य । भाषा भाषा हे जक खः साहित्य मखु । छगू भाषाय् रचित ग्रन्थं उबले साहित्यया नां काइ गबले थुकी सूक्ष्मानुभूति परिपक्वगु साहित्यिक अभिव्यञ्जना जुयाः 'सत्यम्' व 'शिवम्' जक मखु 'सुन्दरम्' या मापदण्डयात नं थाय् दै । थुजोगु ग्रन्थ निर्जीव सफू, किलं नकाः स्वथना तैगु सफू, मजुसे सजीव साहित्य जुयाः छगू जातिया सामूहिक चेतनाया छगू अंग नं ज्वी । अले थुजोगु साहित्य–– यदि छगू जातिया थुजोगु सजीव साहित्य युगयुगंनिसें दुसा–– न्ह्यागु हे राजनैतिक दमन, सामाजिक संकट व संक्रमण काल पुला नं वर्तमानयात थःगु जीवित रूप ब्वया च्वनी । थुजोगु साहित्यया थाय् लोकहृदये सुरक्षित जुया च्वनी, जातीय जीवनया नसानसाय् फूचाना च्वनी । इतिहासया ततःधंगु घच्चाघमासान पुला नं वाल्मीकिया **रामायण**, कालिदासया **मेघदूतम्**, एस्किलसया **अगामेम्नम्**, शेक्सपीयरया **जुजु लियर** आदि कृति छीगु नुगले थौं नं उलि हे थी फुनि गुलि

थुमिसं थ:थ:गु इले थिल ज्वी ।

नेपाल भाषा वाङमये थौं नं साहित्य धाय् फैगु, उगु इलेया भावलोकनाप क्रीत क्वाटुगु सम्पर्के यंकीगु कृति आपालं ह्म खने-दु । थुजोगु कृतिया अभावे स्वतन्त्र आलोचनाया परिपाटि ब्वलनीगु सम्भावना ह्म ज्वीगु हे जुल । वस्तु मदय्कं किपा गनं दै ? सृजनाया न्ह्य: आलोचना दैमखु । उकें नेपाल भाषा वाङमये आलोचनाया सफू, साहित्य वा रस-अलंकार-ध्वनि आदि सम्बन्धी सफू मदुगुली छु आश्चर्य ज्वी मा:गु मन्त । आलोच्य विषयया हे स्वतन्त्र अस्तित्व मदुसा आलोचनाया गनं दै ? नेपाल भाषा वाङमयया विषये थ्व हे सन्दर्भे धाय् मा:गु छगू मेगु खँ नं दनि । नेपा-गाले मल्लवंशया पतन जुसेंलि नेपाल भाषा व वाङमययात लाय्कुली उलि थाय् मन्त गुलि ह्लापा थ्वैत दु ज्वी । थ्वयां लिपा नेपाल भाषा वाङमयया परम्पराय् क्रमवद्ध सिलसिला चब्बुना: थ्योंमथ्यों २०० दँ तकयात थ्व भाषा सक्रिय रचनात्मक ज्यां मध्यान्तरे लुकूब्यूगु सीदु । जुजु जयप्रकाश मल्ल व रणजीत मल्ल-पिनि पतनं लिपा क्रिष्टाव्दीया नीगूगु शदी सिद्धिदास महाजुं थासा आखलं सफू पिमकातले नेपाल भाषा वाङमये छु जुल ज्वी धका तप्यंक धाय् थाकु । अन्वेषण व तथ्यपूर्ण खोज व तर्कया लिधंसाय् जक थ्व ख्यूँगु अध्यायखात ध्वाथ्वीके फै । थौं क्रीसंला खालि थुलि जक खना च्वना—थ्व १५०।२०० दँया दथ्वी नेपाल भाषा वाङमयया क्रमवद्ध सिलसिला चब्बुत गुकिं याना: क्रीसं थौं थ:गु लिपि त्व:ता: देवनागरी नाला च्वना, गुकिं याना: सलंस: दँतक च्वय्गु ज्याय्, ब्वनेगु ज्याय् व ब्वंकेगु ज्याय् प्रयोग मजूगुलिं साहित्यिक दृष्टिकोणं नेपाल भाषा क्रण्डै ल्याटिन वा संस्कृत थें मृत भाषा ज्वीधुंकूगु ख: । तातक नेपाल भाषाला खालि खँलाबलाया भाय्थें जक जुया: रचनात्मक-साहित्यिक दृष्टिकोणं निष्क्रिय ज्वीधुंकूगु । थ्व भाषापाखे उब्लेया शासकतय्गु कुदृष्टिला मब्यंगु हे जुल । तर गुगु भाषाय् छगू युगे ग्यसूला:गु कृति पिहाँ वया: छगू शिष्ठ भाषा ज्वीधुंकूगु ख: व

भाय् छु ई लिपा खालि खँलाबलाया भाय् जक जुयाः म्वाना च्वंगु थ्व इतिहासया दुर्घटना जुल । थ्वयां उपो, शायद न्हापां निसें थःगु भाषा पाखे नेवातय्गु दृष्टि सृजनामूलक मखसे खालि व्यावहारिकतां त्यला तःगु जूगुलिं नं राजनैतिक विषमताया इले नेवातय्त थःगु भाय् पाखे विमुख याना ब्यूगु दुथें च्वं । राणातय्गु जहानिया शासनया इले खःज्यूपिं नेवातय्सं थःगु भाय्यात हाकुतिनाः थःथःगु छें परवतिया खँल्हाय्गुली आपा गौरव ताल ।

भाषानुरागया युगे आलोचनाः नीगूगु सदीया पूर्वार्द्ध: क्रिष्टाब्दीया नीगूगु सदी नेपाल भाषाय् निगू तःधंगु खँ जुल । दकले । न्हापांला नेपाल भाषां थःगु पुलांपुलांगु मौलिक लिपि त्याग यानाः देवनागरीयात नाल । थ्व पलाः छीत उबलेयापिं मनीषित बाध्य धैथें जुल । छाय्धाःसा यदि नेपाल भाषायात म्वाकेगु खःसा लिपियागु मोह याना च्वनां लाःगु मखुत । पुलांगु लिपि ह्मस्यूपिं ह्मजुयां वना-च्वंगु छथी, अले आखः थाय्गु समस्या मेगु हे दनि । थ्व फुक्क विचार यानाः पं० निष्ठानन्द, सिद्धिदास महाजु व माष्टर जगतसुन्दर मल्ल-जुपिसं थःथःगु सफू थासा आखलं देवनागरी लिपी पिकया दिल । वय्कःपिंगु थ्व दूरदर्शितां च्यूगु पलाखं यानाः नेपाल हानं हृष्टपुष्ट जुयाः थौं स्वस्थ ख्वालं पुयाः शिक्षित समाजे दना च्वन । थनंलि नेपाल भाषा खँलाबलाया भाषा जक मजुसे हानं साहित्यिक सृजनाया माध्यम जूवल । नीगूगु सदीया पूर्वार्द्धे ब्वलंपिं नेपाल भाषा साहि-त्यया थांत फुक धैथें उकें भाषानुरागया युग-धर्म व युग-सत्यं न्वाका वैच्वन । पं० निष्ठानन्द, सिद्धिदास महाजु, माष्टर जगतसुन्दर मल्ल व योगवीरसिं जक मखु, धर्मादित्य धर्माचार्य, शुक्रराज शास्त्री, वैकुण्ठप्रसाद लाकौल, चित्तधर 'हृदय', महानाम 'कोविद' आदि नं भाषानुरागं प्रेरित साहित्यिकत धाःसां छु पाइ मखु । वय्कःपिंगु च्वसां भाषानुरागया आग्रह गुलि पिज्वः उलि व्यथित, सिद्धिचरण, यमि वा प्रेमबहादुर कसाजुपिंगु कृती पिमज्वः । भाषानुरागया युग नेपाल भाषाय् विशुद्ध साहित्य-साधनाया लँप्वी नःलि तर क्वातुगु पलाः खः ।' ९७ सालया जेलकाल ह्नापा नेपाल भाषाय् समालो-

चनाया लागि ग्यसुला:गु विषयवस्तु मदुगु मखु । अयूनं भाषानुरागया थ्व युगे साहित्यिकतयूगु प्रवृत्ति भाषाप्रति भावुकता ग्वानाच्वंगुलि उगु इले आलोचना थेंज्यागु बौद्धिक क्रियाकलाप मज्वीगु स्वाभाविक खः । भाषानुरागं प्रेरित लेखकं थुगु नसंचा इले समकालीन साहित्यिकत पाखे मिखा ब्वयूगु त्वःताः नेपाल भाषा वाङमयया गौरव-गाथा च्वयूगु स्वैगु स्वाभाविक जुल । उकें स्वर्गीय धर्मादित्य धर्माचार्यजुं दकले ह्लापा मेगु छुं यायूगु पलेसा थःगु लेख 'नेपाल भाषा व थ्वया साहित्य' स नेपाल भाषा वाङमयया लुंसिया-किपा किया दिल । धर्मादित्यजुया थ्व लेखे थुगु युगया उपलब्धि जक मखु कमजोरी नं बांलाक सीदु । थ्व लेखं नेपाल भाषा वाङमयया गौरव क्योंथें थुकी थः समकालीन साहित्यया छुं हे चर्चा मदु । उलि जक मखु धर्मादित्य धर्माचार्यजुं नेपाल भाषाय् थःगु वाङमयया गौरव-गाथा च्वयाः लुधंकेगु परम्परा नं थना थकादीगु दु । अथे धका कृतघ्न जुया धर्मादित्य धर्माचार्यजुया थ्व महत्वपूर्ण लेखयात जि अपरिपक्व आलोचनाया रूपे ब्वनागु मखु । थ्व आलोचना मखु । धर्माचार्यजुया इले सुनानं आलोचना च्वयू फैमखु । छायूधाःसां वयूकः वा वयूकःपिन्त प्रेरणा ब्यूगु युग–धर्म खः भाषानुराग । भाषानुराग छगू भावनात्मक प्रेरणा खः । आलोचनाया लागि भाषानुराग पर्याप्त मजू । भावनात्मक सहृदयता लिसें थुकिया लागि छुं मखुसां बौद्धिक निष्पक्षता व समदृष्टिया आवश्यकता जुल । आलोचना छगू वस्तुपरक व निरपेक्ष चिन्तनया उपज खः । 'जय मां भाय्' व भावुकतां आलोचनाया जन्म ज्वी मखु । भाषानुराग व विशुद्ध साहित्य-साधनाया दथ्वी गाकं भेद दुथें वाङमय-गाथा व आलोचनाय् नं गाकं भेद दु ।

नीगूगु सदीया पूर्वार्द्ध य् जूगु साहित्यिक प्रयोगया छगू कथंया चर्चा श्री चित्तधर 'हृदय' जुया सफू **झीगु साहित्य** (१०७४)-य् जूगु दु । 'हृदय' जुं थ्व सफूयात आलोचना धका नाला मदिसे खालि 'नेपाल भाषा साहित्यया इतिहास सम्बन्धी लेखया संग्रह' धैदीगु स्वाभाविक खः । धर्माचार्यजुं गुकथं थःगु लेखे नेपाल भाषा वाङमयया गौरव-गाथा च्वया थका दिल वहे परम्पराय् 'हृदय'जुं थःगु

सफुली थः पूर्वज व समकालीनपिंगु चर्चा याना दिल । यदि पूर्वजपिनिगु गौरव-गाथा समालोचना ज्वी फैमखुसा थः समकालीनपिंगु रोचक चर्चा (nostalgic reminiscence) नं आलोचना खैमखु । 'हृदय'जुया सफुली भाषणं निसें जीवनी, परिचय व भूमिका तक नं थ्याःगु दु । थुकी आलोचकं ज्याय् ख्यलीगु तथ्यांक यक्कों मुंवःगु दु । तर उकिया आलोचनात्मक प्रयोग व मनन मजूगुलिं 'हृदय'जु साहित्यया इतिहासकार वा आलोचकयात तथ्यांक संकलन यानाबीह्म (enumerator) थें खने दत । आलोचना तथ्यांक-पुचः मखु; आलोचना व्याख्या, विवेचना व तुलनाया लिधंसाय् ज्वीगु मूल्यांकन खः । यदि 'हृदय'जुं च्वःगु सफू विशुद्ध आलोचना मखुसा थुकी अजुगति चाय् माःगु छुं मदु । छाय्धाःसां वय्कःयागु साहित्यिक पृष्ठभूमि निर्माण जूगु युग भाषानुरागया मध्ययुग खः । थ्व युगया नसा नसाय् छगू जक धून फूचायाच्वन । व धून खः नेपाल भाषाया गौरव– ह्निगः व थौं नेपाल भाषाया गरिमा । आलोचकयात थःगु भाषाप्रति आत्मीयता अवश्य माः तर आलोचकं विषयवस्तुं प्रभावित जुयाः समालोचना च्वय् फैमखु । आलोचकया भाषा नाप दुगु आत्मीयतां भाषा साहित्ये दुगु कमिप्रति विमुख ज्वी मखु । आलोचना भाषा व साहित्यया प्रशस्ति मखु । सन्तुलन हे आलोचनाया आत्मा खः छाय्धाःसां मूल्यांकन हे थुया मूज्या खः । 'हृदय'जु व वय्कलं ज्वनादीगु विषयवस्तुया दथ्वी थुलि आत्मीय भावनात्मक सम्बन्ध दु कि वेकलं थ्व विषये (सिद्धिदास–निष्ठानन्द–योगवीर–लाकौलपिंगु उपलब्धि) समदृष्टि तयाः च्वसा छ्यलेगु अःपुगु ज्या मखु ।

नेपाल भाषाय् आलोचनाः छगू नःलि स्वनाः खतु **बुद्धधर्म व नेपाल भाषा** पत्रिका ने. सं. १०४७ सं पिदँसेंलि थ्व भाषाय् छगू पत्रिका नं दत । अले आलोचना ब्वलनेत माःगु ज्वलं प्राथमिक अवस्थाय् शुरू जूगु खः । तर नीदँ लिपा ने. सं. १०६७ कौलां **धर्मोदय** पत्रिका पिदँसेंलि तिनि आलोचनायात माःगु पृष्ठभूमि पूवंगु खनेदु । **धर्मोदय** पत्रिका **बुद्धधर्म व नेपाल भाषा** स्वयाः उपो

प्रतिशत साहित्यिक पत्रिका जू वल । अनंलि नेपाल भाषाय् जेलका ल्यू विशेषयानाः काव्यक्षेत्रे **सुगत सौरभ, अर्हत्‌नन्द, सीस्वां, प्रतीक्षा, ख्वबि प्यागु म्ये, दिवस चित्र, वनवासया छगू खँ, ख्वबि** आदि काव्यलिसे गाकं आलोच्य विषयवस्तु सृजना जुल । अथे छे महानाम कोविद, महाप्रज्ञा व अमृतानन्द भिक्षुजनपिंगु अमूल्य परिश्रम स्वरूप नेपाल भाषा गद्य नं गाकं यात्तुगु ज्याभः जुयाः पिहाँ वल । शायद थ्वया ल्यूल्यू मित्रराष्ट्र भारते वःगु (गनं **धर्मोदय** पिदनेगु यात) राजनैतिक परिवर्तन व सामाजिक जागरणं **धर्मोदय** या सम्पादक व लेखक परिवारयाके नं माःगु आत्मसात् सजगता दुपि ज्वीमाः । प्रत्यक्षकथं २००७ लिपा नेपाले नं राजनैतिक–सामाजिक उथलपुथल वल । फलस्वरूप, आलोचना विकसित ज्वीत माःगु ... जक मदुनिगु बौद्धिक स्वच्छन्दता नं '०७ साल लिपा वल । नेपाल समाजे स्वच्छन्दता लिसें आत्मसात् सजगता '०७ लिपा तिनि ... वःगु खनेदु । उकें तिथिया हिसाबं नेपाल भाषाय् आलोचना **धर्मो**... या २१।२२ अङ्कय् पिहाँवःगु भाजु रत्नध्वज जोशीया लेख 'धर्मोदयया कहानीत' (ने. सं. १०६९ बछला व दिल्ला–ईस्वी १९४९ जून–जुलाई) निसें जूगु खःसां वास्तवे आलोचनाया विधिवत् शुरु ०७ लिपा हे जुल धाःसां ज्यू । जि गनतक स्यू रत्नध्वज जोशीजुया उपरोक्त लेख नेपाल भाषाय् आलोचना च्वय्‌गु दकले ह्लापांया कुतः खः । थ्व लेख तःखें स्वःसां महत्वपूर्ण जू । थ्व लेखया ल्यूने नेपाल भाषाय् छुं परम्परा वा परिपाटी मदु । नेपाल भाषाय् माला स्वः... कवि, नाटककार, बाखंच्वमि, निबन्धकार फुकसियां थः छगू नं ... अनुरूपया पूर्वज लुया वै । तर न्ह्यलुवाः आलोचक ह्लाःनाः मदुगु ब्रह्मा थें एकलालब्वे जुयाः दना च्वन । वैगु सत्ता स्वनिर्मित जुया च्वन । छायधाःसां आलोचना नेपाल भाषाय् सर्वथा न्हूगु प्रवृत्ति खः । भाषा–केबे थ्व नःलि-स्वनागु स्वां जुयाः व्हे च्वन । ... नेपाल भाषाय् आलोचनाया बाखं १८ दँया पतिहाःगु बाखं खः । थ्व चीहाःगु ई दुने नेपाल भाषाय् आलोचनां छु उपलब्धि प्राप्त यात धैगु चर्चा याय्‌गु थ्व भूमिकाया मूज्या खः ।

धर्मोदय पत्रिकाया १८ गू अंकतक पिहाँवय् धुंका: थुकी दुथ्या:गु २३ पु वाखंयात कया: रत्नध्वजजुं च्वैदीगु आलोचना 'धर्मोदय कहानीत' ब्वनास्व:सा नेपाल भाषाय् आलोचना धैगु गुलि न:लिगु स्वां ख: धैगु सीदै। लिपा लिपाया आलोचनाय् विषय–प्रवेशया लिपा आलोचनाया लाभदायक पक्ष कया: रत्नध्वजजुं चर्चा यायगु आवश्यकता मखन ज्वीफु। तर थ्व लेखे वेकलं थ:गु विषय-चर्चा ज्वीन्हच: व लिपा आलोचनाया आवश्यकता व स्वास्थ्यदायक गुणया खँय् पाठक व लेखकतय्त न्वाना दिल:

> 'साहित्यया विविध अंगया विषये प्रचुर ज्ञान, च्वेगु प्रतिभा लेखक जुइगु इच्छा दुसां तबि आलोचकतय्गु भयं लेख मच्वइपिं नं गुलि गुलि मनूत दु। थथे हे थ:गु भूलयात सुं आलोचकं क्यना ब्यूगु खना, सहसा ग्याना तोतीपिं कचि लेखकत नं दय्फु। हानं थ:गु भूल क्यना बिल धका तंचाइपिं व दोषयात नं दोष मखु धका नसा त:पुकीपिं नं मदइ धाय् थाकु। आलोचकं न्हयाबलें निर्दोषगु रचना माला च्वनी, फ्वनी; लेखकं थ:गु योग्यता अनुसारगु रचना बी। थुगु हे प्रकारं साहित्यया प्रगति जुयावं वनी। **अतएव थ्व आलोचना खना ग्याना सुं लेखकं नं थ:गु कलम तोती मखु धयागु जि आशा याना**। लुंफि हात धका लँय् न्यासि वनेगु हे तोतीपिन्त ला सुनां जक लँजुवा धाइ।'

नेपाल भाषा साहित्यया उगु क्यातुगु उमेरे आलोचना खना: कति लेखकत जक मखु आलोचक सम्म नं ग्या:थें च्वं। थुकिया छगू कारण ला थ्व नं ख: कि आलोचकयात छह्म समद्रष्टा मखु छिद्रान्वेषी थें भा:प्यूगु खने दु। रत्नध्वजजुं नं आलोचकयात लेखकतय्गु दोंगु जक मालाज्वीह्म छिद्रान्वेषी हे ख:ला धैथेंच्वंक न्हचथना बीगु दु। वय्क:या लेखे 'इयरिंग' बाखंया आलोचना थुकथं जूगु नं मिलां खै मखु :

> 'थ्व बाखंया नं भाषा ठीक मजू। वासनायुक्त भाषाया

समर्थन यथार्थवादया नामं यूरोप व यूरोपया अनुकरण प्रियजन द्वारा गनं गनं जूसां तबि ध्वीगु समाजया लागी ठीक मजू ।'

रत्नध्वजजुं थ:गु लेखे बाखंया शिल्प व शैली पक्षयात कया: याना दीगु आलोचना गाकं दुग्य: । बाखं, आधुनिक कथंया कहानी- यात शिल्पदक्षता गुलि मा: धैगु थ्वीका: थुगु हे दृष्टिकोणं मेमेगु साहित्यया उत्कृष्टगु बाखंतय्गु दसि बिया: जोशीजुं थ:गु आलोचना- यात पूवंगु आलोचनाया रूपे न्ह्यथना दीगु दु ।

अभाग्यवश उगु इले नं नेपाल भाषाय् कचि लेखकत उपो हे दुगु जुया च्वन । निह्म प्यह्मसिनं जोशीजुया आलोचनाय् लुपि हाय्वं साहित्य-लँप्वी न्यासि हे मजुल । थ्व महत्वपूर्ण खँ जुल कि जोशीजुया आलोचनां तुरन्त प्रत्यालोचना व 'लिस:या लिस:' या प्रतिक्रिया पिदन । **धर्मोदय** या दँ २ ल्या: १० स जोशीजुया प्रत्या- लोचकजु छगू ग्यसुला:गु न्ह्यस: ज्वना: दं व्हाल: **थ्वीगु साहित्ये आलोचना पिकाय्गु योग्य जुल ला ?** थ्वहे लेखया छगू प्रसंगे छगू न्ह्याइपुगु आग्रह नं खने दु :

'नव लेखकगणतय्त आलोचनात्मक आघात याय् मतेनि, बरू प्रेरणाया इमित व्हन व्हन भींगु बांलागु लेखत च्वयां हिँ धका प्रोत्साहन ब्यु इमित छिपिं सकल जनपिं साहित्योन्नतिया भावी साहित्यकार ख: धका...... नकतिनि ल्हेस:ह्म साहित्ययात त्रुटि जक आपालं क्यनेगु ठीक ज्वी मखुनि धैथें च्वं ।'

थुकियागु लिसले जोशीजुं छु च्वैदिल व थन ल्ह्यया च्वने मा:गु मदु । मेगु छुं मखुसां आलोचनाप्रति १७।१८ दँ न्ह्य: नेपाल भाषाय् छु छु धारणा प्रतिविम्बित जूगु दु व थन यच्चुक सीगु । आलोचना सृजनाया लागि घातक ख:, बिशेषयाना: नच्चागु साहित्ये थुकिं लेखकतय्त हतोत्साह याना बी धैगु धारणां थ्वीगु विचारधाराय् दूने थ्यंक हा कैच्वंगु दु धैगु खँ थ्व आलोचना-प्रत्यालोचनां छर्लङ्ग याना ब्यू ।

२००७ सालया राजनैतिक उथलपुथलया न्ह्यसः आलोच-नाया क्षेत्रे भतिचा ह्यूसः **धर्मोदय** स पिहाँ वःगु मेगु स्वपु लेखे ताय् दु। थ्व स्वपु लेखत खः 'श्री केदारमान 'व्यथित' यागु काव्य साधना'— लेखक श्री रामहरि जोशी; 'साहित्ये आलोचकया स्थान'— लेखक श्री माधवलाल कर्माचार्य; **'सीस्वां** या विषये छत्वाचा खँ'— लेखक श्री माधवलाल कर्माचार्य। थुकी दकले ह्लापां व दकले लिपाया निपु लेखे छह्म छह्म कविया काव्य-कृति ज्वनाः सहृदय-पाठकया रूपे आलोचकं व्याख्या याना ब्यूगु दु। निपुं आलोचना व्याख्याप्रधान व सहृदयी जुयानं कर्माचार्यजुं बुलुमि थें गुनुगुनु जक च्वंगु भासं **सीस्वां** काव्यया नाडी ज्वनाः थ्वैगु सीमित परिधि नं ब्वयाः क्यनादीगु दु। नेपाल भाषाय् व्याख्याप्रधान कथंया आलोचनाय् दकले ह्लापांया सफल लेख जि स्वे **'सीस्वां** या विषये छत्वाचा खँ' हे ज्वीमाः। थुलि धाय् धुंकाः नं कर्माचार्यजुया शैली उबले रत्नध्वज जोशीजुया थेंज्यागु परिपक्वता खने मदुनि। छगू दसि कथं वय्कःया 'छत्वाचा खँ' लेखया लिच्वः ब्वना दिसँ :

> 'खतु असाध्य भावावेशया रोगं कय्काः दुर्बलताया वेँचाः खिचां उइकाज्वीगु बानि मदुगु नं ला मखु, एसां नं वाउँगु गुं ळ्रंगः ब्वइवःगु याक्वप्वालं ब्वेकाहः थें खनीगु अथवा सिद्धिदासया वियोगं सुथसिगु ह्लिंह्लियागु उद्देश्यत थौंतक्कं हे नं जथवा तथवा जूगु खनाच्वनीगु, अथवा सर्गःया लापाँय् हे लिकाःथें खना धाइगु थुजोगु भनाई अथवा चित्रणे प्रभावित याःगु गुण मदुगु नं ला मखु। तर अन-यागु जीवन हे मृत्युयात स्वाभाविक प्रकृति खने धुंकाः, सिद्धार्थयागु आदर्श, कृष्ण भगवान्यागु आदर्श न्ह्योने तयाः न्ह्याकेगु क्यंगु हे 'सीस्वां' या विशेषता खः धाय्फु। खनं खालि बांलाःया नामं शोभा जक थें थुके खालि कलाकारया कला जक मदु न सीमित साधनद्वारा असीमित आकांक्षा पुरेयाय्माःम्हेसिया ख्वबि प्याःगु मे हे जक दु। उकिं 'वियोगी होगा पहला कवि' इत्यादि

तथा दकसिबे बांलागु मे हे विरहयागु धयागु उक्ति नं थ्व कवितातेत अपायसकं लगेमजूगु छगू विशेषता हे खः। भाषायात थपाय्‌चो म्वेम्वे मथ्यासें स्पष्टवादी जुयाः आलोचकं धाय्-मा:गु धया छ्वेगुली गुलिसिनं छुं आपत्ति मखने फु। तर कर्माचार्य-जुया शैली ह्लापां निसें छगू non-committal tone या ग्याःचिकु पहः पिज्वः। कर्माचार्यजुया थ्व आलोचना ब्वनाः वय्‌कःया हे धापूया कसी चुला स्वत धाःसा वय्‌कःया सिद्धान्त व व्यवहारे स्वापू माले माली। गथेकि वेकलं उगु हे ताके च्वया दीगु 'साहित्ये आलोचकया स्थान' नांगु छगू निबन्ध ब्वना स्वया दिसँ।

> ...साहित्य परख याइपिसं इदमित्थं जक यानां ज्या पूरा जूगु खने मज्यू। क्री संस्कृत साहित्ये न्हापांनिसें वःपि टीकाकारतसें परख याय्‌गु ज्या वांलक पूरा याना वोगु खने मदु। थ्व थथे, व अथे धाःगु धकाः भाषा सम्बन्धी दोष व गुण हे जक चालेयानावयना बियां पारखीया (आलोचकया) ज्या गुलितक पूरा ज्वी शंका हे दु। साहित्यया पारखी धयापिं लेखकया सेनाभक्त मखु, न शत्रु हे। व ला फुक्क पाठकया जीवनया छह्म आवाज खः...... वास्तवे साहित्ये पारखी अर्थात् आलोचकया ज्या तःधं, महान् व उत्तरदायित्वपूर्ण खः। वयाके साहित्यया शक्ति व उपादेयताजक परिचालन याय्‌गु तागत दइगु मखु बरू युगया निर्माता, निर्देशक व परि-चालक नं ज्वीगु शक्ति दु– थ्व पक्का खः।

कर्माचार्यजुं 'इदमित्थं' टीकाकार-परम्पराप्रति थुकथं तप्यंक असन्तुष्टि जाहेर याना दीसां थःगु व्यवहारे आलोचक जुयाः वय्‌कलं मूल्यांकन स्वयाः व्याख्या याय्‌गु प्रवृत्तियात उपो उत्तरदायित्वपूर्ण भाप्यू थें च्वं। आलोचनाय् commitment यात पन्छय्‌याय्‌गु हे बहादुरी खै मखु। उकें गनं गनं कर्माचार्यजुं खालि छह्म आत्मपरक पाठकया प्रतिक्रिया जाहेर यानाः आलोचकया उत्तरदायित्वया कु दिका दी थें खनेदु। यक्को थासे वय्‌कःयात छह्म impressionistic critic

धाय् छि थें च्वंक वय्कलं थ:गु च्वसा छ्यला दीगु खनेदु ।

'साहित्ये आलोचकया स्थान' लेखेतुं, ह्रानं, कर्माचार्यजुं छीगु भाषाय् दकले ह्लापां शायद दकले दुग्य:गु मूल्यबोधक वाक्य च्वया दीगु दु । थ्व लेखे वय्कलं छथाय् च्वया दीगु दु :

> ....भाषा–प्रेम जक साहित्य मखु, व·ला छगू भावुकता जक । मनूतय्त मा:गु भाषा मखु, जीवन ख: – विकास-शील, उन्नतिशील, सुखशील ।

जि स्वय् थ्व वाक्ये कर्माचार्यजुं मचाय्कतुं नीगूगु सदीया पूर्वार्द्ध य् नेपाल भाषाय् रचित तमाम कृतितय्गु मूल्यांकन यानादीगु दु । भाषानुराग धैगु भावुकता जक ख:, साहित्य–साधना धैगु मेगु हे खँ ख: धैगु खँय् थुकथं सचेत चिन्तन याय् फयाव:गु हे आलोचनाया दृष्टिकोणं युग ह्यूगु चिं धा:सां ज्यू । आलोचकया ज्या साहित्यिकया थें हे महत्वपूर्णगु ख:, आलोचक छिद्रान्वेषी मखु, वैगु ज्या युग चेतना निर्देशन व निर्माण याय्गु ख: धैगु सजगता बुलुहुँ दनाव:गु कर्माचार्य-जुया लेखं यच्चुक क्यं । उकें कर्माचार्यजुं थ:गु लेखे साहित्ययात 'जीवन स्वेगु सुलचं जक मखु, जीवन न्ह्याकेगु घ:चा:नं ख:' धैगु मत निर्धक्क जुया: पिब्वया दिल ।

नेपाले राजनैतिक उथलपुथल वय्न्ह्य: छीगु भाषां छगू हे जक पत्रिका पिदना च्वंगु । राणातय्गु कुचक्रे लाना: सफू पिहाँवय्गु ज्या नं ख:ला मखुला धैथें याना:जक जुया च्वंगु । उकिसनं आलोचना ब्वलनेत मा:गु स्वतन्त्रताया फय् मल, जल नं मदुबले सर्वश्री रत्न-ध्वज जोशी, रामहरि जोशी, माधवलाल कर्माचार्य व राजेन्द्रमान प्रधानजुपिसं थुगु क्षेत्रे जग स्वना दिल । थुकी विशेष याना: रत्न-ध्वजजु व माधवलालजुं स्तुत्य कुत: यानावं वैच्वन । **धर्मोदय** या जम्मा १४६ अंक पिदंगु दु । तर १३ दँया थ्व अवधी १५।१६ पु आलोचना सिबे उपो पिहाँ मव: । थ्वस्वया: थौंकन्हे छगू निगू अंक जक पिहाँवया:तनावंगु पत्रिकाय् (गथेकि **तिकिझया:**, **नसंचा** वा **प्याहाँचुलि**) नं ३।४ आलोचना पिहाँ व:गु दु । त्रिचन्द्र कलेजया वार्षिक **प**: या स्वंगू अंके ७ पु आलोचना पिहाँव:गु स्वया: **धर्मोदय** या १४६

अंके १७ पु, **थौंकन्हे** या ४६ अंके ४ पु, **पासा** या २७ अंके ४ पु जक आलोचना पिहाँ वःगु खनाः थौंकन्हेया आलोचनागुलु पाठक लुमधनीगु अस्वाभाविक मखु । थ्व तथ्यांकं आलोचनाया महत्वया विषये ह्मिगः व थौं प्रचलित धारणाया परिमाणात्मक किपा किया ब्यू । ने. सं. १०६७ कौलाः निसें **धर्मोदय** पिदंगु खः (१०८० कछला लिपा बन्द जुल) । अथे हे ने. सं. १०७१ वछलां निसें **थौंकन्हे**, ने. सं. १०७२ वसन्तं निसें **नेपाल** व ने. सं. १०७३ कछलां निसें **पासा** आदि पत्रिकाया प्रकाशन शुरू जुल । क्षीगु आलोचना–साहित्यया गतिविधि थ्वहे निगू-प्यंगू पत्रपत्रिकाया मुले ब्वलंगु खः । नेपाले पत्र पत्रिकायात थीगु सार्वजनिक त्वचं कयाः थ्व प्यंगुलि पत्रिकात पिहाँ मवये धुंकल । भच्चा ग्यसुलाःगु पत्रिका पिहाँ वैच्वंगु **सितु हे** जक खः । ने. सं. १०७६ निसें पिहाँ वःगु **क्षी** यात नं मखुगु त्वचं कयाः गंसि जुजुं विज्ञापन व सम्पादकया धापूया अस्थिपञ्जर जक त्यं दनि । च्वे नां कयागु पत्रपत्रिका त्वताः नेपाल भाषाय् आलोचनाया प्रगती दकले तःधंगु खुराक खः त्रिभुवन विश्वविद्यालयं १०८१ निसें थ्व भाषायात थःगु पाठ्यक्रमे दुथ्याकाः तःधंगु शैक्षिक मान्यता ब्यूगु । स्कूल स्तरे ला २०१० साल निसें दुथ्याःगु खः । अथेजूसां स्कूले थ्व भाषा-साहित्यया पठन-पाठन आलोचनात्मक व मूल्यबोध ज्वीगु दृष्टि मज्वीगुलिं कलेजस्तरे थ्व भाषा दुथ्यासेंलि करंवरं नं नेपाल भाषा साहित्यया विषये आलोचनात्मक अध्यापन व अध्ययन ज्वी माल । थ्व स्वयाः नं पाठ्यक्रमे दुथ्याके बहगु सफू च्वय्‌गु, पिकाय्‌गु, अले दुगु सफूया त्यज्या याय्‌गु नं आवश्यक जुल । थुकथं, नेपाले राजनैतिक उथलपुथलयांल्यू क्षीगु भाषां नं मूपुल । खिमिला ख्वाले तिमिला त्वल ।

नेपाल भाषाय् आलोचनाया छुं मू प्रवृत्ति व समस्या :'०७ साल जःखःया संक्रमण काल, थ्वया ह्लापा व '०७ साल लिपा फुक्कयानाः नेपाल भाषाय् आलोचनाया १८ दँ या बाखने दुथ्याःपि आलोचक व लेखकत गाकं दु । तर आलोचनायात छगू बौद्धिक साधनाया (intellectual discipline) रूपे वा छगू उत्तरदा-

यित्वपूर्ण शैक्षिक चिन्तन (academic pursuit) या रूपे नी याना: आलोचना च्व:पिं व्यक्तित ह्म हे खने दु । गुलि अ:पुक व न्ह्यौपुक छह्म निह्म हाय्‌मो-पाहाँ थें थ्व क्षेत्रे दुहाँ वै उलि हे याउँक वय्‌क:पिं थ्व क्षेत्रं पिहाँ व्ना:गु नं दु । नेपाल भाषाय्‌ आलोचना च्वेधु:कूपिं व च्वया हैच्वंपिन्त वर्गीकिरण याना स्व:सा थुजोगु हे छगू पिचुगु किपा खने दै । दकले ह्लापां ला छखल: थुजोपिं च्वमित दु गुम्हेसित 'आलोचक' धका नेपाल भाषाय्‌ जक मखु नेपाली नं उलि हे च्वन्ह्या:गु भद्रासने थ्यंका त:गु दु । थ्व खलके श्री रत्नध्वज जोशी व माधवलाल कर्माचार्यजुपिं ह्लापा लाना: कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानजु नवागन्तुक ख: । छगू दृष्टिकोणं क्रीगु भाषाय्‌ थुपिं स्वम्हेसितं आलोचक वा पेशेवार आलोचक धाय्‌गु सुनां अत्युक्ति ताइ मखु । पेशेवार आलोचक धैगुया अर्थ थ्व अवश्य मखु कि जोशी वा कर्माचार्य वा प्रधानजुं आलोचना च्वया: जीविका चले याना च्वन । वय्‌क:पिंत निबन्धकार, कवि वा कहानीकार धका नाले बेसिकं आलोचक धका नालेबले क्रीगु साहित्ये वय्‌क:पिंगु भूमिका स्पष्ट यौदैथें ताया । थथे धका जोशीजुया निबन्ध व कर्माचार्यजुया कविता व बाखंया अवमूल्यन याय गा:गु छुं मदु । थ्वय्‌क:पिं स्वह्म धुंका: छखलकं गाकं ग्यसुला:गु वा विवादास्पद आलोचना च्व:गु दु । थ्व खलके दकले ह्लापां रामहरि जोशी, राजेन्द्रमान प्रधान, पूर्णकाजी ताम्राकार व अले माणिकलाल श्रेष्ठ, सूर्यबहादुर शाक्य, चित्तरञ्जन नेपाली व थ्व पंक्तिया लेखक थें ज्यापिं मेपिं व्होछुके ज्यू । थ्वय्‌क:पिंगु वैशिष्ट्य निता खँय्‌ दु । छगू, थ्वय्‌क:पिं (चित्तरञ्जनजु त्व:ता:) सृजनामूलक साहित्यप्रति फुक धैथें विमुख । निगू, थ्वय्‌क:पिंसं आलोचना दोलेसले छपु च्वया ताईतक लुकुंबिना च्वनेगु वा थुखे विमुख ज्वीगु प्रवृत्ति क्यंगु दु । थ्व खलकं आलोचनाय्‌ छुं कथं पाश्चात्य, विशेष याना: अंग्रेजीया प्रभाव, मार्क्सीय फ्रायदीय पद्धत्तिया विवादास्पद कथं थ:थ:गु आलोचनात्मक लेखे प्रयोग याना व:गु दु । (दसिया कथं चित्तरञ्जन, माणिकलाल श्रेष्ठ व थ्व पंक्तिया लेखकया थन मुं व:गु लेखत प्वीका दिसँ) । नेपाल भाषाय्‌

आलोचना च्वया च्वंपिंगु स्वंगूगु खल: ख: नेपागा:या महाविद्यालये नेपाल भाषा स्यनादीपिं प्राध्यापकवर्ग गुकी श्री जनकलाल वैद्य, श्री सुन्दरकृष्ण जोशी, श्री कुलेन्द्रमान प्रधान व श्री ईश्वरानन्द तथा आशाराम शाक्यजुपिं नं थ्याके ज्यू । थुथाय् नेपाल भाषाया प्राध्यापकपिं सक्रिय (याने आलोचना याय्गु ज्याय्) ज्वीगुला स्वाभाविक हे जुल । नेपाल भाषा व साहित्यया लँपु थ्वय्क:पिसं तिफ्याना यंकें धैगु फुकसिनं भलसा तया च्वनेगु स्वाभाविक नं ख: । थ्वय्क:पिसं आलोचना च्वय्गु शुरू यानादीगु ता मरुनिसां थ:थ:गु क्षेत्रे गाक्कं स्यल्ला:गु जग स्वना वैच्वंगु दु धैगु खँ जनकलाल वैद्यजु थें ज्या:ह्म ल्याय्ह्म प्राध्यापकया च्वसां कले-कले दसि ब्वया: क्यना च्वंगु दु । थ्व स्वखल:यां लिपा, गाकं लिपा, पिदंपिं, छ्यो उदीयमान ल्याय्ह्म लेखकतसें आलोचना च्वय्गु नी याना ह:गु दुथें च्वं । थ्व खलके अध्ययनशील तर भच्चा कर्चिपिं लेखकत (विशेषयाना: शैली व भाषाया क्षेत्रे) कोछुके ज्यू । थुकी भाजु जगदीश चित्रकार, भाजु शंकर श्रेष्ठ, भाजु पुष्प चित्रकार व भाजु इन्द्र मालीया नां काय् बह:जू । थौं ह्मिग: थ्वय्क:पिसं ज:, की व विशेष कथं सितु पत्रिकाय् थ:गु कृति पिकाया दीगु दु । कीगु भाषाय् दकले ल्याय्ह्म पिंढि सु आलोचक थ:गु पिंढिया प्रवक्ता जुया: पिदनीगु ख:सा शायद थ्वय्क: थेंज्यापिं हे अध्ययनशील व विहंगम दृष्टिकोणं च्यूपिं ज्वी धैगु जि कल्पना याना । थ्वय्क:पिंगु लेखे जि छगू विशेषता छु खना धा:सा थ:गु समकालीनपिंगु कृति व सृजनायात नेपाल भाषाया परम्परा व मान्यतां विशेष अलग्ग व सर्वथा न्हूगु धैगु तीव्र आग्रह जूगु दु । थ: पूर्वजपिंगु (गथे कि 'व्यथित' या छ्वास) कृती नं थ:गु पिंढियात थिया च्वंगु पक्षप्रति जक आकर्षित जूगु खनेदु, गुगु कि स्वाभाविक ख: । जि मस्यू थ्वय्क:पिं परम्पराप्रति अनास्थां प्रेरित जूगु दु वा प्रयोगप्रति विश्वास व आग्रहनं प्रोत्साहित । न्ह्यागुसां, थ्वय्क:पिंगु लेखे व प्रौढता पिज्वे मला:नि गुगु न्ह्यापा वंपिं स्वखल:-याके दु धाय् छि ।

नेपाल भाषा आलोचनाया विषये थुलि ता:ह्राक:गु गन्थन

याना नं थौंकन्हे थ्व क्षेत्रे लेहेँपूगु मू प्रवृत्तितयगु चर्चा याय् त्यं दनि। नेपाल भाषाय् आलोचनाया दकले त:धंगु विशेषता ख: थ्वया पतिह्वा:गु उमेर। थुकिया बाखं १८ दँया बाखं ख:। झीगु भाषाय् थ्वहे १८ दँया दुने साहित्ये आधुनिकताया चुलि जा:गु धा:सां छुं पाइ मखु। आलोचना व आलोच्य विषय निंता थिथि ख्वा: स्वस्वं ब्वलंगु ख:। आलोचना व साहित्यया थ्व नच्चा उमेर, अले निंतांया समकालीन स्फुरणं याना: नेपाल भाषाय् आलोचनाया सत्ता साप रे क्यातु खनेदु। शायद थुकें नं ज्वी फु आ:तक पिहाँ व:गु आलोचनात्मक लेखे छगू छगू साहित्यिक कृतियात छुट्टाछुट्टै कया: उकियागु गन्थन याय्गु छगू जबरजस्त प्रवृत्ति खनेदु। छह्म साहित्यिकया मुकं कृति कया: वा छगू साहित्यिक विधाया वैशिष्टच वा साहित्ये छगू प्रवृत्तियात कया: पूवंक अध्ययन व अनुशीलन याय्गु स्वया: छगू छगू सफू, छपु प्याखं, अरू छपु बाखं वा निबन्धया तक नं आलोचना च्वय्गु प्रवृत्ति झीके उपो खने दु। गथे कि कृष्ण-चन्द्रसिंह प्रधानजुं च्वया दीगु 'झीगु साहित्ये बाखं,' वा कविवर सिद्धिचरणं च्वया दीगु 'झी भाय्या झी कवि चित्तधर' वा थ्व पंक्तिया लेखकया 'धूस्वां साय्मिजुया उपन्यास' थें छगू विधा, छह्म साहित्यिकयात हे जक कया: च्वया त:गु आलोचना स्वया: छगू छगू कृतिया मूल्यांकन व निरूपण जूगु लेख गाकं हे आपा: खने दु। छखें स्वे थथे छगू छगू कृतिया पूवंक व बेग्ला बेग्लै आलोचना याय्गु छगू स्वस्थ प्रवृत्ति ख:। छाय्धा:सा आलोचक थ:गु विषय त्व:ता: तापाक वने फै मखु; आलोचना न्ह्याबलें विषयकेन्द्रित जुया च्वनी। अर्थात् आलोचकं दसि न्ह्य:ने तया:जक मूल्यबोध ज्वीगु मन्तव्य कनी। छगू कृतिया व्याख्या व निरूपण याय् धुंका: उकियागु अंकुसीं वयका: जक आलोचकं थ:गु धाय् मा:गु खँ धाय् फै। **छ्वास** काव्य वा **ह्मायकं** उपन्यासया चर्चा याय् त्यंह्म आलोचकं व काव्य वा उपन्यासं आपा तापाक वना: न्यनाकनाया आधारे खँह्लाय्त स्वइ मखु। थुगु कुनं स्वय्बले छपु छपु बाखं, छपु छपु कविता, छपु छपु प्याखं अरू छपु छपु निबन्धया आलोचना च्वया च्वंसा छुं मदु।

[गथे कि जनकलाल बैद्यजु चित्तधरजुया बाखंतय्गु आलोचना च्वय्गु कुतः याना दिल वा पद्मरत्न तुलाधरजु 'कतांमधि' यागु, जगदीश चित्रकारजु 'बाथरूम' निबन्धयागु विषये च्वया दीगु दु]। छगू काव्य, छपु बाखं, छगू उपन्यास कयाः आलोचनात्मक प्रयास याय्त वास्तवे उलि तःधंगु कुतःयाय् मालि मखु गुलि छह्म साहित्यिक, छगू साहित्यिक विधा वा छगू धारायात हे कयाः आलोचना च्वय्त याय् मालि। बेग्ला बेग्लै निबन्ध, बाखं, कविता वा उपन्यासया आलोचना च्वयाः लेखकया पृष्ठभूमिया पूवंगु मूल्यांकन मज्वीगु ला जुहे जुल। थ्व छखे तया नं आलोचनाय थुजोगु कृति-केन्द्रित प्रवृत्ति झीगु साहित्ये उपन्यास वा प्याखं वा कविताया स्थिति वा प्रवृत्तिया विषये यच्चुगु व ज्याय् ख्यलेज्यूगु किपा की फैमखु। हानं थ्व हे खँयात तप्यंक धाय्गु खःसाः, वास्तवे छह्म साहित्यिक, छगू धारा, स्थिति, विधा वा युग विशेषयात थःगु विषय दय्काः आलोचनां नेपाल भाषा साहित्यया निरूपण जूगु खने मदुनि। थ्व आलोचनाया क्यातुगु उमेरया चिं हे जक खः। पृष्ठभूमिया अभावे जक कृति-केन्द्रित आलोचना उपो ज्वी। अझ छगू काव्यकृतिया चर्चा ज्वीबले नं व कृतिया नेपाल भाषा काव्ये छु स्थान दु धैगु निरूपण याय्गु स्वयाः उपो व कृतिया व्याख्यात्मक आलोचना जुया च्वंगु खने दु। दसिया कथं माधवलालजुया 'हृदय' जुया 'हृदय–कथा'' 'हरिकृष्णया 'ख्वबि' वा कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानजुया 'छ्वास काव्य व कवि 'व्यथित' या काव्य-रूप' न्ह्यथने ज्यू। झीगु भाषाय् च्वयातःगु आपा धैथें आलोचना व्याख्या–प्रधान जुयाः छगू छगू कृतिया बेग्ला बेग्लै टीका–टिप्पणी थें जूगु दु गुकिं यानाः धात्थेंया अर्थे 'आलोचना' या निर्भीक विकास मजुसे टीका–टिप्पणी व व्याख्याया स्तरे झीगु आलोचना–साहित्य थिकिथिकि पना च्वन तिनि। आलोचक कविया टीकाकार मखु। गुगु अर्थे आलोचना छगू पृष्ठभूमी छगू कृतिया साहित्यिक मूल्यांकन ज्वीमाःगु खः व अर्थे झीगु साहित्यया मूल्यांकन याय्गु ज्याय् आलोचना गाक्क लिकुना च्वंगु दु। झीगु साहित्ये आलोचकं पारखिया थाय् काय्गु

ल्यं हे दनि । आ:तक आलोचक छह्म सहृदयी पाठक जुया: कवि व लेखकतनाप च्वना च्वन । तर वं थ:गु.स: तायदयक ल:यात ल: दुरुयात दुरु धका छुट्टे याना: क्यना बी मानि । जि स्वे गुगु अर्थे कृष्णचन्द्रसिंह प्रधानजुया नेपाल भाषाया न:लि कविता' वा 'क्वीगु साहित्ये बाखं' वा रत्नध्वजजुया 'क्वींस्वपु बाखं व नेपाल 'मां लुमंका व चित्तरञ्जन' आलोचना ख: उगु अर्थे आलोचना धाय् छिगु लेख नेपाल भाषाय् गाकं ह्म जक दु। थ्व लेखे कृष्णचन्द्र वा रत्नध्वजजु नाप पाठकतय् मतभेद अवश्य दइ तर थन वयक:पिसं थ:थ:गु मूल्यबोध ज्वीगु पृष्ठभूमि स्पष्ट कथं उला क्यना दीगु दु। थन वयक:पिं थ:थ:गु कथं पारखिया ज्याय् लिचिला मदी । मूल्यांकनया खँय् क्वी आलोचकत- थुलि स्पष्टवादी व निर्भीक मज्वीकं क्वीगु साहित्ये आलोचना छगू ख्या: बच्छि नी बच्छिया कासा जुया च्वनीगु खने दु । भाषा ज्याभ: ज्वना: आलोचकं काना-काना पिच्चा ह्मितेगु सट्टा थ:गु आजु थिया: थ:गु पारखया दक्षता क्यनेगु ई त्यय् धु्ंकूगु दु । तिति पापा व घाले ध्वइ थें याना: आलोचना याय्वंतुं जक क्वीगु क्यातुगु साहित्य ब्वलनी धैगु नं ला ग्यारन्टी मदु । जि स्वे आलोचना आपा ब्याख्याप्रधान जुया: छ्वालुल धाय्वं थुकी वास:या गुण ल्यनी मखु ।

नेपाल भाषाय् आलोचनाय् ह्ला:तय् धुंकूपिं आपालं लेखकत थरी थरीया प्रभावे ला:गु नं खने दु । संस्कृत वा हिन्दी साहित्यया प्रभावे लाना: गुलिसिनं नेपाल भाषा साहित्ययात संस्कृत वा हिन्दी साहित्यया रंगीन सुलचनं स्वया च्वंगु दुसा गुलिं पाश्चात्य साहित्यया प्रभावे लाना: नेपाल भाषा साहित्ययात कत:या ताल्ज्वी लना च्वंगु दु । थ्व स्वया: उपो निह्म प्यह्म लेखकतसें मार्क्सवाद, प्रयोगवाद व अनास्थावादया आकर्षक लिधंसाय् आलोचना च्वय्गु याना है च्वंगु दु । सीदय्क २००७ सालं लिपा नेपाल भाषा साहित्ये नं मेमेगु (विशेष याना: हिन्दी व अंग्रेजी) साहित्यया प्रभाव दुहाँ व:गु खनेदु । नेपाल भाषा साहित्ययात बेलायती ताल्ज्वी लनास्वयां न्याय याय् फै मखुसा थ्वैत हिन्दुस्थानी सुलचनं स्वयां नं न्याय याय् फै

मखु । नेपाल भाषा साहित्ययात हिन्दी वा अंग्रेजी साहित्यया रूपे मखु नेपाल भाषा साहित्यया रूपे जक स्वय्गु ज्वीमाः । तुलना न्ह्यागु साहित्यनाप याःसां ज्यू तर मूल्यांकन थःगु हे भाषा व साहित्यया पृष्ठभूमी ज्वीमाः । सिद्धिदास व W. B. Yeats समकालीन ख; तर सिद्धिदासं नं एट्सं थें ज्वःगु कविता मच्वः धाय्गु आलोचनाया दुराग्रह मखुसा छु खै ? अथे हे आकर्षक 'वाद' या आग्रहया आधारे साहित्यिक मूल्यांकन खालि कवि लेखकया विचार व दर्शनया जक मूल्यांकन मजूसें वया कला, शिल्प व विधानया नं मूल्यांकन ज्वीमाःगु दु । [ब्वना दिसँ माणिकलाल श्रेष्ठजुया 'कवि सिद्धिचरण बारे छुं'] । थुगु दृष्टिकोणं स्वःसा प्राध्यापकवर्गया पाखें पिहां वैच्वंगु आलोचना स्तुत्य जू । वय्कःपिंके 'वाद' या आकर्षण वा विदेशी दृष्टिकोणया दुराग्रह नं भ्याः हे खने मदु । वरू न्हू च्वमि भाजुपिं तय्कं वाह्य प्रभाव वा परम्पराप्रति अनास्था ब्वय्गु कुतः जुया च्वंगु दु । [ब्वना दिसँ जगदीश चित्रकारजुया 'फिसःया लिसः' या आलोचना' वा इन्द्र मालीजुया 'न्हूगु कविताः जिगु मिखाय्'] प्राध्यापक भाजुपिसं शायद उकें हे ज्वी थःथःगु आलोचनाया सैद्धान्तिक पृष्ठभूमि थना ह्य्त थुखे पाखे नं पलाः छिना दीगु कुतः जूगु दु । भाजु ईश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्यजुया **सौन्दर्य व आलोचना** व भाजु कुलेन्द्रमान प्रधानजुया **काव्यका स्वभाव** उकें झीगु भाषाय् समालोचनाया सिद्धान्त पाखे नच्चा कुतः जक मखसें नाले बहःगु पलाः ख्वायँ नं जुल । झीगु भाषाय् गुलि आलोचना पिहाँ वल फुक्क धैथें व्यावहारिक आलोचना जक जुन । झीगु भाषाय् आलोचनाया सिद्धान्त पक्ष आपालं हे बमलाःनि । थथे जूगुया मू कारण खः झीगु साहित्य व आलोचनाया पतिहाःगु उमेर ।

थ्वहे सन्दर्भे धाय् ज्यूगु मेगु छगू खँ दु । नेपाल भाषा साहित्य व आलोचनाया उमेर गाकं चिह्राकः जूगुलिं थुकी ख्वः तःगु आलोचना नं यको लोचं कःगु खने दु । झी मचाबले आ रोगीचा ज्वी थेंतु झीगु आलोचना साहित्य नं अह्लिचाःह्म मचा जुयाः रोगीचा जुया च्वन । ल्वे ला आपालं दु तर मूहा छु धाःसा

आलोचक व कवि ज्वलिज्वः जूगुलि क्वीगु आलोचनाय् पक्षपात, संकीर्णता, अहम्वाद, गूटबन्दी निसें अनेक एकांगीपन खने दैगु स्वाभाविक खः। छगू ला आलोचक थः समकालीन कवि–साहित्यिक-प्रति गबलें नं निरपेक्ष व वस्तुनिष्ठ ज्वी फै मखु। अक्व क्वीथाय् येँ–यल–ख्वप दे दुने लाःपिं फुकसिनं फुकसित ह्मस्यू। गबलें ला लेखक व आलोचक थःथितिया नातां चिना तःपिं जुया च्वनीगु। अथे जूगुलि सिद्धान्त व कृतिया आधारे जक आलोचना मजुसे मनू ह्मस्यू-ह्ममस्यू, मनू यो-मयो, मनू भिं-मभिंया आधारे आलोचकं थःगु च्वसा छयला च्वनी। अर्थात् 'थ्व मनू थकाय् बह जू' 'थ्व मनू नैतिकताहीन' 'थ्व मनू जि मिखाया धू' [स्वया दिसँ कृष्ण-चन्द्रजुया 'क्वीगु साहित्ये बाखं' स केशवलाल व तीर्थलाल नःघः भनीया विषये] आदि गैर साहित्यिक पृष्ठभूमिया हस्तक्षेप ज्वीगु स्वाभाविक खः। अले आलोचकं छगू पूर्वनिश्चित गैर साहित्यिक कसिया लिधंसाय् साहित्यिक ससि ल्येगु ज्या याइ। थथे जूगुलि क्वीगु साहित्ये महाकाव्य दया नं उकिया छुं आलोचना जूगु मदु; ग्यसूलाःगु नाटक दया नं उकिया दुग्यःगु सिंहावलोकन जूगु मदु; उपन्यास दया नं व उपन्यासया साहित्ये छु थाय् दु धैगु सी मदु। मुख्य खँ छु धाःसा, यदि आलोचनाया आत्मा सन्तुलन खःसा थुजोगु सन्तुलित दृष्टिकोण क्वीगु आलोचनाय् ब्वलने ल्यं दनि। आलोचनाया आधार कविता खः कवि मखु, उपन्यास खः उपन्यासकार मखु, सृजना खः स्रष्टा मखु। थ्व खँयात थ्वीकाः सैद्धान्तिक व वस्तुपरक आधारे निरपेक्ष जुयाः च्वसा ज्वनेगु मयातले क्वी आलोचकत एकांगी ज्वीगु आपालं सम्भावना ल्यं दनि। दुर्भाग्यया खँ थ्व जुल कि आःतक कवि व आलोचकया उमेर ज्वलिज्वः हे तिनि। उकें आलोचक कि कविया सत्तीह्म पासा जुया च्वन कि व आलोचकया अविश्वासया पात्र। थ्व निताय् छता मज्वीकं आलोचकं च्वसा ज्वनाः स्वैगु विषये च्वःसा शायद वं आलोचनाया सक्कली छाप ज्वनाः पिहाँ वइ।

नेपाल भाषाय् मेगु छुं मयासें आलोचना हे जक च्वयगु

याना वःपिं गोह्म दु जि मस्यू । तर थ्व यच्चुसे सीदु कि आलोचना च्वयाः सुयां ह्लाःम्हुतु चूलाइ मखु । आलोचनायात (अझ साहित्ययात हे) छगू लाज्या कथं याना वया च्वंपिं मनूत गाक दु । तर क्वीगु भाषाय् आलोचनायात नी यानाः, छगू बौद्धिक वृत्ति वा साधनाया कथं नाला काःपिं सुं मदु । फुकसिनं शौकीन जुयाः छगू लाज्या या रहर पुरेयाय् कथं जक आलोचनाया अभाव-पूर्ति याना च्वंगु दु । आलोचना छगू शैक्षिक साधना (academic discipline) ज्वीत यक्को ई काइ तिनि ज्वी । तर थ्व १८ दँया दुने विद्वतापूर्ण, खोजपूर्ण, तथ्यं जाःगु वा लुधंगु आलोचना छुं हे पिहाँ वःगु मदु धाःसां छुं पाइ मखु। [भाजु जनकलाल वैद्यजुया 'सत्यसती' विवेचनां थ्व अभावपूर्ति जूसा ज्यूगु खः] । छगू साधनाया निर्दिष्टता मदुगुलिं आलोचना ह्लाःमा मदुह्म मचा थें जुया च्वन । असफल कवि जक आलोचक ज्वी धाइ । नेपाल भाषाय् आलोचना नं थथे असफल कवितयगु शरणार्थी–क्याम्प मजुसे छगू उत्तरदायित्वपूर्ण अनुशीलन (discipline) व बौद्धिक साधना ज्वी ल्यं हे दनि ।

क्वीगु आलोचना–साहित्य कचि हे तिनिला धैगु शंका दनि थ्यले आलोचनाया नामं पिहाँ वैच्वंगु अनेक च्वखँया भाषा व शैली नं क्यं [ब्वनादिसँ गाजलं दाःगु चा या लिच्वः] । थ्व भाषा व शैलीया अपरिपक्वता न्हूवःपिं वा अंग्रेजी भाषा शिक्षा–दीक्षा काःपिंगु जक विशेषता मखु । क्वीगु भाषाय् आलोचना थें ज्याः क्लिष्ट बौद्धिक वा भाववाचक शब्द चीः माःगु ज्या याय् अः मजू । अऩ, संस्कृतया तत्सम व हिन्दी भाय्या वः मकासें आलोचना च्वयूत सनेगु खालि दुस्साहस हे जक ज्वी । उकें थन भाषा या खँ वै । गुह्मं लेखकतसें [गथे कि ईश्वरानन्द श्रेष्टाचार्यजु] तत्सम शब्दयात फच्छिफत्तले प्रयोग मयासे आलोचना च्वयूगु कुतः याःगु दु । तर आपासिनं थःथःगु शैलीयात अपरिमार्जित अवस्था हे लिकुंका तःगु खने दु । शैलीया दृष्टिकोणं रत्नध्वज जोशी व माणिकलाल श्रेष्ठजुपिं गाक्कं क्वातु । माधवलाल कर्माचार्यजु

शैली गाकं यात्तुसे च्वना: थ:गु विषयवस्तुयात घाले ध्वैथें याना आलोचना याय्‌गु दक्षता दु। कृष्णचन्द्रसिंहजुया भाषाय्‌ नेपाली भाषा व हिन्दीया प्रभाव वांलाक खनेदु। अथेजूसां प्रधानजुया भाषा चुपि धाःथें जः। थःत माःसा चन्नंक लाफो पीगु शक्ति नं थ्वय्‌कःयां शैली दु। जिं स्वे नेपाल भाषाय्‌ आलोचना च्वय्‌गु लोहँते किपा कीगु स्वया नं थाकु थें च्वं। थ्व भाषाया सीमित शब्दावलीया दुने च्वना: दुग्यःगु कृति पिकाय्‌त उकें सैद्धान्तिक परिपक्वता छ्खे तया नं शैलीया अनुशीलन नं याय्‌गु अत्यावश्यक जुल।

सारब्व: अन्वेषण, इतिहास व आलोचना: नेपाल भाषाय्‌ आलोचनायात ब्वलंकेत यक्को ज्या याय्‌गु दनि। उकी मध्ये छसिं निसें याय्‌ माःगु ज्या खः अन्वेषण। गवले तक क्वीसं क्वीगु भाषाया कुथिं पुलां पुलांगु कृतियात छगू दत्तले छानबिन याना:, ल्यया:, सम्पादन याना:, माला: प्रकाशने हया: क्वीगु प्राचीन व मध्यकालीन साहित्य स्वरूप पिच्चुक की फै मखु उबले तक क्वीगु साहित्य व आलोचना नितां मुलकत्ता थें जुया च्वनी। क्वीगु भाषाय्‌ साहित्य गुलिं त:मि थ्व खँया अन्वेषण याना: पिहाँ-वःगु तथ्यांकया लिधंसाय्‌ तिनि क्वीसं नेपाल भाषाया ग्यसूला:गु व पूवंगु इतिहास च्वय्‌ फै। सिद्धिदास महाजुया न्ह्य:या साहित्य-यात अन्वेषण व इतिहासं पिब्वय्‌ धुंकाः तिनि क्वीसं महाजुयां ल्यूया साहित्यया धाथेंयागु मूल्यांकन याय्‌ फै। मखुसा क्वीसं आलोचना धका गुगु ज्या याना च्वनागु खः व खालि एकांगी क्वीगु सम्भावना यक्कों दु। क्वीसं क्वीगु साहित्य हे बांलाक ह्मसीकं गथे आलोचना याय्‌गु ? छाय्‌ धा:सां आलोचकया छग: मिखा थ्वःगु प्रयोग पट्टी ब्वय्‌ मा:सा मेगु मिखा पुलांगु परम्परायात स्वाथ्वीका: थ्वैगु वर्तमान नाप दुगु स्वापुती ब्वय्‌ मा:। उकें अन्वेषण व इतिहासं जक क्वीगु आलोचना-साहित्ययात मदय्‌क मगा:गु पृष्ठभूमि दय्‌का बी फै। नेपाल भाषाया पठन-पाठन स्कूल, कलेज व विश्वविद्यालय तक थ्यंसेलि आः थुकी माःगु अन्वेषण व

खोज नं ज्वी थैगु भलसा तय् फु। इतिहासया प्वाथं माक्व
ल्ह्वया:, थ्वका: नेपाल भाषाया वास्तविक स्वरूप निर्धारण यानालि
थ्व भाषाय् आलोचनायात मा:गु लिधंसा बीगु ज्या विशेष याना:
नेपाल भाषा ब्वना च्वंपि व ब्वंका च्वंपिगु जुल। तर फुकसिनं
ग्वाहालि बिया। थ्व ज्या नी याना: शुरू याय् मा:गु दु। अले
तिनि नेपाल भाषाय् आलोचना छगू बाबू वंगु कचि ज्या मजुसें
पक्कागु साधन व अनुशीलन ज्वी।

गु पुन्हि, १०
थायम

जिं स्वे

भाजु योगेन्द्र प्रधानयात वेकःया कविता-मुना '**छगू दिप छगू लाश**' लिसेंतुं ह्मसीके खनाः जि तःसकं लय्ताः । '**सितु**' पत्रिका व '**गाजलं दाःगु चा**' कविता-मुना सफुली पिहांवःगु वेकःया छपु-निपु कविता त्वःताः जि वेकःयात ह्लापा ह्मसस्यू । तर वेकःया '**छगू दिप छगू लाश**' ब्वना स्वय् धुंकाः वेकःयात छह्म कवियारूपे जक मखु, छह्म व्यक्तिया कथं नं ह्मसीकेगु इच्छा जुल । उकें योगेन्द्र प्रधानजुया दकले ह्लापां पिहांवःगु कविता-मुना '**लूसः**' (ऋी पुस्तकालय प्रकाशन, ब्वप १०८४) छगू प्रति न्याना ह्याः ब्वना स्वया । '**लूसः**' सफुली कविता च्युंम्हेसिया नां बियामतःगुसा थ्व सफुली च्वंगु कविता योगेन्द्र प्रधानजुं च्वयादीगु खः धकाः जि विश्वास याय् थाक्वीगु । '**लूसः**' या भावभूमि व '**छगू दिप छगू लाश**' या भावभूमि थुलि पाः कि ने. सं. १०८४ व १०८७ या स्वदँया दुने योगेन्द्र प्रधानजुं थ्व निगू भावक्षेत्रया दुवाः गुकथं हाचां गायादिल ज्वी धैंगु खँ जि थःगु मने गुने याना काय् मफुत । खतु, नेपाल भाषा काब्ये थथे छगू प्रारम्भिक शैली व भावभूमि त्वःताः सर्वथा न्हूगु शैली व वस्तुभूमी पलाः तःवःपिं कवि मदुगु मखु । '**स्वांबं प्याःगु स्ये**' (ने. सं. १०६७) हालावैच्वंह्म 'व्यथित' जुं '**छ्वास**' (मे. सं. १०७३) या पिभ्यगते समाजया रूढि व विषमताया उपहास यानादिल । '**मां लुमंकाः**' (ने. सं. १०७०) या चित्तरञ्जन नेपालीजु '**प्रतिक्रिया**' (ने. सं. १०७८) काब्ये बयाः मेगु हे शैली व परम्पराया हिमायती

जूवल । **'सन्देश'** (ने. सं. १०७८) खण्ड काव्यया कवि ईश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्य **'स्वापू'** (ने. सं. १०८०) ज्वना: न्हूगु ख्यले सुकूला पिवा:च्वंव्हाल । ने. सं. १०८४ व १०८७ या दुने योगेन्द्र प्रधानजु ह्यू पा: मदीगु ईलिसे थ:गु शैली व वस्तुभूमि गुकथं हिलादिल व त:सकं नाला काय् बह:जू ।

वेक:या हे धापूकथं **'लूस:'** कविता-मुना प्रधानजुया कविता क्षेत्रे तायतिति ख: । अन प्रधानजु छन्द, मात्रा व मेमेगु शास्त्रीय व रीतिकालीन परम्पराय् तत:क्यना: धेधेचुला: रोमान्टिक भाव लोके मण्ड: कया: लुधंका दिल । उकीसनं **'लूस:'** या आपा: धे कविता छुं तिख्वर अनुभूतिया लिधंसा मदय्कं हे परम्परा उपमा व शब्दावलीया जक तिब: कया: च्वयात:गु दु । **'लूस:'** य वहे नच्चा कवि योगेन्द्र प्रधानजुं **'छगू दिप छगू लाश'** थें ज्या: प्रौढ व ग्यसुला:गु कृति ज्वना: थुलि याकनं व्हीगु दत्थ्वी दंव्हा दु– थ्व पत्या: हे मज्वीगु खँ धै थें जुल । थ्व सफुली योगे प्रधानजुया १५ मुक्तत मुनात:गु दु । दकले ह्लापां ला छन्दवा मात्रावादी पद्य-परम्परां मुक्तकया क्षेत्रे थ्व हाचां गा:गु हे प्रधानजुया छगू स्तुत्य कुत: धा:सां ज्यू । छाय्धा:सां, नेपाल भाषा का ह्निग: ह्नीग तक्क थ्व परम्परां चिका: छन्द व मात्रा, पद्य व रीति नशा त्व:ते मफुपिं त्याय्ह्म तर पराजित कवितय्गु ख्वखना सा हे जक थ्वयाच्वंगु । छुं मखुसां मुक्तकया प्रयोगं थ्व परि व्हीगु काव्ययात पितह्या: न्हूगु अर्थबोध व स्वच्छन्द भाव क्षेत्र ब्यू दु । उकिं मुक्तकयात न्हूगु कविताया छगू मू-ख्वा:पा: मखु धा फँ मखु । मुक्तत च्वय्वंतुं सुं कवि न्हूह्म मज्वी फु: पद्य च्वय् सुं कवि पुलां नं मधाय् फु । तर मेमेगु भाषाय् थें तुं भाषाय् नं आपा: धै थें न्हू–कवितय्सं मुक्तकयात हे न्हू कवि ताया बाह्य स्वरूपे छाय्प्यूगु दु ।

योगेन्द्र प्रधानजुं पद्य-परम्परायात हाकुतिना: मुक्तक पाच्युंगुलिं जक वेक:यात व्हीगु न्ह्यलुला पिढीया मेमेपिं कवि नाप व्होछुके बह: जुल धाय् त्यनागु मखु । ईलिसे भ्यले पुले

आपालं कवितसें ला थ्व उदारता क्यना वैच्वंगु अथें नं यच्चुक सी दु । थ्वया सिबे उपो, योगेन्द्र प्रधानजुं थः ज्वलिज्वःपिं मेमेपिं कविपिसं थें तुं थः छचाःख्यरं च्वंगु जीवनया ख्यले ध्वद्वीगु सन्ताप, विघटन, विक्षिप्ति व विषमताया पूर्ण सजगता थःगु कविताय् पिब्वया दीगु दु । थ्व हे विक्षिप्त चेतनां ध्वात्तुघ्वाकाः प्रधानजुं थः जःखः वस्तुस्थितिया कुंकुलामे न्हूगु अर्थबोध ज्वीगु भाव-संगति ल्यत्तुल्ययाः १५ पु मुक्तके फूचाय्का दीगु दु । योगेन्द्र प्रधानजुया थ्व कविता–मुनाय् २।४ पु कविताय् गनं गनं रोमान्टिक परम्पराया किचः (विशेषकथं उपमा व शब्दावली) ल्यं दनिसां वेकःयात छह्म सजग, विवश, विक्षिप्त, सम्वेदनशील, यथार्थपरक व बोधगम्य कवि धाय्गुली सुनानं अत्युक्ति ताइ मखना । दकले मू–हा छु धाःसा '**छगू दिप छगू लाश**'या कवि वर्तमान खनाः असन्तुष्ट ब्यक्ति खः । वेकः थः जःखः विषमता स्वयाः विवश मनू खः, अले थः खनाः हे नं सन्तप्त चेतना खः । कविं थःत म्वानाः नं देवं फाया च्वंह्म लाश थें खनी, थः जःखः शुद्ध ह्निने नं मसांया नं ताइ । थवं थःयात वात्तुवालाः 'ग्याफर जि, म्ये हाःह्म थौं' या कवि जुयाः न्वानाच्वनी । अय्नं कविं थःत विवश खनाः रोमान्टिक ख्वखना सलं आत्मसमर्पण याना च्वंगु मदु । 'न्हाय् त्यंगु किपा' या 'इतिहासया पलाः जिगु 'यत्थें'या दिवस' थें ज्याःगु कविताय् कवि थःत उपहास यायां सूक्ष्म ज्याबलं थःगु अन्तस्करणया सः किया च्वंगु दु । कवि योगेन्द्र प्रधानजुं प्रमेथियसया विद्रोह वा फुजियामाया चिच्चाय्दंगु सः जुयाः वा थःगु कविता-मुनाय् लाभा (Lava) जुयाः पिल्ह्वेत मस्वः । थ्वया पलेसा वेकःलं बुद्धया न्हंया मूर्ती बागः चाय्काताःगु मिखां विद्रोहया सन्देश तिकिनंगु, वा एभरेष्टया चसुप्वालं भियतनामया हाइपोंग खुसिया छह्म छह्म यानातय्सं माक्वीतय्त धोंलाःगु खंका च्वनी । योगेन्द्र प्रधानजुया कविताय् थौंया किचः दु, 'थौं' लिसे विद्रोह याय् त्यंह्म कविया सूक्ष्म व गम्भीर छुमां नं दु । थ्व अवश्य खः– वेकःया कविताय् विद्रोहया सः स्वनाः विक्षिप्तिया स्वीकृति व वर्तमान मूल्यहीन

जीवनप्रति असन्तुष्टि उपो तीक्ष्ण जू । योगेन्द्र प्रधानजुया कवि-
ताय् फुजियामाया चसुप्वालं पिल्ह्वँगु मि मखु एभरेष्टया च्वका
खनेदुगु थथ्या: ववथ्या:प्रति असन्तुष्टि दु; प्रमेथियसया मिला
मखु बुद्धया गम्भीर अन्तस्करणं पिज्व:गु स: दु ।

योगेन्द्र प्रधानजुया कविताय् दुगु दकले त:धंगु विशेषता
ख:– प्रतीक-प्रतिमा, उपमा-उक्तिया सरस सरलता व सुबोधता ।
कविताय् 'न्हूगु सजगता' या नामं बौद्धिकता वा पाण्डित्या,
'न्हूगु प्रयोग' या नामं पिदना च्वंगु क्लिष्टता वेक:या कविताय्
खने दु थें मच्वं । बौद्धिक उदारतां धाय् वा शैलीगत महत्वका
च्वीके यंका: इपांथिपां मसीक माय्बिलिचां त्यप घय्प्वी थें
हे ळवले दन्त्यकथा, महाभारत, होमर व बाइबलंनिसे क
एलियट तकया प्रतिध्वनि पाचिनेत स्वैपिं कवितय्सं थें प्रधान
'कस्मोपोलिटायन्' कवि ज्वीत कुत: याना मदी । धात्थें
वय्क:या कविताय् न्हूगु कविताया बुद्धिवादी उ
लता म्या: हे मदु । थुगु दृष्टिकोणं स्व:सा योगेन्द्रजुया छपु
कविता 'सरासु'या कवि पूर्णबहादुर वैद्यजुया नुगले ळवेपीगु कवि
थें छगू गुगु उपमा वा छगू गुगु प्रतिमाया तीक्ष्ण प्रयोग
प्रभावया लिधंसाय् दना च्वंगु दु । शैलीया दृष्टिकोणं प्रधान
कविताय् प्रतीकवादया व जटिलता वा बौद्धिकताया व बुप
मदु गुगु कि, धाय् श्यामसुन्दर सैंजु, आनन्द जोशी व मेमेपिं न्हू
न्हू– कवितय्गु कृती बरोबर खने दु । पूर्णबहादुर वैद्यजु प्रधान
सिबे गाक्कं ह्ल शब्द प्रयोग याना: गाक्कं उपो प्रभावोत्पा
तनाव व अर्थ-संगति सृजना याना दी फु । तर योगेन्द्र प्रधान
कविताया कसी चुला स्वेबले आनन्द जोशी व सैंजुया कवि
क्लिष्ट (Aliusive), अले विशेष याना: आनन्द जोशीजुया
उच्छ्वासपूर्ण (Rhapsodic) व छ्वासुसे च्वंगु (Verbose)
थें खने दु । योगेन्द्र प्रधानजु कविताय् संयमया मू थ्वीका:
प्रौढता क्यनेत सनादीगु दु । जिं स्वे पूर्णबहादुर वैद्यजु आ
लिसया च्वकाय् च्वंगु आपोलोया सौम्य देग: ख:सा

प्रधानजु रोमया कोलोसियम् खः। अले थुपिं निह्म स्वयाः गाक्कं सशक्त तर, उद्वेग व आकांक्षां ततःमतः क्यंका च्वंगु तिपयाय् मफुगु न्हू-कविताया गोथिक (Gothic) महल खः– आनन्द जोशी।

'**छगू विप छगू लाश**' कविता-मुनाय् योगेन्द्र प्रधानजुया कवि-व्यक्तित्वयात ह्मसीकेगु छुं नसा दुसां लिपा थ्वया सिबे दुग्यःगु व ऊयातुगु कृति व्हीगु न्ह्योने बस्वाय् हैतिनि धैगु आशां क्यंकेगु ज्या जूगु दु।

यंलागाः १२, १०८७

झीगु भाय् गुलि पुलां ?
दसि व तर्क

१. न्ह्यथना

१.१. नेपाल भाषा गाक्कं पुलांगु भाय् खः धकाः फुकसिनं स्यू । झीगु भाय् माक्कों पुलां धकाः झीसं न्वाना वया च्वनागु छुं मखुसां धर्मादित्य धर्म्माचार्यजुया 'नेपाल भाषा व थ्वया साहित्य'या इलं निसें खः । धर्माचार्यजुया व मूवंगु व मिखा चाय्का बीगु लेख पिदंगु थ्योंमथ्यों ४४ दँ दत । अनंल्यू झीगु साहित्यया युग-पुरुष चित्तधर 'हृदय' जुया झीगु साहित्य सफू नं पिदन । थ्व सफुली थासा आखलं पिहाँवःगु निष्ठानन्द-सिद्धिदास ईयां लिपाया झीगु साहित्यया दकले ह्लापां पूवंक चर्चा जुल । अथेजूसां थ्व सफुली नेपाल भाषा, वाङमय व साहित्यया सिद्धिदास ईया ह्लापायागु उलि पूवंगु छुं चर्चा मदु । धर्मादित्यजुयां ल्यू 'हृदय'जुया सफू तक्क, अले 'हृदय'जुया सफूयां ल्यू आःतक्क नं झी फुक्कसिनं लेख, भाषण, भूमिका, छलफल व खँलावला न्ह्याथायूनं खालि थुलि हे जक धया: लुधंका च्वना– 'झीगु नेपाल भाषा नेपाःया गाक्कं पुलांगु भाय् खः' । धात्थें थ्व भाय् गुलि पुलांगु खः ? आपलं पुलांगु खःसा जन भाषाया रूपे लाकि वाङमय व साहित्यया भाषाया रूपे ? अले थ्व भाषाया पुलांगु जातःया दसि–पुरातात्त्विक दसि–गुलि न्ह्यःया तकया लुया वःगु दु ?– थ्व न्ह्यसःया लिसः बीगु ज्या आतक जूगु खने मदु । थुखेपाखे मालेगु व मालाः पिब्वेगु ज्या मज्वीकं झीगु भाषाया अध्ययन भाषा-शास्त्रया लिधंसाय् वैज्ञानिक कथं ज्वीफै मखु । थौंया स्यूसःपि

खालि 'छीगु भाय् नेपाःया गावकं पुलांगु भाय् खः' धका ह्लाःपोचिनाः लुधंका च्वनां मगाः ।

१.२. नेपाल भाषा गुलि पुलांगु भाय् खः ?–थ्व न्ह्यसःया लिसः मालेगु अःपु मजू । अय्नं थःगु कुतलं लिमच्यूसें जि खनाथें सीमित ज्वलंया लिधंसाय् छुं लिसः मालेगु मतीतयाः थ्व च्वसा न्ह्याका च्वना । भाषाशास्त्रीया गुगुं छगू भाय्या जातः स्वय्गु छगू जक साधन दु । व खः लिपिबद्ध वा पुरातात्त्विक दसि-क) शिलापत्र आदि अभिलेख, व ख) ह्लातं च्वयातःगु सफू । थथे लिपिबद्ध जुइगुयां न्ह्यः भाषाया खँलावलाया स्थितिया स्वरूप वा भाषाया पहःया विषये अनेक तर्क (Hypothesis) न्ह्यथनेगु थाय् दु । अथेजूसां, गुगुं छगू भाय् थुगुहे इले उत्पन्न जुल, थुगुहे इलं निसें खँलाबलाय् ज्याय्खेलेगु यात धाय्गु सम्भव मजू । अवश्य खः लिपिबद्ध ज्वी न्ह्यः भाय् ह्लापां खँलाबलाय् जक सीमित जुयाः दोलंदो दँ फुनावने फु । गुगुं भाय् ह्लापां लिपिबद्ध जूसा गुगुं लीपा तिनि लिपिबद्ध जूगु खनेदु । गुगुं भाय्या लिपि हे मदु– गथे कि नेपाःया आपालं भाय्त । थ्व वःचान्हंगु लेखे जि कपोलकल्पनाया लँ मज्वँसें दकले ह्लापां पुरातत्त्वया लिधंसा काय्त्यना– आतक्क लुयावःगु शिलापत्रे नेपाल भाषाया दकले ह्लापां प्रयोग, अले आतक्क लुयावःगु ह्लातं च्वयातःगु सफुली नेपाल भाषाया दकले ह्लापां प्रयोग । थुकिया बःकयाः जि निगू–प्यंगू Hypothesis न्ह्यथने त्यना । तर्कशास्त्रे नं (Logic) from the known to the unknown सीदुगुलिं मसिउगु खँ सिइका कायेगु धाइगु चलन दु थें न्ह्यःने दुगुया बःकयाः न्ह्यःने मदुगुया विषये खँ छुयेगु कुतः याना । छीसं आतक्क ल्वीके फुगु अभिलेख वा सफूयां न्ह्यः नेपाल भाषा छाय् जन भाषा (Vernacular) जक जुया च्वन, छाय् खँलाबलाया भाय् जक जुयाः दोलंदोदँ तक च्वन ?–थ्व बिचाःयाय् बहःजू । भाषा धैगु लिपि मखु न थ्व च्वय्गु (Writing) वा च्वया तःगु दसि हे जक खः । भाषा बोलि (Speech) या रूपे

दोलंदो दँ विकास जुयाःलिं आखः (Alphabet) पिदन । उ
बोलि ह्नापा व लिपिबद्ध दसि (Written Texts) लिपा
जुइगु हे जुल । अथे जूसां गुगुं छगू भाषाया ऐतिहासिक अध्ययन
यायृत लिपिबद्ध दसि (Written Records) छगू मूवंगु
मदय्क मगाःगु ह्नाय्कं खः ।

२. दसि : अभिलेख व वाङमय रचनाय् नेपाल भाषा

२.१. थौंया नेपालया राजनैतिक सिमानाया दुने आतक
लुयावःगु पुरातात्त्विक दसि– (भाषा सम्बन्धी) दकले पुलांगु दसि
खः सम्राट अशोकया इस्वीपूर्व २५० सन्या लुम्बिनीया स्तम्भ ।
ब्राह्मी लिपिं च्वयातःगु भगवान् बुद्धया जन्मस्थले स्थापनायाना
थकूगु अशोक स्तम्भया भाय् खः पाली । अनंल्यू नेपालया इतिहा
७१४ दँ तक छुं शिलालेखया दसि मदु । लिच्छिवि जुजु मान
देवया सकोचंगु नारायणया विजय स्तम्भं (इस्वी ४६४) निसं
नेपाः गाले शिलालेखया दसि शुरु ज्वी । थ्वयां ह्नापा भाषा
सम्बन्धी छुं पुरातात्त्विक दसि मदु । लिच्छवि जुजुपिसं थःपिनिगु
तमाम शिलालेखे मुकं संस्कृत त्वःताः मेगु भाय् ज्याय् खेलेगु मयाः ।
लिच्छवि जुजुपिनिगु शिलालेखे मुकं संस्कृत भाय् जक प्रयोग याना
तःगु दुसां स्थानीय जनभाषा– विशेष यानाः थाय्या नां, कर व
अड्डाया नां-आदि यकों असंस्कृत भाषां वःगु दसि दु । थुकिया
विषये लिपा खँज्वीगुलिं थन जिं मेगु खँ न्ह्यथने । जुजु मानदेव
पालंनिसें लिच्छवि शासनया अन्ततकंया शिलालेखे खालि संस्कृत
भाय्या प्रयोग जूगु जक मखु कि लिपि नं नेपाल लिपि म
गुप्ता लिपि जुया च्वन । नेपाले लिच्छवि शासनया अन्त ठकुरी
वंशया जुजु राघवदेवं निसें जुल धैगु धापू इतिहासकारतय्
नेपाल सम्बत्या शुरु इस्वी ८७९ लिस्सें ठकुरी वंशया उदय
ल्याःख्याना व्छत धाःसा थन तक नं नेपाल लिपि वा संस्कृत
त्वःताः मेगु भाय्या प्रयोग शिलालेखे जूगु खने मदु । लि
कालया फुकं शिलालेख संस्कृत भाषां व गुप्ता लिपि पिदंगु
च्वन । थ्व बांलाक लुमंके बहःजू ।

२.२. नेपाल लिपियात धर्माचार्यजुं 'दोलछि दँ थुखे बांलाक चलेयाना ह:गु आख: नेपाल आख: हे ख: धका च्वया दीगु दु।[१] अथे धाय्बले ने. सं. ७३ पाखें (इस्वी ९५३) निसें गुप्ता आखलं नेपाल आख:यात थाय् तोतूगु जुल। नेपा:या नां दंह्म इतिहासकार डा. डिल्लीरमण रेग्मीजुया धायूकथं, "नेपाल लिपिया पूर्वरूप इसाया १० गूगु शताब्दीया गुप्ता लिपि ख:। अनंलि गोलमोल लिपि पिदन। रञ्जना लिपि गोलमोल व भुजिमोलयात छाय्पिया: बांलाकेगु कुत: ख:। थौंकन्हे चलेजूगु नेपाल लिपि १५ गूगु शताब्दी खने दत।"[२] संस्कृत त्व:ता: नेपालया स्थानीय जनभाषा शिलालेख, सफू व बौद्धिक कालोबिलोय् ज्याय्खेलेगु कुतले थ्व पा: लिपिं निसें खने दया वल धा:सां छुं पाइमखु। अथेजूसां ताई तक नं नेपालभाषा न शिलालेखे प्रयोग जूगु खनेदु न ह्लातं च्वया त:गु सफुली हे। आतक्क लुया व:गु शिलालेखे दकले ह्लापां नेपाल भाषाया प्रयोग मल्ल वंशया दकले ह्लापाया जुजु अरिमल्ल देव (इस्वी १२००–१२३६) यां ल्यू जूह्म जुजु अभय मल्लया गोतिटारया ने. सं. ३५३ (इस्वी १२३३) स जूगु खनेदु।[३] थ्वयां ल्यू १०० दँ तक थ्योंमथ्यों जुजु जयस्थिति मल्लया ई (इस्वी १३८२–१३९५) तक नं नेपाल भाषाया प्रयोग तसकं आसकुति-कथं जक जूगु खनेदु। शिलापत्रया भाय् अक्व नं संस्कृत हे तिनि सां निक्वो प्यक्वो दान-दातव्यया खँ नेपाल भाषां च्वय्गु चलन जुया वल। इटलीया नांजा:ह्म इतिहासकार लुशियानो पेटेकजुया धा:पूकथं "The second group is the rich epigraphy of the Mallas. It practically starts with Jayasthiti Malla at the end of the 14th Century and grows larger with passing of the time, till the end of the danasty in 1768 / 9. The language is at first Sanskrit only but technical portions (land measurements etc) tend more and more to be in Newari. The script is old Newari"[४] "निगूगु

Regmi ||

समूह खः मल्लपिनिगु वंशावलि । थ्व झिप्यंगूगु शताब्दीया अन्त पाखे जयस्थिति मल्लया इलंनिसें शुरू जूगु दु, अले लिपा जूलिसें सन् १७६८।६९ पाखे वनाः वंश कोदले तके यक्वो हे दत । भाषा नं ह्लापा संस्कृतं जक तर प्राविधिक जक (बुँयानाप आदि) क्रन क्रन नेवारी जुया वल । लिपि पुलांगु नेवारीया ।"....
थुकथं नेपाल लिपिया प्रचलन इस्वी सम्बत्या झिगूगु शताब्दी निसें जूसां थ्व लिपि संस्कृतया गुप्ता लिपिं पिदंगु जक मखसें निसः स्वसः दँ तक खालि संस्कृत भाय् लिपिबद्ध याय्‌त जक नेपाले थुकिया प्रयोग जूगु खनेदु । नेपाल लिपी नेपाल भाषा वद्ध जूगु यकों लिपा खनेदु। भाषा छताजि जुयाः लिपि मेकथंया जूगु क्रीगु भाषाय् इतिहासया ह्लापां निसेंया छगू विशेषता खनेदु ।

२.३. च्वय् वंगु खं सीदत कि नेपालया शिलालेख आदी क्रीगु भाषाया प्रयोग जूगु ने. सं. ३५३ (इस्वी १२३३) निसें खनेदु । थ्वयां न्ह्यः दको फुकं संस्कृत भासं च्वया तःगू अभिलेख जक दु । अथे हे ह्लातं च्वया तःगु सफू वा मेगु लिपिबद्ध दसीनं स्थिति मल्लयां न्ह्यः नेपाल भाषाया प्रयोग जूगु उसः खने मदु । जि गन तक स्यू जयस्थिति मल्लयां न्ह्यःया खालि छगू ह्लातं च्वयातःगु सफुली नेपाल भाषाया प्रयोग जूगुदु । व सफू खः बंगालया पण्डित नारायणं १२ गू सदी संस्कृतं च्वःगु हितोपदेशयात ल्ह्याः संस्कृत लिसें नेपाल भाषां टीका च्वया तःगु नेपाल सम्बत् ४८१ (इस्वी १३६०) या सफू । थ्व सफू पश्चिम बर्लिनया सरकारी संग्रहालयया Ethnological Museum अन्तरगत संग्रहले दु । अत्यन्त बांलाक ह्लातं च्वयातःगु थ्व चिकिचा धंगु सफूचा जम्मा ९६ पौ, छगू पती ५ क्रो च्वया तःगु दु । थ्व सफूया उल्लेख प्रो० अगष्ट कनरेडीं थःगु 'Das Newari'[५] धैगु (इस्वी १८९१) लेखे याना दीगु दु । अनंलि डा. हान्स् योरगनशनं वेकःया नांदंगु A Dictionary of the Classical Newari[६] या पौ ४ सं मिति नापं बियाः थ्व सफूया उल्लेख याना दीगु दु । थ्व सफूया निगू पौया किपा (स्टकहोम बिश्वविद्यालयया इन्डोलोजीया प्रोफेसर डा. सिग्फ्रेड लीनहार्डया[७] सौजन्यं) थन क्वे बियागु दु ।

ने. सं. ४८१ या हितोपदेश या निपौं

इस्वी सन् १३६० या **हितोपदेशयां** ल्यू जुजु जयस्थिति मल्लया पालेया जम्मा स्वंगू सफू नेपाल भाषां च्वया तःगु वा नेपाल भाषा दुथ्याकाः संस्कृतं च्वयातःगु आतक लुयावःगु दु। व स्वंगू सफूत खः

छः **मानव न्यायशास्त्र** (ने. सं. ५००–इस्वी सन् १३८०)। नारदया न्यायशास्त्र अथवा मनुस्मृति विषये नारदया संहितायात जयस्थिति मल्लया मन्त्री जायतया लागिं नेपाल भाषां हीका तःगु (स्वया दिसँ– हरिप्रसाद शास्त्रीया A Catalogue of Palm-leaf Manuscripts in the Durbar Library, Nepal, Vol. I, p. 43८। अथवा राष्ट्रिय अभिलेखालयया धलःपौ भाग १, संख्या १२३१)

निः **अमरकोष** (ने. सं. ५०६, चैत्र कृष्ण १३, इस्वी सन् १३८६) मन्त्री जायतया काय्‌यात अमरकोष स्यनेत नेपाल भाषां टिप्पणी च्वया तःगु। केम्ब्रीज विश्व-विद्यालयया बौद्ध संस्कृत हस्तलिखित संग्रहे दुथ्याका तःगु। प्रो० बेण्डलं थःगु Catalogue of the Buddhist Sanskrit Manuscripts in the University Library Cambridge, 1883 ६ या पौ १८७ स थ्व अमरकोष सफूया छगू वर्णन थुकथं बिया तःगुदु। नापं व सफूया Colophon या छगू उद्धरण नं बिया तःगु दुः

Palm-leaf; 161 leaves, 5 lines; 312 in dated N. S. 506 (A. D. 1386) Amara-kosa, with Newari Commentary called Vivitri, by Manikya written in Bhatgaon in the reign of Jayasthitimalla. The first leaf which contains some prefatory remarks (partly in Vernacular), is much mutilated, The text

स्वर व्ययं etc. begins b
The colophon is in verse (p. 161 a)
"ताडपत्र, १६१ पौ ५ क्गो; १३ x २ इञ्च, मिति ने. सं. ५०६ (सन् १३८६) अमरकोष, जयस्थिति मल्लया राज्य काले ख्वपे माणिक्यं च्वयात:गु विवित्रि, नांया नेवा: टीका नं दुथ्या:गु । भूमिका कथं टिप्पणी याना त:गु (छुं भति स्थानीय भाषां) ह्लापांया पौ आपा हें गुइ धुंकल । 'स्वरब्ययं' नामं मूल लेख २ ख पेजं निसें शुरु जुइ ।"
सफूया लिउने तँसा पद्य च्वयात:गु दु (पेज १६१ क)
श्री श्री जयस्थिति शस्य मल्लदेवस्य भूपतेः ।
अमात्य श्रीजय [.] न्द्रह्मास्वामिकार्य परायणः ।।
स स्वपुत्राय विधिवदिमां टीकामचीकरत् ।
श्रीमत्पात्रकुलानां यो विशिष्टो मण्डनोचितः ।।
माणिक्यमिव माणिक्यनामा पण्डितसत्तमः ।।
कृतैषा अमरकोषस्य तेन नेपाल भाषाया ।
विवृतर्नाम लिंगानां टिप्पणी बालबोधिनी ।।
षट्त्तरे (Sic) पञ्चशते गते ऽब्दे नेपालिके मासि च चैत्रसंज्ञे ।
कृष्णपक्षे मदनाभिधायां तिथौ शशाङ्कात्मजवासरे च ।।
श्रीजयस्थितिभूपाले नेपालराष्ट्रशास्तरि ।
श्रीमद्भक्तपुरे देशे ग्रथित्वा लिखितं तदा ।।

स्वँ: **गोपालराज वंशावली**[१०] (ने. सं. ५०७-५१०; इस्वी १३८७-१३९०) ताडपत्र; साइज ११ इञ्च x १½ इञ्च थ्व पुमवंगु सफू पौ १७ निसें शुरू जुया पौ ३० (क) तक अशुद्ध संस्कृत च्वया त:गु दु । पौ २९ (क) या दकले लिपा जयस्थिति मल्लया शासन कालंनिसेंया उल्लेख पुलांगु नेपाल भाषां याना तल । थन तकया सम्वत् वा मिति ख: ने. सं. ५०१ । पौ ३० (ख)

निसें पौ ३६ (क) तकया भाषा संस्कृत (अशुद्ध) व पुलांगु नेपाल भाषा प्रयोग याना त:गु दु। अले पौ ३६ (ख) निसें पौ ६३ (ख) तक– वंशावलीया अन्तिम पौ तक–पुलांगु नेपाल भाषाया प्रयोग जूगु खनेदु। थ्व वंशावली आतक्क नेपाल भाषाय् लुयाव:गु ह्लातं च्वया त:गु सफुली दकले पुलांगु मौलिक ग्रन्थ ख:। उकें थुकिया इतिहासकारयात जक मखु भाषा-शास्त्रीयात नं त:धंगु महत्व दु। थ्व वंशावलीया भाषाया विषये लुशियानो पेटेकया धापू दु, "The

"The old Newari in which they are written is practically incomprehehsible nowadays The language has changed enormously, the linguistic tradition is lost and even Nepalese Pundits are at loss for interpreting this . . . The manuscript presents a historical and also a philological interest of the first magnitude, and its edition and translation is at present the foremost desideratum in the field of Nepalese history and possibly also of Newari linguistic studies."[११]

"थ्व ग्रन्थत च्वयात:गु पुलांगु नेवा: भाय् थौं कन्हे थुइके हे मफये धुंकल। भाषा यक्को हिला वन, भाषाया परम्परा त्वादल, अले थ्व सफूया अर्थ छ्यायेत नेपाली पण्डिततय्त नापं थाकु।थ्व लेखे ऐतिहासिक भाषा-विज्ञानया दृष्टि तस्सकं हे यक्को महत्व दु, अले थुकिया सम्पादन व अनुवाद थौंकन्हे नेपालया इतिहास व अझ नेवा: भाय्या अध्ययने नं तस्सकं सिइकेत सनाच्वंगु विषय जूगुदु।"

३. जनभाषाया रूपे नेपाल भाषाया दसि

३.१. च्वे वंगु खं यच्चुक सीदत कि थ्वीगु भाषा अभिलेखे ने. सं. ३५३ (इस्वी १२३३) व वाङमय रचनाय् ने. सं ४८१ (इस्वी १३६०) निसें ज्याय्ख्यलात:गु दसि थ्वीके दु। जुजु अभयमल्लया मोतिटारया अभिलेखयां ह्लापा नेपाल भाषा दहे मदु वा प्रयोग जुया: गनं लिपिबद्ध जूगु हे मदु धैगु थुकिं गबलें प्रमाणित जुइ फै मखु। अयनं, आतक्क लुयाव:गु दसि थ्वयां न्ह्य:या मदुनि। जुइफु थनंनिसें हे जक थ्व भाषा लिपि-बद्ध जुल वा थ्वयां यक्को ह्लापा १००।२०० दँ न्ह्य: थ्व भाषा लिपिबद्ध जुल–दसि ह्लनावन वा मलूनि वा लुइगु सम्भावना दनि। इतिहास संशोधन मण्डलया छह्म विद्वान् सदस्य भाजु धनबज्र वज्राचार्यजुं जित: खँलाबलाया प्रसंगे त्रिभुवन विश्वविद्यालये छको धैदीगु दु राष्ट्रिय संग्रहालये छको वेकलं खुद थ:गु मिखां ने. सं. १५३ साले च्वयात:गु नेपाल भाषाया गणितया सफू खनागु दु। तर अभाग्यवश व सफू थौं बेपत्ता जूगु खनेदु। व ने. सं. १५३ (इस्वी १०३३) या सफू दुगु ख:सा: वा हानं लुया वल धा:सा थ्वीगु वाङमयया इतिहास २०० दँ ता: हा: ज्वी। व लुया मवत्तलेनि थ्वीसं थौं लुयावय् धुंकूगु दसि ज्वना: जक खँह्लाय् माला च्वन।

३.२. ने. सं. ३५३ (इस्वी १२३३) या मोतिटारया अभिलेखं निसें जक नेपाल भाषा लिपिबद्ध जूगु खनेदुसां लिच्छवि कालया शुरू निसेंया आपा: धैथें अभिलेखे यकों थुजागु शब्दत खनेदु गुगु संस्कृत भाय्यागु शब्द मखु। इतिहास शिरोमणि वाबुराम आचार्यजुं 'नेपाल, नेवार र नेवारी भाषा' धैगु लेखे थ्वखँयात थुकथं न्ह्यथना दीगुदु:

> नेपारहरूको बोलीको नमूना कहीं नपाइए तापनि नेपाल ब्यासीमा रहेका लिच्छवि राजाहरूका संस्कृत भाषामा लेखिएका शिलापत्रहरूमा जो असंस्कृत शब्द पाइन्छ ती नेपारका वोलीको शब्द हुनामा सन्देह छैन। ती असंस्कृत

शब्दहरू संज्ञावाचक छन् ।[१२]

अथेतुं भाजु धनवज्र बज्राचार्यजुया "लिच्छवि कालको इतिहासमा किरातकालको प्रभाव" धैगु लेखे वय्कलं च्वया दीगु दु:

> लिच्छवि कालका अभिलेखहरू केलाइ हेर्दा असी प्रतिशत भन्दा बढी स्थानादिको नामकरण संस्कृत भिन्न तात्कालिक जन भाषाबाट भएको देखिन्छ।[१३]……

मानदेव जुजुया पालेयाह्म गोलेयाह्म रत्नसंघया निगू अभिलेखे (शक सम्वत् ३९९; इस्वी ४७७) दुंलङ्ग्राम, खोपृङ्ग्राम, दुंप्रङ्ग्राम, ह्मस्प्रिङ्ग्राम, यूपग्राम, खैनष्पु आदि थाय्यागु नां दुथ्या:गु दु। अथेहेतुं अबलेया अभिलेखे कुथेर, शुली, लिङ्ग्वल व माप्चोक धैगु प्यंगू कर अड्डायानां असंस्कृतं हे खनेदु। अनं करया अर्थे प्रयोग जूगु बस्तुया नां 'अस्माभि हाम्हु वस्तु द्वादश तैलघटा: कुम्हु वस्तु च' धका महासामन्त अम्शुवर्माया इस्वी ६०८ या सांगाया अभिलेखे, 'पर्वत भूमिश्चोखपरा' 'सिं करे च' धैगु खँगो जुजु भीमार्जुन देव व जिष्णुगुप्तया थानकोटया इस्वी ६३५ या अभिलेखे खनेदु। अथे हे मेमेगु अभिलेखे खोपृङ (खोप), कुर्पासी (खोपासी), शङ्गा (सांगा), तेग्वल (त्यागल), तेङ्खु (टेकु) आदि थाय्या नां जक मखु थौंनं छीगु भाषाय् चलेजूगु 'चो' (डाँडाया अर्थे) 'गुँ' 'बूँ' 'तिलमक' (धः) आदि खँगो लिच्छवि कालया शिलापत्रे खनेदु। धनबज्रजुया धा:पूकथं

> माथि उद्धृत स्थानका नामहरू किरात परिवारका भाषाका हुन् भन्ने कुरा सामान्य ज्ञानकै भरमा पनि भन्न सकिन्छ।… लामो कालसम्म यहाँ किरातहरूको शासन चल्यो भन्ने अनुश्रुति चलेर आइरहेको र यहाँका असी प्रतिशत भन्दा बढी स्थानका नामहरू किरात परिवारका भाषासंग मिल्ने पाइएको हुनाले यी नामहरू किरात कालमै रहिसकेका थिए भनी अनुमान गर्ने पर्याप्त आधार देखिन्छ।[१४]

थुकथं थ्व खँ यच्चुक सी दु कि संस्कृत भासं फुकं शिलालेख

च्वःसां लिच्छवि काले स्थानीय जन भाषा, नेपाः गाःया थःगु न्हापां निसेंयागु भाय् संस्कृत मखु । संस्कृत भाय् पिनें वःपिं, दक्षिणं वःपिं, विहारं वःपिं शासकतय्गु राजभाषा ख; उगु ईया देश-वासीया भाय् मखु । इतिहास शिरोमणि बाबुराम आचार्यजुया धापूकथं

> (गोपालराजवंशावलीमा) लिच्छविहरू आएर राज्य स्थापना गर्नु भन्दा पहिलेका जो ३२ जना किरात राजाका नाम दिइएकाछन् ती नेपार जातिका राजा देखिन्छन् । भारतवर्षका पूर्वोत्तर प्रदेशमा रहेका आग्नेय (Austric) देशी जनतालाई संस्कृतमा किरात भन्ने चलन छ । यस कारणले नेपालका नेपारहरू पनि आग्नेय देशी जातिका देखिन्छन्····इस्वी सम्बत् पूर्वका तेस्रो शताब्दीमा अशोकले पठाएका प्रचारकहरू नेपालका केन्द्र-स्थलमा आएर नेपारहरूलाई बौद्ध धर्मको शिक्षा दिन शुरू गरे । यस ठंडापहाडप्रदेशमा विहार वा उत्तर प्रदेशका गर्मीमा रहने बुढा बुढी आएर अड्न कठिन हुनाले युवक–युवती भिक्षु–भिक्षुनी आएर धर्म प्रचार गर्दै नेपारमा घोलिंदै गएर आर्य रक्तको मिश्रण गराए । यो सिल-सिला लगातार चल्दै रह्यो । नेपारहरू नेबार बनी सभ्य र सुरूप भई कृषि, शिल्प आदिको उन्नति त गरे तर बौद्ध धर्मले लडाकापन सेलाइ दिएको हुनाले पहिला शताब्दीका मध्यमा विहारबाट लिच्छविहरू आएर तिनी-हरूको राजपाट खोसे ।[१५]

अथे हे 'सँदै व चीनलिसे नेपाःया सम्बन्ध' धैगु सफुली नं इतिहास शिरोमणिजुं च्वया दीगु दुः

> महात्मा बुद्ध निर्वाण जुइ धुंकाः स्वसः दँति लिपा भारतया नामिह्म जुजु अशोकं बुद्धधर्म प्रचार याय्त छगू योजना दयेकल....उगु बखतय् नेपालय् नेवाःत जक बास याना च्वंगु जुल ।[१६]

न्ह्याग्गु थज्जु, संस्कृत भाय् ज्वना लिच्छवित नेपा:गाले दुहाँवय् न्ह्य: थन अ-संस्कृत भाय् ह्लाइपिं मनूतसें वास यानाच्वंगु व थ्व गा: या बस्ती आपालं गुँ, च्व, थाय्, खुसी आदिया नां पर्यन्त वहे भासं जूगुलिं छु मखुसां २००।४०० दँ न्ह्यवं निसें थ्व भाय् ह्लाइपिं [किरात, नेपार, नेवाङ, नेवाहाङ, नेवाल, नेवार न्ह्यागु धैदिसँ] दुगु खँ सीदु ।

४. छीगु भाय् लिपिबद्ध जुइगु छाय् लिपा लात ?

४.१. जिगु ब:चान्हंगु थ्व च्वखँया सारब्व ख: थ्व न्ह्यस:– यदि "नेवा:त उपत्यकाया मूल निवासी ख: । क्राइष्टया सिबे खुस: दँ न्ह्य: नेवा:त दु धैगु खनेदु" [डा. डिल्लीरमणजुया धापू][१७] धैगु ख:सा इमिगु भाय् लिपिवद्ध जुइगु छाय् लिपा लात ? छाय् इस्वी सम्बत्या १३ गू शताब्दी तिनि शिलापत्रे थ्व भाय् ज्याय् ख्यल, छाय् १४ गू शताब्दीया उत्तरार्धे तिनि थ्व भाय्या वाङमय रचना जुल ? थ्व तसकं महत्वं जा:गु न्ह्यस: ख:– विशेष याना: छीगु भाय्या व्यक्तित्व व थ:गु पहः थुइकेगु लागि थ्व न्ह्यस:या लिस: बांलाक माला स्वय्मा:गु जुल । अथेजूगुलिं थन हथासं लिस: मालेगु स्वया: न्ह्य: जिं छगू तर्कनिं न्ह्यथने । खँ छु धा:सा, इस्वी सम्बत्या १३ गू शताब्दीया सिकं न्ह्य:हे छीगु भाय् लिपिबद्ध जुया: अभिलेखे जक मखु वाङमय सिर्जनाय् थ्यंकनं यक्को ह्लापा हे प्रयोगे वय् धुंकूगु दु धैगु कल्पना याय् । अनं छगू तर्क (Hypothesis) न्ह्यथने। थ्व तर्क अनुसार छीगु भाषाय् १३ बा १४ गू शताब्दी न्ह्य:हे यक्को मूवंगु ग्रन्थत रचना जुइ धुंकूगु दु । व ग्रन्थत गन ले धका न्यंसा-छगू हे जक लिस: दय्फै । व ख: नष्ट जुल, किलं नल, ह्लना वन, मिं नल । थ्व तर्क यदि सुद्दं पत्या: मजुसे च्वंसा नेपालया इतिहासे जयस्थिति मल्लयां न्ह्य:या निगू व वयां ल्यूया छगू घटनाका उल्लेख जि क्वे याय् । डा. डेनियल राइटं सम्पादनयाना: पिहाँव:गु वंशावली अनुसार जुजु बृषदेव लिपा वया काय् शंकरदेवया पाले भारतया हिन्दू धर्म

प्रचारक नेपाः दुहां वल । अनं नेपाःया जुजुयात ह्लाते कयाः बुद्धमार्गी नेपाःमीतय्त याय्मज्यूगु यातना बियाः इमिगु सफू कुथि फुकं छ्वय्का बिल । थ्व वंशावली कथं उवले बुद्धधर्मया विषये नेपाले दुगु ८४,००० गू सफू, फुकं मालाः शंकराचार्यं छ्वय्का बिल । (स्वया दिसँ राइट, पौ.७१-७३) । छह्म अंग्रेजी लेखकया धापू कथंः Francis Tucker

> As a part of this wicked persecution; he distroyed all Buddhist literature, gave their temples to flames and slew their priests .. The loss through the destruction of these old Newar archives is tragic and utterly irrepairable.[१८]
>
> तसकं अत्याचार याना, वं फुक्क बौद्धिक साहित्य स्यंकल बौद्ध देगः फुक्क च्याकाबिल, बौद्ध भिक्षुपिं स्यानाबिल·····थ्व पुलांगु नेवाः सफूत स्यंगु तस्सकं दुःखया खँ खः, पूरा मजुइगु क्षति खः ।

थ्व खँया ऐतिहासिक व पुरातात्विक दसि मदु । उकें कोरा कल्पना वा अनुश्रुति जक खःसा जयस्थितिमल्ल जुजु जुइ न्ह्यःया थथे हे मेगु ध्वंसात्मक ज्या जूगु प्रामाणिक घटना न्ह्यथने फु । थ्व खः बंगालया सुल्तान श्यामसुद्दीन इलयासया इस्वी १३४९ या नेपाः गाःया विध्वंसकारी हमला । थ्व घटनाया उल्लेख गोपालराज वंशावली निथाय् याना तःगु दु–

> छः पौ २८ (ख): ततरे पूर्व सुरतान समसदिनमागत्य नेपालं श्री पशुपति त्रिखंडी कृता नेपाल स्मस्त भस्मी भवान् । हाहा भवति लोकश्च ।। सम्बत् ४७० मार्गशिर शुदि ९ महाकष्ट भवामि भक्तपुरे ।।[१९]
>
> निः पौ ५२ (क): सं ४७० मार्ग्गशिरशुद्धि ९ स्मसदिन सुरतानलिवस्य समस्तडाहरपा दिन ७ माक्क ।।[२०]

ह्मय्न्हु यंक ख्वप दे छ्वय्कल धैगु खँ वंशावलीकारं बांलाक

च्वया त:गु दु । श्यामसुद्दीनया विध्वंशकारी हमलाया पुष्टि मेगु पुरातात्विक ज्वलनं या:गु दु । गथेकि, स्वयम्भू स्तूपया ल्यूने च्वंगु ने. सं. ४९२ या शिलालेखे थ्व हमलाया उल्लेखयाना त:गु दु । अथे हे यलया पिम्वहाले महापात्र श्रीमेध पालवर्मनया ने. सं. ४७७ (इस्वी सन् १३५७) या अभिलेख "स्रुतान श्यामसुद्दीनो यवनाधिराज नेपाल सर्वनगरम् भस्मीकरोति" धका च्वया त:गु दु।[२१]

४.२. नांदंह्म विद्वान सिल्वाँ लेभिया Le Nepal धैगु सफूया ह्लापांगु भाग पौ ११६–स छगू अत्यन्त महत्वपूर्णगु खँ च्वया त:गु दु । गोर्खाया जुजु पृथ्वीनारायण शाहं नेपा: गा: त्याके धुंका: थन वया च्वंपिं पादरीत धाकोसित पितना छ्वत । उकी मध्ये फादर जोसेप द रोभाटो धैह्म छह्म पादरीयात क्याप्टेन रोज धैह्म छह्म अंग्रेजं बेतीया धैगु थासे नापलात । नेपा:यागु विषये साप उत्सुक जुया रोजं पादरीयाके नेपा:यागु हाल न्यना स्व:बले पादरीं थ:गु धर्मपरायणता क्यना: घमण्डयात कि नेपाले च्वनावले जिं (पादरीं) ३,००० दो ह्लातं च्वयात:गु सफूत छ्वय्का बिया ।[२२] थुकिं व पादरीया संकीर्णता जक उला क्यंगु मखु कि नेपा:या आपालं मूवंगु धार्मिक वाङ्मयया संहार नं वैगु ह्लातं जुल धैगु स्पष्ट खनेदु । नेपालया इतिहासे शंकराचार्य, श्यामसुद्दीन वा पादरी जोसेप– चाहे धर्मप्रचारकया कथं ज्वीमा वा 'यवनाधिराज' या कथं–यकों वय्–वने या:गु खने दु । थुमिगु ह्लातिं क्वीगु भाषा वाङ्मय व साहित्यया मूवंगु सफूत यकों संहार जूगु दु धाय्गु कपोल कल्पना मखु । थुमि सम्म ख: कि शंकराचार्यया ह्लातं वया न्ह्य:या सफूत, श्याम-सुद्दीनया ह्लातं १४ गू शताब्दीया ह्लापाया सफूत व पादरी जोसेपया ह्लातं १८ गू शताब्दीया ह्लापाया सफूया आहुति जुल ज्वी । थथे आहुति व संहारे लाना वनेगु स्वया: ब्रायन हजसन, डेनियल राइट व प्रोफेसर बेण्डलपिसं नेपा:या सफूत न्याना:, मुना यंका: विश्वया न्ह्योने क्वीगु भाषाया दसि ब्वया: बृटिश म्यूजियम, केम्ब्रीज व अक्सफोर्डया सफू कुथि अले इण्डिया हाउस

लाइब्र ेरी, लण्डनया दराजे सुरक्षित याना: थौं क्रीत हे तु न्वाना च्वंगुली क्री मछाले मा:गु छु मदु । छु मखुसां विश्वया नां:जागु संग्रहले क्रीगु भाय्या सफूत क्रोछुका त:गु दु धाय्दत ।

४.३. थ्व लेखया मू सारब्वपाखे आ छपुलु बी । क्रीगु भाषा लिपिबद्ध जूगु गाकं लिपाया दसि जक ल्यना च्वंगुलि वा लुया व:गुलि छगू मेगु तर्क न्ह्यथनेगु थाय् दु । नेपा: गाले बौद्ध धर्म व हिन्दू धर्म प्रचार जूगु संस्कृत भासं ख: धाय्गुली छु पाइमखु । छाय् धा:सां नेपाले धार्मिक विषयया फुकं प्रामाणिक ग्रन्थत संस्कृत भासं हे ह्लापां दुहाँ व:गु खनेदु । थ्व खँ पाखे क्रीगु ध्यान आर्कषित यायां नेपाले सन् १८३३-१८४२ या बृटिश रेजिडेण्ट ब्रायन हजसनं थुकथं च्वया दिल

> The Indian origin of Nepalese Buddhism (whether it reached the Valley direct, or via Bhot or China) seems to be unquestionable from the fact that all the Saugata scriptures of Nepal are written in the Sanskrit Language.[२३]
>
> "नेपालया फुक्क सौगत ग्रन्थ संस्कृत भाषां च्वयात:गुलि सिइ दु नेपाली बौद्ध धर्मया उत्पत्ति भारतीय ख:(उपत्यकाय् तप्यंक वोगु जूसां वा भोत वा चीन जुना वोगु जूसां) ।"

संस्कृत भाय्, थुकथं, समाजया तसकं, मूवंगु व बल्ला:गु क्षेत्र धर्मया भाय् जुया नेपाले दुहाँ वल । थ्व भाय्यात इज्जत व थाय् बिया बौद्ध व हिन्दू पुरोहित वर्गं थुकिया प्रयोग कर्मकाण्ड, समाजया फुक्क धैथें प्रमुखगु रीती (Ritual)– बुसांनिसें मसीतलेया कर्मकाण्डया भाय्, व शिक्षा-दीक्षाया भाय्या रूपे थाय् बिया फल–गुगुकि स्वाभाविक ख: । थौंनं नेबा:तय्गु समाजे बुसां निसें मसीत्तलेया कर्मकाण्ड संस्कृतं हे जुया च्वन तिनि– चाहे क्री पुरोहित गुभाजु ज्वीमा वा द्य:ब्रह्मू । संस्कृत भाय्या थ्व प्रतिष्ठा, भाषां समाजे थ्व थाय् काय्त छु हे थाकुल खै मखु । छाय्

धासां क्वीगु समाजे ह्मिगः ह्मीग जक मखु थौंहेनं धर्म छगू तःधगु प्रभाव खः। अले थ्व प्रभावकारी शक्तिया भाय् क्वीगु समाजे संस्कृत जुया च्वन। थन थाय् लाक सँदेया परिस्थिति नाप क्वीगु स्थिति दाना स्वयवं जि धाय् त्यनागु खँ यच्चुक सीदै। सँदेशे बौद्धधर्म प्रचार जुल संस्कृत भासं मखु सँय् भासं हे। संस्कृत व पाली भाय्या सलंसः ग्रन्थ सँय् भासं ह्रीका धर्म प्रचार व वाङमय सृजना नाप नापं धैथें जुल। स्रोङ चेङ ग्याम्पोया मन्त्री थोनमि संभोतयात काश्मीरे छ्वया सँय् लिपि संस्कृतया आधारे तयार याका इस्वी ६३२ सालं निसें सँय् भासे लिपिबद्ध वांङमय सृजना जुल।[२४] सँदेया राजनैतिक सत्ताधारी तत्त्व (Power Elite) वा शासक वर्ग (Ruling Class) व पुरोहितादि साँस्कृतिक सत्ताधारी तत्त्व (Priesthood and the intelligentsia) मेगु देशं वःपिं मेगु समाजं वःपिं मखु। नेपाः गाले लिच्छवी जुजुपिं, ठकुरी वंश, मल्ल जुजुपिं, शाहजुजुपिं जक मखु फुक पुरोहित वर्ग, विद्वत् जन–ह्लापां पिनें–खास याना भारतं वःपिं जुया च्वन। थुपिं फुक वर्ग संस्कृत भासं प्रभावित जुया, संस्कृतजनित पुरोहितवर्ग धर्म निर्देशन याकाः नेपा गाले थ्वः थ्वः जुया भारतं वया (immigrants) बाय ल्ह्यया थनया समाजे छधी जुया च्वंवया च्वंपिंखः। उकें थनया समाजे, सँदेया समाजे थें मखसे, शासक वर्ग व पुरोहित वर्ग संस्कृतया पक्षपाति जूगु खः। थ्व हे पक्षपातं याना गबले तक संस्कृतया प्रतिष्ठा व ज्ञान पुरोहित, वन्द्य, आचार्य, जोशी, कायष्ठ आदि विद्वत् वर्गे सुदृढ जुया च्वन अवले तक लोक भाषा, जन भाषा, स्थानीय भाषाया अवहेलना जुया Vernacularization मजुल। विशेष याना, शिलापत्र थें पवित्र व पुनित ज्याय् देवदेवालयया स्थापना दानदातव्यया धार्मिक व कर्मकाण्डव्याप्त ज्याय् नेपाःयागु जनभाषा ज्याय्छ्यलेगु खँ हे वैमखु। जुइफु अबलेया समाजया मिखाय् थजोगु ज्याय् संस्कृत त्वःता मेगु भाय् ज्याय्छ्यलेगु हे अधर्मया चिं जुइ।

४.४. नेपाः गाले समाजया शिक्षित वर्गयाके संकृतया प्रभा

ल्यं दतले, अथवा संस्कृत भाषाय् विश्वास ल्यं दतले थनया स्थानीय लोक भाषा बाङमय सृजनाया लागि प्रयोग जूगू मदु । गबले निसें संस्कृतया अशुद्ध ज्ञान, भ्रष्ट प्रयोग बढे जुया प्रतिष्ठा व विश्वास ह्म जुया वल उबले निसें तिनि नेपाल भाषायात ज्याय्ख्यलेगु शुरूया:गु खनेदु । थुकिया दसि कथं क्वीसँ गोपालराज वंशाबलीया अशुद्ध संस्कृत व अपभ्रम्श प्रयोगं थाय् तोता लिपा नेपाल भाषाया लँ ज्वंगुलि खनेदु । नेपाल भाषाया मौलिक साहित्यिक प्रयोग ज्वी सिवे न्ह्यः मात्र अनुवाद व टिप्पणीया ज्या व, संस्कृत भाय्या तनावनाच्वंगु प्रतिष्ठाया तिब:या रूपे जक थुकिया प्रयोग जुल । हजसन साहेबया भासं धा:सा–

> The Newari has a small stock of books in the shape of translations and comments from and upon the sacred and exotic literature of the Newars But the Newari tongue has no dictionary or grammar; nor is its cultivation ever thought of by those, numerous as they are, who devote their lives to the sacred literature of Buddhism.[२५] Hodgson; Essays on . . . p. 1
>
> "नेवा:तय् पवित्र व विदेशी मूलया साहित्यया अनुवाद व टिप्पणीया रूपय् छुं भति सफू नेवा:भाषाय् दु । तर नेवा:भाषाया कोष व व्याकरण मदु, अले बौद्ध धर्मया पवित्र साहित्ये थ:गु जीवन बिउपिं यक्कोसिनं थ्व भाषाया विकास यायगु मतिइ नं मत: ।"

वेक:या हे, मेगु छगू लेखे विद्वान नेवातय्सं थ:गु भाय्या वेवास्तात:गु खँ कया थुकथं च्वया दीगु दु–

> For owing to Sanskrit having always been considered by the Buddhists of Nepal the language of literature, they have neglected to cultivate their vernacular tongue; nor to this

day there exists a dictionary or grammar of Newari language...... From the gradual decay of literature and of a knowledg of Sanskrit among the Newars has resulted the practice, now very common, of translating ritual works into the vernacular tongue; also the usage of adding to the original Sanskrit of such works comments in the vulgar language.[२६]

"नेपालया बौद्धतय्सं संस्कृतयात साहित्यया भाषा धका भापुगुलिं अमिसं थ:गु जातीय भाषा बिकास यायेत मसो, थौंतक नेवा:भाषाया कोष व व्याकरण मदु. . . . साहित्यया बुलुहुँ ह्रास जूगु व नेवातय्के संस्कृतया ज्ञान ह्मो जुया वंलिसे, आ धर्मविधिया सफूया जातीय अनुवाद यायेगु चलन व थ्वजोगु कृतिया मूल संस्कृते जातीय भाषाया टिप्पणी तनेगु चलन पिहाँवल ।"

५. सारब्व

५.१. नेपा:यागु इतिहासे भाषा व वाङमय सम्बन्धि तथ्ययात छसिनिसे माला: हना यंकल धासा छगू बिचित्रगु विरोधाभास खने दइ । छखेर नेपा: गा:या मूल निवासीत नेवा: तय्गु भाय् असंस्कृत, किरात वा चीन–सँय् भाषाखल:या भाय् यको ह्लापां निसें जनभाषा, लोकभाषाया रूपे दु धैगु लिच्छवि अभिलेखं क्यना च्वंगु दु । मेखेर व हे नेवा:तसें सभ्य, सुसंस्कृत जुया बुद्धधर्म–हिन्दूधर्मया प्रभावे लानाव:लिसे अभिलेख व वाङमय सिर्जनाया शुरू निसें थ्योंमथ्यों जुजु जयस्थिति मल्लया इले तक खालि संस्कृतया जक प्रयोग या:गु खनेदु । उकें नेवा: भाय् चीन–सँय् परिवारया भाय् ख:सां थुकी ह्लापांनिसें, छुं मखुसां थ्व भासं च्वयगु यासांनिसें संस्कृतया त:धंगु छाप विशेषक्षकं खँगोले (Vocabulary) ला:गु खनेदु । थ्वीगु भाय्या Phonology, Syntax व Mor-

phology संस्कृत भासं वा मेमेगु Indo-Aryan भासं गाकं पाः। थ्व भाय्या दकले ह्लापां वैज्ञानिक कथं निरूपण यानाः सँय् भाय् नापया सम्बन्ध व अले चीन–सँय् खलःया भाय् धकाः निर्णय याःह्म ब्रायन हजसन हे खः। वेकलं ध्वीगु भाय्या मूखँगो (Core Vocabulary) सँय् भाय्या मूखँगो नाप दाना स्वयाः सन् १८२८ या छगू लेखे थथे च्वया दीगु दु– Essays on .... p. 3-5

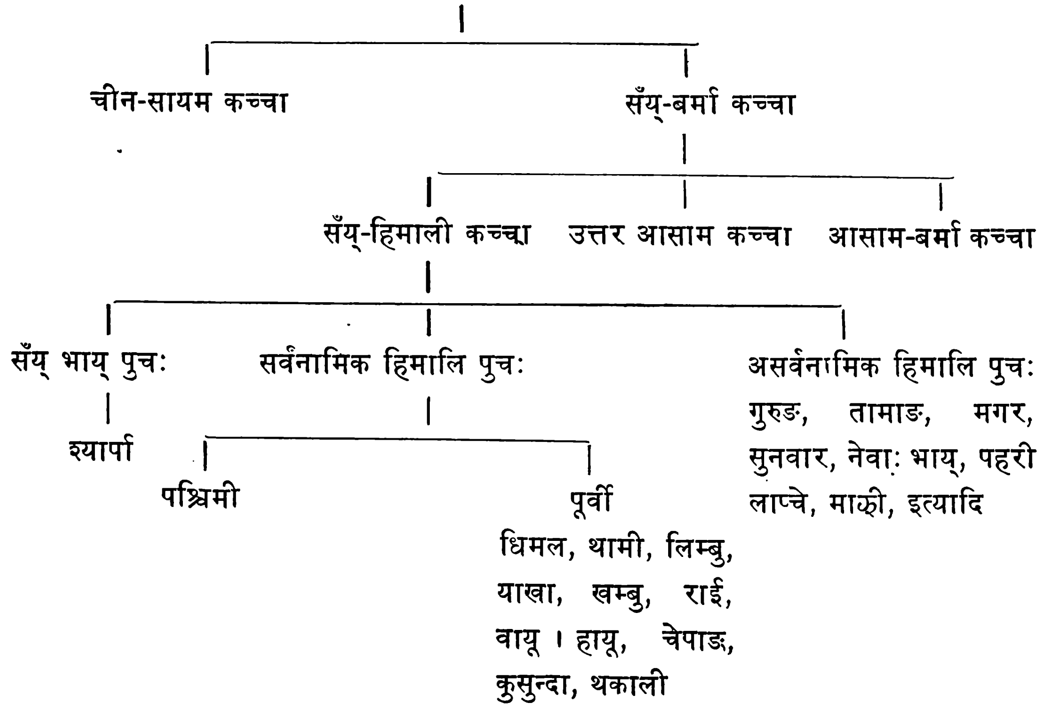
"The root and stock of Newari are trans-Himalayan and nothern... It has been obliged to borrow more extensive aid from Sanskrit, whilst the early adoption of Sanskrit as the sole language of literature has facilated this infusion."[२७]

"नेवाःभाय्या मूल हिमाली व उत्तरी ख . . . . थ्वं संस्कृत-याके यक्को हे सहायता काय् माल, ह्लापा संस्कृतयात साहित्यया छगू जक भाषा याना कया तःगुलिं थथे दुथ्याके अःपुल।"

नेवाःतय्गु भाय्या मूखँगो, खँह्नेगु पहः आदि फुकं चीन–सँय् खलःया जूसां ह्लापांनिसें इमिगु समाजय् जुजु, पुरोहित, भिक्षु, बन्द्य, आचाजु, जोशी व कायस्थपिसं शिक्षा-दीक्षा, धर्म-कर्म, च्वय्गू ब्वनेगुया भाय्या रूपे थ्व भाय्यात ज्याय् मख्यसे संस्कृत ज्याय् ख्यलेगु यागुलिं थ्व भाषाय् संस्कृतया प्रभाव लाःवःगु जक मखुत कि थ्व भाषाया अपहेलना थें जुया गुलि विकास ज्वीगु सम्भवगु खः उलि व उलि न्ह्यः मजुल। उकिं सँय् भासं इस्वी ६३२ स साहित्य सिर्जना जुया नेवाः भासं १३६० पाखे जक थ्व ज्या जूवःसां आश्चर्यया खँ खः।

५.२. ब्रायन हजसनयां ल्यू ध्वीगु भाय्या वैज्ञानिक अध्ययन आपालं पाश्चात्य विद्वानतय्सं याना यंकल। रूसया पिट्स्वर्ग (आः लेनिनग्राड) विश्वविद्यालयया संस्कृतया प्रोफेसर श्री निकोलाइ मिनाएफजुं इस्वी सन् १८७५ स पण्डित गुणानन्दजुं दय्कादीगु

१००० गू शब्दया कोष व नेपाल भाषाया व्याकरण रूसय् यंका दिल । अथेहे १८९१ सन्‌सं जर्मनीया लप्जिग विश्वविद्यालयया संस्कृतया प्रोफेसर डा. अगष्ट कनरेडीं नेपाल भाषाया व्याकरण व शब्दाबली German Oriental Society या जर्नलय् छापेयाना दिल । निदँ लिपा हानं स्वर्गीय प्रो. मिनायफया संग्रहया आधारय् डा. कनरेडीं छगू संस्कृत–नेपाल भाषा शब्दकोश भूमिका सहित व हे जर्नलस पिकया दिल ।[२८] अनं ग्रियरसन साहेबद्वारा सम्पादन-जुया पिहाँवःगु डा. स्टेनकनो (नर्वे, क्रिष्टियनी विश्वविद्यालये भाषाशास्त्रया प्रोफेसर) या The Linguistic Survey of India, Vol III, Part I सन् १९०९ साले (नेपाल भाषाया चर्चा समेत दुथ्याका) पिहाँवल । थुबले तकया दुने क्योगु भाय्‌या वर्गीक़रण चीन-सँय् खलके निर्बिवाद कथं ज्वी धुंकल । छाय् धाःसा डा. स्टेनकनोजुं Phonology, Syntax, Morphology व Lexis या आधारे सलं सः दसि बिया नेवा भाय् चीन-सँय् खःलया (Sino-Tibetan Family) सँय्-बर्मालि कच्चा (Tibeto-Burman Sub-Family) या सँय् हिमली (Tibeto - Himalayan Branch) उप-कच्चाया स्व कच्चाय् छगुली थ्याका तःगु दु । डा. स्टेनकनोजुं क्योगु भाय्‌या भाय्-खलःसिमाय् थाय् थुकथं क्यना दिल[२९]

चीन-सँय् भाय् खल:
चीन-सायम कच्चा
सँय्-बर्मा कच्चा
सँय्-हिमाली कच्चा
उत्तर आसाम कच्चा
आसाम-बर्मा कच्चा
सँय् भाय् पुच:
सर्वनामिक हिमालि पुच:
असर्वनामिक हिमालि पुच:
गुरुङ, तामाङ, मगर,
सुनवार, नेवा: भाय्, पहरी
लाप्चे, माझी, इत्यादि
श्यार्पा
पश्चिमी
पूर्वी
धिमल, थामी, लिम्बु,
याखा, खम्बु, राई,
वायू । हायू, चेपाङ,
कुसुन्दा, थकाली

५.३. डा. स्टेनकनोया वर्गिकरणयां ल्यू नेपाल भाषायात निर्विवाद कथं फुक भाषाशास्त्रीतसें[३०] चीन-सँय् खलःया भाय् धका माने याना वया च्वंगु दु । अथेजुसां, थ्वया नाप नापं, क्रीसं थ्व लेखे च्वय् धयाथें, नेपाल भाषा लिपिबद्ध जूगु हे संस्कृतया ह्रास जुसें निसें जूगुलि १) संस्कृतया ज्ञान ह्लनावंलिसे नेपाल भाषायात ज्याय् ख्यलेगु याना हःगुलि २) बुद्धधर्म हिन्दूधर्मया प्रचार नेवाः समाज वा नेपाः गालय् ह्लापांनिसें संस्कृतया माध्यमं जूगुलि ३) नेपाः गाःया राजनैतिक शक्तिधारी लिच्छवि, ठकुरी व मल्लजुजुपिं, अमात्य, महासामन्त आदि वर्ग व भिक्षु, बन्द्य, बज्राचार्य, पुरोहित, आचाजु, जोशी, कायस्थपिं फुक्कं संस्कृतवादी जूगुलि कर्म-काण्ड व धर्म-कर्म जक मखु तमाम बौद्धिक सिर्जनाया, फुक वाङमयया भाय् हे इस्वी सम्बत्या १४ गू शताव्दीया दथ्वी थ्यंक संस्कृत जक जुया च्वंगुलि गबलेनिसें नेपाल भाषायात वाङमय सिर्जनाय् थ्याका हल अबले निसें थ्व भाषाय् संस्कृतया प्रचूर मात्रां प्रभाव लालां वल । मेगु छुं मखुसां ह्लापां थ्व भाय्यात टिप्पणी व अनुबादया भाय् दय्का संस्कृतया प्रभाव क्षेत्रे स्वतः लाकल । अनंलि वहे वर्ग अर्थात गुरु-पुरोहित-वन्द्य-वज्राचार्यतसें थ्व भाय् छ्यला हल गुगु वर्ग ह्लापा संस्कृतया की जुया वयाच्वंगु खः । उकें, भारतया नां जाःह्म भाषाशास्त्री डा. सुनीति कुमार च्याटरजीया शव्दं धाय्धाःसा–

> The intimate cultivation of Sanskrit by the Newari monkish scholars (Bara < Bandra) and lay scholars (Vajracharya) could only have a direct and natural influence in shaping the orientation of the Newari speech towards Sanskrit... ... Newari has now come in line with the modern Indian Languages (excepting Urdu) in going to Sanskrit for all its higher words.[३१]

"नेवा: भिक्षु पण्डितपिं (बारा < बांद्रा) व गृहस्थ पण्डित-पिंसं (बज्राचार्य) संस्कृतयात खुब विकसित या:गुलिं नेवा: भासं संस्कृत रूप काइगु प्रत्यक्ष व स्वाभाविक प्रभाव लात. . . . आ नेवा: भाषाय् नं आधुनिक भारतीय भाषात (उर्दू बाहेक) थें तत:धंगु शब्द माक्को संस्कृत का: वनीगु जुल ।"

५.४. संस्कृत भासं क्वीगु भाषाय् ह्लापां निसें खँगो व तत्सम गुकथं दुहां वल धैगु अध्ययन याय्गु ज्या वर्लिन संग्रहालये दुगु इस्वी सन् १३६० या नेपाल भाषा व संस्कृतं च्वया त:गु **हितोपदेश** सफूया लिधंसाय् जिं लिपा याय् त्यना । थ्व जिगु लेख सिधय्के न्ह्य: क्वीगु भाय्या पह: थुइकेत छगु मू खँ लुमंके ब:ह् जू । सँय्-बर्मालि भाय् खल:या छह्म गुथिया:या नातां क्वीगु भाय् मुक्कं थ्व खल:या भाय्या कमजोरीं मुक्त मजू । संय्-बर्मालि भाय् खल:या भाषाया थ्व विशेषता पाखे मिखा ब्वया डा. स्टेनकनोजं The Linguistic Survey of India, Vol III, Part I या परिचय खण्डे च्वया दीगु दु:

> Most Tibeto-Burman languages further evince a difficulty is forming words for abstract ideas... ...Languages such as Tibeto-Burman are unable to distinguish between form and substance, because they do not possess form words., i. e., words which do not denote any substance or any material conception but simply the different way of forming and arranging them in the mind.[३२]

"आपालं तिब्बती-बर्मी भाषाय् भाववाचक विचार बिइत शब्द दय्के थाकु . . . तिब्बती-बर्मी भाषातय्सं रूप व वस्तुया भेद याये मफु, छाय्धासा थ्वजोगु भाषाय् रूप शब्द अर्थात वस्तु वा भौतिक विचार विइगु मखु खालि मने दुने

विभिन्न प्रकारं रूप बिया मिले याइगु शब्दत मदु ।"
थौं झीगु भाषाय् गद्य–गुरु निष्ठानन्द, महाकवि सिद्धिदास, भाषा
जवा: धर्माचार्य, जगतसुन्दर मल्ल, शुक्रराज शास्त्री, योगवीर सिं,
वैकुण्ठप्रसाद लाकौल, फत्तेबहादुर सिं, चित्तधर 'हृदय',
सिद्धिचरण, केदारमान 'व्यथित', प्रेमबहादुर कसा:, धर्मरत्न 'यमि',
सत्यमोहन जोशीपिनिगु त्याग, ममता, तपस्या व साधनां झीगु
न्ह्यःने न्ह्यलं चाय्का धस्वाना च्वंगु दु । पुनर्जागरणया व्यांचुलि
स: नापं 'हे मस्त दँदँ मिखा निगलं कँकँ' धका: झी नाय:तयसं
झीत थना: झीगु भाय् विल । मिखा ब्वब्व स्यास्यां झी दने धुंसां
यक्कोसिया मिखाय् पिच:हुइगु ज्या मजूनि । नेवा:त गुलि पुलां
झीगु भाषा नं उलि हे पुलां । अयनं स:स्यूपिं झी आजुपिसं थ्व
भाषायात वास्ता मतसे ह्लापां संस्कृतया सेवा या:जूगुलिं थ्व
भाषाय् वाङ्मय रचना जुइगु छुं मखुसां सँय् भाय् स्वया गाक्व
लिपा लात । उकें गबले तक झीसं थ:गु भाय्यात बेवास्ता याना
कत:या स्वाँने भिकज्वीपिं भ्वाथ: क:मित जुया लय्ताया च्वनी
उबले तक थ:गु छें लिहां वइबले झीसं थ:गु स्वाँने भ्वाथ: हे
खना च्वनी । थ्व भाषाया निह्म जक त:धंपिं शत्रुत ख: नेवा:तय्
थ:भाय्प्रति बेवास्ता व नेवा: भाय् छ्यलेगुली मा:गुसिवे उपो
संस्कृत शब्द ज्याय् ख्यलेगु चलन । छह्म शत्रुं भाय्यात उदासीन
मिखां स्वासां मेह्मसिनं थुकिया विशेषतायात नुना यंकाच्वंगु दु ।
थ्व भाय्या मू खँगो व खँगोहनेगु थ:गु पह:यात माला: न्ह्यथनेगु
ख:सा न्हून्हूगु सफूलिसें पुलां पुलाँगु सफू माला: भाय्या वैज्ञानिक
कथंया छसिं निसेंया इतिहास, व्याकरण, शब्दकोष दयके मालाच्वंगु
दु । ख:, खुस: न्ह्यय्स: दँया दुने झीगु भाय् यकों हिले धुंकल,
पाय् धुंकल, पानावं वनाच्वंगु दु– थ्व न्ह्याग्गुं जीवित भाय्या
स्वभाव हे जुल । अयनं थ्व भाय्या थ:गु पह: ल्यंकातय्गु ख:सा
थुकियागु विशेषतायात मालेगु व पिब्वेगु ज्या ज्वीमा: । जिगु
विश्वास दु थासा आखलं पिहाँव:गु गुलि सफू ख: (खुस:गु?)
उलिहे जक झीगु भाषा, वाङ्मय व साहित्य मखु ।

दकले लिपा, थ्व लेख क्वचाय्के न्ह्यः जि छक्व खँ लिसा काय् त्यना। फ्रान्सया तःधंह्म विद्वान् सिलबाँ लेभीं धर्मादित्य धर्माचार्यजुयात छपौ पती च्वया दीगु दु

> Being an old lover of your old language, I suffer on seeing it so illtreated in your hands, as an old mother dealt too roughly by her son.[33]
>
> "छिकपिनिगु पुलांगु भाषाया छह्म प्रेमी जूया निंतिं, जि थ्व भाषायात छिकपिसं थथे दुर्व्यवहार याःगु, कायं बुरिह्म मांयात दुर्व्यवहार याःथें याःगु खना तस्सकं नुगले स्याः।"

थौं नं क्रीसं थःगु भाय् यात उजोगु हे व्यवहार याय्गु लोला ?

धलःपौ

[1] हेमराज शाक्य, **नेपाल लिपि संग्रह** प्रस्तावना, पौ ३, श्रीपञ्चमी, १०७३.

[2] D. R Regmi, *Medieval Nepal*, Part II (Calcutta, 1966), p. 9.

[3] **अभिलेख संग्रह**, भाग २, पौ १४; नेपाली भासं च्वया तःगु दकले ह्लापाया अभिलेख खः इस्वी १३३६ या

[4] L. Petech, *Medieval History of Nepal* (Rome, 1958), p. 11.

[5] A. Conrady, 'Das Newari: Grammatik and sprachproben', *Zeitshrift de Deutschen Morgenlandischen Gesellsaharft*, Vol 45 (Leipzig, 1891), pp 1–35,
नेपाली भासं च्वया तःगु दकले पुलांगु सफू **ज्वरोत्पत्ति चिकित्सा** (अनुवाद) खः थ्व सन् इस्वी १७१६ या खः। थ्व

लुमंके बहृजू ।

[६] Hans Jorgensen, *A Dictionary of the Classical Newari* (Copenhagen, 1936), p 4.

[७] Seigfried Lienhard, *Dal Sanskrito al' Hindi. Il Newari*
'Il Newari- La Lingua Antica del Nepai' (Rome, 1963),plate 9.

[८] H. P. Shastri. *A Catalogue of Palm-Leaf Manuscripts in the Durbar Library* Nepal, Vol 1 [Calcutta, 1905], p. 45.

[९] Cecil Bendall, *Catalogue of the Buddhist Sanskrit Manuscripts in the University Library, Cambridge* [Cambridge, 1883], p. 187.

[१०] Regmi, *Medieval Nepal*, Part lll [Calcutta, 1966], pp 112-157.

[११] Petech, *Medieval History of Nepal*, p 7.

[१२] बाबुराम आचार्य, 'नेपाल, नेवार र नेवारी भाषा' **नेपाल सांस्कृतिक परिषद् पत्रिका**, वर्ष १, अंक १ (काठमाडौं, २००९), पृष्ठ ८ ।

[१३] धन बज्र बज्राचार्य 'लिच्छवीकालको इतिहासमा किरातकालको प्रभाव', **पूर्णिमा** १७, काठमाडौं, २०१५ पौ ६ ।

[१४] धन वज्र बज्राचार्य **पूर्णिमा** १७, पौ ८ ।

[१५] बाबुराम आचार्य, **नेपाल सांस्कृतिक पत्रिका**, पौ १० ।

[१६] बाबुराम आचार्य, **नेपालया चीन व सदे नाप सम्बन्ध** (काठमाडौं: चाउ एन लाई स्वागत समिति, १०८०), पौ ४ ।

[17] D. R. Regmi, *Ancient Nepal* [Calcutta, 1960], p 16.

[18] Franics Tucker, *Gorkha: The Story of the Gorkhas of Nepal* [London, 1957], pp. 18-19.

[19] Regmi, *Medieval Nepal*, Part III, p. 123.

[20] Regmi, *Medieval Nepal*, Part III, p. 146.

[21] Petech, *Medieval History of Nepal*, pp 118–119.

[22] Sylvain Levi, *Le Nepal*, Vol 1 [Paris, 1905], p. 117.

[23] Brian H. Hodgson, 'Sketch of Buddhism derived from the Buddha Scriptures of Nepal', *Transactions of the Royal Asiatic Society*, Vol II [1829]

[24] Sten Konow, The *Linguistic Survey of India: Tibeto–Burman Family*, Vol III, Part I [Catcutta, 1909], p. 17.

[25] Brian Hodgson, *Essays on the Languages, Literature and Religion of Nepal and Tibet* [London, 1874], p. 1,

[26] Brian Hodgson, 'Sketch of Buddhism, *Transaction of the Royal Asiatic Society*, Vol II.

[27] Brian Hodgson, *Essays on the Languages* etc, pp. 3–5.

[28] Hans Jorgensen, [Ed.] *Vicitrakarnikavadanodharita*, 'Introduction', p 2, [Lon-

don, 1931].

[२९] Sten Konow, *The Linguistic Survey of India*, Vol III, Part I.

[३०] क Robert Shafer, *Introduction to Sino-Tibetan*, Vol II [Wiesbaden, 1967], pp. 158–166.

Robert Shafer, 'Newari and Sino-Tibetan', *Studia Linguistica*, Vol 7 [Lund, 1952], pp. 92-109.

Robert Shafer, 'Classification of the Sino-Tibetan Languages', *Word*, Vol II, [1955], pp. 94-111.

ख C.F. & F.M. Voegelin 'Languages of the World; Sino-Tibetan Fascicle Four' *Anthropological Linguistics*, Vol 7, No. 5, May 1965.

ग K. L. Pike, 'Phenemic Summary Format for the Nepal Report,' pp. 15 [Kathmandu, Summar Institute of Linguistics, Tribhuvan University [August 12, 1969].

घ डा. सुनीति कुमार चाटुर्ज्या, **भारतकी भाषाएँ और भाषा सम्बन्धि समस्याएँ**, १९५७.

[३१] S. K. Chatterjee, *Kirat-Jana Kirti: The Indo-Mongoloids; Their Contribution to the History and Culture of India* [Calcutta, 1950], pp. 42-52.

[३२] Sten Konow, *The Lingnistic Survey of India*, Vol III, part I p 17-

[३३] चित्तधर 'हृदय' (सम्पादक): **धर्मादित्य धर्माचार्य व नेपाल भाषा व थ्वया साहित्य** (कलकत्ता, ने. सं. १०८४), पौ ११ ।

नेपाः गाःया भाषाविज्ञान कथं पुरातत्त्व विवेचना

क्रमेण प्रवर्त्तमानः कलियुगे समस्त सरं भूपालो नालि-पालाश्च चरणाम्बुजस्य राज्यं . . . हिमवन्त शैल्य मध्य वर्त्तणी महारण्ये भूत मण्डले . . . एवमष्टा गोपाल राजा भवति . . . तत्पश्चात् गोपाल महिषपाल निर्ज्जित्य किरात राजा प्रवर्ततः . . . एते द्वात्रिंश किरात राजा । अथ सूर्यं वंश प्रभावत् नेपाल किरात निर्ज्जित्य लिच्छवीवंश प्रवर्तते ।

गोपाल राजवंशावली

सन् ४६४–७३५ तक स्वंगु शताब्दिया नेपालया प्राचीन अभिलेख गनं गनं अशुद्धगु संस्कृत भासं च्वयातःगुली संस्कृत मूल मखुगु भाय्या परिक्षण व विश्लेषण याय् कथं थ्व लेख छगु प्राथमिक प्रयास खः । थ्व संस्कृत मूल मखुगु भासं थाय्या नां, गुंच्वकाया नां, खुसि, लःधा मुहान, जिन्सीकर, कर अड्डाया नां लाय्कूया कर्मचारीतय् नां आदि थ्व जोगु शब्द प्रयोग जुयाच्वंगु दु । जम्मा याना थ्वजागु ११३ सच्छी व झिखुगु ति नामवाचक शब्द दु । थ्व फुकं बिभिन्न आकार प्रकारया शिलापत्रय् उत्तर भारतय् गुप्त सम्राट्तसें चलय् याना तःगु उथाय्या गुप्त लिपिं च्वयातःगु तिब्बत-वर्मा परिवारया भाय् ल्हाइपिं नेवाःतसें वास याना च्वंगु केन्द्रीय नेपाल उपत्यकाय् हे लुया वःगु खः । अर्धमागधी व मागधी थें जागु प्राकृत भाषा पाखें अपभ्रंश भाय् पिहां वया च्वंगु ताकय् थौंकन्हय्या आर्य परिवारया भाषा दया मवोनि बलय् उथाय् हे थ्व शिलालेखया काल ला वः ।

पण्डित भगवानलाल इन्द्राजीं सन् १८८० पाखे ह्लापां याना विसेंली नेपालया पुलांगु अभिलेख यक्को हे भति भति याना बरोबर प्रकाशित जुये धुंकल। ह्लापालाक थुकी अभिरूचि काः-पिंला सिसल बेण्डल व सिल्वाँ लेभी हे खः। सन् १९५० पाखें निसें नेपालया विद्वानतसें नं थुकी अभिरूचि कया हल। सन् १९५६ सालय् राइनरो नोली लिं फुक्कं अभिलेख मुना छगू हे सफुली न्ह्यंका सम्पादन यात, उकी जम्मा याना ८९ अभिलेख लाःगु दु।

थ्व फुक्क अभिलेख निगू पुचलय् विभाजन याय् माली। ह्लापांयागु पुचलय् पुलांगु लिच्छवी जुजुपिनिगु अभिलेख– शाके सम्बत् ३८६ (सन् ४६४) निसें कयाः शाके सं. ५२० (सन् ५९८) तक लाके माली। मेगु पुचः लिच्छबी जुजुपिनि नामं ठकुरी (थकू) जुजुपिसं पिकाःगु– अंशुवर्मा (?) सम्बत् ३० (सन् ६०६) निसें कयाः अंशुवर्मा सं. १५९ (सन् ७३५) तक। थुकथं थ्व ८९ अभिलेख सन् ४६४ निसें सन् ७३५ तक लाःवः। सन्या खुगूगु शताब्दि या अन्त्य पाखें निसें द्वैराज्य प्रथा चलय् जुयावःगु खने दु। शिवदेव प्रथमया पालं निसें लिच्छवी जुजुपिं सिंहासनरुढ जूसां हाल हुकुम ठकुरी (थकू) समान्त अंशुवर्मा व लिपा वःपिं गुप्त-तयेगु ह्लाती लाःवन। नरेन्द्रदेवया पालं निसें तिनि हान जुजु-पिनिगु ह्लाती तुंलाःवल। सच्छि दँ ति तिकय् जुल। अले जयदेवया पशुपति अभिलेख सं. १५९ (सन् ७३५) पाखे नेपालया प्राचीन इतिहास क्वचाल।

थन अनुसन्धान याय्‌गु प्रयास यानाच्वनागु अभिलेख ला बौद्धकालीन लिच्छवीतय् वंशज उत्तर भारतं वःपिं लिच्छवी जुजुपिसं तया थकूगु जुक्को। उबलय् अपिं वैशालीयात राजधानी यानाः गणतन्त्र प्रणाली हुर्कय् जूपिं छगू परिवार नेपालय् वयाः किरात धैपिं पुलांपिं जाति यात त्याकाः थन राज्य याना वंपिं धका बंशावली धयातल। पण्डित भगवान्‌लाल इन्द्राजीया मतानुसार थ्व लिच्छवीतसें नेपाल त्याकुगु व जयदेव प्रथम या राज्य शुरु

जूगु सन् (क्रिष्टाब्द) या प्रथम शताब्दिया आरम्भ जूगु ताकय् लाः वः । लिच्छवीत वये न्ह्योःयागु नेपालया इतिहास ला पौराणिक ताल वः, ऐतिहासिक दसि दुगु ग्रन्थ ला छगुलि छगू सन् १३८७–१३९० पाखे चोःगु जुजुपिनिगु वंशावली खः । थ्वया नां **गोपालराज वंशावली**, थुकी जम्मा ३२ किरात जुजुपिनिगु नां व राज्यकाल बिया तःगु दु । थ्व मध्यकालीन वंशावलीया सहायक जुयत छुं पुरातात्त्विक प्रमाण, सिक्काया प्रमाण, हानं गुगुं प्रकारया अभिलेख आःतक लुया मव नि । अय्सां ऌीसं किरात कालयात छगू कल्पित आधार हे थजु हाकुतिना छ्वये मज्यू । थौंकन्हय् तामाकोशी व अरूण कोशी खुसीया बिचय् लाःगु प्रदेश–किरातीत वास याना च्वंगु देश–यात किराँत धाःगुलिं थुकी छुं तथ्य दय फु ।

प्राचीन संस्कृत ग्रन्थय् किरात धाल धाय्‌व पर्वतया गुफा गुफाय् च्वनीपिं तथा विशेष याना हिमालपाखे च्वनीपिं, अमित धाःगु जुयाच्वन । प्राचीन नेपालया संस्कृत भासं च्वयातःगु अभिलेखय् ८०% प्रतिशत थाय्‌या नां, खुसिया नां, गुं चोका, करया नां, हानं कर विभागया नां जुल, हानं राजकीय कर्मचारीतय् नां आपा यानाः संस्कृत भाय् मखुगुलिं नं थ्व उपत्यकाय् किरात राज्य दया वंगुया सबुद् प्रमाण खनेदु । हारिगां, लाजिंपाट, धुंवाराही पाखे पुरातत्त्व कथं भचा उत्खनन जुइ धुंकुगुलिं सीदु, नेपाःगाले लिच्छवीतय् या न्ह्यो अपाय्‌चो तःधंगु बस्ति दुगु थें मचों । उथाय् ह्लापां वःपिं बौद्ध धर्म प्रचारकत व ऊन (तयँ) या वस्तुया वेपार याइपिं उत्तर भारतया बंजाःत वये धुंकुगु खने दु । यलय् ह्लापांया मौर्यतय् पालय्‌या धाःगु बौद्ध स्तूप (थूर) दुगु, पुलांगु बौद्ध ग्रन्थय् व कौटिल्यया **अर्थशास्त्रय्** नेपालया ऊनी वस्तु (कापः) या संकेत दुगुलिं सीदु– सन् (क्रिष्टाब्द) या आरम्भ जुये न्ह्यो हे भारतनाप नेपालया सम्पर्क दये धुंकुगु धकाः । लिच्छवीत वये न्ह्यो हे नेपालयात आर्य सभ्यताया प्रभाव शुरू ज्वी धुंकूगुलिं लिच्छवीत वसेंलि ऌन हे थप् न्ह्‌ न्हूगु प्रभाव लात ज्वी फु ।

लिच्छवीतय्सं अभिलेखया भाषा संस्कृत या:सां, सन् (क्रिष्टाब्द) या न्यागूगु शताब्दि निसें च्यागूगु शताब्दि तक ला संस्कृत भासं नां जूगु थाय् शहरया नां, खुसिया नां कान्तिपुर, ललितपुर, भक्तपुर, देवपाटन, वाग्मती, रूद्रमती आदि ला लिपा लिपायागु तिनि उथाय् चलय् मजूनि । अभिलेखय् थाय् थासय् जोलप्रिङ, काडुङ, ह्मसप्रिङ, आदि थाय्या नां दया च्वन । थुकिं नं भाषाया प्रमाण जक मखसे मेमेगु तत्व लुया वये फु ।

लिच्छवी अभिलेखे लूगु शब्द व थौंकन्हेय्या नेवाः भाय् नाप स्वापू

अभिलेखया शब्द साल मिति	थौंकन्हय्या भासं	निरूपण
सन् ४७७		
दुम्लङ	दुलँ	दु– नेपाल भाषाया उपसर्ग दुने धैगु अर्थ; लँ– सडक
खखंप्रिङ]	खोप (?)	
खोप्रिङ]		
ह्मसप्रिङ	ह्मय्पि	आधुनिक नेपाल भासं
खैनष्पु	खड्पु	
प्रंगप्रिङ	फम्पि	फर्पिं–मध्ययुगी अभिलेखय्
सन् ५०८		
थेंचो	थेचो	
पहुंचो		चो–चोका, गुं, गुँचा 'जामा:चो थें'
लम्बुचो		लँ–बुँ–चो
सन् ५१३		
लिग्वल	ग्वल	देवपाटनाया नेवा भासं धाय् वलय् ग्वल, धेवा निग्वल–गोलागु सिक्का–निग:

अभिलेखया शब्द साल मिति	थौंकन्हय्या भासं	निरूपण
सन् ५५७		
मोडिचो		चो–प्रत्ययान्त .
खारिचो		चो–प्रत्ययान्त
वँगुचो		चो–गुँ–बनजङ्गल; गुंचो–वन जङ्गलया चोका
मोगुचो		मो–छ्यों - च्वसच्वंगु
सन् ५६०		
किचर्प्रिचिङ	किसिपिडि	किच:–की; किसि–हाथि
सन् ५६५		
माखोपृङ] खृपुङ]	ख्वप	भक्तपुरया नां
सन् ५६६		
कुर्प्पासि	खोपासि	
सन् ५६७		
ज्ञातिखृङ		ङाति– ख्वपया भासं ल:
सन् ५६७		
सातुंनिङुल		आधुनिक नेपाल भाषाया थाय्या नां, गथे क्वपुंडोल
बुर्दुम्वङुल		,,
विलङ		लँ–सडक, गथे खिउलँ
सन् ६०८		
गुम	गुँ	गूं - बनजङ्गल
हामुम्	हामू	
कूमुम्	कूमू	
सन् ६१०		
वुगायूमी	बुंग	बुङ्गमति (नेवाभानं गांयानां)

अभिलेखया शब्द साल मिति	थौंकन्हय्‌या भासं	निरूपण
सन्‌ ६२५		
माग्वल		मा–स्त्री. मिसाह्म गथे अजिमा, सिमा
छोगुं		गुं–प्रत्ययान्त, छो–छगू प्रकार-या अन्न
सन्‌ ६३५		
पहंचो		
लुवंचो		
सिम्‌	सिं	दुइगु सिं अथवा मेगु सिं
थमनिड्ुल		
सन्‌ ६७५		
मेकङडिड्ुल		ड्ुल–ल:या पुलांगु अप्रचलित प्रत्ययान्त (?)
गोमिवुघंचो		
धोरेवालरंचो		चो–प्रत्ययान्त
सन्‌ ६८१		
किसि	किसि	किसि–हाथि
सलम्बु		वलुंबु, हेलम्बु 'बुँ' प्रत्ययान्त
सन्‌ ३९५		
तेङखु	तेखु	थौंकन्हय्‌ नेवा भासं खुसि अथवा घाट, थाय्‌या नां

पुखूडचाङ, (पाकोपोखल्डचाङ), नेतपा:चो, वंघल, तेंगल इत्यादि थौंकन्हय्‌या नेवा भासं धाय्‌गु शब्द यक्को हे दु। थ्व तालिकाया सामग्री इतिहासकथं महत्त्वपूर्ण। सालमिति समेत

दुगुलिं नं स्वता ज्या काय् ज्यू–

१. तिब्बत-बर्मा भाषा परिवारया सम्बन्ध अथवा पुनर्निर्माण

२. तिब्बत-बर्मा परिवारया भाषा दको या तुलनात्मक अध्ययन

३. नेवाः भाय्या इतिहास

नापं मध्ययुगी वंशावलीया कथनानुसार नेपाल उपत्यकाय् ह्लापा सूर्यवंशी लिच्छवीत वये न्ह्यो किराततसें तःदँ मछि राज्य याःगु दु, बास याःगु दु धैगु खँय् बः बीत ज्या वः। नेवाःतय्गु मूल तथा उत्पत्तिया बारे विवादास्पद खँया समस्या हल, वैज्ञानिक कथं (स्वर विज्ञान, शब्द विज्ञान आदि अध्ययन याना) ज्वीफु।

थुगु अवस्थाय्, थ्व च्वय् च्वया यानागु विश्लेषणात्मक अध्ययनं थुलिखँ सिद्ध यायफु–

१, थ्व उपत्यकाय् ह्लापां वासयाःपिं जातिकथं अनार्य परिवारयापिं खः।

२. नेवाः भाय् (अर्थात नेपाल भाषा) अमिगु भासं लिपा क्रिष्टाब्दया न्ह्यो बाय्‌ल्यू विकसित जुया वःगु खः।

३. थ्व नेवाः भाय् ल्हाइपिं किरात जातिया छगुलिं छगू जक मखुसां छगू शाखा हे खः। लिच्छवी अभिलेखे अंकित जुया च्वंगु संस्कृत मखुगु शब्द मध्ये स्वब्वय् छब्व थौंकन्हय् तक नं चलय् जूगु नेवाः भाय्या शब्दत जुया च्वन। अस्तु

अक्टोबर, १६७३

डा. लीनहार्डया नेपाल भाषा गीतीमञ्जरी : ब:धंगु सफू-न्ह्यथना

सन् १९६१ स भेनीसय् जूगु पौरस्त्य विषयया विद्‌पिनिगु सम्मेलनय् डा. सीगफ्रीड लीनहार्डजुं ब्वना दीगु थ:गु लेख "नेपा:या प्राचीन भाय् नेपाल भाषा" क्वचाये न्ह्य: थथे च्वया दिल–

"नेवा:तय्‌सं संस्कृत कृतिया विषयय् टिका च्वल, उज्व:गु कृति फुथें थ:गु भासं हीकल । उकी त:जिया बौद्ध व हिन्दू धर्मया कृति, बिशेषकथं प्रचलित बाखं, कर्मकाण्ड व वास:तास:या सफू व वंशावली वाय् नेपा: देया इतिहास थ्या: । थथे जूगुलिं क्वीगु न्ह्य:ने छगू न्ह्यस: पिदने फु । व न्ह्यस: ख:– संस्कृत भासं प्रेरित मजूगु नेवा:तय् छुं थ:गु हे मौलिक साहित्य दु ला ? आ:यागु खँय् अडकलवाजी जक जुइ फइ । लिपा जुइगु अध्ययन व खोजिं जक थ्व अडकल ख: मखु सी दइ ।"

सन् १९६३ स डा. लीनहार्डजुं नेवा: भाय्‌यागु **मणीचूडावदानोद्‌धृत** रोमन लिपि सम्पादन याना: अंग्रेजी हीका: पिकया दिउबलय् तक नं थ्व न्ह्यस:या लिस: लूगु ख्वा: मव:नि । नेवा: भासं च्वया त:गु व सफू सच्छि दँ ति पुलांगु । अनं थ:गु भूमिकाय् डा. लीनहार्डजुं धया दी थें थ्व कृति मौलिक मखसे क्षेमेद्रया संस्कृत भासं च्वया त:गु **बोधिसत्त्वावदान कल्पलताय्** आधारित जुया च्वन । **मणीचूडावदानोद्‌धृत** सम्पादन याना दी धुंका: सन् १९६५ पाखे नेपा: व्वाया दीबलय् डा. लीनहार्डजु ठाकुरलाल मानन्धरजुया सम्पर्कय् वया दिल । ठाकुरलालजुयात

नं वेकलं व हे भावना व्यक्त याना दिल खनी गुगु भावना वेक:या भेनीस लेखय् पिदंगु खः । संस्कृत साहित्यं प्रेरित मजूगु नेवा:तय्गु थ:गु हे मौलिक साहित्यया दसिकथं ठाकुरलालजु डा. लीनहार्डजु-यात थ:पिसं सम्पादन यानागु **पुलांगु म्ये** न्ह्यचीका दिल । अनंलि डा. लीनहार्डजु थ्व विषयय् गाकं अभिरुचि क्यना: ताई तक नेवा:तय्गु पुलांगु म्येया थिथि पूर्वक अध्ययन याना दीगु जुया च्वन । व हे सम्पर्क व अध्ययन, व हे साधना व अन्वेषणया लिच्व: ज्वना: वेक:या **नेपाल भाषा गीतीमञ्जरी** सफू थुगुसी स्टकहोम विश्वविद्यालयया Stockholm Oriental Studies मालाय् छिगूगु कृतिया रूपय् स्वीडेनं पिदन ।

नेपाल भाषा गीतीमञ्जरी : नेपा:गा:या नेवा:तय्गु धार्मिक व लौकिक काव्य नांमं पिदंगु व सफुती फुकं याना: सच्छिपु म्ये दुथ्या: । थुकी दुने नीन्यापु धार्मिक, न्येच्छपु मतिनाया म्ये, नीपु बाखं म्ये व स्वपु इतिवृत्तात्मक म्ये ला: । स्वस: व स्वीनिपौ दुगु थ्व ग्यसुला:गु सफुती स्वब्व दु । ह्नापांगु ब्वय् सच्छिपु म्ये रोमन लिपिबद्ध जूगु दु । डा. लीनहार्डजुया साधना व अन्वेषणय् निपुणता थ्व खँय् पिज्व:गु दु । वेकलं थ्व सच्छिपु म्ये ठाकुरलालजुया **पुलांगु म्ये** (छको खुसी, स्वको खुसी व प्यको खुसी), प्रेमबहादुर कसा:जु-या **मतेनाया म्ये**, मानदासजुया **मल्ल-शाह कालया म्ये**, प्रेमबहादुर कसा:जुया **बाखं म्ये** व चित्तरत्न तुलाधरजुया **बौद्ध स्तोत्र-गीती-धारणी संग्रह** आदि नागरी लिपि पिदंगु सफुति थिथिया म्ये ल्यया: खालि रोमन लिपि ल्ह्यया दीगु मखु । बरकंछि डा. लीनहार्डजु छपु छपु म्ये थ:पिसं लोकरत्न उपासकजुपाखें न्यना:, दापा खल:या सफुती दुगु मौलिक ख:सा उकिया पाठ नाप रूजु याना: सम्पादन याना दीगु दु । उकिं थ्व सफुती वेक:या विद्वता व लगनशीलता गनं भय्बिया च्वंगु दुसा व खः वेकलं सच्छिपु म्येया रोमन लिपीकरण याना दीगु पादटिप्पणी (Footnote) । थ्व ज्वलं पाठ रूजु यायेगु ज्या (Textual Criticism) व पुलांगु कृति सम्पादन ज्याया छगू क्वातुगु दसि खः ।

सफूया निगूगु ब्व जुल सछिपु म्येया अंग्रेजी अनुवाद । नेवाः भाय्या पुलांगु म्येया अंग्रेजी अनुवाद यायेगु अःपुगु ज्या मखु । डा. लीनहार्डजुं म्येया अक्षरस अनुवाद याना दीगु मदु । बरकंछि म्ये पतिकं बःधंगु न्ह्यथना बियाः व म्येया सामाजिक, धार्मिक, ऐतिहासिक बाय् सांस्कृतिक पृष्ठभूमि क्यनेगु कुतः जूगु दु । व धुंकाः तिनि वेकलं म्येया अनुवाद थ्याका दिल । वेकःया अंग्रेजी अनुवाद जितः गाकं ब्वनेबह्ः ताल । गनं गनं मौलिक नेवाः भाय्या पाठ मथूथाय् जिं वेकःया अंग्रेजी अनुवाद ब्वनाः तिनि व म्येया भाव, शैली व लालित्य थुइका कया । जिं स्वये वेकःया अनुवादं नेपालं पिने जक मखु नेपालय् नं नेवाः भाय्या काव्यया गाकं प्रचार व प्रसार जुइगु खना ।

सफूया थ्व हे निगूगु ब्वय् डा. लीनहार्डजुं निगू परिशिष्ट दुथ्याका दीगु दु । छगू परिशिष्टय् आपाल् म्येया राग व तालया धलः बिया दीगु दु । निगूगु परिशिष्टय् निपु म्येया निगू प्रकारं पाश्चात्य संगीत लिपि (Musical Notation) कथं प्यंगू Transcription बिया दीगुलिं तापालय् च्वंपिन्त थ्व सफू नेवाःतय् काव्य जक मखु संगीतया नं छगू क्वसः थें जुइ धइगु भाःपा ।

सफूया थ्व निगूगू ब्वय् डा. लीनहार्डजुं थ्व सफूया ज्वलं कथं मेमेगु सफूया धलः बिया दीगु दु । थुकी वेकलं अंग्रेजी व मेमेगु पाश्चात्य भाय्या व संस्कृत ग्रन्थ लिसें नेपाल भासं च्वयाःतःगु नीन्यागू ति सफूया नां दुथ्याका दीगु दु । थ्व सफू धलखं नं डा. लीनहार्डजुया अध्ययन क्षेत्रया परिधि यच्चुक सी दु ।

सफूया स्वंगूगु ब्व जुल सछिपु म्येय् दुथ्याःगु थाकु थाकुगु व मूमूगु शब्दया चय्पौ नं मल्याक ताःह्ाकःगु कोश (Glossary)। थ्व कोशया बिशेषता स्वता खने दु– छता जुल शब्द व्युत्पत्ति । निता, शब्दया अंग्रेजी भासं अर्थ । अनं स्वता, व शब्द गुगु म्येया गुगु ब्वय् (Stanza) वःगु दु उकिया धलः । गथेकि **अबीर शब्द** कया दिसँ । थ्व शब्दया व्यूत्पत्ति हिन्दी शब्द **अबीर,** अले **थ्वया अंग्रेजी अर्थ, अनं थ्व शब्द** डा. लीनहार्डजुया संग्रहलय् खीच्यापुगु

म्येया निगूगु ब्वय् व ह्लय्पुगु म्येया निगूगु ब्वय् लाःगु दु धइगु खँ थ्व कोशं क्यनी । उकिं शैली व भाषा नापं भाषाशास्त्रीतय्त नेवाः भासय् दुहाँ वःगु शब्द पूवंक माला स्वयेत थ्व ज्याछिंगु ज्वलं जुल ।

नेपाल भाषाया काव्य व साहित्यया इतिहासयात नं आपालं लिधंसा जुइगु डा. लीनहार्डजुया सफुती यक्वं ज्वलं दु । वेकःया सफू गुलि दुग्यःगु खने दु उलि हे वेकःया भूमिका नं । धात्थें धायेगु खःसा वेकःया भूमिकां विशेष कथं सफुती दुने लाःगु काव्यया भाय्, विषयवस्तु, सामाजिक व सांस्कृतिक पृष्ठभूमि हे अपो मन्दः काःगु दु । थुकी डा. लीनहार्डजुं नेवातय्गु नेपाःया इतिहासय् सांस्कृतिक अथेतुं कलात्मक जक मखु साहित्यिक देन नं तःधंगु दु धइगु खँयात कुत्तुकुला दीगु दु । नेपाल भाषाया पुलांगु साहित्य धुकू वालेगु ज्या याये ल्यं दनि । थ्व साहित्य जयस्थिति मल्लयां छुं न्ह्यो जक शुरु जूगु आः थत्थें खने दुसां थुखेपाखे माला स्वयेगु आवश्यक धकाः वेकलं पतिचां सुयाः क्रीत क्यना दिल । नेपाल भाषाय् पुलांगु साहित्यय् ब्वलंगु साहित्यिक बिधा (Literary Genres) मध्ये मूमूगु वंशावली, पुराण, महात्म्य, महाभारत, रामायण, बौद्ध व्यूह, सूत्र, अवदान व बाखँ, शिल्प, ज्योतिष व वासःया सफू, तुतः व स्तुति हे खः धकाः डा. लीनहार्डजुं च्वया दीगु दु । थुकी वेकलं नाटक छाय् थ्याका मदिल जि मथू । नेपाल भाषाय् सन् १४१८ निसें जुजु राजेन्द्र विक्रम शाहया पालय् तक यानाः थ्यं मथ्यं न्येगु नाटक आःतक लुया वये धुंकूगु दु । उकी भूपतिन्द्र मल्लया **विक्रमचरित**, जयप्रकाश मल्लया **रत्नेश्वर प्रादुर्भाव** व राजेन्द्र विक्रम शाहया **महासत्व** ला पिदने हे धुंकूगु दु । क्लासिकल नेपाल भाषा साहित्यय् दकले दुग्यगुः बिधा नाटक हे खने दु ।

नेवाःतय्सं राणा शासनया मध्याह्नय् गुकथं दमन व यातना सह यानाः थःगु भाय् व साहित्य साधना याना वल, अले राणा-शाहीया ल्यू च्वसापासा व नेपाल भाषा परिषद् थें ज्याःगु संगठनया थ्व भाय् थकायेगुली दूगु ह्लाः, डा. हाय्न्स योरगेनशेन-

पिनिगु देन, नेपाल भाषा साहित्यया जेलकालया साहित्यिकतय्‌गु भूमिका– थ्व फुकंयात छ्‌सिंनिसें कयाः डा. लीनहार्डजुं नेवाःतय्‌गु थःगु भाय्, साहित्य व संस्कृति प्रति आस्थाया गाकं सराहना याना दीगु दु । थ्व सफुती थाय्‌थासय् द्वंगु मदुगु मखु । तर सफू हे "नेपाल भाषा परिषद्‌यात देछायाः गुण ग्रहण यानाः कृतज्ञः जुया" धकाः डा. लीनहार्डजुं क्वीगु सराहना याना दीथाय् क्वीसं थन कुंखिनेगु कृतघ्नताया पराकाष्टा जुइ ।

लक्ष्मीपूजा, १०९४

नेपाल भाषा व नेपाली-विहार : म्हिगः व थौं

"उगु हे समये भाषा प्रति क्वीगु उदासीनता खना फ्रेन्च विद्वान सिलेबेन लेवीं क्वीत च्वयादीगु चिट्ठी छ्पू छिक-पित मन्यंकुसे च्वने मफु। .... थ्व हे चिट्ठीं प्रभावित जुया सं १०५६ जि **नेपाली विहार** धैगु छ्गू संग्रह पिकया उकी भूमिका च्वया।"

फत्ते बहादुर सिंह, 'नेपालभाषा साहित्य,'
धर्मोदय, दँ १०, ल्या ४, (सिल्ला),
१०७७, पौ ६२७।

फत्ते बहादुर सिंहजु मुनाः ने. सं. १०५६ मिलापुन्ही बले पिकया दीगु **नेपाली-विहार** क्वीगु भाषा व साहित्यया इतिहासे छ्गू नालेबह:गु पला: खः। स्वीन्हेदँ व क्विला न्ह्यः संत अन्तुनी प्रेस, बेतियां पिदंगु दोछिगु प्रति मध्ये उबले हे न्यासःगु बिक्रि–वितरण जुयाः फुइ धुंकूगु। ल्यंगु न्यासःगू जब्त जूगुलिं थौंकन्हे **नेपाली–विहार** दुर्लभ धैथें जुइ धुंकूगु। ने. सं. १०६६ ल्हुति पुन्ही बले थ्व सफूया निगुगू संस्करण पिहाँ व:गुलिं क्वींपिं लय्ताय् मा:गु खँ जुल। **नेपाली–विहार** छ्गू प्रारम्भिक पद्य-संग्रह खः। थुकी निगू द्या दु। न्हापांगु द्याय् कविवर सिद्धिचरणया स्वपु, फत्ते वहादुर सिंहजुया प्यपु व पूर्णवहादुर नेवाजुया छ्पु व जुजु श्री निवास मल्लया छ्पु याना गुपु अप्रकाशित कविता मुंका त:गु दु। निगूगु द्याय् सिद्धिदास महाजु, योगवीर सिंह, वैकुण्ठ प्रसाद लाकौल, धर्मादित्य धर्माचार्य, फत्ते वहादुर सिंह, हरिकृष्ण श्रेष्ठ, अशान्त हृदय (योगवीर सिंह), तारा, रत्न व शुभदिन प्रकाश पिनिगु छ्पु

छपु याना छ्गिपु प्रकाशित कविता **बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा** पत्रिकाया उगुंथुगुं अंकं लिकया: मुनात:गु दु । थुकथं सिंहजुया **नेपाली–विहार** चिनाखँ–मुनाय् फुकयाना छ्गिुपु कविता मुंकात:गु दु ।

थ्व ब:चा धंगु सफूचां बाय् थुकी मुंकात:गु छ्गिुपु कवितां थौंकन्हेया सुलचं स्वय्बले सुं ब्वमि प्रभावित मज्वी फु । तर स्वीन्हय्दँ न्ह्य:या नेपा: व नेपाल भाषा व साहित्यया सन्दर्भय् स्वय्बले **नेपाली–विहार** छगू हनेवह:गु पला: ख: । छखेर चन्द्र शम्शेर राणाया प्रधानमन्त्री कालं निसें शुरू जूगु (ने. सं. १०२१) नेपाल भ:षा प्रति दमन नीति भीम शम्शेर व जुद्ध शम्शेर पिनिगु पाले उपो कोतेलेगु जुया व:गु । मेखेर पं. निष्ठानन्द, सिद्धिदास महाजु, धर्मादित्य धर्माचार्य, जगत सुन्दर मल्ल व शुक्रराज शास्त्रीपिंगु परिश्रम व कृति याना नेपा:गा:या स:स्यूपिं नेवातय्गु समाजे सामाजिक व राजनैतिक चेतना लिसें भाषिक सजगता नं दनावैच्वंगु । थ्व भाषिक चेतनायात ब्वलंकेगुलि बौद्ध पण्डित धर्मादित्य धर्माचार्य व वय्कलं पिकयादीगु **बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा** पत्रिका (ने. सं. १०४५–१०५०) या त:धंगु ह्ला: दु । धर्मादित्यजुं थ्व पत्रिकाया जम्मा पिदंगु छ्गिू अंकं न्ह्यवय्का च्वंगु शुद्ध चाया इले नेवातय्गु समाजे धार्मिक सुधारया लिसें भाषिक व साहित्यिक पुर्नउत्थानयाय्त फुमफु कुत: याना दिल । थ्व हे ज्वलय् योगवीर सिंह, वैकुण्ठ प्रसाद लाकौल थेंतु फत्तेवहादुर सिंहजुयात कविया रूपे थ:गु भाषा, साहित्य, संस्कृति व जातीय ममतां कुत्तुकुला: पिथने हल । नेपाल संबत् १०४६ श्रीपञ्चमी खुन्हु कलकत्ताय् नेपाल भाषा साहित्य मण्डल स्वनेगु ज्या लिसें धर्माचार्यजुं नेपाल भाषा पद्य संग्रह, गद्य संग्रह, व्याकरण व वर्णमाला पिकायेगु कोछ्यूगु ख: । ने. सं. १०४९ (गुंलापुन्ही) बले पिदंगु **बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा** अंकय् "नेपाल भाषा पद्य संग्रह" धयागु वर्तमान पद्य गीत तया ६० पौति तया प्रकाश जुइन" (पौ १६) अनंल्यूया अंके (ने. सं. १०४९, यंला व कौला पुन्ही) "नेपाल भाषाया पद्य

साहित्य'' नांगु स्तम्भय् "नेपाल भाषा पद्य संग्रह धका नेपाल भाषां थ्व सछि दँया थुखे दय्कूगु न्हूगु सिल व तुतः व में छन्द दुगु नं मदुगु नं मुंका छापय् यानागु दु।" [पौ ३९] धका च्वया तःगु दुसां व संग्रह पिदंगु **खनेमदु** । बरूकंछि धर्माचार्यजुं थःगु पत्रिकायात **बुद्ध धर्म** धैगु नामं **बुद्धधर्म व नेपाल भाषा** नां छुनादिसेंलि (ने. सं. १०४७, वछला–गुलां अंकं निसें) वहे पत्रिकाय् नेपाल भाषां गद्य व पद्य नितां थ्याकाः उबलेया उत्साही लेखक कविपिन्त ग्वाका दिल । थ्व हे पुचले फत्ते वहादुर सिंजु नं थ्याः । उकें वेकःयागु **नेपाली-विहार** धर्माचार्यजुया अपूर्ण इच्छाया पूर्ति धाय्‌छि । कविकेशरी चित्तधर 'हृदय'जुं धया दी थें

> "(बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा) पत्रिकां क्वीगु भाषा साहित्य मन्दिरया निगलं मू अंगः– गद्य व पद्ययात गुलि क्वातुक दना थकल व खँ इतिहासं कनि।"
> [**क्वीगु साहित्य,** निकोखुसि, पौ ११२] ।

उगु ईया मू मूगु दसि कथं क्वीगु कविताया इतिहासकार-तय्‌त न्ह्यथने बहःगु स्वंगु ज्वलं दु– छगू योगवीर सिंजुया **योगसुधा,** मेगु वैकुण्ठ प्रसाद लाकौलजुं मुनादीगु **थुंलिचा**, स्वंगूगु खः **नेपाली–विहार** । उकें फत्ते वहादुरजुया सफुया साहित्यिक मूल्यांकन सिद्धिदास, धर्माचार्य, योगवीरसिं व लाकौलया परम्पराया सन्दर्भय् जक जुइ फई । थुगु ईया नेपाल भाषा काव्यया क्षेत्रे मू मूगु विषयगत प्रवृत्ति खः मातृभाषानुराग, सुधारवाद व देशभक्ति । शैलीया कथं योगवीरसिं व लाकौलजु, सिद्धिदास व जेलकालया कविपिंगु दथुया संक्रमण-कालीन कवित खः । चित्तधर व धर्मरत्न यमि व विशेष कथं सिद्धिचरण, व्यथित व हरिकृष्णया काव्यय् वया नेपाल भाषां मूपुलि । उकिया लागि **नेपाली-विहार** व **थुंलिचा** न्ह्यसः खः– छगू स्वापू खः । काव्यया क्षेत्रे **नेपाली-विहार** छगू युगया अवशेष (**थुंलिचा** थेंतु) खःसां भाषिक जागरणया इतिहासे फत्ते बहादुर सिंजुया 'भूमिका' धर्माचार्यया **बुद्ध धर्म व नेपालभाषा** पत्रिकाय् पिदंगु 'नेपाल भाषा व थ्वया साहित्य' (दँ ३, ल्या १–२)

व प्रचारवादी लेखत 'नेपाल भाषा आन्दोलन व साहित्य प्रचार' (दँ ५, ल्या १ व २–६) व 'नेपाल भाषा पद्य साहित्य' (दँ ५, ल्या ४–५) यां ल्यू नेवा–समाजयात इत:मत:कंक कुत्तुकुलेगु भर्त्सना धायूलो । थ्व भूमिकां थौं, स्वीन्हेदँ–स्वीच्यादँ लिपा नं उलि हे नुगले थुन्न मिक न्ववाना च्वंगु दु गुलि राणाशाहीया सब्व चान्हे थ्व सफू ह्लापां ह्लापां पुइका ब्वना स्व:पित नवात जुइ । उकें नेपाल भाषा कविताया इतिहासकारयात **नेपाली-विहार**या ख्िगुपु कविताय् यकों मूवंगु ज्वलं लुइफुसां गुगुं गुगुं सफुती सफू स्वयानं भूमिका मूवनाच्वंथेतु थन फत्तेबहादुरजुं स्वीन्हेदँ न्ह्य: च्वयादीगु कविताया स्वया भूमिकाया उपो प्रासांगिकता खने दु । छगूला थ्व भूमिकाय् धर्मादित्य धर्माचार्यजुया प्रचारवादी स्तम्भया तप्यंगु प्रभाव खनेदु । थन नं वहे सुधारवादी अधीरता खने दु । थ्व लिसें फत्तेवहादुरजुं बिशेषकथं सिल्बाँ लेभी व जोरगशन आदिपिनिगु पौ व सफुतीं नं प्रेरित खने दु । धर्मादित्यया **बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा**या पाले जोरगनशनया सफूत प्रिमदंनि । **बुद्धधर्म**या निगू प्यंगू अंकत फ्रांसया कलेज द फ्रांसया संस्कृतया प्राध्यापक सिल्बाँ लेवीयात धर्माचार्यं छ्वया दीगु जुया च्वन [स्वया दिसँ **बुद्ध धर्म** दँ २, ल्या १–२ स सिल्बाँ लेवीया धर्माचार्ययात लिस: पौ– पौ ३२] । थ्व हे सिलसिलाय् लेवी महोदयं फ्रान्स–जापान सभा नायोया रूपय् सन् १९२६ स जापान व्का:ब्ले धर्माचार्यजुयात छगू पती थथे च्वया दिल: (**बुद्ध धर्म व नेपाल भाषा** दँ ३, ल्या ३–४ पौ २०)

Being an old lover of your old language, I suffer on seeing it so ill-treated in your hand as an old mother dealt with too roughly by her son.

Sylvain Levi

फत्तेवहादुर सिंहजुया सफूया ह्लापांगु संस्करणया भूमिकाया पौ ११–१३ [व निकोखुसिया भूमिकाया पौ ८–९] स लेवीया थ्व प्रख्यात उक्ति व जोरगनशनया कोशया नं उल्लेख जूगुलिं नं

थ्व खँया पुष्टि जू । फत्तेवहादुरजुया भूमिका न्ह्यागु हे कथं प्रेरित थं जुइब्यू थुकीं छह्म मातृभाषानुरागी भाषासेवीया उत्साह व अधीरता खनेदुसा वेक:या थ:गु भाषाया तात्कालीन दुर्दशायानं उत्तिकं सजगता खनेदु । यदि थौंनं थ्व भूमिकां क्रीत न्वानाच्वंसा थुकिया मूगु कारण ख: थौं नं क्रीगु भाषाय् व हे विरोधाभासया स्थिति खने दनि गुगु विरोधाभासया स्वीन्ह्यय्दँ न्ह्य: फत्तेबहादुरजुं स्पष्टकथं विश्लेषण याना दिल । सिंहजुया भूमिकाय् छसिं निसें वाला स्वय् । अले वेकलं क्यना दीगु विरोधाभास ल: थें यच्चुक सी दै । वय्क:या भूमिकाया ह्लापांगु वाक्य हे ख:

> "ख:ला क्रीगु मातृभाषा (नेपाल भाषा) आपा हे उन्नत ज्वी धुंकूगु भाषा ख: । . . . . आपा उज्वल, उपयोगी, ग्रन्थत नं हस्तलिखित रूपे असहाय जुया पुलां पुलांगु प्वाले टेप, कपि, पिलाचाँ दुने खोया चोना चोन; मानो साहित्य संसार नाप च्वनेगु अमित अधिकार हे मदु । थुकी सन्देह मदु कि गुह्म पाश्चात्य विद्वानपिसं पुलांगु प्वाले कि प्वाकं पिकया अनेक ग्रन्थत यंका थ:गु देशयागु पुस्तकालययात अवश्य शोभायमान यानात:गु दु । [पौ १–२]

धर्माचार्यया इलं निसें चित्तधर 'हृदय'जुया **क्रीगु साहित्य** तक नं नेवातय्गु भाषिक सजगताय् थ्व दुनेथ्यंक दुब्यागु धारणा जुया च्वन– नेपाल भाषाया 'प्राचीन साहित्य भण्डार' उन्नत व समृद्ध-शाली जू । थ्व 'रोमान्टिक' धारणा फत्तेवहादुरया भूमिकाय् थुकथं व्यक्त जूगु आश्चर्यजनकगु खँ मखु । थौं हे नं 'हृदय' जुया **नेपाल भाषा साहित्यया जात**: स थुगु हे कथंया धारणा स्पष्ट खने दु । थ्व 'रोमान्टीशीज्म' नेवातय्गु भाषिक चेतनाया छगू पक्ष जुल । जिं थन 'रोमान्टीक' धका विशेषण छुना च्वना– छाय् धा:सा आतकया खोजी व अन्वेषणं स्पष्ट ज्वी धुंकूगु दु ने. सं. ५०० या न्ह्य:या सफुती नेपाल भाषाया प्रयोग जूगु खने मदु । मध्यकाले उत्तर मल्ल कालय् नं नेपाल भाषाया उलि प्रयोग जूगु खनेमदु

गुलि संस्कृतया । वीर पुस्तकालय् [गुगुयात आपा नेवातसें थ:गु साहित्यया धुकू भाप्यू] दुगु २७,३०० ह्लातं च्वयात:गु ग्रन्थ मध्ये ४५० गु ग्रन्थ जक नेपाल भाषा दुथ्यागु, ल्वाकज्यागु व नेपाल भाषां च्वयात:गु खने दु । थ्व ४५० ति सफुती नं नाटक बाहेक मौलिक साहित्यिक गद्य धाय्बह:गु दहे मदु धा:सां ज्यू । गुलि गद्य दु व आपालं टिका, अनुवाद बाय् कर्मकाण्ड व विधिविधानया सफू खने दु [स्वया दिसँ **नेपाल राजकीय वीर पुस्तकालयस्य संक्षिप्त सूचीपत्रम्** व १३ भागय् पिदंगु **बृहत् सूचीपत्रम्**] गुलि सफू दु उकी अपो निस: स्वस: दँ पुलांगु जक ख: ।

नेवातय्गु भाषिक चेतनाय् दुविनाच्वंगु मेगु पक्ष फत्ते-वहादुरजुया भूमिकाय् विदेशी विद्वानतय्गु– लेवी, जोरगनशनपिंगु नांया उल्लेख जूगुलिं व्यक्त जूगु दु । वहे भूमिकाय् सिंहजु च्वया दीगु दु–

> "उकीसं खास याना थ्व मातृ–भाषा [नेपाल भाषा] यात जा देश विदेशयापिं विद्वानपिसं हे सय्केत अध्ययन याना च्वन ।" [पौ ११]

थ्वया टिप्पणी कथं सिंहजु जोरगनशनया कोशया उल्लेख याना दिल व थैदिल "थो जक मखु लेखकं मेसेंगु नं चोगु खनेदु ।" नेवातसें थ:गु भाषायागु विषय च्व:गु आपालं लेख, निबन्ध, भाषणे थथे "विदेशी विद्वानतय्गु" नां थ्वोछुय्गु चलन धर्माचार्यया **'नेपाल भाषा व थ्वया साहित्य'** निसें चित्तधर 'हृदय'जु तकं व वेक:यांल्यू नं जुयां च्वंगु खनेदु । थ्व नं विचित्रगु परम्परा धाय्मा । थ्वीसं थौं थ्वीगु भाषाया लागि छुयाय् फत उकी गौरव ताय्मा । थ्वी आजुपिसं छु याना थकल बाय् विदेशी विद्वानतय्सं थ्वीगु भाषा-यात छु धाल, छु यात, थैगु खँय् गौरव याय्गु खँ मखु लज्जाया खँ ख: । विदेशी विद्वानतय्गु नांया लिधंसाय् थ:गु भाय् थ:गु समाजे प्रचार याय्मा:गु आवश्यकता छाय् जुल बिचायाना स्वय् बह:जू । "चर्या गीत [चचा हालेगु] लाई बेलायतीलाई रेकार्ड भर्न दिए लण्डनमा सुरक्षित छ भनी गर्व गर्नेहरूको देशमा कमी

छैन ।" धका **हिमवत्संस्कृति**: पत्रिकां च्वःगुनं [दँ १, ल्या १ विजया दशमी, २०१६, पौ ३] मेतां खैमखु । विद्वानतहे थज्वीब्यू विदेशीतय्गु नां–क्रोया लिधंसा काःवनेगु नेवातसें थःथमंतु न्हाय्-ध्यंनं मस्यू न्हिकाः नं मस्यूथें जुल । विदेशे नेपाल भाषाया अध्ययन व अन्वेषण जुया च्वन थन नेवातसें थःगु भाय् थः काय्ह्माय्पिंसं ह्लाःसां "ज्यापु धया, हक्का, नट्टइ हे मखु धका अनेक तरह नं ख्याना, परबतीया भाषां हे खँ ह्लाकीगु ।" [पौ १०, भूमिका, **नेपाली–विहार**] थ्व जुल सिंहजुं विश्लेषण याना दीगु नेवातय्गु भाषिक चेतना धाय् वाय् अचेतनाया मेगु पक्ष । छखेर सिद्धिदास अमात्य व जगतसुन्दर मल्ल, निष्ठानन्द व धर्माचार्य थें जाःपिं "साहित्य प्रेमीतय्गु प्रयत्नं (नेपाल भाषा) म्वाका सम्म तइतगु दु" [भूमिका, पौ ६] सा मेखेर "शोकयागु खँ थोकि वैकपिंनि थो सेवाया मू हे क्रीसं मसिया उकी सहयोग आतले बी मफुनी ।" [भूमिका, पौ ४] । छखेर सिद्धिदास व धर्मा-चार्यथें जाःपिं कर्मयोगी व सुधारवादी भाषाजवात नेवातय्गु समाजे पिदन धाःसा मेखेर राणातय् दर्वारे घरकाज व उमिगु नोकरशाही यन्त्रया अंगजुया "थःथाँ छेँ दाजु, किजापिं नाप, थः जाहाँतै नं थःगु भाषा.... तोते" [भूमिका, पौ १०] गुलि सम्मान व गौरवयाया च्वंपिं नेवातय्गु परिवार नं ह्म मदु । स्वीन्ह्यय्दँ न्ह्यः "क्रीगु थन्यागु प्राचीन साहित्य भण्डार दुगु भाषा लोप याँ गुला ?" [पौ ११] धका फुचाथें थ्व भासं सफू–पत्रिका पिकया सना-जूपिं अनुरागीत दुसा "प्रकाश जुक्व सफूया छगु छगु प्रति" न्याना तक स्वया मबीपिंनं शिक्षित धाःगु वर्ग क्रीगु हे समाजे दुगु जुयाच्वन । स्वीन्हय्दँ न्ह्यः सिंहजुं थःगु भूमिकाय् गुगु भाव व्यक्तयाना थ्व क्वेया क्रो किया दिल उकिया प्रासांगिकता थौं स्वीन्हय्दँ लिपा व हे सफूया निकोखुसिया भूमिकां यच्चुक क्यना-च्वंगु दु । उबले सिंहजुं च्वया दिलः–

> "थौं क्रीगु भाषायागु सम्मान देशं मिटे जुया चोन,
> उकीया शक्ति मन्त, उकीयात जवर्जस्ती दबे याना

तल, मनूतसें कक्कु तिना पीतीना चोन । बेचारा भाषा चेतना विहीन घिटी धिटी जुया मृत्यु शय्या कया चोन । परन्तु (नेपाल भाषा) ह्लाइपि जीवित जुया च्वंकं नं अमिगु भाषायात थथे मृत भाषाया नामं सम्बोधित जुया च्वन । ए ! नेवा भा ह्लाइपिं दाजु, किजापिं ! छीत थुली अप्पो लज्जागु खँ छु जुई ? छु थो हे दुर्दशा व अपमान सहयाय्त जन्म कयागुला ? अज्ज नं न्ह्यः वेके मगानिला ? पासापिं ? सीगु हे मखुनि "सांस दत्तले आस दु" आखुनु दना दिसँ ।"

[भूमिका, पौ २–३]

स्वीन्ह्यदँ लिपा सिहजुं भाषा जवाःया कटु अनुभवं व्याःगु असन्तोष व सान्त्वना ल्वाकज्यागु सलँ च्वया दिलः–

"छीसं यदि कुतः याःसा मां भाय् थकाय्गुली अवलेथें राजनैतिक वाधा मदु । खः राज्यया पाखें नेपाल भाषाया प्रगतिया निंतिं थौं नं छुं ग्वहालि जूगु मखु । अथे धका हालेगु नं छीगु हे कमजोरी थें जि ताया । थः मां सेवा याय्गु कर्तव्य थःगु खः, सुनानं मया धका हाला च्वनेगुलिं छी मां भाय् थहां वइमखु । छी थमं हे थःगु भाय् थकायेगु छीगु भाला खः । खला राज्यं ग्वाहाली याये हे मागु खः ।

तर थनया नेपाल भाषा भाषी वर्ग शैक्षिक, आर्थिक व सामाजिक क्षेत्रय् नेपालया मेमेगु वर्ग स्वया क्वमह्यंसां नं थःगु भाय् थकाय्गुली उदासीन हे खने दु । म्हुतुं धाय्त मां भाय् धाई, मां भाय् थकाय्मा धयागु कर्तव्य बोध नं मदुगु मखु, तर उकिया निंतिं थःगु गछें फक्व नं त्याग याय् मफु, तर अमि इच्छा कथं न्ह्यज्याय्त अमि क्षमतां मविउ । खासा चालं हे थजुइमा नेपाल भाषा बुलुहुं थहाँ हे वनाच्वंगु दु धकासां सन्तोष याय्गु सिवाय् आयात मेगु छुं लँ

मदुनि । [निको खुसिया भूमिका, पौ ख–ग]

ख: "यदि कुत: यासा मां भाय् थकाय्गुलिं अबलेथे राजनैतिक बाधा मदु ।" तर "कुत:यासा" नं थाहां वैगु खँ अबले **गथे** ख: आनं अथे तिनि । अबलेथें आनं कुत: याइपिं "निह्म प्यह्म" हे जक जुया च्वन । अबले थेंतु आनं नेवातय् पुचले शिक्षितपिं "थ:गु भाषा थकाय्गुली उदासीन हे खनेदु ।" उके खासा चालं नेपाल भाषा थाहां वनाच्वंगु स्वया "सन्तोष याय्गु सिवाय् आयात मेगु छुं लँ मदुनि ।" थ्व जुल सिहजुया निराशाया सल्लाह (Counsel of Despair) । छुं मखुसाँ थौं **नेपाली–विहार** थें सफू जब्तयाना छ्वेका छ्वय्गु ज्या अधिकारिक तवरं मजू । नेपाल भाषां च्वय्वं राजकाजया मुद्दाय् सर्वस्व हरण याना आजनम कैद थोकेमया । उबले थें पत्र–पत्रिका व सफू नेपाल भाषां पिकाय्गुली पंगल: जुया समितिया जाँचकि मदु । ख: अवश्य ख: सिहजुं धया दीथें "मां भाय् थकाय्गुली अबले थें राजनैतिक वाधा मदु ।" गुकिया अर्थ थ्व खै मखु कि आ छुं हे वाधा मदु ।

चित्तधर 'हृदय' थें ज्याह्म कर्मयोगी भाषासेवीं नं **नेपाल** पत्रिका दिका छोय्माल, प्रेमवहादुर कसा:थें ज्याह्म भाषाभक्त नं **पासा** पौ दिका छ्वत । राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठाने दुविनावंलिसे नेपाल भाषां मच्वेगु याना ह:पिं "साहित्यिक महारथीत" नं नेपाल भाषाय् ह्म मजू । छखे जागीरया पञ्जाय् स्वत्तू लिसे नेपाल भाषां तापना वनाच्वंपि ल्याय्ह्मत दुसा मेखेर नेपाल भाषाया कार्यक्रमं सन्यासकाय्त खुइदँबुदीं पियाच्वंपिं च्वमित नं दया च्वनखनी । चित्तधर 'हृदय' लिसे नेपाल भाषा परिषद् पक्षाघातं चातुवाना च्वंसा प्रेमवहादुर कसा:लिसे च्वसापासाय्नं "सन्यास" या किपालुं दाया च्वन थें च्वं । नेपाल भाषाया साहित्यिक सांस्कृतिक संघ–संगठन फुक्कयाना ८३ गू दु । नेपाल भाषाय् आतक थासा आखलं च्यास:गु सफू पिदने धुंकूगु दु । यदि थ्व मन कोतुकेमा:गु खँ मखुसा नेपाया छिदो स्नातकत मध्ये ३० प्रतिशतया मां भाय्जुया च्वंगु थ्व भाय्, थूलि मछि संघ–संगठन नं

लिधंसा बियातःगु थ्व भाय्या छह्म कर्मठ भाषा जवालं निराशाया सल्लाह बिया "खासा चालं थाहां वनाच्वंगु" मां भाय् स्वया सन्तोष छाय् काय् माल ? थ्व विचारनीय खँ जुल । शिक्षित नेवात थःगु भाय् थकाय्गुली उदासीन धकाः सिहजुं कनादिल । भाषिक बाय् साहित्यिक सजगता व अभिरूचि सकसिकें दय्माः धैगुनंला मदु । नेवातय्सं थःगु भाय् प्रति उदासीन ज्वीगु सांस्कृतिक आत्महत्या याय्गु जुई धैगु खँ थुइकाः थौंकन्हे ल्याय्ह्मतसे नेपाल भाषा, साहित्य व संस्कृतिया उत्थानयाय्त फुगुचाःगु याना हःगुया दसि थाय् थासे इलेबिले संस्था, संगठन, ग्वसाखल, साहित्यिक मुनाया नामं कवि बाय् साहित्य सम्मेलन याना वःगुलिं हे बिया च्वंगु दु ।

मां भाय् थकाय्गुली अबले थें राजनैतिक बाधा मदुसां नेपाली भाय्यातथें नेपाया मेगु भाय्यात गनं प्रोत्साहन नं ला मदु । नेपालया फुकं भाषा साहित्य व संस्कृतिया सम्बर्धन याय्त स्वना तःगु राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठाने नेपाल भाषायात छुं मान्यता मदु । नेपाया छगू जक विश्वविद्यालये (गन नेपाले २,२०० मनूया मातृभाषा हिन्दीया बोंपिपिं सुं मदुसां स्नातकोतर तँया विभाग दु) नेपाल भाषायात स्नातकोतर स्तरे छुं थाय् मदु । थ्व भाय् २००७ साले नेपाल रेडियो स्थापना जुसां निसें समाचार प्रसारण व लिपा 'जीवन दबू' कार्यक्रमय् दुथ्याका तःगुली २०२२ साल वैशाख १ गते निसें "मेगु न्हूगु व उपयोगी कार्यक्रम दुथ्याके माल" धकाः लिकया छोत । थौं रेडियो नेपाले अंग्रेजी भाय्या रक व बीट म्यूजिकया कार्यक्रम दुथ्याकेत थाय् दु, इ दु, हिन्दी भासं बिजस वेपोरबया विज्ञापन याय्त इलं ला नेपाल भाषां छुं कार्यक्रमयात थाय् मदु । स्वीन्हेदँ न्ह्यः सिहजुं "थौं फ्रीगु भाषायागु सम्मान देश मिटे जुया वना चोन, उकिया शक्ति मन्त, उकीयात जवर्जस्ती दबे याना तल, मनूतसें कक्कु तिना पीतीना च्वन ।" धकाः च्वया दीगु थौं नं उलि हे प्रासांगिक मखु धका गथे धाय् फै ? अले "त्वाः त्वा व गांगामय् दच्छि यंकं वाः वाः पत्ति गोष्ठीयाना

प्रजातन्त्र प्रेमी [शिक्षित नेपाल भाषा भाषी] जनतां थ:गु शिष्टगु विरोध प्रदर्शन" यासा "थ:गु भाय् थकाय्गुली नेवात उदासीन" धकानं गथे धाय् फै ? राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान, त्रिभुवन विश्वविद्यालय पाखें, वाय् मेमेगु राजकीय ग्वाहालि व प्रोत्साहन भतिचा हे मदेक, नेपाल भाषाया लेखक, कवि, साहित्यकार, पत्रकार व बुद्धिजीवीतय्‌त गनं सम्मानं व थाय् ल्यं मदय्का नं थौं नेपाल भाषाय् च्वन्ह्या:गु कविता, उपन्यास, नाटक, आलोचना, सफू व पत्रिका फुथें मफुथें पिहाँ वया च्वंगु दुसा थुकी भाषा–भाषी समाजया श्रद्धाया अभाव खनेदु धका गथे धाय् ? नत्रसा च्यास:गू सफू नं गथे पिहाँ वल जुइ ? छाय् धा:सां धन, जन व शक्तिया टिव: बिया चन्द्रशम्शेरया पालं निसे समिति (ने. सं. १०३३) या रूपे अधिकारिक संस्था खडा जूसां निसे थौं प्रज्ञा प्रतिष्ठान, साझा व निजी प्रकाशनया ६४ दँया फुक सफू धल:पौ याना नं नेपाली भाषाय् ७,८०० सफू खात ।

चित्तरञ्जनजुया छपु कविताय् "जिगु हे छें जि विदेशो" धा:थें नेपाल भाषा नेपायागु भाय् मखु थें, नेपाल भाषा ह्लाइपिं बाय् थ्व भाषां च्वइपिं, ब्वनीपिं व ब्वंकी-पिन्त नेपाली हे मखुथें भापिया ह:सा थुकी "झीगु कमजोरी थें ताया" धका स्पष्ट कथं फत्तेवहादुरजुं च्वया दीगु दु । गुगु देशे संस्कृत भाषां क्वं निसे च्वय् थ्यंक फुक्क शिक्षा निशुल्क जुया च्वन, उलीनं मगाना छात्रवृत्ति व मेमेगु वृत्ति व हृण्डी बिया संस्कृतया संरक्षण व सम्बर्धन याय्गु कुत:जुया च्वन, नेपाल भाषा भाषीतय् शिक्षित वर्ग थ:गु भाय्या लागि छको "शिष्ठगु विरोध प्रदर्शन" यानालि नैराश्यया सल्लाह बिया "खासा चालं" थ:गु भाय् ब्वहां वंगुली "सन्तोष याय्गु सिवाय् आयात मेगु छुं लँ मदुनि" धका ह्लापोचिना च्वनां चा ला ?

नवम्बर २६, १९७६

झीगु पुलांगु साहित्यया मूज्वलं

नेपाल भाषाया पुलांगु बाय् क्लासिकल साहित्यया इतिहास च्वय्गु आःतक निगू कथंया कुतः जूगु खनेदु । छगू कथंया कुतःया दसि खः चित्तधर हृदय'जुया **नेपाल भाषा साहित्यया जातः** ।[1] मेगु कथंया कुतःया दसि खः झुलेन्द्रमान प्रधानजुया **नेपाल भाषा बाखं साहित्यया इतिहास** ।[2] थःथःगु कथं थ्व निगुलिं कुतः स्तुत्य जूसां साहित्यया इतिहासया रूपय् निगुलिं सफू विवादास्पद धाय्माः । हृदयजुं मुनादीगु **जातः**–सफूया भूमिकाया ह्लापांगु द्याय् वय्कलं च्वया दिल–

> "साहित्यया न्ह्याक्व हे जिनछि व्युत्पत्ति, व्याख्या बा अर्थ दःसां दकले सकले सत्तीगु, तात्वीगु व यइपुसे च्वंगु परिभाषा खः– रसात्मकं वाक्यं साहित्यं ।"

तर व हे सम्पादकीय भूमिकाया दकले ल्यूने 'हृदय'जुं च्वया दिल–

> "पूवंक साहित्यया इतिहास थौं तक नं पिहाँ मवःनि गुलिं . . . . . नेपाल भाषा साहित्ययात कवः कवः लिकाः विषय विभाजन मयासे आःयात . . . . सिजः पौ, शासन-तालपत्र, तुतः, सिलः-मे, बाखं-नाटक, शिल्प-शास्त्र सकतां विषय आदियात "नेपाल भाषा साहित्यया जातः" नां छुनाः थकालि कथं निसें जक थ्व छुकेगु कोछिना..... ..... ।"

"रसात्मकं वाक्यं साहित्यं" धैगु दापुयात नालादी धुंकाः

'हृदय'जुं मुनादीगु २८४ गू उद्धरणया दुने "सकतां विषययात "साहित्य कवलय्" दुथ्याकादिल । थ:गु संग्रहया दुने पचिंह्निचा, थ्यासफू, पौभा:, सन्धिपत्र, सिज:पौ, दानपत्र, कौचिं, सफूया आदि वाक्य–अन्त्य वाक्य, न्हिपौ, टिप्पणी, कोखापुतुचा, लालमोहर, पौ व विज्ञापनयात तक नं साहित्यिक विधाया थाय् बिया दिल । सकतां विषये, सकतां कथंया विधाय्, सकतां कथं रचित जूगु नेपाल भाषाया वाक्ययात "नेपाल भाषा साहित्य" धाय्गु ख:सा "रसात्मकं वाक्यं साहित्यं" धैगु परिभाषाया दापू मा:गु मदु । दापू छचलेगु ख:सा 'हृदय'जुं मुनादीगु सफुती गोगू उद्धरण "साहित्य" कवलय् थ्याके छिनी– बिचा: याय् बह:गु खँ ख: । तर थ:पिसं मुंकागु ज्वलंयात "थकालिकथं निसें कोछूकेगु" कुत: साहित्यया इतिहासकारया ह्लापांगु लक्षण ख: । उकें 'हृदय' जुं मुनादीगु **जात:** नेपाल भाषाया क्रमबद्ध इतिहास च्वय्त ज्याय् ख्यले ज्यूगु मूज्वलं ख:, साहित्य बाय् भाषाया इतिहास मखुनि ।

तिथिमिति बाय् निर्विवाद कालक्रम (absolute chronology) या अभावय् साहित्यया इतिहास च्वय्गु स्वत धा:सा छु ज्वी धैगु खँ कुलेन्द्रमान प्रधानजुया **नेपाल भाषा बाखं साहित्यया इतिहास** सफुती पिच्चुक सीदु । कालक्रम मदयेक न्यँकँ बाखँ बाय् दन्त्य कथा च्वय् फै, इतिहास मखु । प्रधानजुया १९१ पौया सफुती छुं बाखं बाय् सफूया स्रोतया तिथिमितिया गनं छुं उल्लेख मदु । गुगुं बाखंया प्राप्त हस्तलिखित प्रतिलिपिया छुं चर्चा मदु । सम्पूर्ण सफुती मितिया नामं छगू उल्लेख जूगु दु । व नं बाखंया प्रतिलिपिया मखु, मूज्वलंया मिति मखु । प्रधानजुं उल्लेख यानादीगु मिति ख: हाडिगामय्च्वंगु अनुपरम् कवि च्व:गु वेदव्यासया स्तुतिया शिलालेखया अनुमानित मिति ! साहित्यया इतिहासया लिधंसाया लागिं निर्विवाद कालक्रम दय्केत प्राथमिक ज्वलंया ब: मकासें मगा: । थ्व कुत: प्रधानजुया सफुती गनं जूगु खने मदु । नेपाल भाषाय् प्राप्य बाखंयात १) धार्मिक कालया बाखं २) तन्त्र प्रभावित बाखं ३) न्यँकँ बाखं याना: स्वब्व थला: छपुछपुयाना

बाखंया सार, महत्व, सामाजिक देन, साहित्यिक सौन्दर्य, संस्कारात्मक व धार्मिक मूल्यांकन व मेमेगु रोचक शीर्षक तयाः थह्यं फुथे खंथे च्वं च्वं लेहेँपुयाः प्रधानजुं समीक्षा प्रस्तुत याना दीगु दु अले थुकियात हे अःपुक "नेपाल भाषा बाखं साहित्यया इतिहास" या प्रभावकारी नां छुना दिल ।

सकतां विषययात "साहित्य" नां छुना साहित्य ज्वी मखु न सकतां कथंया चर्चा परिचर्चायात "इतिहास" नां छुना इतिहास ज्वी। "साहित्यया इतिहासं" 'साहित्य' व 'इतिहास' नितांया मान्यतायात नापनापं पाचिने फय्‌के माः । ह्लातं च्वयातःगु सफूया रूपय् मूज्वलंया तःधंगु धुकू दुगु थ्व देशं थ्व देशया मू भाय्‌या साहित्यया इतिहासया नां छुनाः पिदंगु सफू थथे ज्वीमाःगु छुं मदु । छाय् धाःसा, बेलायतया स्वर्गीय टमस् क्लार्क भाजुं धयादीथें,

> "There is no historical study of Newari; but it is not due to shortage of textual material. There is indeed very much of it, epigraphic and manuscripts, covering the period from the 14th to the 18th century.[3]

ध्रीगु पुलांगु सफूया आपालं विशेषता दु । छगू ला, द्वःछि दँ न्ह्यः तकया सफू आःनं सुरक्षित दनि । अले थुजोगु सफूया संख्या, विविधता व वैशिष्टयया दृष्टिकोणं राष्ट्रिय अभिलेखालयया २७,३०० गू ग्रन्थ, बंगालया एशियाटिक सोसाइटी, केम्ब्रीज विश्वविद्यालयया सफूकुथि, बेलायतया इण्डिया अफिस लाइब्रेरीया सफूकुथि, पेरिसया राष्ट्रिय सफूकुथि, बेलायतया एशियाटिक सोसाइटी आदिया संकलनय् सुरक्षित जुयाच्वंगु दु। थुपिं फुक धैथें सफूकुथिया धलःपौ तयार दु। गनं वृहत् व विस्तृत धलः प्रकाशित जूगु दुसा गनं संक्षिप्त तर ज्याय् ख्यले ज्यू । इतिहासकारयात मूज्वलंया कथं अतुलनीय महत्त्व हे ध्रीगु पुलांगु सफूया तःधंगु विशेषता खः । थुखे पाखे संकेत यायां फ्रान्सया नांजाःह्म विद्वान् सिल्बाँ लेबीं थुकथं च्वया दीगु दु–

"The colophons of scribes are a peculiar source of Nepalese history. The convents and the climate of Nepal have preserved a fairly large number of ancient manuscripts written on palm leaves (tala patra). One must come out of India to meet documents of Indian paleography which are worthy of contesting with those of Nepal...... The Nepalese scribes indicate, at the end of the work, the date of compilation often with details which enable calculation of the European equivalent in a sure and precise way: day of the week, lunar constellation, angles of the Sun and Moon, etc ...... Often also they mention the name and title of the reigning king, to such a degree, that a portion of Nepalese chronology is based on the signature of these scribes."[४]

यदि सिल्वाँ लेबीं धयादीथें निर्विवाद कालक्रम दय्केत मा:गु लग्न, तिथि-मिति व जुजुपिनिगु नांतक नं सफूया ल्यूने पुष्पिकाया रूपय् तनेगु खीगु पुलांपुलांगु ह्लातं च्वयात:गु बाय् ल्ह्यया त:गु सफूया विशेषता ख:सा साहित्यया इतिहासकार्‌यात खीगु पुलांगु सफूया थ्व विशेषता अग:चा मालां देग:चा लूगु वह: ज्वीमा: । खँ छु धा:सा, खीगु क्लासिकल साहित्यय् अभिरूची दुपिं साहित्यया इतिहासकारतसें नेपाल भाषां ह्लातं च्वयात:गु पुलां पुलांगु सफूयात मूज्वलंया रूपय् नाला काय्माल ।

२

सन् १८२४ सालं ब्रायन हज्‌सनं नेपालया ह्लातं च्वया त:गु ग्रन्थया संकलन याना: यूरोप छ्वय्‌गु ज्या न्ह्यथसां निसें थौंतक सत्यादँ दुने खीगु पुलांपुलांगु सफूतय्‌गु विषयय् आपालं

चर्चा विद्वत् मण्डलय् ज्वीधुंकूगु दु । धात्थें धाय्‌गु खःसा हज्सनं छ्वःगु नेपालया संस्कृत बौद्ध ग्रन्थया लिधंसाय् दकलय् न्हापां यूरोपय् बुद्धधर्मया वैज्ञानिक इतिहास फ्रान्सया यूजिन बोर्नोफया **भारतय् बुद्धधर्मया इतिहास** (पेरिस, १८४४) पिदन । राजेन्द्रलाल मित्रया धापू कथं–

"Mr Hodgson discovered a great number of Sanskrit Buddhist works in Nepal. The total number of works discovered is not known, but it is belived that, the works when carefully arranged and indexed will amount to about two hundred. Copies of these works to the total number of 381 bundles have been distributed so as to render them accessible to European scholars. Of these eighty-six bundles comprising 178 separate works were presented to the Asiatic Society of Bengal; 85 to the Royal Asiatic Society of London; 30 to the India Office Library; 7 to the Bodelean Library, Oxford; 174 to Societe ́Asiatique, and Mr. Bournouf. The two collections have since been deposited in the Bibliotheque Nationale."[५]

हज्सनयां ल्यू डेनियल राइटं नेपाःयागु पुलां पुलांगु सफू न्याना: संकलन याना: मुख्यत: केम्ब्रीज विश्वविद्यालयया संग्रहयात लःल्हात । राइटं मुंकूगु सफूया चिकिधंगु धलः वेकःया History of Nepal या न्हापांगु १८७७ या संस्करणय् पौ ३१६–३२० स बिया दीगु दु । थ्व संकलनया विस्तृत विवरण लिपा सिसल बेण्डलं Catalogue of the Buddhist Sanskrit Manuscripts in the University Library, Cambridge (Cambridge; 1883) या नामं पिकाल । अथे हे वेलायतया एशियाटिक सोसाइटीयात हज्सनं बियादीगु ८५ गू सफूया विस्तृत धलः प्राध्यापक

Cowell व Eggling पिसं Journal of the Royal Asiatic Society या Vol. VII (1876) सनय् पिकया दी धुंकूगु दु। The Sanskrit Buddhist Literature of Nepal या नामं बंगालया एशियाटिक सोसाइटीया संकलनया १७६ गू सफूया धलः १८८२ सनय् राजेन्द्रलाल मित्रजुं कलकत्तां पिकया दीगु दु। अथेतुं, प्राध्यापक यूजिन बोर्नोफ व पेरिसया एशियाटिक सोसाइटीयात प्रदान जूगु सफूतय्गु संक्षिप्त धलः नं विलियम बिल्सन हण्टरजुं च्वयादीगु **ब्रायन हजसनया जीवनी** (लण्डनः जोन मर्रे, १८९६), पौ ३४४ निसें ३५५ या दुने बिया दीगु दु।

राइटयां ल्यू नेपाःया पुलांपुलांगु ह्लातंच्वयातःगु सफू माःम्हःपिं विद्वान्त खः– सिसल बेण्डल, सिल्वाँ लेवी व हरप्रसाद शास्त्री। बेण्डलजुं न्याना यंकादीगु सफूया धलः वय्कःया A Journey of Literary and Archaeological Research in Nepal and Northern India (Cambridge: 1886) या पौ ४१ निसें पौ ५९ या दुने चर्चा जूगु दु। अथे हे सिल्वाँ लेवीजुं थःगु Le Nepal या Vol II स लिब्वय् दुथ्याःगु "नेपालय् निला" धैगु न्हिपती नेपालय् ल्वीकूगु पुलां पुलांगु सफूया उल्लेख याना दीगु दु। थुखेर वयाः ह्निगः ह्नीग हे तिनि प्राध्यापक टूची व लुचियानो पेटेक, जर्मन प्राच्य समाजया विशेषज्ञतसें राष्ट्रिय अभिलेखालयया पुलांपुलांगु सफूया किपा कया यंकूगु दु व पुलांगु सफूत आपालं न्याना यंकूगु दु धैगु न्यने दु। छत्वाःचा खं ब्यंकेगु खःसा, नेपाःया आपालं सफूत पिहां वने धुंकूगु दु, शायदं च्छीसं सीकं मसीकं पिहां वनाच्वंगु नं दनि ज्वी। थुलि मछि सफूत पिने वने धुंकल, तर थौं नं च्छीगु बाहाः– बहिल, आगं त्वःताः, नेपालय् हे राष्ट्रिय, सामूहिक व व्यक्तिगत संकलन कथं पुलांगु ह्लातं च्वयातःगु सफूत ल्यना च्वंगु छगू अहोभाग्यया खँ खः धाय्माः। पीदँ–न्येदँ न्ह्यः हे थ्व सफू संग्रहया महत्त्व थ्वीकाः च्छी देया धर्मादित्य धर्माचार्य थें ज्याःपिं सपूततसें उकिया चर्चा व अध्ययन याय्गु कुतः याना दीगु नं खः। महामहो-

पाध्याय हरप्रसाद शास्त्रीजुं सन् १९०५ व १९१५ स निगू ब्व यानाः वीर पुस्तकालयया ताडपत्र व ह्मासु भ्वँतय् ह्लातं च्वयातःगु सफूया धलः पिकया दिल । थ्व जुल नेपालं पिहां मवंनिगु सफूया धलः । हज्सनया १८२४ या संकलनंनिसें हरप्रसाद शास्त्रीया १९१५ या धलः पिंदनेया दुने थ्योंमथ्यों सच्छि दँया दुने नेपालया सफू धुकूया महत्त्व व विशेषता थाय्थासया विद्वत्समाजं बांलाक थ्वीके धुंकल । उकें हे ज्वी नेपाःमितय्गु मुग्धकण्ठं तारीफ यायां डा. सुनीति कुमार च्याटर्जीं च्वया दीगु–

"The scholarly world has to thank Newar scholars of this period (9th to 12th century AD) for having kept up the study of Sanskrit all through and for having been largely responsible for the preservation for posterity of the Mahayan Buddhist literature in Sanskrit."[६]

हरप्रसाद शास्त्रीया धलः त्वःताः राष्ट्रिय अभिलेखालय (ह्लापा वीर पुस्तकालय) या आःतकं निगू कथंया धलः पिदंगु दु । छगू बिक्रमाब्द २०२० स पिदंगु ६,२४५ शीर्षकया सफूनां दुगु १७१ पौया **नेपाल राजकोय वीरपुस्तकालयस्थ हस्तलिखित समस्त पुस्तकनाम् संक्षिप्त सूचीपत्रम्** । मेगु, विक्रमाब्द २०१७ सालं निसें २०३१ तक ब्वब्व यानाः पिहां वःगु विषयगत **वृहत्सूचीपत्रम्**या १३ गू ब्व । थ्व धलः पिकाय्गु क्रम पूमवंकं हे २०३१ सालं ब्यन ।

२०३० साल तकया ल्याःकथं राष्ट्रिय अभिलेखालयया संग्रहय् २७,३०० गू ह्लातं च्वयातःगु सफू दुथ्याःगु खनेदु [कुल पौल्याः २८,००,०००] । नेपालय् दुने बाय् पिने, ब्यक्तिगत बाय् संस्थागत संकलनय् थ्व दकलय् प्रतिनिधि संकलन धाय्माः । नेपाःया ह्लातं च्वया तःगु सफूया खँय् क्रीगु दथ्वी ह्लापां निसें छगू तःधंगु भ्रम ल्यनाच्वंगु दु। थ्व भ्रमया स्रोत छु खः धाय् थाकुसां थुकिया प्रत्यक्ष वा परोक्ष अभिव्यक्ति नेपाल भाषाया

नांजा:पिं साहित्यिकतय्‌पाखें जूगु खना: आश्चर्य ताय्‌मा: । सारांश कथं व भ्रम छु धा:स: नेपालया वीर पुस्तकालययाः ह्लातं च्वया त:गु सफूत फुकं मखुसां आपालं नेपाल भाषां च्वया त:गु ख: । थ्व भ्रमया पूर्वाभास धर्मादित्य धर्माचार्यजुया "नेपाल भाषा व थ्वया साहित्य" लेखय्‌ मदु धाय्‌ मज्यू । गथे कि–

"नेपालय्‌ गुलि शास्त्र सफू दु व व्याक्क याना: नेपाल साहित्य जुया चोंगु ख:तसां....... नेपाल भाषा व संस्कृत भाषां चोया त:गुयात जक नेपाल धालसां नेपाली साहित्य धायि । नेपाल साहित्य संस्कृतं व नेपाल भाषां चोया त:गु ख: ।"[७]

अथेहे चित्तधर 'हृदय' जुं

"अनंलि व्की आजुपिसं द्व:लंद्व: दँ तक विविध विषयया सफू च्वत, मा:मा:गु विषयया सफू अनुवाद नं यात, गुगुया संख्या थुलि हे धका: धाय्‌ फुगु मखु । आपा: सफू व्की घण्टाघर पुस्तकालये दु । गुलिं गुलिं सफू व्कीथाय्‌ छ्येँ छ्येँ नं दइतिनि छु द हे दनि ।"[८]

"नेपालय्‌ गुलि शास्त्र सफू दु व व्याक्क याना: नेपाल साहित्य जुया च्वंगु ख:" धैगु धर्माचार्यजुया उक्ति असत्य मखु । तर नेपालय्‌ दुने बाय्‌ नेपालं पिने आ:तकं जूगु संकलनय्‌ खनेदु थें नेपा:या पुलां सफूतय्‌ भाय्‌ मुख्यत: संस्कृत ख: । नेपालं पिनेया संकलनय्‌ ह्लातं च्वयात:गु सफुती संख्या, विविधता व साहित्यिक बाय्‌ पुरातात्त्विक महत्वया दृष्टिकोणं नेपाल भाषां च्वयात:गु सफूत आपालं ह्म । इस्वी सम्बत्‌या झिंच्यागूगु सदीं ह्लापाया सफूला प्यंगू न्यागू हे जक दु । यूरोपीय संस्थागत संकलन फुकयाना: मुकं नेपालभाषां बाय्‌ नेपाल भाषा दुथ्याका त:गु सफू संख्या सच्छिगू ति हे खने मदु । थुकी नं मौलिक (अनुवाद बाय्‌ टीका मखुगु) द हे मदु धा:सां ज्यू । सत्या दँ न्ह्य: नेपा:यागु सफू मुनेगु ज्या श्रीगणेश यानादीह्म हज्सनजुं थथे च्वया दीगु नं मेतां खैमखु–

"Newari has a small stock of books in the shape of translations from and comments upon the sacred and exotic literature of the Newars."[१]

नेपालं पिनेया संकलन छखे तयाः, नेपालया प्रतिनिधि संकलन पाखे छकः मिखा ब्वय् । राष्ट्रिय अभिलेखालयया संक्षिप्त सूचीपत्रया अनुसार सम्पूर्ण संकलन यानाः २७,३०० गू सफूयात ६,२४५ शीर्षक दुने दुथ्याका तःगुदु । ब ६,२४५ शीर्षकय् च्वंनिसें क्वथ्यंक ब्याक्क नेपाल भाषां च्वया तःगु सफू १४५ शीर्षक दुनेया जक खने दु । अनंलि, ३१७ गू मेगु शीर्षक दुने गुगु सफुती आदि वाक्य, गुगुलि अन्त्य वाक्य, गुगुलि छुं अंश, गुगुलि टीका, गुगुलि टिप्पणी व गुगूलि अनुवादया भाषाया रूपय् मूल संस्कृत लिसें नेपाल भाषा नं दुथ्याःगु खने दु । थुकथं १४५ गू शीर्षकया सफू दुने नेपाल भाषा दुथ्याःगु त्वःताः तमाम फुक धैथें सफूया भाय् संस्कृत हे खने दु । राष्ट्रिय अभिलेखालयय् संग्रह जुयाच्वंगु नेपाल भाषां च्वयातःगु व नेपालभाषा दुथ्याःगु यानाः ४६२ शीर्षकया सफूल्याः दु । व संक्षिप्त सूचीपत्रे मिखा ब्वया स्वःसा बांलाक सीदै क्रीगु पुलांगु सफू मध्ययनं आपाः यानाः गुजोगु सफूत दुगु जुयाच्वन । धात्थें धाय्माल धाःसा क्रीगु भाषाय् आपालं सफू कर्मकाण्ड व विधि-विधानया हे जुयाच्वन । गथे कि पूवंक नेपाल भाषां च्वयातःगु १४५ गू सफुती १०० गू ति ला कर्म-काण्डया सफू हे जुयाच्वन । ल्यंगु ४८ गू शीर्षक जक 'साहित्य' कवलय् नाला काय् बहः जू । थथे पूवंक नेपाल भाषां च्वयातःगु ४८ गू सफूया दुनेया छुं शीर्षक खः

नाटक

१) चन्द्राङ्गदोपाख्याननाटकम् २) जैमिनी भारतनाटकम् ३) दिकपालोपाख्याननाटकम् ४) पद्मावतीनाटकम् ५) पृथुपाख्यानम् ६) प्रवोधचन्द्रोदय नाटकम् ७) ययात्युपाख्यानम् ८)

श्रीखण्डचरित नाटकम् ९) सुब्रह्मण्योपाख्यानम् ।

पुराण

१) देवीमहात्म्यम् २) पशुपतिपुराणम् ३) ब्रह्म पुराणम् ४) भागवत ५) रामायण ६) स्वयम्भूचैत्य स्थापन वर्णनम् ७) स्वनम्भू पुराणम् ८) स्वस्थानी कथा ९) स्वस्थानी ब्रतकथा

बाखं व अवदान

१) तन्त्राख्यान कथा २) धर्मलक्ष्मी संवाद २) मणि चूडावदानम् ४) वीरशिका कथा ५) वेतालपञ्चविंशति ६) शुकद्वाशप्तति कथा

मेमेगु

१) जातिवेदक [नीति] २) ज्यौतिष संग्रह ३) दशा-फलम् [ज्योतिष] ४) नाडीचक्रम् [वैद्य] ५) नृत्यारम्भ विधि ६) पाशकरेली ७) पुष्पचिन्तामणि [स्वांछाय्] ८) प्रश्न विचार [ज्योतिष] ९) प्राकृतछन्द ग्रन्थ १०) वास्तुनिर्देशक पुस्तकम् [वास्तुकला] ११) वैद्यकम् १२) वैद्यग्रन्थ १३) सत्यगुरूशास्त्रम् [?] १४) सत्यशास्त्रम् १५) संगीतचूडामणि १६) स्वरोदयदशा [ज्योतिष] १७) हरमेखला [पशु चिकित्सा] १८) हितोपदेश [नीति]

आ: थन खँ वै– छु पुलांगु नेपाल भाषाया ग्रन्थ थुलि जक ला ? छु क्लासिकल नेपाल भाषा साहित्यया पुरातात्त्विक विशेषता, साहित्यिक विविधता, मौलिकता व व्यक्तित्व थुलि हे ग्रन्थय् जक सीमित ला ?– थ्व न्ह्यसः विचा याय् वह:गु अवश्य ख: । तर थुकिया काचाक्क लिसः बीगु अःपु मजू । सन् १३४९ या चिकुलां बङ्गालया सुल्तान समशुद्दीन इलियासया ध्वंसात्मक हमलां लिपा बाहाः बाहाः व थाय् थासया सफूत मुनाः जुजु जयस्थितिमल्लया पालंनिसें पवित्र ग्रन्थया राजकीय संकलन व संरक्षण याय्गु ज्या न्ह्यथंगु खः । थुजोगु संकलनय् संस्कृत ग्रन्थया उपो प्रश्रय दैगु स्वाभाविक खँ खः । लिपा राणाकालीन नेपालय् थ्व संकलन

"वीर पुस्तकालय" जुसेंलि थ्व मुनाया प्राथमिक उद्देश्य न्ह्यागु हे जूसां नेवाः भाय्या सफू न्यानाः, ल्ह्ययाः, मुनेगु व संरक्षण याय्गु अवश्य मखुत ज्वी । हज्सनया इलंनिसें ह्मिगः ह्मिग तक नं विदेशी विद्वान्पिसं (विशेषकथं राइट, बेण्डल, लेवी) नेपालय् पुलांगु सफू संकलन याःगुया उद्देश्य पुलांगु नेपाल भाषा सफू मुंकेगु बाय् मुंका दुने थ्यंक अध्ययन याय्गु मखु । पौरस्त्शास्त्रया विशेषज्ञ बाय् संस्कृतया विद्वान्या नातं वय्कःपिगु संग्रह व संकलन, भ्रमण व अन्वेषणया उद्देश्य खः संस्कृत भाषां च्वयातःगु पुलांगु प्रामाणिक प्रतिलिपि ल्वीकेगु, ब्वनेगु, सम्पादन याय्गु व प्रकाशनय् हय्गु । यूरोपीय विद्वान्तसें नेपाल भाषाया स्वतन्त्र अध्ययन याय्गु न्ह्यथंगु आपा दँ मदुनि । थ्व दृष्टिकोणं रूसया निकोलास मिनाएभ व जर्मनीया लेप्जीग विश्वविद्यालयया अगष्ट कनरेडीं दकलय् न्ह्लापां नेपाल भाषां च्वयातःगु सफूया स्वतन्त्र अध्ययन याय्गु ज्या ऋवःछुत । वय्कःयां ल्यू डेनमार्कया हाय्न्स जोर्गनशनं तिनि थ्व ज्या पूवंकल ।

नेपाल भाषाया पुलांगु ग्रन्थया संग्रह व संकलन, अध्ययन व अन्वेषणया ज्या याय्गु ल्यं दनि धैगु खँ राष्ट्रिय अभिलेखालयया धलखं लाय्लाय्बुयाः क्यना च्वंगु दु । खनं, थःगु उद्देश्य नेपाल भाषाया पुलांगु सफूत जक संकलन याय्गु जूगुलिं ह्मिगः ह्मीग तिनि जक ज्या ऋवःछुनादीसां च्वसापासाया संस्थापक प्रेमबहादुर कसाःजुं निदँ प्यदँया दुने १९६ गू मुकं नेपाल भाषां च्वयातःगु व १६५ गू नेपाल भाषा दुथ्याःगु सफू यानः: ४६१ गू सफू मुंका दी धुंकुगु दु । छखेर खुसः दँ न्ह्यः निसेंया २७,३०० गू पुलांगु सफूया राजकीय–राष्ट्रिय संग्रहालयय् नेपाल भाषां, नेपाल भाषा दुथ्याःगु यानाः ४६२ गू सफू मूंवःगु दुसा मेखेर व हे नेपाः वे, व हे नेपाः गाः दुने छह्म व्यक्तिया अथक परिश्रमं छुं ईया दुने ४६१ गू सफू खाः वय् धुंकुगु दु ।

प्रेमबहादुर कसाःजुया संकलनं उकें राष्ट्रिय अभिलेखा-लयया संकलनयात छगू पुरकया टिप्पणी च्वय्त ज्या ब्यू ।

कसाः भाजुया संकलनय् दुगु मुकं नेपाल भाषां च्वयातःगु २७६ गू सफुती ४८ गू ति सफूयात 'साहित्य' संज्ञा बीथ्याः। मेगु सफूत विधि–विधान, कर्मकाण्ड, वासःतासः व तन्त्रमन्त्रया खनेदु। व ४८ गू सफूया छुं शीर्षक खः

नाटक

१) हनुमान नाटक २) रत्नेश्वरप्रादुर्भाव [जयप्रकाश मल्ल कृत] ३) सुन्दरकुमार नाटक ४) विक्रमादित्य नाटक [योग-नरेन्द मल्लकृत] ५) दशअवतार नाटक [ने. सं. ८३४]

बाखं

१) लक्ष्मी धर्म सम्वाद [खुगू प्रतिलिपि] २) बेतालपंच-विंशति [प्यंगू प्रतिलिपि; छगू ने. सं. ८१५ या] ३) तन्त्राख्यान बाखं ४) तन्त्राख्यान कथा– न्यागू प्रतिलिपि– [छगू ने. सं. ६९६ या] ५) वसुन्धराया बाखँ [स्वंगू प्रतिलिपि] ६) अष्टवैतराज कथा ७) शिवरात्रीया कथा – [स्वंगू प्रतिलिपि] ८) अवलो-कितेश्वर कनकमुनि कथा ९) वत्तिसपुत्रिका कथा–[न्यागू प्रति-लिपि] १०) सतवाहनराजया बाखं ११) बीर सिक्का [निगू प्रति] १२) शुक सप्ततौ १३) शूकवहृत्तरी कथा [खुगू प्रति–छगू ने. सं. ८६५ या] १४) सुजातराजकुमारया बाखं १५) कवीर कुमारया बाखं [निगू प्रति] १६) स्वयम्भू उत्पत्ति कथा १७) उत्पत्तिया कथा १८) नल दमयन्ती १९) युधिस्थिर धर्म संवाद कथा २०) एकादशी ब्रत कथा २१) पञ्चतन्त्र २२) गणेश ब्रत कथा २३) सर्वार्थ सिद्धया बाखं २४) मुद्राराक्षस २५) हितोपदेश –[न्यागू प्रतिलिपि]

अवदान

१) वीरकुश अवदान–[स्वंगू प्रति] २) दिव्यावदान ३) सतसोमराजकुमार अवदान ४) रत्नध्वज कथा अवदान ५) विश्वन्तर अवदान – [न्ह्य्गू प्रतिलिपि] ६) विचित्रकणिकावदान ७) मणिचूडावदान ८) बशिष्ठ अवदान ९) अश्वघोषावदान [नेपाल भाषा सहित] १०) चन्द्रमावदान [नेपाल भाषा सहित]

मेमेगु

१) स्वस्थानी – [निगू प्रतिलिपि] २) रामायण [प्यंगू प्रतिलिपि, ३] महाभारत–विभिन्न पर्व, ४) भागवत–[निगू प्रति] ५) स्वयम्भू पुराण–[न्यागू प्रति] ६) अमरकोष, ७) अष्टमी-व्रतमहात्म्य, ८) चाणक्य सार संग्रह [नेपाल भाषा सहित]

राष्ट्रिय अभिलेखालययां संक्षिप्त सूची व कसा:भाजुया संकलनय् दुमथ्या:गु तर नेपाल भाषां च्वयात:गु थाय्थासय् प्रचलित छगू कथंया सफू दु । थ्व ख: थ्यासफू ऐतिहासिक घटनाक्रमया न्ह्यान्ह्थं टिपोट । थुजोगु थ्यासफूया छुं प्रति प्रकाशनय् वय् नं धुंकूगु दु ।[१०] थुकिया महत्त्व साहित्यिक स्वया: उपो भाषिक व ऐतिहासिक खनेदु । अथेजूसां ऐतिहासिक विधाय् थ्व छगू महत्वपूर्ण ज्वलं ख:– विशेषयाना: उत्तर मल्लकालीन इतिहासया ख्यलय् । साहित्यिक दृष्टिकोणं अध्ययन याय् बह:गु गद्य कवलय् मुख्य याना: नाटक, बाखं, अवदान व पुराण हे खनेदु । स्वभावत: थुकी नं उपो लोकप्रियगु बाखं, अवदान व पुराण । पुराणय् स्वस्थानी, रामायण महाभारत, भागवत, स्वयम्भू पुराण व पशुपति पुराण, बाखनय् लोकप्रियगु वेतालपञ्चविंशति, तंत्राख्यान, धर्मलक्ष्मी सम्बाद, वत्तिसपुत्रिका, वीरशिक्का, शुकवहत्तरी, हितोपदेश । अबदानय् लोकप्रियगु बीरकुश, विश्वन्तर, विचित्रकर्णिका, मणिचूद मुख्य खने दु ।

नाटक व गद्य कवलय् नेपाल भाषाया पुलांगु सफू छुं हे यकाशनय् मव:नि धा:सां ज्यू । उकें थुकिया अध्ययन व मूल्यांकन ज्वीगु ल्यं दनि । प्रकाशनय् व:गु कृति मध्यय् नाटकय् सन् १८६१ सालय् लप्जीग विश्वविद्यालयं पिका:गु डा० अगष्ट कनरेनी सम्पादन यानादीगु हरिश्चन्द्रनृत्यम् धैगु मल्लकालीन नाटक, रत्नेश्वर प्रादुर्भाव, विक्रमचरित, महासत्व । गद्यय्– चाणक्यसार संग्रह, कवीरकुमारया बाखं व सिंह सार्थवाहु, जोरगनशनं रोमन लिपि लिसें अंग्रेजी अनुवादनं थाका: पिकयादीगु विचित्रकर्णिका-वदान, वत्तिसपुत्रिका कथा, वेतालपञ्चविंशतिया निपु बाखं, (जर्मन

अनुवाद), लीनहार्ड भाजु सम्पादन यानाः स्वीडेनं पिदंगु मणि-चूडावदान । अप्रकाशित ग्रन्थया न्ह्यःने थ्व प्रकाशित ज्वी धुंकूगु फ्गिू कृति आपालं ह्म । अय्नं थुकिया अध्ययनया लिधंसाय् क्लासिकल नेपाल भाषा साहित्यया विषयय् निता प्यता खँ कोछी ज्यू ।

१) नेपालय् व नेपालं पिने संकलन जुया च्वंगु **सफू संख्याया** न्ह्यःने नेपाल भाषाया सफू (मुकं नेपाल भाषाँ च्वया तःगु) आपालं ह्म ।

२) नेपालय् लुयावःगु पुलांपुलांगु सफूया **पुरातात्त्विक महत्त्वया** परिप्रेक्षय् नेपाल भाषाया सफू उलि पुलांगु खने मदु । गथे कि इस्वीया सन् १७ गू सदीं ह्लापायागु वाय् ताडपत्रय् च्वया-तःगु सफू [मुकं नेपाल भाषां च्वया तःगु] ह्म जक दु ।

३) साहित्यिक दृष्टिकोणं आःतक लुयावःगु ग्रन्थय्, खास यानाः गद्यय् [बाखं, अवदान व पुराण] **मौलिकताया** अभाव खनेदु । छाय् धाःसां, लीनहार्डजु छथाय् धयादीथें,

"Everything that has been written in Newari is conditioned by Sanskrit literature .. The Newars did not possess a literature of their own, not directly inspired by the Indian [literature]"[११]

४) 'रसात्मकम् वाक्यम् साहित्यम्' धैगु परिभाषायात दापू नाला काय्गु हे खःसा, साहित्यया विविध प्रयोगया माध्यमया रूपय् क्लासिकल नेपाल भाषा [ह्लातं च्वयातःगु सफूया पुलांगु भाय्] उलि यात्तुसे च्वंगु व विकसित भाय् मखु । थुकिया वाक्य विन्यास व रचना पद्धति कलात्मक भावाभिव्यक्तिया दृष्टिकोणं आपालं सीमित । वाक्य ताः हाकः जुइमा बाय् चिकिहाकः जुइमा उकी सूक्ष्म भावाभिव्यक्ति व थी थी कथं शैली ख्यलय् ह्मितेगु गुलि थाय् खने दय्माःगु खः, मदु । भाषाया संरचनां व्यक्तिगत–सृजनात्मक–शैलीगत विशेषतायात थाय् ब्यूथें मच्वं । थ्व खँयात संकेत यानाः लीनहार्डजु नं च्वयादीगु दु–

"Literary Newari is not a highly developed written language. Its syntax is relatively poor and the sentences in a Newari literary text lack articulation and have none of the subtle shades of an able writer, even if the sentences themselves seem both compact and of considerable length."[१२]

आःतक प्राप्त व प्रकाशित ज्वलंया लिधंसाय् नेपाल भाषाया पुलांगु क्लासिकस साहित्यया विषयय् धाय् फैगु खँ आपाः मदु । थ्व साहित्यया स्वरूप, गुण, विशेषता, प्राप्ति जक मखु मौलिकताया निरुपण याय्त नं खीगु पुलां पुलांगु ह्लातं च्वया तःगु सफूया संकलन, वर्णन, वैज्ञानिक अध्ययन ब सम्पादन याय्गु आवश्यक खनेदु । राष्ट्रिय अभिलेखालय, नेपालं पिनेया संग्रह, कसाःभाजुया संकलन आदिया वृहत् व वर्णनात्मक धलः दय्के माःगु तःधंगु प्रारम्भिक आवश्यकता खनेदु । क्लासिकल नेपाल भाषा व साहित्य विषयय् अनुसन्धान याय्त नीयाइपिं लगनशील विद्वान्तय्त राष्ट्रिय अभिलेखालय, प्रेमबहादुर कसाःजुया संकलन व मेमेगु संस्थागत व व्यक्तिगत संग्रह अमूल्य सिद्ध ज्वी तिनि । मदुगु मालेनु, विशेष कथं आगँ, व बाहाः बहिली । दुगुयात संरक्षण याय्नु व दुब्वानाः भाषा व साहित्यया प्रामाणिक इतिहास च्वय्त मूज्वलंया कथं अध्ययन याय्नु थ्व हे जिगु थ्व बःधंगु लेखया इनाप व मूखँ खः ।

स्वांयाःपुन्ही, १०९७

टिप्पणी

१. चित्तधर 'हृदय' [मुं ह्ल], **नेपाल भाषा साहित्यया जातः** (कान्तिपुरः नेपाल भाषा परिषद्, १०९१) ।

२. कुलेन्द्रमान प्रधान, **नेपाल भाषा बाखँ साहित्य इतिहास** (काठमाडौंः च्वसापासा, १०९३) ।

३. T. W. Clark, "Nepali and Pahari", in Thomas Sebeok, ed., *Current Trends in Linguistics*, Vol *V* ; *Linguistics in South Asia* (The Hague : Mouton, 1969), p. 225.

४. Sylvain Levi, *Le Nepal*, Vol I, (Paris : Earnest Leroux, 1905), pp, 216–17.

५. Rajendra Lal Mitra, *The Sanskrit Buddhist Literature of Nepal* (Calcutta : Sanskrit Pustak Bhandar, 2nd Ed., 1971), p. XXXV–XXXVI.

६. S. K. Chatterjee, *Kirat–Jana–Kirti* (Calcutta: 1951), p. 186.

७. सं. चित्तधर **नेपाल भाषा व थ्वया साहित्य** (ने. सं. १०४७), पौ. ३१ ।

८. **क्षीगु साहित्य** (ने. सं. १०६३, निकोखुसी), पौ. ५ ।

९. Brian H. Hogoson, "Notices of the Languages, Literature and Religion of Nepal and Tibet", *Asiatic Researches*, Vol XVI (1828), p. 409.

१०. स्वया दिसँ D. R. Regmi, *Medieval Nepal*, Part III; शंकरमान राजवंशी, **ऐतिहासिक घटनावली**, ने. सं. ७८६ देखि ने. सं. ८११ [काठमाडौं, वीर पुस्तकालय, २०३०]; **पूर्णिमा** १२, पौ २२–३६ ।

११. Siegfried Lienhard, "Il Newari : Lingua Antica del Nepal" [Venice : Institute for Cultural Collaboration, 1963], p. 75 । थ्व लेखया नेपाल भाषां अनुवाद याना: जि क्षी लय्पौया दँ १५, ल्या: १४२ (१०९२, कछला) पौ ५–७; १३–१८ स पिकयागु दु । स्वया दिसँ पौ १८ ।

१२. लीनहार्ड, पौ ७०–७१ (इटालियन मौलिकय्) स्वया दिसँ क्षी ल्या: १४२, पौ १६ ।

झीगु भाय् : झीगु खँगो

गुगु भाय्यात नेपाल सम्बत् ५०० यां (इस्वी सन् १३८०) लिपा **नेपाल भाषा** धका: उगु ईया अभिलेख व सफुती धैतल, अले गुगु भाय्यात नेपा:गालं पिनेवं:पिसं व विदेशीतय्सं **नेवारी** धका: ने. सं. ८८० लिपा धाय्गु यात व भाय्यात नेपालया इतिहास्या प्राचीन इले (ह्लापां निसें नेपाल सम्बत्या पालिस्था मजूतले) व नेपाल सम्बत्या ह्लापांया ५०० दँ तक छु नामं अनौपचारिक बाय् औपचारिक कथं ह्मसीका त:गु ख: उकिया आलक छुं प्रामाणिक दसि मलूनि । अथेजूसां थ्व भाय् ह्लाइपिगु नेपा:गाया प्राचीन इतिहास व संस्कृतिनाप दुगु स्वापू थनया आतक लुयाव:गु प्राचीन अभिलेखं यच्चुक क्यनाच्वंगु दु । थनया अभिलेखे उल्लेख जूगु आपलं अनार्य नां [थाय्, खुसि, ल:या मुहान, मनूया नां, जगात, वस्तु व बस्तिया नां] या नेवा भाय्नाप तप्यंक स्वापू दुगु निर्विवाद कथं सीदु । उकें थ्व भाय् ह्लाइपि नेपागाया प्रागऐतिहासिक इलंनिसेंया बासिन्दा ख: धैगु खँय् प्रामाणिक दसि खने दु । विद्वानतय् दथ्वी [स्वदेशी बाय् बिदेशी] थ्व खँय् निगू मत खने मदु । वेलायतया एशियाली नृतृत्वविद् प्राध्यापक क्रिस्टोफ फोन फ्यूरर हाइमन्दोर्फया धापूकथं

> No doubt immigrants from India as well as from Tibet have at times exerted a considerable influence on Newar culture, and some of them have ultimately been absorbed into Newar society, but there is every reason

to believe that the bulk of the Newar people has been settled in the Nepal Valley since prehistoric times.[१]

नेपा:गा:या आदिवासी नेवात जूगुलिं थनया थाय्–वाय्या नांनाप जक मखु थ्व देशया नां नाप हे नेवा:तय्गु तप्यंगु स्वापू दुगु जुयाच्वन । **नेपाल** खँगोया **व्युत्पत्तिया** विषये मतेक्य मदुसां **नेपाल** खँगोया **नेवाल** वाय् **नेवार** खँगोनाप दुगु **स्वापूयात** अस्वीकार सुना नं या:गु खने मदु । स्वर्गीय इतिहास–शिरोमणि बाबुराम आचार्यजुया धापूकथं

> **नेपाल** शब्दको उत्पत्ति **नेवार** शब्दबाट बनेको हो । महाभारत देखि आर्य र लिच्छवी सम्पर्कले गर्दा रेफको 'ल' भयो । .... संस्कृत भाषामा प्रयोग गर्दा खेरि **नेवार** शब्दको ठाउँमा **नेपाल** शब्दको प्रयोग गरे ।[२]

थ्वयां यको न्ह्य:नं निह्म प्रकाण्ड विदेशी नेपालविद्तय्सं नं थुजोगु हे मत व्यक्त यानात:गु खने दु । फ्रान्सया प्राध्यापक सिल्बाँ लेवीजु नेपाल सम्बन्धी थ:गु सफुती च्वयादीगु दु

> ...their name *(Newar)* is directly connected with the very name of Nepal, either it derives its origin from the word *Nepala*, or that Nepal owes, on the contrary, her name to a Sanskrit adaption of the local ethnic group.[३]

अथे हे प्राध्यापक राल्फ लिल्ली टर्नरजु थ:गु प्रख्यात शब्दकोशय् च्वयादीगु दु

> नेपाल *nepala*, *s*. the country of Nepal .. [cf Late Sk. *Nepala*–Sg. the country, pl. its people; this may be a sanskritization of *newar*, or the latter may be a later [EH or Bi] form of *nepala*–; see *newar*, *newari*]

नेवार *newar*, pop. *nyar*. *s*. A man of the Newar tribe... [orig. a Bi; or EH form [with *-r-*<*-l-*] of Sk *nepalah* m·; PK. *nevala*-m; see also *nepala*, *newari*][४]

नेवाल वा **नेवार** शब्दं **नेपाल** दुगु खः बाय् **नेपाल** (संस्कृत) शब्दं **नेवाल** (प्राकृत) व **नेवार** (विहारी बाय् पूर्वीय हिन्दी) दुगु खः धैगु खँ विवादास्पद हे तिनिसां **नेपाल** शब्दया उल्लेख जूगु ऐतिहासिक दसि समुद्रगुप्तया प्रयागया प्रशस्ति (सन् ३३५–३७६) खः। **नेवार** शब्द उल्लेख जूगु दकले पुलांगु ऐतिहासिक दसि खः येँ लायकुली प्रतापमल्लया १५ गू लिपिं च्वया तःगु अभिलेख [ने. सं. ७७५ इस्वी १६५४] । दसि कथं **नेपाल** शब्द ह्लापा **नेवार** शब्द लिपा जूसां निगूया दथ्वी ध्वनि जक पाःगु खने दु । **प, ब** व **व** ध्वनिया कथं उलि हे सत्ती गुलि **र** व **ल** ।

नेपाल शब्द एकबचने देशबाची जूसा बहुबचने **नेपामि** धैगु अर्थे प्रयोग जूगु दसि लिच्छवी जुजु वसन्तदेवं स्थापनायाःगु सन् ५१२ या टिष्टुङ्या अभिलेखे नेपाःगाःया फुकं बासिन्दातयत सम्बोधन याना **स्वस्ति नैपालेभ्यः** "नेपालबासीतय् कल्याण ज्वीमा" धैगु व्यहोरां **नेपाल** धैगु खँगो नेपामिया अर्थे छुंमखुसां इस्वीया न्यागू–खुगू सदी पाखे प्रचलित ज्वीधुंकूगु खनेदु । नेपाःगाले दुने हे प्राप्त प्राचीन अभिलेखे थ्व व्यहोरा छ्यलातःगु गनं खने मदु । नेपाःगालं पिने टिष्टुङ भेके प्राप्त वसन्तदेव व अनंल्यू अंशुवर्माया सं. ३१ [इस्वी ६०७]या अभिलेखे जक थ्व व्यहोरा खनेदुगुलिं छह्म विद्वानया धापूकथं

> [नेपाल] खाल्डोका सम्पूर्ण बासिन्दाहरू एउटै जातीय समुदाय भित्र सम्झिने प्रवृत्ति जागृत भै अन्ततः नेपाल देशको नामले यीनीहरूको सामूहिक नामरूप नेपाली-बासी **नेपामिः नेबा** भनिन लागेको अनुमान हुन्छ ।[५]

नेपालया लिच्छवी– थकुरी–गुप्ता–वर्मा–आभीर व मल्ल जुजु बाय् सामन्ततसें थःत नेवाः धकाः गनं गवलें मधाः । तर नेपाया

इतिहासया विरोधाभास छुधाःसां किरात, कोल, शाक्य, लिच्छवी, थकुरीपिं थेंतु मल्ल जुजुपिं व मल्लकाले नेपाःगाले वासयाना च्वंपिं फुकं [खय्‌त बाहेक] नेवा जुया वन । थनया सामाजिक संगठने विलीन जुया वन । अथे जूगुलिं थौंकन्हेया नेवात फुकं नेपाःगाया आदिबासी नेबातय्‌ वंशधर अवश्य मखु । आदिबासी नेवातय्‌ पाखें थौंकन्हेया नेवातय्‌ दथ्वी छुं तत्व ल्यंपुल्यं दःसा व तत्व थ्व हे धकाः धाय्‌गु मानवशास्त्रीय, सांस्कृतिक, सामाजिक वा मेमेगु प्रामाणिक आधार छुं मदु । अथेजूसां थौंकन्हेया नेवातय्‌सं ह्लाना वयाच्वंगु गुगु भाय्‌ खः व भाय्‌ हे थ्व सम्बन्धया छगू क्वातुगु प्रामाणिक आधार खः । थुकिं **आदिवासी** नेवात व **थौंकन्हेया** नेवातय्‌ दथ्वी छुं मखुसां निदोदँया अटुट **भाषिक** सम्बन्ध खनेदु । थ्व सम्बन्ध छगू पुस्ताया मेगु पुस्तानाप दैगु सम्बन्ध थें मखय्‌ फु । थ्व सम्बन्ध वंशवृक्षया मखय्‌ फु । थ्व सम्वन्ध इतिहासया विभिन्न इले बाय्‌ हिलाः पिनें वैच्वंपिं छधी जूगु सहअस्तित्वया चिं जकं नं खय्‌ फु । तर साक्षा भाय्‌या थ्व सम्बन्धं छु क्यनाच्वंगु दु धाःसा **आदिवासी** नेवात अवश्यनं सामाजिक व सांस्कृतिक दृष्टिकोणं आतिथ्य व सौहार्दपूर्ण समाजया पृष्टपोषक खः । इमिके नेवा मखुपिंत नं नेवा यानाछ्वय्‌गु सामाजिक संगठन, थःगु संस्कृती थाय्‌ बीगु व नेवा भाय्‌ ह्लाय्‌ यय्‌क्यगु उदारता दु धैगु स्पष्ट खनेदु। थुकें किरात, कोल वशाक्यत लिसें लिच्छवी–थकुरी–गुप्ता–वर्मा–आमीर– व मल्ल फुकं छधी जुया आदिवासी नेवातय्‌गु भाय्‌यात थःगु मां भाय्‌ कथं ह्लाःनाः थःनं नेवा समाजे विलीन जुया वन ।

नेपाल भाषा धैगु नां अनधिकारकथं सुं छपुचःचा मनूखं थःयथें छकोलं छचला हःगु मखु । थ्व नां छुं मखुसां ने. सं. ५०० निसें अटुटकथं न्यासः खुसः दँ तक प्रचलित जुया वइच्वंगु खँया अभिलेख व वाङमयया ऐतिहासिक साक्षी दु । धाय्‌माल धाःसा थ्व भाय्‌या इतिहास हे निदो दँ तक नेपालेच्वंपि व नेपाले दुहांवया नेपामि जुया वंपिंगु प्रतक्ष्य इतिहास खः । उकें थुके दुपिना अन्वेषण याय्‌गु ज्याः महत्वपूर्ण– भाषा, साहित्य,

इतिहास, संस्कृति व नृतत्व फुकंया दृष्टिकोणं । थ्व भाय्या जातः प्वला स्वय्गु, थ्व भाय् गय् छधी जुल धैगु सीकेगु हे नेवातय्गु जक मखु नेपाया इतिहास व संस्कृति गय् छधी जुल धैगु प्वला स्वय्गु खः । बेलायतया पौरस्त्य शास्त्रविद् डा. डेविड स्नेलग्रोभजुं धयादी थें

> Now-a-days the term Nepalese has a far wider significance, indeed almost a changed meaning, but when we speak of Nepalese civilization, we can only mean Newar civilization.[६]

अज स्पष्ट शब्दं इतिहास शिरोमणि बाबुराम आचार्यजुं धयादी थें

> गुर्खा जाति (खश, मगर तथा गुरूङ) नेपाली भित्र पर्दछ; गुर्खा भित्र नेपाली अटाउँदैन । श्री ५ पृथ्वी-नारायण शाहका नेतृत्वमा गुर्खा जातिले त्यस समयका नेपाली (नेवार)लाई विजय गरेर नयाँ राज्य बनाए तापनि यस नेपाली जातिका ललित कलात्मक सभ्यता र संस्कृतिबाट पराजित भई काठमाडौंमा राजधानी गरी स्वय्म नेपाली बनेका थिए । यस तरहसंग गुर्खा-हरूको सांस्कृतिक पराजय र नेपालीका सांस्कृतिक विजयले यो नेपाली राष्ट्र बनेको हो ।[७]

थ्वहे प्राचीन नेपाली जातिया मूल संस्कृतिया छगू आधारश्रोत नेपाल भाषा खः धाय्गुली छुं पाइमखु । थ्व मूल श्रोतया वैज्ञानिक अन्वेषण व अध्ययन आतक जूगु खने मदुनि । गुगु स्थिती १५० दँ न्ह्यः ब्रायन हज्सनं थुकियागु अध्ययन याःगु खः वैत छपलाः न्ह्याकेगु कुतः अगष्ट कनरेडीपाखें जुल । स्टेन कोनया सम्पादने पिदंगु सन् १९०९ या सँय्–बर्मा–कच्चाया भाय् सर्बेक्षणं थ्व अध्ययन यात गाकं टिवः ब्यूगु खः । डेनमार्कया भाजु हान्स जोरगनशनं क्लासिकल नेपाल भाषाया कोश, व्याकरण व स्वंगू कृति प्रकाशने हया थ्व भाय्या गहन अध्ययन याय्गु परम्परा

स्वना दिल । हज्सनया पण्डित अमृतानन्दं हज्सनया लागि अनया प्रेरणां इस्वी १८२८ स **नेपाल भाषाया व्याकरण** रचना या:गु दु । अनंलिपा स्वदेशी विद्वानमध्ये पण्डित गुणानन्दं (अमृतानन्दया हे वंशज) **अमरकोशया** आधारे १००० गू शब्दया **संस्कृत–नेपाल भाषा कोश** रचना या:गु दु गुगु निकोलाई मिनायफंया पाखें हस्तान्तरण जुया: अगष्ट कनरेडीं इस्बी सन् १८९३ स पिकया दीगु दु । थ्व भाषाया अध्ययन याय्त कुत:यापिं क्वीगु युगया नेपामि विद्वानतमध्ये धर्मादित्य धर्माचार्य, शुक्रराज शास्त्री, आदिबज्र बज्राचार्य, पन्नाप्रसाद जोशीलोकमाय सिं व चित्तधर 'हृदय'जुया नां उल्लेखनीय जू । अनंलिपा ठाकुरलाल मानन्धर, इश्वरानन्द श्रेष्ठाचार्य, पुष्प रत्न सागर, रत्नध्वज जोशी, प्रेमबहादुर कसा, सत्यमोहन जोशी, सूर्यवहादुर पिवापिंसं व्याकरण, कोश आदिया रचना व भाषा विषय फुटकर लेख च्वया: थुखे पला छिना दीगु दु ।

ठाकुरलाल मानन्धरजुया छ्पु निपु लेख व इश्वरानन्दजुया छ्पु निपु लेख त्व:ता: स्वदेशी बिद्वानतमध्ये भाषा अन्वेषणया ग्यसुला:गु ज्या स्वयम्भूलाल श्रेष्ठ व रमापतिराज शर्माजुया २०। २१ छ्पुलेखे जूगु खने दु । वेक:पिंलिसे इन्द्रमालीजुं नं थुखे पाखे पला: छिना दीगु स्तुत्य जू । आतक स्वदेशी विद्वानतय्सं नेपाल भाषाय् यानावया च्वंगु खोजपूर्ण ज्या: आपलं परम्परागत Philology' कथंया हे खने दु – व्युत्पत्ति व तुलनात्मक भाषाशास्त्रय् केद्रीत, शब्द व अर्थ, शब्द व उत्पत्ति, छगू भाय्या मेगु भाय नाप स्वापू, भाय् सिमाय् नेपाल भाषाया थाय् आदि विषये पाखे उपो आकृष्ट । थुकिया अपबाद रमापति राजजुया अप्रकाशित भाषा सम्बन्धि लेख मुना हे जक खने दु । शर्माजुं Phonology व Morphology जक मखु Syntax पाखेनं ध्यान बिया दीगु दु । अथे हे ठाकुरलाल व इश्वरानन्दजुपिंसं डा. अष्टिन हेल नापं संयुक्त रूपं पिकया दीगु छ्पु निपु लेखे Syntax पाखेनं मिखा बोगु खनेदु । शुक्रराज शास्त्रीं निसें सत्यमोहन जोशी थ्यंकं ह्नापाया पुस्तायापिं भाषाशास्त्रीत कोशकार व बैयाकरण जक ज्वीत स्व:गु

खनेदुसा आ क्रियाशील भाषाशास्त्रीत व्यूत्पत्तिमूलक व तुलनात्मक अध्ययन पाखे धेचूथें च्वं। थुकिया तुलनाय् विदेशी भाषाशास्त्री-तय्सं (क्लार्क, ब्रोफ, अष्टिन हेल, रवर्ट शाफर, उर्लीका क्योयवर, व मेमेपिसं) विवरणात्मक भाषाशास्त्रया (Descriptive Linguistics) दृष्टिकोणं व्याकरण व ध्वनि, वाक्य–विन्यास व क्रियाया क्षेत्रे विशेष अध्ययन या:गु खनेदु।

नेपाल भाषाय् अन्वेषण यानाच्वंपिं नेपाली भाषाशास्त्री-तय्गु आतकं प्रकाशित/अप्रकाशित कृतिया आधारे धाय्गु ख:सा थ्व अन्वेषणया सैद्धान्तिक पक्ष जक मखु प्रविधि पक्ष नं तसकं बमला। मेमेथाय् जुयाच्वंगु भाषाशास्त्रीय अध्ययन व अन्वेषण स्वया क्वीसं यानाच्वनागु ज्या सिद्धान्त व प्रविधिया दृष्टिकोणं छुं मखुसाँ पीदँ।न्येदँ लिपा लानाच्वंगु खनेदु। उकें नेपाल भाषा विषय प्रकाशित लेख/सफु ब्वनेबले पीदँ न्ह्य:या काणे व तारा-पोरेवालाया सफू (सन् १९३१), Linguistic Survey of India [1909] बाय् बाबुराम सक्सेनाया सफू [१९४१], बाय् भोलानाथ तिवारीया पाठ्यपुस्तक [१९५१] हानं दोहरे याना: ब्वना च्वनाला धैथें च्वना वय् फु। थथे जूगुया मुख्य निगू कारण खनेदु : छगू क्वीगु शिक्षण संस्थाय् भाषा सम्बन्धी पठन–पाठनया परम्परागत आधार। मेगु महाविद्यालय व विश्वविद्यालय स्तरे भाषाशास्त्रया अध्ययन–अध्यापन–अनुसन्धानया परम्पराया सर्वथा अभाव। उकें सिद्धान्त व प्रविधि नितांया औपचारिक शिक्षा-दीक्षाया अभावे गुलिनं ज्या जुया च्वन व थमं स:थे स्वविवेकं खँथे जुया-च्वन। ज्याया पूर्ति विधिवत् जूमजू, सैद्धान्तिक लिधंसा छुं दु मदु स्वय्गु कुत: मजू। ह्लापाया पुस्तायापिं भाषाविद्त भाषायात व्याकरणया नियमं चोगु व भाषायात लिपिबद्ध याय्गुली हे थ:त अर्पणयाना च्वंगु खनेदुसा लिपाया पुस्तायापिं भाषाविद्त थ:गु खोजे प्रविधि व सिद्धान्तया ब:मकासे जवेनं खवेनं धेचूला: ब्वां-ज्वीफूपिं लंजुवा:तथें खनेदु।

इन्द्रमालीजुं इलेब्यले च्वया: दीगु १४ पू लेख मुना **क्वीगु**

भाय् : **छीगु खँगो** नेपाल भाषाया भाषाशास्त्रीय अध्ययनय् छगू नाले मा:गु ह्लापांगु पला: ख:। थुकी मुंगु लेख प्रकाशित व सुपरिचित ख:। नेपाल भाषाया क्षेत्रे वेकलं बिया दीगु देनयात नाला: च्वसापासां थ्व सफूयात श्रेष्ठ सिरपालं सम्मानीत या:गुलिं नं थ्व सफूया महत्व स्पष्ट जू। भाषाया व्युत्पत्ति, इतिहास, तुलनात्मक अध्ययन व खँगो पक्षया विभिन्न लेखं इन्द्रमालीजुया थ्व क्षेत्रे दुगु अध्ययनशीलता व अभिरूचि यच्चुक खनेदु। पुलां पुलांगु अभिलेख व सफू जक मखु प्रकाशित सफूपत्रपत्रिकाय् पिदंगु ज्वलंया सजगता नं मालीजुया लेखे खनेदु। पखा:, क्या व सत: आदि शब्द स्वैगु भाषां व:गु धैगु खँया प्रामाणिक ज्वलं जक थुकी संग्रह जूगु मखु; नेपाल भाषा मेमेगु ज:ला ख:ला भायनाप गुकथं स्वा, थ्व भाय्यागु नां व इतिहासया मू मू पक्ष नं थ्व सफुती मुंगु ज्वलनं उला बी धैगु आसा याना। नेपाली भाषाया भाषाविद्तय् दथ्वी नेपाल भाषाया विषये [ध्वनि व शब्द] दुगु भ्रमया तर्कपूर्ण समीक्षा थ्व सफूया छगू विशेषता ख:। मालीजुं थुलि कोछीक छिना दीगु ह्लापांगु थ्व स्तुत्य पला: लिचिला दीमखु धैगु भलसां थ्व ब:चाधंगु न्ह्यथना थन हे क्वचाय्के।

तछलाथ्व ४, १०९८

टिप्पणी

१. Christoph von Furer- Haimendorf, "Elements of Newar Social Structure," *Journal of the Royal Anthropological Society*, Vol 86, part II, p. 15.

२. **बाबुराम आचार्य र उहाँका कृति**, "प्रश्नोत्तर", सं. धनवज्र वज्राचार्य [कीर्तिपुर त्रिभुवन विश्वविद्यालय: २०२९], पृ. ६७

३. Sylvain Levi, *Le Nepal* [Paris: 1905], Vol I, pp, 222-223.

४. Ralph Lilley Turner, *A Comparative and Etymological Dictionary of the Nepali Langunge* [London; 1931] p. 353.
५. हरिराम जोशी, **नेपालको प्राचीन अभिलेख** [काठमाडौं: नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान, २०३०], पृ. ८६ ।
६. David Snellgrove, "Shrines and Temples of Nepal," *Arts Asiatique*, VIII, I, 1961, p. 3.
७. बाबुराम आचार्य, "नेपालको प्राचीम मूल संस्कृति", **संस्कृति**, वर्ष १, अंक १ [नेपाल सांस्कृतिक संघ: श्रीपञ्चमी २०१४], पृ. २ ।
८. Philology व Linguistics छता हे खँ मखु । तर अनुवाद याय् बले नितांयात **भाषाशास्त्र** बाय् **भाषाविज्ञान** धाय्गु चलन खनेदु ।

★ क्वचाल ★

कमलप्रकाश मल्ल

जन्म : ने० सं० १०५६, कौलागा ३०, लक्ष्मीपूजा, ये॑ ।
शिक्षा : एम्० ए० अंग्रेजी (भारत), बी० ए० अनर्स (लीड्स), पी० यच्० डी० (एडिनबरा)

प्राध्यापक, अंग्रेजी विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर क्याम्पस । छु ई तक पब्लिक साइन्स क्याम्पस व पद्मकन्या क्याम्पसे अंग्रेजीया प्राध्यापन । आ: त्रिभुवन विश्वविद्यालयया शिक्षाध्यक्ष ।

लिसं, मूस: निबन्ध, न:लि कविता–छगू विवाद व न:लि स्वना आदि संग्रहया सम्पादक । अंग्रेजी भासं Fugitive Essays—अंग्रेजी साहित्य सम्बन्धी–सफूया च्वमि ।

I am very happy at last to find a scholar like you, who speaks Newari as his mother-tongue, taking such a deep scientific interest in the study of the language and its literature....I am glad to find how you are actuated by a spirit of exact scholarship....you are one of the persons who, I am so happy to find, can be relied upon to take up this work.

SUNITI KUMAR CHATTERJI
the Late National Professor
of India in Humanities